

T.C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KAZAN-TATAR TÜRKÇESİNDEKİ AİLE VE AKRABALIK
KONULU ATASÖZLERİ
(METİN-ÇEVİRİ-SÖZLÜK)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Gülşah YILMAZ

NİĞDE-2013

T.C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KAZAN-TATAR TÜRKÇESİNDEKİ AİLE VE
AKRABALIK KONULU ATASÖZLERİ
(METİN-ÇEVİRİ-SÖZLÜK)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Gülşah YILMAZ

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Akartürk KARAHAN

NİĞDE-2013

ONAY SAYFASI

Yrd.Doç.Dr. AKARTÜRK KARAHAN danışmanlığında GÜLŞAH YILMAZ tarafından hazırlanan "Kazan-Tatar Türkçesindeki Aile ve Akrabalık Konulu Atasözleri Metin-Çeviri-Sözlük" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Ve Edebiyatı Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tarih:

JÜRİ :

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Akartürk Karahan

Üye : Doç. Dr. Hilmet Kaya

Üye : Doç. Dr. Mevlüt Gültekin

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Mehmet ÖZEL
Enstitü Müdürü

ÖZET

En eski sözlü edebiyat ürünlerinden biri olan atasözleri tarihe tanıklık etmektedirler. Atasözleri, bir milleti tüm özellikleri ile büyük ölçüde tanımaya mümkün kılmaktadır. Tezde Kazan-Tatar Türklerinin aile ve akrabalık konulu atasözleri Türkiye Türkçesine çevrilerek Kazan-Tatar Türklerinin aile ve akrabalık yapıları, değerleri bakış açılarının ortaya konması amaçlanmıştır. Ayrıca atasözlerindeki söz varlığı, dizin-sözlük biçiminde hazırlanarak konuyla ilgili araştırma yapanlara işlevsel bir kaynak olması amaçlanmıştır. Türkiye Türkçesine çevrilen Kazan-Tatar Türklerinin aile ve akrabalık konulu atasözlerinden, Kazan-Tatar Türklerinin aile hayatına gösterdikleri özen, akrabalarıyla olan yakın ilişkileri vb. hakkında, Türkiye’de Türkleri fikir sahibi olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Atasözü, Aile ve Akrabalık, Kazan-Tatar Türkleri, Türkiye Türkçesi.

ABSTRACT

Proverbs, which are one of the oldest oral literature works, exist throughouthistory. Proverb smake it possible to large lyrecognizea nation from everyaspect. The purpose of thethesis is to reveal the perspectives, attitudes, values and social structures of Kazan-Tatar Turks by translating the proverbs about thier family and kinship into Turkey Turkish. Besides, preparing the vocabularies in these proverbs in line with index-glossary division, it is aimed tocreate a source for those who conduct a study on the matter. Whit the proverbs translated into Turkey Turkish concerning family and kinshipof Kazan-Tatar Turkish, Turks of Turkey could possible to gain an idea about how they care for their family life and also close relationships with relatives.

Keywords: Proverbs, Familyand Kinship, Kazan- Tatar Turks, Turkey Turkish.

ÖN SÖZ

Türkler, tarih boyunca geniş bir coğrafyada yaşamışlardır. Türk halklarının yaşadığı büyük savaflara, felaketlere, göçlere, mağlubiyet ve galibiyetlere, mutluluklara yaşadıkları coğrafyalar tanıklık etmiştir. Bugün geçmişte kazanılmış tecrübeler, atasözleri sayesinde tanıklık etmekteyiz. Atasözleri, Türklüğün en eski dönemlerine kadar dayanmaktadır. Milletlerin sosyal, siyasi, coğrafi vs. olaylar karşısında sergilediği tavırlar ve tutumlar, edinilen tecrübeler, nesilden nesile dilden dile yoğrularak günümüze kadar ulaşmıştır. Atasözleri, toplum ahlakı açısından bir yargıç görevi üstlenmektedir. Ait olduğu halka, tecrübeleri vasıtasıyla karşılaşılan durumun iyi, kötü, eksik ve olması gereken yanları hakkında ipuçları vermektedir. Milletlerin gelenek, görenek, örf, adet, inanç, kültür vs. tüm karakterlerini atasözleri yansıtmaktadır.

“Kazan-Tatar Türklerinde Aile ve Akrabalık Konulu Atasözleri” adlı tezde Huci Ahmet Mamütov’un “Tatar Halık İcatı (Makaller hem Eytemner)” adlı kitabındaki aile ve akrabalık ile ilgili atasözleri sosyolojik açıdan ele alınmıştır. Tatar Türkçesi ve kiril alfabesi ile yazılmış olan atasözleri, önce latin alfabesi ile çeviri yazısı (transkripsiyon) yapılmış, daha sonra Türkiye Türkçesine çevrilmiştir, son bölüme dizin-sözlük eklenmiştir.

Tez Giriş, Birinci Bölüm, İkinci Bölüm, Üçüncü Bölüm, Dizin-Sözlük ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, çevrilen atasözlerinin mensubu olan Kazan-Tatar ile Kırım-Tatar Türkleri arasındaki farktan ve yazı dilleri hakkında kısaca bilgi verilmektedir.

Birinci bölümde, tezin oluşturulma aşamasındaki konu seçimi, kapsam, yöntem, amaç ve tezin üçüncü bölümde esas alınan kaynaklar hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde, Tatar adının kaynağı, Kazan-Tatar Türkleri, atasözlerinin tanımı, özellikleri ve oluşum süreci hakkında bilgiler verilmiş ayrıca Kazan-Tatar Türklerinde aile ve akrabalık kavramına değinilmiştir.

Üçüncü bölümde, çeviri yazı ve çeviriler yer almaktadır. Bu bölümde Huci Ahmet Mamütov'un "Tatar Halık İcatı (Makaller hem Eytemner)" adlı kitabından alınan aile ve akrabalık ile ilgili atasözlerinin çeviri yazısı yapılarak yanına tırnak içinde italik olarak aynı atasözünün çevirisi eklenmiştir.

Dizin-Sözlük bölümünde, çeviri yazısı yapılmış Tatar Türkçesine ait kelimelerinin dizinine ve Türkiye Türkçesindeki karşılıklarına yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde ise elde edilen sosyolojik tespitler sunularak tezin genel değerlendirmesi yapılmıştır.

Öncelikle konu seçiminden tez basım sürecine kadar tüm aşamalarda, yanımda olup her zaman desteğini hissettiren ve hiçbir yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Akartürk KARAHAN'a, kaynak bulma aşamasında yardımcı olan Sayın Yrd. Doç. Dr. Çulpan ZARİPOVA ÇETİN'e ve çalışmam sırasında bana verdikleri desteklerden dolayı Sayın Prof. Dr. Alfiya Yusupova'ya ve Sayın Yrd. Doç. Dr. Ahmet Büyükkakaş'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca hayatım boyunca, her an yanımda olan ve desteklerini her zaman hissettiren aileme sonsuz minnet ve teşekkürlerimi sunarım.

Gülşah YILMAZ

2012 NİĞDE

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	x
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ TABLOSU.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1 KONU SEÇİMİ.....	4
1.2 KAPSAM.....	4
1.3 YÖNTEM.....	5
1.4. AMAÇ.....	6
1.5 KULLANILAN TEMEL KAYNAKLAR.....	6

İKİNCİ BÖLÜM

KAZAN TATAR ATASÖZLERİ

2.1. TATAR ADI VE TATARLAR.....	7
2.2. KAZAN TATAR TÜRKLERİ.....	10
2.3. ATASÖZLERİ.....	12
2.3.1. Atasözlerinin Tanımı.....	12
2.3.2. Atasözlerinin özellikleri.....	13
2.3.3. Atasözlerinin oluşum süreci.....	14
2.3.4. Kazan Tatarlarında Atasözleri.....	15

2.4. KAZAN TATARLARINDA AİLE VE AKRABALIK KAVRAMI	16
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAZAN TATAR TÜRKÇESİNDEKİ AİLE VE AKRABALIK KONULU ATASÖZLERİNİN TRANSKRİPSİYON VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

3. ĞAİLE HEM TUĞANLIK (AİLE VE AKRABALIK)	18
3.1. ĞIYŞIK, MEĞEBBET, SÖYGEN YAR (AŞK, MUHABBET, SEVEN YAR)	18
3.2. YĖĖET, YĖĖETLĖK SIYFATLARI (YİĞİT, YİĞİTLİK SIFATLARI).....	28
3.3. KIZ (GENÇ KIZ)	36
3.4. YĖĖET, KIZ HEM BAŞKALAR (YİĞİT, KIZ VE BAŞKALARI)	46
3.5. ĞAİLE KÖRU, YAUCI – DİMÇĖ, BUYDAK YÖRÜ (AİLE KURMAK, DÜNÜRCÜ - ÇÖP ÇATAN, BEKÂR YÜRÜMEK)	49
3.6. TUY – TÖŞĖM, BİRNE, KALIM (DÜĞÜN – GELİR, CEYİZ, BAŞLIK) ..	59
3.7. KİLĖN (HEM BAŞKALAR) (GELİN VE DİĞERLERİ)	65
3.8. KİYAÜ (HEM BAŞKALAR) (GÜVEY (DAMAT) (VE DİĞERLERİ)).....	69
3.9. İR, İR – AT, İR YĖĖET (ERKEK, ERKEK – AT, YİĞİT ERKEK).....	72
3.10. ĖATIN – ĖATIN-KIZ (HATUN – HATUN-KIZ)	82
3.11. İR HEM ĖATIN (ERKEK VE KADIN)	96
3.12. BALA (ÇOCUK)	106
3.12.1. İr – Bala hem Kız Bala, Ul hem Kız (Erkek Çocuk ve Kız Çocuk, OĞul ve Kız)	118
3.12.2. Bala Balası, Onık (Çocuğun Çocuğu, Torun)	123
3.12.3. Ügi Bala, KĖşĖ Balası, ÜksĖz – Yetim (Üvey Çocuk, Başkasının Çocuğu, Öksüz – Yetim)	124

3.13. ANA (ANNE).....	126
3.13.1. Ügi Ana (Üvey Ana).....	129
3.13.2. Ana Hem Bala (Anne Ve Çocuk)	130
3.13.3. Ana Hem Kız (Anne Ve Kız)	133
3.14. ATA (BABA)	134
3.14.1. Ata Hem Bala (Baba Ve Çocuk).....	136
3.15. ATA – ANA (BABA – ANNE)	139
3.15. 1. Ata – Ana Hem Balalap (Baba – Anne Ve Çocukları)	139
3.16. NESİL – NESEP, TUĞANNAR (SOY – SOP, KARDEŞLER).....	146
3.16.1. Abıy – Enë, Apa – Sënël (Ağabey – Küçük Erkek Kardeş, Abla – Küçük Kız Kardeş).....	150
3.16.2. İr Yağı Hem Hatın Yağı Karēndeşlerē (Erjkek Tarafı ve Kadın Tarafı Kardeşleri).....	154
3.16.3. Tuğan Hem Çit– Yat Kardeş (Akraba ve Yabancı- Yad.....	160
DİZİN – SÖZLÜK	164
SONUÇ	294
KAYNAKÇA	297
ÖZGEÇMİŞ.....	300

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
AKDITYK	Atataürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
AKM	Atatürk Kültür Merkezi
bk.	Bakınız
C	Cilt
ev.	Çeviren
Doç.	Doçent
Dr.	Doktor
gr.	Gramer
haz.	Hazırlayan
hz.	Hazreti
mec.	Mecaz
Prof.	Profesör
S	Sayı
S	Sayfa
Tat. T.	Tatar Türkçesi
TT	Türkiye Türkçesi

TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
vb.	Ve benzerleri
vs.	Vesaire
<i>Yrd. Doç.</i>	Yardımcı Doçent
Yay.	Yayını, yayınları

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ TABLOSU			
Aa	Aa	T	Tt
Б	Bb	У	U u (V, v)
В	V v	Ф	F f
Г	G g	Х	H h
Д	D d	Ц	Tsts
Е	Ė ė	Ч	Ç ç
Ж	J j	Ш	Ş ş
З	Z z	Щ	Şçşç
И	İ i	Ы	I ı
Й	Y y	Э	E (ë)
К	K k	Ю	Yuyu, Yüyü
Л	L l	Я	Ya ya, Ye ye
М	M m	Ә	E e
Н	N n	Ө	Ö ö
О	O o	У	Ü ü
П	P p	Ж	C c
Р	R r	Һ	Ŋ ŋ
С	S s	Һ	H h

TABLO: 1¹.

¹ Ahmet Bican ERCİLASUN, **Türk Kehçeleri Grameri**, Ankara, Akçağ Yay, 2007, Ankara: s. 686.

GİRİŞ

Günümüzde Altınorda'nın en önemli mirasçısı olan Tatar halkından bahsedildiğinde, Kazan ve Kırım Tatar Türkleri kastedilmektedir. Fakat Kazan-Tatar Türkleri için Tatar, Kırım-Tatar Türkleri için Kırım Tatar ifadesinin kullanılması dikkat çekici bir husustur. Bu hususta Mustafa Öner'in kaleme aldığı Bugünkü Kıpçak Türkçesi adlı eserdeki “*Sayıca kalabalık olan Kazanlılar, kendilerine, sadece Tatar derken Kırımlılar için Kırım Tatarları demektedirler. Bunda Kırım'ın facialı sürgünler ve göçlerle bozulan tarihide tesirli olmuştur*”² İfadesi açıklayıcı bir bilgi olmaktadır.

Kırım-Tatar Türkleri, bugün, Ukrayna'ya bağlı 26,1bin km² bir alanda Kırım Özerk Cumhuriyetinde yaşamaktadırlar. Başkenti Akmeşcit olan Kırım Özerk Cumhuriyeti, Karadeniz'in Kuzeyi ile Azak denizinin güneyinde yer alan bir yarımadadır. Nüfusu 1,962,794 olan Kırım Özerk Cumhuriyetinin etnik dağılımı ise;

% 60-70'i: Rus

% 10-15'i: Ukraynalı

% 10-12'si: Tatar olarak belirlenmiştir³.

Kazan-Tatar Türkleri ise Tataristan Özerk Cumhuriyet Bölgesinde yaşamaktadırlar. Bu bölge, İdil havzasının orta kesiminde, Moskova'nın yaklaşık 800km doğusunda 68. 000km² büyüklüğünde, İdil ile Çulman Nehirlerinin birleştiği noktanın çevresinde yer almaktadır.

Başkenti Kazan olan Tataristan Özerk Cumhuriyetinde, Eylül-2009 Nüfus sayımına göre 3,779,265 kişi yaşamaktadır. Bölgenin etnik yapısına bakıldığında yaklaşık olarak,

2 milyon kişi: Ön Bulgar kökenli

²Mustafa ÖNER, **Bugünkü Kıpçak Türkçesi**, Ankara, TDK, 1998: s. xxxı.

³T. C. Odesa Başkonsolosluğu Ticaret Ateşeliği, **Kırım Özerk Bölge Raporu**, Şubat-2012.

1,5 milyon kişi: Rus k3kenli

Geri kalan n3fusu ise çoğunlukla Tatarca konuşan, Çuvaşlar, Başkurtlar, irmişler ve Udmurtlar oluşturmaktadır.

Kırım-Tatar ve Kazan-Tatar T3rklerinin yazı dillerinin kaynakları ise kendileri gibi aynı g3vdeden gelmiştir. Samoyloviç'in makalesinde bu husus şu Şekilde aktarılmaktadır: “*Bu da Kaşgarda Karahanlılar devrinde yazı dilinin Kıpaklaşması neticesinde teşekk3le başlayan ve XIII-XIV. y3zyıllarda Cuci ulusunda yerli ve canlı konuşma dilinin yardımı ile yeniden işlenmek suretiyle ortaya çıkan Cuci ulusunun yazı dilidir.*

Kazan T3rk konuşma dili ile birlikte Kazan yazı dili XI-XIV y3zyıllarında Kıpçak T3rkesinin devamı olarak onunla ilgisini sarih bir Şekilde muhafaza ettiği halde, Kırım T3rklerinin siyasi, k3lt3rel ve etnik tarihini tayin eden coğrafi durumu dolayısıyla Kırım'da yazı dilinin gelişmesi, Tataristan'dakinden ayrı bir y3nde olmuştur: bunun belli başlı sebebi Komşu T3rkiye'nin siyasi ve k3lt3rel alanda yaptığı etkidir”⁴.

Ruslar h3kimiyeti altındaki T3rk topluluklarını asimile etmek için Kiril alfabesini dayatmışlardır. Bu fikrin mimarı Rus Misyoner Nikolay İlminsky aynı zamanda projesini gerçekleştirmek ve yaymak için faaliyetlerde bulunmuştur. Bunu Fatma Açık'ın XX. Asrın Başlarında T3rk D3nyasında Yaşanan Alfabe Değişikliklerinin Sebepleri, Gelişimi ve Sonuçları adlı makalesindeki “*Tatar dilinin gramerini Kiril alfabesinde Tatarlara 3ęretmeye başlayan İlminskiy, 1864 yılından itibaren Kazan'da okullar açarak, onların dilinde ama Kiril harfleriyle dersler vermeye başlamıştır*”⁵ ifadeleri ile 3ęrenmekteyiz.

⁴ A. SAMOYLOVI, “Kırım-T3rk Yazı Dilinin Tarihçesi”, (ev. Rasime Uygun), **TDAY Belleten**, 1960: s. 373.

⁵ **a. g. e.**:s. 3.

Latin alfabesine geçisi Erdal Şahin “*Yenileşme, çağdaş yaşama uyma anlamı taşıyan Latin alfabesine geçiş Türk illerinde türlü zaman ve şekillerde olmuştur*”⁶ şeklinde ifade etmiştir.

Okuma yazma oranı yüksek olan Tatarlar bunca yıllık kültür birikimin gelecek nesillere aktarımı açısından Arap alfabesinden Latin alfabesine geçmenin sıkıntılar yaratacağını düşünmüş olsa da Türkiye Türklerinin de Latin harflerine geçmesi ile sıcak bakmaya başlamışlardır. Erdal Şahin’den öğreniyoruz ki hem Kırım Tatar hem de Kazan Tatarları başta Latin harfli yeni Türk alfabesine karşı çıkmalarına rağmen daha sonra yeni alfabeyi yaymak için yoğun çalışmalara girişmişler, gazeteler ve kitaplar yayınlanmıştır⁷.

Türk dünyası için ortak alfabeyi savunan ve bu konudaki emekleri yatsınamayacak kadar büyük olan İsmail Gaspıralı, deyim yerinde ise *Dilde, Fikirde ve İşte Birlik* ülküsüne ömrünü vakfetmiştir. Tüm yasaklara rağmen yayınladığı Tercüman gazetesi, tüm Türk Dünyasında oldukça etkili olmuştur.

“*Gaspıralı İsmail Beyin döneminde bir elin parmaklarının sayısını geçemeyen Türk yazı dilleri sayısı, ne yazıkki daha sonra yaşanan siyasi gelişmelerle arttı. Özellikle Sovyetler Birliği döneminde dil dışı gelişmeler yaşandı. Kimi ağızlar yazı dilleri haline getirildi. Böylece kimilerine göre yirmi, kimilerine göre yirmi altı Türk yazı dilleri ortaya çıktı.*

*Ancak 1990’lı yıllarda tarih yeniden yazılmaya başlandı. Yakın zamanda yaşadığımız siyasi gelişmeler sonucu Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla önceden birer Sovyet Cumhuriyeti olan on beş cumhuriyet, ayrı ayrı bağımsız devletler olarak dünya siyasetinde yerini aldı. Rusya Federasyonu dâhil olmak üzere yeni cumhuriyetler ekonomide, bilimde, sanatta, sporda kısacası tüm alanlarda dünyaya açılmaya başladı”*⁸.

⁶Erdal ŞAHİN, “Kazan Tatar Türklerinin Latin Alfabesi Mücadelesi”, **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**, S. 199, Temmuz 2003:s. 43.

⁷ a. g. e. :s. 44.

⁸Ş. Haluk AKALIN, “Gaspıralı İsmail Bey ve Dilde Birlik Ülküsünden Ortak İletişim Türkçesine”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 12-1, Güz 2001:s. 1.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1 KONU SEÇİMİ

Atasözleri, milletlerin kültürünü ortaya koyan en önemli sözlü edebi ürünlerden birisidir. Türk Dünyası dil ve kültür birliğinin gündeme geldiği şu son günlerde, ülkemizde Kazan Tatar Türkçesindeki atasözleri ile ilgili Abdullah Battal Taymas'ın “Kazan Türkçesinde Atasözü ve Deyimler” adlı kitabı ve Ercan Alkaya'nın “Tatar Türkçesindeki Dil ve Söz ile İlgili Atasözleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Mustafa Öner'in “İslah Edilmiş Arap Alfabeti ve Huca Behbudi'nin Derlediği Tatar Atasözleri” ve Kerim Yund'un “Kazan Atasözlerinin Türkiye'deki Denkleri (Abdullah Battal Taymas, Kazan Türkçesinde Atasözü ve Deyimler) (Kitaplar – Tenkit) adlı makaleleri dışında başka bir çalışmaya henüz rastlanmamaktadır. Görülen bu eksiklikten dolayı, konumuzun Türkoloji ve Çağdaş Türk Lehçelerine katkıda bulunması amacıyla Kazan – Tatar Türkçesindeki Aile ve Akrabalık Konulu Atasözleri olması uygun bulunmuştur.

1.2 KAPSAM

Giriş kısmında, çalışmamızda Kazan – Tatar Türklerinin atasözlerini sosyolojik bakımdan değerlendireceğimiz için Tatar Türkleri ile ilgili kısaca bilgi verilmektedir. Kazan – Tatar atasözleri oldukça fazla miktarda olduğu için biz çalışmamızda sadece Huci Ahmet Mamütov'un “Tatar Halık İcatı (Makaller hem Eytemner)” adlı kitabını kaynak olarak onun içinden de sadece “Aile ve Akrabalık” konulu atasözleri ele alınmaktadır.

Tezimizin ikinci bölümünde ise atasözleri hakkında genel bilgi verilmiştir. Ardından Kazan – Tatarlarında atasözlerine ve çalışmamızın konusunu oluşturan Tatarlarda Aile ve Akrabalık kavramlarına değinilmiştir.

Tezimizin üçüncü kısmına gelindiğinde ise Kazan – Tatar Türkçesindeki Atasözleri transkripsiyon ve Türkiye Türkçesine aktarımı şeklinde verilmektedir. En son ise İlgilenenlere kolaylık ve fayda sağlaması amacıyla sözlük ve dizin eklenmiştir.

1.3 YÖNTEM

Tezde, Kazan–Tatar Türkçesindeki aile ve akrabalık konulu atasözleri asıl numaraları ile birlikte ayrıca tarafımızdan numaralandırarak transkribe edilmiş şekilleri sırasıyla yazılmıştır. Atasözlerinin Türkiye Türkçesine çevrilmiş halleri ise her atasözünün hemen yanında düzenli bir şekilde verilmektedir.

Atasözlerinin çevirisinde, mümkün olduğu kadar ortak kelimeleri kullanmaya ve orijinaline bağlı kalmaya çalıştık. Güç anlaşılacağı düşün­düğümüz yerlerde ise dipnotlar vasıtasıyla açıklama yapma gereği duyduk. Yaptığımız açıklamalarda ise kelimenin asıl hali transkribe edilerek yazılmıştır. Eğer ki açıklamak istediğimiz kelime sözlükte bizi başka bir sözcüğe yönlendiriyorsa onu kelimeyi de parantez içinde yazmayı uygun bulduk.

Atasözlerinin Türkiye Türkçesine aktarımında, karşılaşacağınız parantez içindeki kelimeler ise orijinalinde olmayan fakat anlaşılır olmasına katkıda bulunmak için tarafımızdan eklenmiştir.

Çalışmada Kazan-Tatar Türkçesindeki Aile ve Akrabalık konulu atasözleri ana başlığı altında on altı alt başlık içerisinde iki bin kırk atasözünü kapsamaktadır.

1.4. AMAÇ

Tezimizin amacı başlığından da anlaşılacağı üzere Kazan – Tatar Türkçesindeki Aile ve Akrabalık konulu atasözlerinin Türkiye Türkçesine çevrilip sosyolojik açıdan değerlendirilmesidir.

Bu genel amacın yanı sıra, Türkoloji Dünyasına konuyla ilgilenen Türkiye Türklerini aydınlayabilecek pratik bir kaynakla katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

1.5 KULLANILAN BAŞLICA KAYNAKLAR

Tezin esas bölümü olan üçüncü bölümde bu bölümdeki kaynaklardan faydalanılmıştır.

Tatarca – Türkçe Sözlük, (Halil Açıkgöz, Rifkat Ahmetyanov, Fuat Ganiyev), Kazan-Moskova, İnsan yayınları, 1997.

ÖNER, Mustafa (2009). *Kazan – Tatar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara, TDK.

Tatar Tilinin Anlatmalı Sözlüğü,(Red. : Mahmutova L. T. , M. G. Möhemmediyev, K. C. Sabirov, Ş. C. Hanbikova), C. I. II. III. , Tataristan, Tataristan Kitap Neşriyatı, 1977.

Tatarsko-Russkiy Slovar' . Tatarça-Rusça Sözlük, (Red. Osmanov M. M.), Moskova, Akademia Nauk SSSR, 1966.

MAHMÜTOV, Huci Ahmet (1987). *Tatar Halık İcatı (Makaller hem Eytēmner)*, Kazan.

İKİNCİ BÖLÜM

KAZAN TATAR ATASÖZLERİ

2.1. TATAR ADI VE TATARLAR

Tatar adı, ilk kez Orhun Yazıtlarında geçer. Tatar adı Türk olmayan toplulukları gösterir. O dönemde Yenisey Tatarları Moğolca konuşurlar. Moğol belgelerinde Moğol halkının adı olduğu belirtilir. Ancak, Çin Seddi yakınlarındaki Çağan Tatarlarının (Ongutlar) dili Türkçedir. Daha sonra batıda, Tatar adı, Moğollara ve azınlıkta olan Moğol Tabakasına giren Türkler için kullanılır. Kökende Tatar adı, Moğol birliği içindeki bir Türk oymağının adı olmalıdır. Bu sözün Türkçe *Tatmış*, *Tatıran*, özel adları ile aynı kökten olduğu sanılır. Vambery “yabancı” anlamındaki tat kökü ile –er ekinden çıktığını söyler. Sözcüğün kesin anlamı bilinmez. Kimi bilim adamlarına göre bu ad Moğolcadır⁹.

Abdullah Battal Taymas, Orhon yazıtlarının birkaç yerinde geçen Otuz Tatar deyimine ve Divanü Lügat-it-Türk’te hem “*Tatar, Türklerden bir bölüktür*” denmesi hem de Divandaki Türk boyları listesinde Tatar adının da yer almasına dayanarak Tatarların Türk camiasına mensup olduğunu belirtmektedir. Nevzat Özkan’ın Türk Dilinin Yurtları adlı kitabında ise “*20. Yüzyılda Tatar adıyla anılan Türkler Moğol ve ya Moğol asıllı değil, ataları Moğol idaresinde yaşamış ve zamanla Moğolları da Türkleştirmiş Türklerdir*” ifadesine rastlamaktayız.

⁹Tahir ÇAĞATAY, Ali AKIŞ, Saadet ÇAĞATAY-İSHAKİ, Hasan AGAY (hızl), **Muhammed Ayaz İshaki Hayatı ve Faaliyeti: 100. Doğum yılı dolayısıyla**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1949: s. 693-694.

Tatar adının etimolojisi hakkında birçok görüş öne sürülmüş fakat kesin ve net bir sonuca ulaşılammıştır. Mirfatih Zekiyev, Türklerin ve Tatarların kökeni adlı kitabında bizlere Tatar etnoniminin anlamlarını gösteren bir tablo sunmaktadır:

		Tatarlar	
Kime Tatar Diyorlar		Kimler diyor	Kati etnik adları
1	2	3	4
1	Çin'in kuzeyli komşuları olarak tüm Türk, Moğol, Mançurlar; daha sonra Orhon-Yenisey Türkleri, Kırgızların komşuları Moğol Kimaklar'ın bir kısmı.	Çinliler (ta- ta ve ya da-da), kendileri (zati adları)	Eski Tatarlar
2	Başlangıçta Moğol ve Eski Tatarlar'dan daha sonra tüm mağlup halklardan toplanan Çingizi (fetih ve tenkil) orduları.	Bizzat Çingiziler ve tüm diğer halklar (tahkir amaçlı olarak)	Moğol-Tatarlar
3	Çingizi Moğol devletlerinin tüm sekenesi.	Batı Avrupalılar, Tatar Kelimesini (cehennem zebanileri anlamındaki) tartar şekline dönüştürerek.	Tartarlar
	Cuçi ulusu (Altın Orda) ahalisinin tamamı, yani Özbek, Kazak, Bulgar-Tatar, Kırım Tatarı, Başkurt, Nogay,	Ruslar	Orda Tatarları

4	Karakalpak, Fin-Ugorlar'ın ataları (Tüm gayr-ı Rus doğulu halklar dâhil).		
5	Daha sonraki tüm Türkler, bilhassa Müslüman Türkler.	Ruslar	Türk Tatarlar
6	Kırım Hanlığının Türk ahalisi	Ruslar ve XX. Yüzyıldan itibaren bizzat kendileri.	Kırım Tatarları
7	Kuzey Karadeniz Türkleri	Ruslar ve XX. Yüzyıldan itibaren bizzat kendileri.	Dobruca Tatarları
8	Moğol öncesi İdil-Bulgar Devleti'nin ve Bulgar hegemonyası altında kalan tüm bölgelerin Türk dili ahalisinin torunları	Ruslar ve XIX. Yüzyıl sonlarından itibaren bizzat kendileri.	Bulgar-Tatarlar.

Tablo: 2

Tatarları bir Türk kabilesi kabul eden Kaşgarlı Mahmud, onların coğrafi yerleşimleriyle ilgili şu bilgileri vermektedir: *“Bizans sınırına en yakın Türk kabilesi peçeneglerdir, doğuya doğru daha ileride ise, Kıpçak/Kıpçak Oğuz, Yemek, Baskirt, Basmıl, Kay, Yabaku, Tatar, Kırgızlar uzanmaktadır¹⁰. Ayrıca Kaşgarlı, Tatarları “çöl halkları” arasında zikretmekte ve Türkçeyi iyi bilmekle birlikte kendilerine ait başka bir dillerinin daha olduğunu ifade etmektedir. Ancak Kaşgarlı Tatarların konuştukları diğer dillerinin ne olduğu hakkında bir şey söylememektedir.*

¹⁰Z. Mirfatih ZEKİYEYEV, *Türklerin ve Tatarların Kökeni* (çev.Mustafa Kalkan), İstanbul, Selenge Yay., 2006: s. 220,221.

Yaşadıkları bölge ve ilişkili oldukları Basml, Çömül, Kay, Yabaku gibi topluluklar göz önüne alındığında Kaşgarlı Mahmud'un adını vermediği bu dilin Moğolca ya da ön-Moğol dillerinden biri olduğunu düşünebiliriz. Kaşgarlı Mahmud'un kayıtlarından Tatarların XI. Yüzyılda Türkleşme süreçlerini tamamlamış olduklarını ve artık bir Türk boyu olarak görüldüklerini; Türkçeyi iyi bildiklerini, ancak anadilleri olan eski dillerini de koruduklarını ve kendi aralarında bu dili devam ettirdiklerini çıkarabiliriz¹¹.

2.2. KAZAN TATAR TÜRKLERİ

Başkenti Kazan olan Tataristan, Avrupa kıtasında, Orta İdil'in Kuzeyinde, Kama ve İdil Nehirlerinin birleştiği yerde kuruldu. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, Tataristan Yüksek Sovyeti kararıyla Tataristan 30 Ağustos 1990'da egemenliğini ilan etti; fakat bu olgu Ruslar tarafından kabul edilmedi. İttifak-Tatar Beysizlik Partisi'nin çalışmalarıyla Tatar Milli Kurultayı toplandı ve bu kurultay Milli Meclisi kurarak 1 Şubat 1992'de Tataristan'ın bağımsızlığını İlan etti. Tataristan Yüksek Sovyeti'nin kararıyla ve Moskova'nın bastırmasıyla yapılan referanduma %80'lik bir katılım olup, %61,5'lik bir oranda bağımsızlık lehine oy kullanıldı¹².

Tatarlar tarihi şartların getirdiği bütün bu zorluklardan (Hıristiyanlaştırma, açlık, sürgün vs.) ötürü çok geniş bir alana dağılmışlardır. Bugünde Kendi adlarını taşıyan cumhuriyette, toplam nüfuslarının ancak dörtte biri oturur haldedir ve bu şartlar altında Tatar Türklerinin nüfusu da, sağlıklı bir şekilde tespit edilmiş değildir. 1989 sayımına göre Tataristan'da 1. 765. 404 olan bu sayı bütün SSCB'de toplan 6. 645. 588'dir¹³.

Tatar Halkı tam diğer halklar gibi, pek çok etnik tabakaların ve kabilelerin birleşmesi ve ayrılması neticesinde oluşuyor. Ama bu süreçte kardeş olan iki yakın

¹¹ KARAHAN, Akartürk. (2009), *Divan-ü Lügat'it Türk'e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara (s. 78).

¹² ŞAHİN, Erdal. (1999), *Yurt Konulu Tatar Cırları (Giriş, Metin, Aktarma, Dizin)*, T. D. K. Yay. , Ankara, (s. 40).

¹³ ÖNER, Mustafa. (1998), *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, T. D. K. Yay. , Ankara (s. xxxix-xxx).

etnik unsur, yani Bulgar ve Kıpçak unsuru başrolü oynuyor. Tatar halkı böylece doğuşu bakımından bir yönden İdil boyunda ve İdilden Batıda ve Güneyde bulunan topraklarda yaşamış Kıpçaklar ile bağlanmıştı. Bunun neticesinde genel Tatar dili kendinde, esasta Bulgarların varisleri olan Orta lehçe temsilcileri dili (Bulgar dili) özelliklerini ve Kıpçakların varisleri olan Batı lehçe temsilcileri dili (Kıpçak-Mişer dili) özelliklerini birleştirmiştir¹⁴.

Tipterler, Perm Tatar Türkleri, Nukrat Tatar Türkleri ve Besermenler olarak dört kola ayrılan Kazan – Tatar Türklerinde okuma yazma oranı oldukça fazladır. İlk olarak Arap alfabesini kullanan Tatarlar 1925’lerden sonra Erdal Şahin’in “Kazan Tatar Türklerinin Latin Alfabesi Mücadelesi” adlı makalesinden öğrendiğimize göre tüm çalışmalardan sonra, Tataristan Hükümetinin Özel kararıyla 3 Temmuz 1927 tarihinde Tatar dilinin resmi alfabesi Latin harfleri kabul edilmiş, tüm alanlarda kullanılması ise 1930’ları bulmuştur. Ancak Rus hâkimiyeti altında asimile politikalarına maruz kalan Tatarlar 5 Mayıs 1939’da verilen kararla 1940yılıının ocak ayı itibariyle Kiril alfabesini kullanmaya başlamışlardır¹⁵.

Ömer Yusuf Akçura (1876-1935), Reşit Rahmeti Arat (1900-1964), Sadri Maksudi Arsal (1880 – 1957), Hadi Atlasi (1875 – 1940?), Alimcan Barudi (1857 – 1921), Muhammed Zahir Bigi(1870 – 1902), Musa Carullah Bigi (1875-1949), Musa Celil (1906-1944), Fatih Emirhan (1886-1926), Rızaeddin Fahreddin (1858-1936), Hüseyin Feyizhani (1828 – 1866), Mecit Gafuri (1880-1934), Gaziz Gobeydullin (1887-1938), Alimcan İbrahimov(1887-1938), Abdulkadir İnan (1889-1976), Ayaz İshaki İdilli (1878 -1954), Galiesgar Kamal (1879 -1933), Fatih Kerimi (1870-1937), Akdes Nimet Kurat (1903-1971), Abdünnasır Kursavi (1771-1812), Şihabettin Mercani(1818-1889), Abdü’l-Kayyum Nasırı(1825-1902), Mirseyit Sultangaliyev (1892 – 1940), Hadi Taktaş (1901-1931), Abdullah Battal Taymas(1883-1969), Ahmet Temir (1912-2003), Kerim Tinçürin (1887-1938), Zeki Velidi Togan(1891-1970), Hesen Tufan(1900-1981), Abdullah Tukay(1886-1913), Emirhan Yeniki(1909-) gibi isimler ise Tatar adının Dünyaya duyulmasına ve tabî ki Tatar

¹⁴*Tatarca – Türkçe Sözlük*, (Halil Açıkgöz, Rifkat Ahmetyanov, Fuat Ganiyev), Kazan-Moskova, İnsan Yay., 1997:s. 8.

¹⁵Erdal ŞAHİN “Kazan Tatar Türklerinin Latin Alfabesi Mücadelesi” **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**, S. 199, Temmuz 2003, İstanbul: s. 42-45

halkının her zaman yüksek kültür seviyesinde bulunmasına büyük katkı sağlamış önemli Tatar aydınlarıdır.

2.3. ATASÖZLERİ

2.3.1. Atasözlerinin Tanımı

Türkler, tarihleri boyunca uçsuz bucaksız geniş coğrafyalarda yaşamışlardır. Yaşadıkları coğrafyalarda Türk dilini yaymışlardır. Üç kıtaya yayılan Türkler, tarih boyunca birçok milletle mücadele etmiş ve bu mücadelelerin sonucunda yaşamla ilgili deneyimlerini atalar sözü ile günümüze kadar taşımışlardır. Atasözleri, vasıtasıyla tecrübe edindiğimiz koşullar ve önem verilen ya da dikkate alınmayan hayvanlar halk hayatını, yaşam şartlarını; kullanılan araç- gereç, çeşitli maden isimleri ve onlara verilen önem ise bizlere toplumların, medeniyet seviyelerini, gelişmişliklerini aksettirmektedir.

Atasözlerimiz sayesinde görmüş oluyoruz ki hangi coğrafyada yaşarlarsa yaşasınlar tüm Türklerin hayat tarzları ve felsefeleri büyük ölçüde paralellik göstermektedir. Toplumların kültür bağlarını ortaya koyan atasözleri Türk dünyası birliğinin bir kanıtı olabilir. Atasözlerini anlam yönünden de incelediğimizde kültür birliği açıkça gözler önüne serilmektedir.

Saha veya Yakutlar, "hohoono", Tobollar, "takmak", Uranhalar "ülgercomak", Tuvalar, "Uleger Domaktar", "Çeçen Söster", Sagaylar "takpak", Hakaslar "söspek", Hoten civarında "tabma" Kırgız, Kazak, Uygur, Özbek, Karakalpaklar, Kazan Tatarları, Başkurtlar ve Kırım Tatarları arasındaysa Arapça kökenli "makal"ı, Türkmenistan, Kuzey Afganistan, İran Türkmenleriye hem

“makal”ı hem de “nakıl”ı, Çuvaşlarsa “samah”ı, atasözü karşılığında kullanmaktadırlar¹⁶.

2.3.2. Atasözlerinin özellikleri

Her ne kadar uzak coğrafyalarda yaşasalar da atasözlerinden anlıyoruz ki Türkler arasında bir kültür birliği söz konusudur.

Atasözleri, mensubu olduğu milletin toplumsal düzeni, sosyal yaşam koşulları ve medeniyet seviyeleri hakkında bilgi vermektedir.

Atasözlerinde değişik milletler veya olaylar hakkında nasıl bir görüş belirtile gelmiş ise tarih sürecinde o görüş iyice yerleşmiştir. Böylece diyebiliriz ki atasözleri halk hafızasındaki tarihtir.

Atasözlerinde bir ulusun düşünceleri, yaşayışları inanışları, gelenekleri görülür. Atasözleri, ulusların zekâlarındaki keskinliği, hayallerindeki genişliği, duygularındaki inceliği belirten en değerli örneklerdir. Bu sözler derin felsefelerden başka güzel buluşlarla, parlak nüktelerle, ince alaylarla, sert taşlamalarla doludur. Böylece her atasözü, kendi ulusunun damgasını taşır¹⁷.

Milletlere var olan doğruyu aksettiren atasözleri gerçekçi özelliğiyle halk arasında yargıçlık görevini de üstlenmektedir.

Kısa ve özlü sözler olan atasözleri en az konuşma dile kadar yalın olmasına rağmen az sözle çok şey ifade etmesi açısından günlük konuşmayla kıyaslanmanın doğru olmayacağını düşünmekteyiz.

Coğrafi, tarihi ve sosyal olayların tecrübe edilmesi sonucu ortaya çıkan, nesillerden nesillere aktararak günümüze kadar ulaşmış halk arasında bir fikri, bir

¹⁶ Özkul ÇOBANOĞLU, *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Ankara, Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, 2004:s. 3.

¹⁷ Ömer Asım AKSOY, *Atasözleri Sözlüğü 1*, İstanbul, İnkılâp Yay., 1988:s. 27.

düşünceyi pekiştirerek anlaşmazlıklar karşısında bizlere doğru yolu göstermiş ve bizlere ışık tutmaktadır.

Belli kalıplar içinde söylenmiş olan atasözleri, içlerinde seci, tevziye, kinaye, cinas, aliterasyon, iştiare, mecaz-ı mürsel, tezat, İham-ı akis, hüsn-ü talil, istifham, şibh-i iştikak, zef ve neşir gibi birçok söz sanatı barındırmaktadır.

Tarih boyunca sosyal ve coğrafi hadiselerin tecrübe edilmesi sonucunda oluşan hem olayların oluşumu ile ilgili fikir veren hem de ders niteliğindeki hikmetli sözlerdir¹⁸

2.3.3. Atasözlerinin oluşum süreci

Atasözleri tarihi, ekonomik, coğrafi vs. insanı etkileyen her türlü sosyal hadisenin, atalarımız tarafından uzun uzun gözlemlenmesiyle oluşmuştur. Atasözleri nesilden nesile aktarılırken söyleyeni unutulmuş ve bu süreçte çeşitli değişikliklere maruz kalarak bugünkü şeklini kazanmıştır.

Atasözlerinin bir anlamda insanlığın tarih öncesi en karanlık çağlarına kadar uzanan bu eskiliği, onun kaynağı hakkında tarihsel dönemde yapılan çalışmalar konusunda tam bir neticeye varılmasına engellemiştir denilebilir. Yeryüzünde bilinen en eski yazılı metinler olan Sümer metinlerinden başlayarak günümüze kadar tarihi dönemde yoğun bir kullanılışa sahip olan atasözlerini kaynağı hakkında, eski Yunanlılar atasözlerini çoğunlukla Yedi Bilge'ye mal ederler ve atasözlerini tapınaklarının alınlıklarına yazarlardı. Eski çağ filozoflarına Aristo'ya göre ise, atasözleri tarihte meydana gelmiş büyük kargaşalıklar neticesinde "İnkıraz etmiş

¹⁸ Ömer Asım AKSOY, **Atasözleri Sözlüğü 1**, İstanbul, İnkılâp Yay. , 1988

Dehri DİLÇİN, **Edebiyatımızda Atasözleri 1**, Ankara, TDK Yay. , Ankara, 2000

Özkul ÇOBANOĞLU, **Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü**, Ankara, Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, 2004.

Ülkü ÇELİK ŞAVK, *Kırgız Atasözleri*, Ankara, TDK Yay. , 2002

Türk Atasözleri ve deyimleri, Ankara, Milli Kütüphane Başkanlığı Yay. , C. 1, 2001,

eski bir tefekkürün kalıntıları” sayılacak kadar eski ve daha da önemlisi taşıdıkları felsefi değer bakımından önemlidirler¹⁹.

Yukarıda da belirtildiği gibi atasözlerine ait ilk bulgular, yeryüzünün bilinen en eski yazılı metinleri olan Sümer tabletlerinde açığa çıkmıştır.

Türk dünyası tarihinin ilk yazılı örnekleri olan Yenisey ve Orhun Yazıtlarında da atasözleri bulunmaktadır. Fakat bu yazıtlardaki atasözlerinin sayısı oldukça azdır. Orhun yazıtlarından yaklaşık üç yüz yıl sonra Kaşgarlı Mahmut tarafından derlenen Divan-ü Lügati’t Türk adlı eserde yüzlerce atasözü bulunmaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi atasözlerinin geçmişinin Yenisey ve Orhun kitabeleri döneminde değil bundan çok daha eski bir döneme dayandığı görülmektedir.

Atasözlerimizi geçmişten bu güne izleyecek olursak bunlardan bir bölümünün unutulup yitirildiğini bir bölümünün de yüzyıllar boyunca yaşayarak bugüne kadar geldiğini görürüz²⁰.

2. 3. 4. Kazan Tatarlarında Atasözleri

Halk edebiyatında atasözü, tarihini tam olarak belirleyemediğimiz zamanlarda ortaya çıkmıştır. Kaşgarlı Mahmud’un Divanu Lügati Türk’te derlediği Atasözleri de günümüzde hala kullanılmaktadır.

Tatar(Türk) Halkı atasözlerinin bundan çok asırlar önce doğmaya başladığı yazılı kaynaklar ile dokümanlarda ispatlanmıştır. Mesela; 1907 yılında Doğu Türkistan’daki Dunhuan Manastırı Kütüphanesinde 12 atasözü metninin kaydedildiği Türkçe el yazması bulundu. Uzmanlar bu el yazmalarının yazılma vaktinin 10. asrın ikinci yarısı olduğunu belirtirler. Atasözleri arasında <<Dumansız ateş yok. >>, <<Bin kişinin yüzünü bilmektense bir kişinin adını bil. >> gibi metinler de vardır. Onlar <<Ateş dumansız olmaz. >>, <<Yüz kişinin adını

¹⁹ Özkul ÇOBANOĞLU, *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Ankara, A.K.M. Başk. Yay. , 2004: s. 1-2-3.

²⁰ Doğan AKSAN, *Anadilimizin Söz Denizinde*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2002: s. 206.

bilmektense bir kişinin adını bil. >> şeklinde Tatar Halkı arasında söylenip gelirler. Veya ikinci bir misal; Bugünkü zamanlarda da aktif bir şekilde kullanışlı olan onlarca Tatarlara ait atasözü 11. asırda bizzat düzenlenen <<Divan-ü Lügati't Türk>> sözlüğünde bulunmaktadır. <<Karga kaza benzeyeceğim diye budunu kırmış>>, <<Bir karga kış havasını vermez>>, <<İtin koşmasına tilki özenmez. >> bunlar M. Kaşgari hizmetinden alınan misallerdir. Bu şekilde, atasözü her zaman halkının ayrılması mümkün olmayan yoldaşı, akıl vericisi, akli, öğüt-nasihât vericisi olmuştur.²¹

Atasözleri, toplum düzenini sağlaması, insanlara hayatlarında yardımcı olacak faydalı bilgiler vermesi ve bu sayede herkes tarafından kabul görmesiyle bugün de hala ayakta kalmaya devam etmektedir.

2. 4. KAZAN TATARLARINDA AİLE VE AKRABALIK KAVRAMI

Çalışmamızın konusu olan atasözlerini incelediğimizde, aşktan, muhabbetten başlayarak, kız ve erkek (yiğit) bireylerin toplum içerisindeki davranışları, aile kurmak, kız tarafı, erkek tarafı, çocukların bakımı, ebeveyn çocuk ilişkisi, üvey çocuk, öksüz yetim, torun, ağabey-kardeş, abla-kardeş ve akraba ile yabancılar hakkında fikir sahibi olmaktayız.

Atasözlerini incelediğimizde, hayatın her yönüyle alakalı, tecrübe ve öğütler günümüze aktarılmış ve bizlere yol gösterici olduğunu görmekteyiz. Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse;

Kazan - Tatar Türklerinin << 'Bahtı olanın yoldaşı(eşi) kendine denk olur. ', 'Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan.', 'Tepişsen de dengin olsun.' 'Çalışkan kocanın işareti – dışarıda asilzade, evde kul olmasıdır. ', 'Sığır alsan – toynağına bak, kadın alsan – nesline bak.', 'Damadının kötülüğünü kızından gör, gelinin kötülüğünü kendinden gör.', 'Kocasını seven kadın kaynanasına hürmet eder. ', 'Kötü delikanlı

²¹ Huci Ahmet MAHMÜTOV, **Tatar Halk İcatı (Makaller hem Eytemner)**, Kazan, 1987:s. 9–10

dağda tanınır, kahraman delikanlı orduda tanınır.’, ‘Kızın iyisi huydan bilinir.’ >> gibi atasözleri aile kurmak ve kurulan ailenin devamlılığını, huzurunu sağlamada Tatar halkına yol gösterici olmuştur.

<<‘Gelin kız olmaz, şeker tuz olmaz.’, ‘Güvey oğul olmaz, gelin kız olmaz.’, ‘Güzdeki yoğurt, gümüş kaşık damadım ile kızıma; Yazdaki katık, yarık kaşık gelinim ile oğluma.’>> gibi atasözleri ailede gelin ve damadın yerini gösterir.

Öz anne ile ilgili << ‘Çocuğu suya düşer, annesi ateşe düşer.’, ‘Ağacına göre elması, annesine göre balası.’, ‘Anne yanında çocuk yetim olmaz’ >> gibi atasözleri söylenmişken üvey anne ile ilgili söylenen << ‘Üvey annenin iyisi – cehennem ateşinin kıvılcımı(dır).’, ‘Öz baban ile acı olsan da, üvey annen ile tuzsuz ol.’, ‘Annen üvey olursa, baban enişte olur.’>> gibi atasözleri Üvey anne ile öz annenin bir olmayacağını, bir çocuğa karşı öz annesinin ve üvey annenin tutumunu bizlere açıkça anlatmaktadır.

Tatar Türklerinin, akraba ve kardeşlere verdikleri öneme ise; <<‘Kardeş kardeşe cefa vermez.’, ‘Kardeş, koşarken lazım olmasa da, düşünce lazım olur.’, ‘Dostluk – varlıklı günde, kardeş – kanlı günde.’, ‘Yakına yalanını söyleme, yabancıya gerçeğini (sırrını) söyleme.’, ‘Yaban kaşığı ağız yırtar.’, ‘Öz öldürmez, yabancı merhamet etmez.’>> vb. atasözlerini örnek gösterebiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAZAN TATAR TÜRKÇESİNDEKİ AİLE VE AKRABALIK KONULU ATASÖZLERİNİN TRANSKRİPSİYON VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

3. ĞAİLE HEM TUĞANLIK (AİLE VE AKRABALIK)

3.1. ĞIYŞIĞ, MEĞEBBET, SÖYGEN YAR (AŞK, MUHABBET, SEVEN YAR)

1. (12663): Avırtқан cirden ul kitmi, söygen kęşęden küz kitmi.
“Ağrıyan yerden el gitmez, seven kişiden göz gitmez.”
2. (12664): Avıru yılatır, ıyşık sayratır. *“Ağrı ağlatır, aşk güzel (hoş) söyler.”*
3. (12665): Ata-Ana da bik yakın, alardan da yar yakın. *“Anne-Baba da çok yakın, onlardan da yar yakın.”*
4. (12666): Baldağ barmaka küre, yar yörekke küre. *“Yüzük parmağa göre, yar gönüle göre.”*
5. (12667): Bělęp söyseđ – yar, bělmi söyseđ – ar. *“Bilip sevilen – yar, bilmeden sevilen – kar.”*
6. (12668). Běr-běręñņę yaratsađ, tuđızını da unđa utlıysıđ. *“Bir-birini seversen, dokuzunu da on diye hesaplırsın.”*

7. (12669). Bër-bërsën yaratışkan kేశşeler, mehebbetlerë sürëlmesën öçën, bër az ayrılıp torırğa tiyేశşler, di. *“Bir-birini seven kişiler, sevdalarının ateşi azalmasın diye, biraz ayrı kalmaları gereklidir, denir.”*
8. (12670). Bër kükte ikë ay bulmıy, bër küñelde ikë mehebbet bulmıy. *“Bir gökte iki ay olmaz, bir gönülde iki sevda olmaz.”*
9. (12671). Bër küñelge ikë dert sıymas. *“Bir gönüle iki sevda sığmaz.”*
10. (12672): Behehtë barnıñ iptese zëne tiñ bula. *“Bahtı olanın yoldaşı(eşi) kendine denk olur.”*
11. (12673): Behehtëne turı kilse, taz bulsa da söyersëñ. *“Şansına doru(at) gelse, kel olsa da seversin.”*
12. (12674): Bülegë kıymmet tügël, yaratı kıymmet. *“Hediyesi kıymet değil, sevgisi kıymet.”*
13. (12675): Ğayepsöz yar ezlegen yarsız alır. *“Kusursuz yar arayan yarsız kalır.”*
14. (12676): Ğaşıyık bulğan küzsëzdër. *“Âşık olan gözsüzdür (kördür).”*
15. (12677): Ğaşıyık eşën de onıtır, aşın da onıtır. *“Âşık işini de unuttur, aşını da unuttur.”*
16. (12678): Ğaşıyıklık bir uttır, abınsa sündërü yuqtır. *“Sevdalık bir ateştir, yanarsa söndüren olmaz (yoktur).”*
17. (12679): Ğaşıyıkñıñ mañğay küzë suır, küñël küzë açık. *“Aşığın aş gözü kör, gönül gözü açık(tır).”*
18. (12680). Ğıyışıkı yu – işek, dertë yu – küsek. *“Aşkı olmayan eşek, sevdası olmayan ahma.”*
19. (12681): Ğıyışık aılsız atınñı aıllı ite, aıllı irnë aılsız ite. *“Aşk akılsız kadını aıllı yapar, aıllı erkeğı alından eder.”*
20. (12682): Ğıyışık – kేశşënë divana ite. *“Aşk – insanı divane eder.”*
21. (12683): Ğıyışık taular aşırır. *“Aşk dağlar aştırır.”*

22. (12684): Ğıyşık tēlsēz irnēj tēlēn açar, tēlçen ienēj tēlēn beyler. “ *Aşk dilsiz erkeğın dilini açar, konuşkan erkeğın dilini bağlar.* ”
23. (12685): Ğıyşık totu urtağ bula. “ *Aşk(a) tutulmak ortağ olur.* ”
24. (12686): Ğıyşık toyu – ut yotu. “ *Aşka tutulmak – ateş yutmak.* ”
25. (12687): Ğıyşık – tötēnsēz ut, açkısız yozak, devasız avırı, savıtsız eçēmlēk, yōksēz avırlık, tuğtau urını bilgēsēz sefer. “ *Aşk dumansız ateş, anahtarsız kilit, dermansız dert, çanaksız içecek, yüksüz ağırlık, duracağı yeri bilmeden çıkılan sefer.* ”
26. (12688): Ğıyşıkka işēk biklē bulsa, terezeden kērēr. “ *Aşka kapı sürgülü olsa, pencereden girer.* ”
27. (12689): Ğıyşıkı Ğıyşık kiterēr. “ *Aşkı aşk getirir.* ”
28. (12690): Ğıyşıkını kartı – yaşē bulmıy. “ *Aşkın genci – yaşlısı olmuyor.* ”
29. (12691): Ğıyşıktan bağa da naz²² cırlıy, di. “ *Aşktan kurbağa da şarkı söyler, denir.* ”
30. (12692): Göl – çenēçkēsēz, mehebber köncēlēksēz bulmas. “ *Gül- dikensiz, sevda kıskançlık olmadan olmaz.* ”
31. (12693): Dert, ırlerde bēr ölēş bulsa, hatınnarda cidē ölēş bula, di. “ *Sevda, erkeklerde bir kısımca, kadınlarda yedi kısım olur, denir.* ”
32. (12694): Dertē bulsa, şartı tabıla; çatkı bulsa, yalkın kabına. “ *Sevdası varsa, şartı (dermanı) bulunur; kıvılcım varsa (ateş) alev alır.* ”
33. (12695): Dertlē – yalkın, dertsēz – salkın. “ *Sevdalı – ateş, sevdasız – serin.* ”
34. (12696): Dertlēge dertē tōşkennē deva, dertsēzge ni deva. “ *Dertliye derde düşenden deva, dertsiz ne deva.* ”
35. (12697): Dersēz – divana, Ğıyşiksız – bağana. “ *Sevdasız – deli, aşksız – odun.* ”
36. (12698): Dersēz üpse, tēşlep özer, di. “ *Sevdasız, öpse, ısırtıp koparır, denir.* ”

²² Naz: Kendini sevdirmek için söylenen aşk şarkısı.

37. (12699): Dönya kürkë söygen yar bëlen. “ *Dünya görkü seven yar ile.* ”
38. (12700): Dönya malı bözge mal tögël, kěşë yarı bözga yar tögël. “ *Dünya malı bize mal değil, başkasının yâri bize yar değil.* ”
39. (12701): Dönyada öç nesre yuk: dińgězge - ıpkaç, kükke – başıç, mehebbetke – daru. “ *Dünyada üç şey yok: denize – kapak, gökyüzüne - merdiven, sevdaya - merhem.* ”
40. (12702): İkë söyëklë bër küñëlge sıymas. “ *İki sevgili bir gönüle sığmaz.* ”
41. (12703): İkëge ışangan- irsez, ikeden ıpalğan – bërşëz. “ *İkiye (kişi) inanan – ersiz, ikiden kalan birsiz (kimsesiz).* ”
42. (12704): Yoқы yastık tēlemes, ęıyşık matur tēlemes. “ *Uyku yastık istemez, aşk güzel istemez.* ”
43. (12705): Yoқы yastık soramıy, mehebbet yaş soramıy. “ *Uyku yastık sormuyor, sevda yaş sormuyor.* ”
44. (12706): ıart ęıyşık söyek yarıp çığa. “ *İhtiyar aşk kemik yarıp çıkar.* ”
45. (12707): ıart ęıyşık yaman bula. “ *Yaşlı aşk kötü olur.* ”
46. (12708): ıart mehebbet yazęı bizgek kebek. “ *İhtiyar sevda yaz mevsimindeki sıtma gibidir.* ”
47. (12709): ıartayęançı kız saylağan –tol ıpatinga zar bulęan. “ *Yaşlanınca, kız seçen - dul kadına muhtaç olmuş.* ”
48. (12710). Kēm malları kēmge ıpalmıy, kēm yarların kēm söymi. “ *Kimsenin malı kimseye kalmıyor, kimsenin yârini başkası sevmiyor.* ”
49. (12711): Kěşë bëlen urtaę kiyēm kime, kěşë bëlen urtaę yar söyme. “ *Kimseyle ortak elbise giyinme, kimseyle aynı yâri sevme.* ”
50. (12712): ıorı ağaçnı sindırası ciñël, ıporı ęıyşıktan ayërılası ciñël. “ *Kuru ağacı kırması kolay, kuru aşktan ayrılması kolay.* ”

51. (12713): urku blen mehebbet brge sıyşmıy. “ *Korku ile sevda bir arada olmaz.*”
52. (12714): Kyş nde syş. “ *Hasret içinde seviş.*”
53. (12715): Kn kş tşlenr, sygenne lenr. “ *Kıskanç insan dışlenir, sevdiğine kinlenir.*”
54. (12716): Knlk – mehebbetnn canı. “ *Kıskançlık – sevginin kalbidir.*”
55. (12717): Klep yar bulıp bulmıy. “ *Güçlülük yar olmakla olmuyor.*”
56. (12718): Kz mnn krr, knl brn syer. “ *Gz bin tanesini görür, gönül bir tanesini sever.*”
57. (12719): Kp saylağan – tazđa, kp zlegen – bazđa. “ *ok seçen – sakırana, çok arayan çukura düşer.*”
58. (12720): Kp saylasağ hatınsız alırısığ. “ *ok seçersen hatunsuz kalırısın.*”
59. (12721): Knl kmn syse, şul güzel krne. “ *Gönül kimi severse, güzel o görünür.*”
60. (12722): Knl symese kz kürmes. “ *Gönül sevmese gz görmez.*”
61. (12723): Maturlık tuyda kirek, mehebbet knde kirek. “ *Güzellik düğünde gerek, sevda günde gerek.*”
62. (12724): Mehebbet altınđa satıp alınmıy. “ *Sevda altın satıp alınmıy.*”
63. (12725): Mehebbet aasız da baa yasıy. “ *Sevda parasız da bahçe yapıyor.*”
64. (12726): Mehebbet blen yuteln yeşrp bulmıy. “ *Sevdanın öksürüklü hastalığı gizlenmiyor.*”
65. (12727): Mehebbet, br bulsa da, ik yrekte yeş. “ *Sevda bir olsa da iki yrekte yaşıyor.*”
66. (12728): Mehebbet derece blen de tereze blen de isepleşmi. “ *Sevgi derece ile de terazi ile de hesaplanmaz.*”

67. (12729): Meħebbet – tabiğat’ bülegë. “ *Sevda – doğanın armağanıdır.* ”
68. (12730): Meħebbet tepennë²³ de koçaklata. “ *Sevda fıçıyı da kucaklatır.* ”
69. (12731): Meħebbet utı maysız da yana. “ *Sevda ateşi yağsız da yanar.* ”
70. (12732): Meħebbet utitemuğ utunnan cidë öleş artık bulır, di. “ *Sevda ateşi, cehennem ateşinden yedi kat fazla olur, denir.* ”
71. (12733): Meħebbet çeçek ezli, könçelek çenëçkësën ezli. “ *Sevda çiçek arıyor, kıskançlık dikenini arıyor.* ”
72. (12734): Meħebbet cemal tēlemes. “ *Sevda yüz güzelliği istemez.* ”
73. (12735): Meħebbetke tomau tıgızlamıy. “ *Sevdayı soğuk algınlığı engellemez.* ”
74. (12736): Meħebbetnë ara yıraqlığı sınıy. “ *Sevdayı aranının uzaklığı sınar.* ”
75. (12737): Meħebbetnëj küzë suķır. “ *Sevdanın gözü kördür.* ”
76. (12738): Nıķ söygen tēlden alır, artık söygen canan alır. “ *Berk seven dilden olur, gereğinden fazla seven candan olur.* ”
77. (12739): Oşatmasa oçratmas. “ *Yakıştırmasa rast getirmez.* ”
78. (12740): Sağınğanda boz yahşı, söyger öçen kız yahşı. “ *Özleyince buz güzel, seven için kız güzel.* ”
79. (12741): Saylağan – sazğa, oçrağan – tazğa. “ *Seçmiş sazlığı, raslamış kele.* ”
80. (12742): Salkın yardım eşşë miç. “ *Soğuk yardım sıcak soba iyidir.* ”
81. (12743): Sılu sılu kürënmes, söygen sılu kürënër. “ *Güzel, güzel görünmez, seven güzel görünür.* ”
82. (12744): Söygen kayda – küz anda, söymegen kayda süz anda. “ *Sevilen nerede göz onda, sevilmeyen nerede söz onda(dır).* ”
83. (12745): Söygen kēşënëj gayëbë kürënmi. “ *Seven kişinin ayıbı görünmüyor.* ”

²³Tepen: Ağaçtan arı kovanı gibi yapılan ve içine bal, yağ koymaya yarayan fıçı.

84. (12746): Söygen sigëz – tēlegen bër. “ *Sevilen sekiz – isteyen birdir.* ”
85. (12747): Söygen mögëzë bulsa da sözmi²⁴. “ *Seven boynuzu olsa da süsmüyor.* ”
86. (12748): Söygen yarıñ önë önemlë. “ *Sevilen yârin sesi gönle hoş gelir.* ”
87. (12749): Söygenge – söyek, söymegenge –sıraq. “ *Sevilene – kemik , sevimyene – baldır.* ”
88. (12750): Söygenge söyel, söymegenge sırpalanma. “ *Sevilene nasır, sevmeyene sırnaşma.* ”
89. (12751): Söygenëññëñ artıklığı bula, kimçëlëğë bulmıy. “ *Sevenin fazlalığı olur, eksikliği olmuyor.* ”
90. (12752): Söygenëññën sui da baldan tatlırak. “ *Sevilenin suyu da baldan tatlıcadır.* ”
91. (12753): Söygenëññen biter işëtü de tatlı. “ *Sevdiğini daha fazla duymak da tatlı.* ”
92. (12754): Söygenëñe alkış, söymegenëñe kargış. “ *Sevdiğine dua, sevmediğine beddua.* ”
93. (12755): Söygenëñ selemesë de çeçek. “ *Sevilenin eski-püskü elbisesi de çiçek.* ”
94. (12756): Söyme, söymesen – time. “ *Sevme, sevmezsen – değme.* ”
95. (12757): Söymegen këşëñ aşamıy –çapıldıy, atlamıy –tapıldıy²⁵. “ *Sevmeyen kişinin dudakları yemiyor – şapırdıyor, adım atmıyor – tapılıyor.* ”
96. (12758): Söymegenge söykenme. “ *Sevmeyene dayanma.* ”
97. (12759): Söymes këşë sıymas. “ *Sevmez insan sığmaz.* ”

²⁴ Söz-: Süsmek, boynuzlu hayvan boynuzu ile vurmak, tos vurmak.

²⁵ Tapılma-: yürürken çıkan ses, tap-top etmek.

98. (12760): Söymesen, sılı kız da yam'söz küpənər; söysən, yemsöz kız da sılı kürenər. “ *Sevmezsen, endamı güzel kız da çirkin görünür; seversen çirkin kız da güzel görünür.* ”
99. (12761): Söyü bar cirde köyü bar, kurku bar cirde kırku bar. “ *Sevginin olduğu yerde yanmak var, korkunun olduğu yerde kırpmak var.* ”
- 100.(12762): Söyü –behet, doşmanlık - gəzap. “ *Sevgi –baht, düşmanlık – azap.* ”
- 101.(12763): Talımsızğa temsöz yuq, mehebbetke yemsöz yuq. “ *Zevksizə tatsız yok, sevdaya çirkin yok.* ”
102. (12764): Taqlağan tazğa kalır. “ *Seçen saç kırımlı kimseye kalır.* ”
103. (12765):Təgərmen ikə taştan, mehebbet ikə baştan. “ *Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan.* ”
104. (12766): Tibəşsen de, tiş bulsın. “ *Tepişsen de dengin olsun.* ”
105. (12767): Tiz söygen tiz ayrılır. “ *Çabuk seven, çabuk ayrılır.* ”
106. (12768):Timesnə bərəü de söymes. “ *Değmeyeni bir kişi de sevmez.* ”
107. (12769): Tisen ti tişge, timesen – çitenge. “ *Değeceksen değ dengine, değmeyesin - çetine.* ”
108. (12770): Tiş tiş bəlen, çikmen cişe bəlen. “ *Denk dengi ile çepken kolu ile.* ”
109. (12771): Çak yaralsañ yaral, taq yaralma. “ *Tam doğacaksan doğ, tek doğma.* ”
110. (12772): Çakma çakmıy ut çikmıy, gıyışık kapmıy can çikmıy. “ *Çakmak yanmıyor ateş çıkıyor, aşk kapmıyor can çıkıyor.* ”
111. (12773): Çeçek yaz bəlen, mehebbet naz bəlen. “ *Çiçek yaz ile sevda naz ile.* ”
112. (12774): Yalını gəşiyıklar eşş, nazlanu – kızlar sıfatı. “ *Yalvarmak aşıkların işi, nazlanmak kızların görünüşü.* ”

113. (12775): Yangan üz dertëne yanar. “ *Yanan kendi derdine yanar.* ”
114. (12776): Yar birmek, can birmek. “ *Yar vermek, can vermek.* ”
115. (12777): Yaratқан küñelde yalğan bulmıy. “ *Seven yürekte yalan olmuyor.* ”
116. (12778): Yaratқанğa bar da kiçële. “ *Sevene git de akşamla.* ”
117. (12779): Yarlılıқта yar tabılsa, kuzgalağ da aş bula. “ *Yoksullukta yar bulunsa, kuzukulağı da yemek olur.* ”
118. (12780): Yarsız küñël yal tapmas. “ *Yarsız gönül iş bulmaz.* ”
119. (12781): Yarı barnı yar itme. “ *Yâri olanı yar etme.* ”
120. (12782): Yarı yuqnıñ canı yuq. “ *Yâri olmayanın gönlü yok.* ”
121. (12783): Yaşë – yaşëne, başı – başına tiñ bulsın. “ *Yaşı yaşına, başı başına denk olsun.* ”
122. (12784): Yaş’ mehebbet këlet vatar, kart mehebbet pulat vatar. “ *Taze muhabbet kiler bozar, kart muhabbet palas yıkar.* ”
123. (12785): Yaş mehebbet – cülerlëk, kart mehebbet tüzerlëk. “ *Taze muhabbet – delilik, kart muhabbet dayanıklılık.* ”
124. (12786): Edem parı bëlen, kindëraş – tarı bëlen. “ *Adam tarlası ile kendir sıklığı ile (iyidir).* ”
125. (12787): Beyremdegëdey aş bulmas, teügëdegëdey yar bulmas. “ *Bayramdaki gibi yemek olmaz, ilki gibi yar olmaz.* ”
126. (12788): Übëş töbë ut bulır. “ *Öpüşmenin aslı ateş olur.* ”
127. (12789): Üz küñëlëñe oşagaç, këşë süzëne karama. “ *Kendi gönlüne yakıştır, başkasının sözüne bakma.* ”
128. (12790): Üz söygenëñ üzëñe ħur kıziday kürëne. “ *Sevenine sevdiği ħuri kızı gibi görünür.* ”
129. (12791): Üzëñ yanmasañ, başkanı yandıra almassıñ. “ *Kendin yanmazsan, başkasını yandıramazsın.* ”

130. (12792):Üpken - çoçkan cilge oçkan. “ *Öfkesini – kucaklayan havaya uçar.* ”
131. (12793): Can söygenëñ canan artık. “ *Canını sevenin cananı fazladır.* ”
132. (12794): <<Canım>> digen yartı süz, yartı bulsa da tatlı süz. “ <<Canım>> demek yarım söz, yarım olsa da tatlı söz. ”
133. (12795): Canıñ birmi canıy yuk. “ *Gönlünü vermeyenin sevdiği yok.* ”
134. (12796): Cikmeseñ de at yahşı söymeseñ de yar yahşı. “ *Koşmasan da at güzel, sevmesen de yar güzel.* ”
135. (12797): Cil kay yaqtan – çiberge mehebbet şul yaqtan. “ *Rüzgâr hangi taraftan – güzele sevda o taraftan.* ”
136. (12798): Cefanı kürmeyan gâşıyık safanıñ kadërëñë bëlmes; mehebbet bër beladër këm, griftar ulmayan bëlmes. “ *Cefayı görmeyen aşk, sefanın kıymetini bilmez; sevda bir beladır ki uğramayan bilmez.* ”
137. (12799): Barısı da parlı-parlı böz gëne moñlı – zarlı. “ *Parsı da çift-çift bizim gibi dertli – kederli.* ”
138. (12800): Bër kön Haris bëlen, bër kön Baris bëlen. “ *Bir gün Haris ile bir gün Baris ile.* ”
139. (12801): İrëñë bëlen über, tëlë bëlen özer. “ *Dudağı ile öper, dili ile üzer.* ”
140. (12802):İrëñë tatlı, canı açı. “ *Dudağı tatlı, gönlü acı.* ”
141. (12803): İsem–dertëm – İskender. “ *Aklım- gönlüm – mazidir.* ”
142. (12804): İske yörek, yaña dert. “ *Eski yürek, yeni aşk.* ”
143. (12805):Kızlar bëznë söygen iken, böz üzëböz bëlmedëk. *Kızlar bizi sever imiş, biz kendimiz bilemedik.* ”
144. (12806): Minë küp de dertëñnen ul. “ *Bana bak da derdinle kal.* ”

145. (12807): Yaratqanğa yabışkan, bolar qayan tabışkan. “ *Sevdiğine yapışmış, bunlar nereden buluşmuş.*”
146. (12808): Yarım da yuq, qaygım da yuq, rehet-tınıç yeşimën. “ *Yârim de yok, derdimde yok, rahat-ferah yaşıyorum.*”
147. (12809): Ğıyışığın Ğıyışık, yörërge kata kıyışık. “ *Aşkın aşk, yürüdüğü çizme yamuk.*”
148. (12810): Söygenge sul qulım. “ *Sevene sol qolum.*”
149. (12811): Fëvral’ miken, Mart miken – Ğıyışık miken, dert miken. “ *Şubat mıymış, mart mıymış – aşk mıymış, dert miymiş.*”
150. (12812): Übëşken de köleşken, soñınnan başına uy tüşken. “ *Öpüşen de gülüşe de baştan sona aklına düşen.*”
151. (12813): Üp almasın, hetërë qalmasın. “ *Öpmesin hatıra kalmasın.*”
152. (12814): Üpkeleme üpkenge, ükënersëñ gomër ütkenge. “ *Öfkelenme ciğerine, pişman olursun ömür geçince.*”

3.2. YĖĖT, YĖĖTLĖK SIYFATLARI (YİĞİT, YİĞİTLİK SIFATLARI)

153. (12815): Abruylı yĖĖtke ecellë quyan yulığa, di. “ *Otoriteli delikanlıya eceli gelmiş tavşan rastlar, denir.*”
154. (12816): AĞa bulır, yĖĖtnëñ itek – ciñë mul bulır. “ *AĞabey olan delikanlının kucağı- kolu bol olur.*”
155. (12817): Adrës bula kıyıkqan, yĖĖt bula mıyıkqan. “ *Ėıldilecek yol olur yamuk, yiğit olur küçük bıyık.*”
156. (12818): Ay yĖĖtke abınma, ayık yĖĖtten ayırımla. “ *Ay yiğide abanma, ayık yiğitten ayrılma.*”

157. (12819): Ay tulğanın bëlmes, yëgët bulğanın bëlmes. “ *Ay dolanını bilmez, yiğit hamaratını bilmez.* ”
158. (12820): Akılsız yëgët – avızlıksız at, yun’sëz yëgët – yögensëz at. “ *Akılsız yiğit – gemsiz at, yönsüz yiğit yularsız at.* ”
159. (12821): Akılsız yëgëtke altın ciz kürënër. “ *Akılsız delikanlıya altın piring görünür.* ”
160. (12822): Aldan söyleü yëgët eşë tügël. “ *Önceden söylemek delikanlı işi değıl.* ”
161. (12823): Argamaqnıñ bilgësë - qazılıq cıymas, yal cıyar; yaman yëgët bilgësë - hatın almas, mal cıyar. “ *Savaş atı diye bilinen – at sucuğı biriktirmez, yele biriktirir; Kötü yiğit diye bilinen – hatun almaz, mal biriktirir.* ”
162. (12824): At kürkë – yal, yëgët kürkë – mal. “ *At kürkü yele, yiğit kürkü mal.* ”
163. (12825): At – tëshënnen, yëgët tüşënnen bilgëlë. “ *At – dışından, yiğit döşünden bilinir.* ”
164. (12826): At şul bulır –iyarën alsañ aunasın; yëgët şul bulır – başın salsa yoklasın. “ *At o olur – eyerini alırsan ağnasın; yiğit o olur başını yollarsa uyusun.* ”
165. (12827): At yahşısı tözden bilgëlë, yëgët yahşısı süzden bilgëlë. “ *Atın iyisi dizinden bilinir, yiğidin iyisi sözünden bilinir.* ”
166. (12828): At yahşısı çanada bilgëlë, yëgët yahşısı bazarda bilgëlë. “ *Atın iyisi kızakta bilinir, yiğidin iyisi pazarda bilinir.* ”
167. (12829): At üler –irkën meydanı qalır; yëgët üler –maқтаulı danı qalır. “ *At ölür – geniş meydanı kalır; yiğit ölür – övülmüş adı kalır.* ”
168. (12830): Atıñ danı yëgët qulında, yëgëtnëñ danı üz qulında. “ *Atın şanı yiğidin elinde, yiğidin şanı kendi elinde.* ”
169. (12831): Atı çıkkan yëgëtnëñ öyën kürme. “ *Atı çıkan yiğidin evini görme.* ”

170. (12832): Bazar kürkë – baçal, yëgët kürkë saçal. “ *Pazar kürkü bakkal, yiğit kürkü sakal.* ”
171. (12833): Baylık - bër aylık, yëgëtlëk – gômërlëk. “ *Zenginlik bir aylık, yiğitlik – ömürlük.* ”
172. (12834): Baynıj kürkë mal bëlen, yëgët kürkë dan bëlen. “ *Zenginin görk mal ile yiğidin kürkü şan ile.* ”
173. (12835): Batır yëgët- il kürkë. “ *Bahadır delikanlının – vatan görkü.* ”
174. (12836): Batır yëgët –yau kürkë, süzçen yëgët – dau kürkë. “ *Bahadır yiğit - ordu görkü, geveze yiğit – kavga görkü.* ”
175. (12837):Başka avılınıj yëgëtë – üz avılınıj ëtë. “ *Başka köyün yiğidi, kendi köyünün iti.* ”
176. (12838): Vayımsız yëgët – işekke ipteş. “ *Kaygısız yiğit – eşeğe eş.* ”
177. (12839): Dëgët bulma, yëgët bul. “ *Katran olma, delikanlı ol.* ”
178. (12840): Yëgët aru balsa, asılın sorama. “ *Yiğit arı olsa, aslını sorma.* ”
179. (12841): Yëgët bulasın kilse yumart bul. “ *Yiğit olasın gelse cömert ol.* ”
180. (12842): Yëgët bulğan këşë ciñënnen yılan çıkarır. “ *Yiğit olan adam eliyle yılan çıkarır.* ”
181. (12843): Yëgët balsa - mut bulsın, ikë küzë uy bulsın; yëgët bulıp, cëbëgen balsa – bar bulğançı yuğ bulsın. “ *Yiğit olursa – müsrif olsun, iki gözü ateş olsun; yiğit olan sulu olursa var olan becerisi yok olsun.* ”
182. (12844): Yëgët balsa, cëbëp torma; cëbëp torsa, yëgët bulmas. “ *Yiğit olsa gevşek durmaz; gevşek dursa yiğit olmaz.* ”
183. (12845): Yëgët bulsañ, balpanday talpın. “ *Yiğit olursan, kartal yavrusu gibi çalış.* ”
184. (12846): Yëgët bulsañ, yëgët bul, arıslan – kiyëk këbëk bul. “ *Delikanlı olursan, yiğit ol, arslan – geyik gibi ol.* ”

185. (12847): Yëgët bulsañ yëgëtlëgëññë eşte kürset. “ *Delikanlı olursan yiğitliğini işte göster.* ”
186. (12848): Yëgët bulsañ cëlëk bul, suda yözgen sölëk bul. “ *Yiğit olursan ilik ol, suda yüzen sülük ol.* ”
187. (12849): Yëgët yëgëtlëgëñ itmese, atı qorisın. “ *Yiğit yiğitliğini yapmazsa adı kurusun.* ”
188. (12850): Yëgët yëgëtnëñ közgëşë. “ *Yiğit yiğidin aynası.* ”
189. (12851): Yëgët yöregë cilken: cilkenge cil uñay da kile qarşı da kile. “ *Yiğit yüreği yelken: yelkene rügar uygunda gelir karşıda gelir.* ”
190. (12852): Yëgët këşë – arıslanga tiñ këşë. “ *Yiğit adam arslana denk adam.* ”
191. (12853): Yëgët këşë, yığılsa da aqça taba. “ *Yiğit adam düşse de para bulur.* ”
192. (12854): Yëgët këşë ikë söylemi. “ *Delikanlı adam iki (defa) söylemiyor.* ”
193. (12855): Yëgët këşë yauga qarşı tau bulıp basar. “ *Yiğit adam orduya karşı dağ olup basar (yükseilir).* ”
194. (12856): Yëgët këşëge citmëş törlë höner de az. “ *Yiğit adama yetmiş çeşit hünerde az.* ”
195. (12857): Yëgët këşëñëñ ëçënde iyerlë – yögenlë at yatar. “ *Yiğit adamın içinde eyerli – yularlı at yatar.* ”
196. (12858): Yëgët kunı - yöz at haqı, danı – mën at haqı. “ *Yiğit konması – yüz at hakkı, şanı bin at hakkı.* ”
197. (12859): Yëgët kürkë aqılı bëlen. “ *Yiğit görkü aklı ile.* ”
198. (12860): Yëgët meydanda bilgëlë bulır. “ *Yiğit meydanda bilinmiş olur.* ”
199. (12861): Yëgët süzë bër b ulır. “ *Yiğit sözü bir olur.* ”
200. (12862): Yëgët süzënen, arıslan – ëzënnen qaytmas. “ *Yiğit sözünden, arslan – izinden geri dönmez.* ”
201. (12863): Yëgët çağında malsız da bulma, yarsız da bulma. “ *Delikanlılık çağında malsız da olma yarsız da olma.* ”

202. (12864): Yëgët çak – yëgerlë çak, arıslan totıp cigerlëk çak. “ *Delikanlı çağ – cesaretli çağ, arslan tutup yiyeceği çağ.* ”
203. (12865): Yëgët çak -cëlëk çak. “ *Delikanlı çağ – dayanma çağ.* ”
204. (12866): Yëgët şul yëgët bula - qaravında ömët bula. “ *Delikanlı bu yiğit olur – bakışında ümit olur.* ”
205. (12867): Yëgët yarlı, namus bay. “ *Yiğit fakir, namus zengin.* ”
206. (12868): Yëgët yarsız – at yalsız. “ *Yiğit yarsız – at yelesiz.* ”
207. (12869): Yëgët ülëmge de yılmayıp bara. “ *Yiğit ölüme de yılmadan gider.* ”
208. (12870): Yëgët cim bëlen yörër. “ *Yiğit rızık ile yürür.* ”
209. (12871): Yëgëtlëk – cillëlëk, yaş’lëk – tilëlëk. “ *Yiğitlik - beceriklilik, gençlik – delilik.* ”
210. (12872): Yëgëtlëk cirde kalmas. “ *Yiğitlik yerde kalmaz.* ”
211. (12873): Yëgëtlëkkë ëtlëk itmiler. “ *Yiğitlige itlik yapmıyorlar.* ”
212. (12874): Yëgëtlernëñ asılı – arıslannar nesëlë. “ *Yiğitler(in) aslı – arslanlar(in) nesli.* ”
213. (12875): Yëgëtnëñ asıllığı kılınnan kilgen eş bëlen. “ *Yiğidin gerçekliği elinden gelen iş ile.* ”
214. (12876): Yëgëtnëñ yëgëtlëgë at cigüyënnen bilgëlë. “ *Delikanlının yiğitliği at koşumundan bilinir.* ”
215. (12877): Yëgëtnëñ yëgëtlëgë yauda bëlëne. “ *Delikanlının yiğitliği orduda bilinir.* ”
216. (12878): Yëgëtnëñ ikë söylegenë – bër ülgenë. “ *Yiğidin iki söyleyeni – bir öleni.* ”
217. (12879): Yëgëtnëñ kaşına qarama, eşşene kara. “ *Yiğidin kaşına bakma, işine bak.* ”
218. (12880): Yëgëtnëñ köler yözë bulsın. “ *Yiğidin güler yüzü olsun.* ”
219. (12881): Yëgëtnëñ süzë – timërnëñ üzë. “ *Yiğidin sözü – demirin özü.* ”

220. (12882): Yëğëtnëj süzë ülgençë üzë ülsën. “ *Yiğidin sözü öleceğine kendi ölsün.* ”
221. (12883): Yëğëtnëj yahşısı töplë nujağa yarıy. “ *Yiğidin iyiyisi türlü sıkıntıya yarar.* ”
222. (12884): Zirek yëğët cir astınnan yul taba. “ *Akıllı delikanlı yer altından yol bulur.* ”
223. (12885): İbën tapқан yëğëtke teñke maya. “ *Uygun hal bulan delikanlıya madeni para fol.* ”
224. (12886): İdenë cir bulsa da yëğëtë ir bulsın. “ *Döşemesi yer olsa da yiğidi er olsun.* ”
225. (12887): İkmek ile su – yëğëtler aşı. “ *Ekmek ile su - yiğitler aşı.* ”
226. (12888): İrte torğan yëğëtnëj bañëtë artıq bulır. “ *Erken duran yiğidin bahtı çok olur.* ”
227. (12889): İsemë tëlge alınmağan yëğëtten isemë tëlge alınğan töbët artıq. “ *İsmi dillenmeyen yiğitten ismi dillenmeyen çoban köpeği fazla.* ”
228. (12890): İt süllë bulsa, yëğët cillë bula. “ *Köpek serumlu olsa, yiğit yelli olur.* ”
229. (12891): İtëğë yuq yëğëtler çabatasın dëğëtler. “ *Çizmesi olmayan delikanlılar çabatasını²⁶ katranlar.* ”
230. (12892): Yokıçan yëğëtte dert bulmas. “ *Uykulu delikanlıda dert olmaz.* ”
231. (12893): Qalın – yuan bulsa da, yalğız ağaç öy bulmas; küpmë izgë bulsa da, yalğız yëğët bi bulmas. “ *Kalın- kalın olsa da, yalnız ağaç ev olmaz; ne kadar muqaddes olsa da, yalnız yiğit prens olmaz.* ”
232. (12894): Qol bulası yëğët küñëlçek bulıp, yarlı bulası yëğët irëñçek bulır. “ *Kul olacak yiğit alçak gönüllü olur, sefil olacak yiğit eringeç olur.* ”

²⁶ Çabata: İhalamur ağacından elde edilen iplerle örülmüş papuçlar.

233. (12895): urka yeg t kuy baınnan da urka. “ *Korkak delikanlı koyun başından da korkar.*”
234. (12896): Keces  tal kim rs n yeg t  iden cim rs n. “ *Keisi s g t aacı kemirsin yiidi d şeme yıksın.*”
235. (12897): oyaşlap yauan yaırdan t n l, k l p s yleşken yeg tten t n l. “*G neşleyip yaan yamurdan gerid n, g l p s yleşen yiitten geri d n.*”
236. (12898): K nd z k z  aılmaan yeg t ır²⁷ k rmes. “ *G nd z g z  aılmayan yiit ır g rmez.*”
237. (12899): Matanık yeg tn n atın k r, k le yeg tn n artın k r. “ * v nen yiidin atını g r, g le yiidin ardını g r.*”
238. (12900): Min- minlengen yeg tn  yau kilgende k r rb z. “ *Bencil olan yiidi d şman gelince g r r z.*”
239. (12901): Naar yeg t duada tanılır, batır yeg t yauda tanılır. “ *K t  delikanlı dada tanınır, kahraman delikanlı orduda tanınır.*”
240. (12902): Oyalan yeg t yar tapmas. “ *Utanga delikanlı yar bulmaz.*”
241. (12903): Oyatsız yeg t – y gens z at. “ *Utanmaz delikanlı – yularsız at.*”
242. (12904): Oyatsız yeg t m g zs z teke k b k. “ *Utanmaz delikanlı boynuzsuz tekeye benzer.*”
243. (12905): Tabışsız yeg tten olınlaan biya artı. “ *Kazansız yiitten, tay douran kısırak fazla.*”
244. (12906): Talımlılık yeg tke tuyda gına kil şe. “ *Zevklilik yiide toyda epeyce yaraşır.*”
245. (12907): Tapan yeg t t g l, tota b lgen yeg t. “ *Bulan yiit deil, tutabilen yiit.*”

²⁷ ır: orba vb.  zerinde meydana gelen ya tabakası.

246. (12908): Ut tötensöz bulmıy, yögət yazıqsız bulmıy. “ *Ateş dumansız olmuyor, yiğit günahsız olmuyor.* ”
247. (12909): Hencer – ikë yözlë, yögət – bër yözlë. “ *Hançer – ikiyüzlü, yiğit – bir yüzlü.* ”
248. (12910): Çaman yögət digençe, yaman yögət diseñçë. “ *Tembel yiğit diyene kadar, kötü yiğit desinler.* ”
249. (12911): Ėt tapsa, başka aşar; yögət tapsa, bërge aşar. “ *Köpek bulsa, başka yer; yiğit bulsa başka yer.* ”
250. (12912): Yarsız yögət – parsız munça. “ *Yarsız yiğit – buharsız hamam.* ”
251. (12913): Yalkau yögət yar tapmas, tapsa da tora almas. “ *Tembel delikanlı yar bulamaz, bulsa da duramaz.* ”
252. (12914): Yaman bulası yögət çiğençek bulır, yarlı bulası yögət irençek bulır. “ *Kötü olacak yiğit çekingen olur, sefil olacak yiğit eringen olur.* ”
253. (12915): Yaşşı yögət dip yörërsëñ eşëñ töşse bëlërsëñ. “ *İyi yiğit deyip gidersin, işin düşünce bilirsin.* ”
254. (12916): Yaş’ yögëtnë hırlama, kesëp itse bay bulır. “ *Genç yiğidi horlamai çalışıp kazanırsa zengin olur.* ”
255. (12917): Yañırsız bolıtnıñ cilë bar, dimı yuq; uñmağan yögëtnëñ tëlë bar, yunë yuq. “ *Yağmursuz bulutun rüzgârı var, nemi yok; iş bilmez delikanlının dili var yolu yok.* ”
256. (12918): Edem bulır yögëtnëñ itek – ciñë kiñ bulır. “ *Adam olan yiğidin kuağı - kolu geniş olur.* ”
257. (12919): Öyë çiten bulsa da, yögëtë büten. “ *Evi çit olsa da, yiğidi başka.* ”
258. (12920): Üzë bulğan yögëtke bër kësëlëk urın bar. “ *Kendi (tek başına) olan yiğide bir kişilik yer var.* ”
259. (12921): Üzë bulğan yögëtnëñ nesëlëñ sorama. “ *Kendi (tek başına) olan yiğidin neslini sorma.* ”

260. (12922): Ürlegen balık – auğa, üre katқан yëğët – dauğa. “ *Yavaş yavaş yükselen balık – ava, tepe de yaşayan yiğit – dağa.*”
261. (12923): Cimëtëne қарамa, yëğëtëne қара. “ *Azığını gözleme, yiğidini gözle.*”
262. (12924): Citen yëğët – cikken at. “ *Ulaşan yiğit – koşan at.*”
263. (12925): Citken yëğëtke ni kirek – mënëp ciler at kirek. “ *Ulaşan yiğide ne gerek – binip hızlı koşan at gerek.*”
264. (12926): Hönersëz yëğët – iyesëz töbët. “ *Hünersiz yiğit – sahipsiz çoban köpeği.*”
265. (12927): Yëğët fartavıy, atlar tartalmıy. “ *Yiğit başarılı, atlar çekilmiyor.*”
266. (12928): Yëğët faruş²⁸, këce buş. “ *Yiğit faruş, cep boş.*”
267. (12929): Yëğët fırt, atı hört. “ *Yiğit şık, atı karışık.*”
268. (12930): Yëğët yahşı, malı yuқ, felenë ülgen, felenë yuқ. “ *Yiğit güzel, malı yok, filanı ölmüş filanı yok.*”
269. (12931): Yëğët cillë, çikmenë billë, forması barda, norması yuқ. “ *Yiğit yelli cepkeni belli kıyafeti varda düsturu yok.*”
270. (12932): Yëğët cillë cillenë kışқарақ. “ *Yiğit hızlı huzur bulur kucaklayarak.*”
271. (12933): Tönle – yëğët, köndëz – ülëk. “ *Gece vakti - yiğit, gündüz – ceset.*”

3.3. ҚИЗ (GENÇ KIZ)

272. (12934): Az bulsa da may yahşı, çutır bulsa da kız yahşı. “ *Az olsa da yağ güzel, çopur olsa da kız güzel.*”
273. (12935): Ayım kızdan ay bizer, yaman kızdan yau bizer. “ *Güzel kızdan ay bezer, kötü kızdan ordu bezer.*”

²⁸ Faruş: Hevesli, heyecanlı.

274. (12936): Altın kürgeç ferëšte, kız kürgeç eüliya yuldan yazğan di. “ *Altın gören melek, kız gören evliya yoldan sapmış, denir.* ”
275. (12937): At başında – nuқта, kızlar küzë – çuқта. “ *At başında - yular, kızların gözü – esas evin ocağında.* ”
276. (12938): At ëzlegen yauğa yulıgır, kız ëzlegen tuyğa yulıgır. “ *At arayan orduya uğrar, kız arayan toya uğrar.* ”
277. (12939): Atnıñ sërë iyesëne meglüm, kıznıñ sërë öyëne meglüm. “ *Atın sırrını sahibi bilir, kızın sırrını evi bilir.* ”
278. (12940): Aulak öyde kız saylama, urak kırında sayla. “ *Gizli evde kız seçme, orak bozkırında seç.* ”
279. (12941): Açısız toz yuq, könçëlëksëz kız yuq. “ *Acısız tuz yok, kıskanmayan kız yok.* ”
280. (12942): Aşka tem kërtken – toz, aranı bozoştıran - kız. “ *Yemeğe lezzet katan – tuz, arayı bozan kız.* ”
281. (12943): Aşnı temlendëren – toz, alısnı yuq itken - kız. “ *Yemeğini lezzetlendiren – tuz, uzağı yakın eden – kız.* ”
282. (12944): Aşıkkan kız kiyevge barsa da mantımas. “ *Aceleci kız kocaya varsa da iyileşmez.* ”
283. (12945): Aşıkkan kız irsëz qala. “ *Aceleci kız kocasız kalır.* ”
284. (12946): Bal sasımas, kız kartaymas. “ *Bal pis kokmaz, kız yaşlanmaz.* ”
285. (12947): Balık tirennë, kızlar – söygennë yarata. “ *Balık derini, kızlar- seveni sever.* ”
286. (12948): Bar kızıl da kız tügël. “ *Var kızıl da kız değil.* ”
287. (12949): Bëlëmlë kız – birnelë kız. “ *İlimli kız – çeyizli kız.* ”
288. (12950): Bër öyde ikë kız: bërsë ëne, bërsë bëz. “ *Bir evde iki kız: birisi iğne birisi biz²⁹.* ”

²⁹ Bëz: Sivri uçlu bir alet.

289. (12951): Bi bilëĝen birër, kız namusın birmes. “ *Komutan bileĝini verir, kız namusunu vermez.*”
290. (12952): Birëlgen kız kilsë, öyde bötën savıt – saba şaltırıy. “ *Gönül veren kız gelse, evdeki tüm çanak – matara (çanak – çömlek) şingirdiyor.*”
291. (12953): Bozĝa tayanma, kızĝa ışanma. “ *Buza dayanma, kıza güvenme.*”
292. (12954): Bolĝançık bulsa da, su yahşı; aksak bulsa da, kız yahşı. “ *Bulanık olsa da, su güzel, aksak olsa da kız güzel.*”
293. (12955): Göl, üsse – cirnëĝ kürkë; kız üsse – ilnëĝ kürkë. “ *Çiçek filizlendiĝi yerin görkü, kız yetiştiiĝi yeringörkü.*”
294. (12956): Zirek kızlar sizdërmice söydërte. “ *Akıllı kızlar sezdirmeden sevdilir.*”
295. (12957): İpi temë toz bëlen, öynëĝ yemë kız bëlen. “ *Ekmek lezzeti tuz ile evin yakışıĝı kız ile.*”
296. (12958): İpsëz kız üzëne ir tapmas. “ *Uyumsuz kız kendine koca bulmaz.*”
297. (12959): İrsek irge kitmes, aşıkkan öyëne citmes. “ *Erkeĝe düşkün kadın kocaya gitmez, aceleci evine ulaşmaz.*”
298. (12960): Qadërlë tun tuzmas, kileşlë kız azmas. “ *Kıymetli manto eskimez, akıllı kız azmaz.*”
299. (12961): Qar başına qar citer, kız başına kız citer. “ *Kar başına kar ulaşır, kız başına kız ulaşır.*”
300. (12962): Qaraçman kız - kaynar kız, sarı kız – salkın kız. “ *Esmer kız – sıcak kız, sarı kız – serin kız.*”
301. (12963): Qaçkan kızını küresë kile. “ *Kaçan kız göresi gelir.*”
302. (12964): Kitken kız iplë bula. “ *Giden kız uygun (iyi) olur.*”
303. (12965): Kitken kız – kiselgen ikmek. “ *Giden kız – kesilen ekmek.*”
304. (12966): Kitken kızdandan pumala qurqa. “ *Giden kızdandan soba borusu temizleme fırçası korkar.*”
305. (12967): Kiter kızınıĝ eşë küp. “ *Giden kızın işi çok.*”

306. (12968): oş borınsız bulmas, kız urınsız bulmas. “ *Kuş burunsuz olmaz, kız mekansız olmaz.*”
307. (12969): uştan kız matur bula. “ *Yosma kız güzel olur.*”
308. (12970): ız avızında kızıl t l. “ *Kız ağzında kızıl dil.*”
309. (12971): ız artınnan baka da sik rge. “ *Kız arkasından kurbağa da sekermiş.*”
310. (12972): ız baylığı – k krem  lık. “ *Kız zenginliği – g rkemi güzel huy.*”
311. (12973): ız bala - aığıda yatқан uğ. “ *Kız  ocuğu – kağında yatan ok.*”
312. (12974): ız bala kızıl oma . “ *Kız  ocuk, kızıl kumaş.*”
313. (12975): ız bala suırılıp  ser, yatқа t şer. “ *Kız  ocuğu serpilip yetişip, yabancıya d şer.*”
314. (12976): ız bala –  y zinet . “ *Kız  ocuk – ev ziyneti.*”
315. (12977): ız bala  z k nd gen  z  kise. “ *Kız  ocuğu kendi g beğini kendi keser.*”
316. (12978): ız bala canııı kızıdırır. “ *Kız bala  ocuk g nl n  ısıtır.*”
317. (12979): ız balanı g m r buy  asrap bulmıy. “ *Kız  ocuğunu  m r boyu muhafaza etmek olmuyor.*”
318. (12980): ız balanı keçe beğ t    en  st res ğ. “ *Kız  ocuğunu yabancı adamın bahtı i in yetiştirisin.*”
319. (12981): ız balanıı k nj l  saf su k b k. “ *Kız  ocuğunun g nl  saf su gibi.*”
320. (12982): ız  ocuğunu utқа salsan da yanar. “ *Kız  ocuğunu ota salsan da yanar.*”
321. (12983): ız - başka yortnıı  ırağı. “ *Kız – başka yurdun  irası.*”
322. (12984): ız – bişekte, cihaz – sandıkta. “ *Kız - beşikte,  eyiz – sandıkta.*”
323. (12985): ız bulsan kızıdırıp s yle. “ *Kız olsan heveslendirip s yle.*”

324. (12986): Kız bulsañ Pakize bul. “ *Kız olursan pak ol.* ”
325. (12987): Kız irkesē tilē bulır. “ *Kızın şımarıǵı deli olur.* ”
326. (12988): Kız ıartaymıy, bal çērēmi. “ *Kız yaşlanmıyor, bal çürümüyor.* ”
327. (12989): Kız kēşē – mıskağā salınmağān aq yēfek. “ *Kız sevgili – ölçülmeyen ak ipek.* ”
328. (12990): Kız kızıl altınnan kıymet. “ *Kız kızıl altından kıymetli.* ”
329. (12991): Kız kılıǵı bēlen söydērēr. “ *Kız huyu ile sevdırir.* ”
330. (12992): Kız kürmi bil çışme, su kürmi ayak çışme. “ *Kız görmeyene bel pınar, su görmeyene ayak çeşme.* ”
331. (12993): Kız olan – pıyala, timiçe de uala. “ *Kız evlat – çam, değmeden de ovala.* ”
332. (12994): Kız saklağānçı toz sakla. “ *Kız saklayacağına tuz sakla.* ”
333. (12995): Kız saklau - ızazna saklau. “ *Kız saklamak – hazine saklamak.* ”
334. (12996): Kız totmağ - ut totmağ. “ *Kız tutmak – ateş tutmak.* ”
335. (12997): Kız çak - ıoyaşlı kōn. “ *Kız vakti güneşli gün.* ”
336. (12998): Kız yazmışı - kıl östēnde, kıldan tōşkeç – tēl östēnde. “ *Kızın yazǵısı – kıl üstünde, kıldan düşünce – dil üstünde.* ”
337. (12999): Kız yahşısı kılıktan bilgēlē. “ *Kızın iyisi huydan bilinir.* ”
338. (13000): Kızǵā Birgen kürēnmes, ıomğā sipken bēlēnmes. “ *Kıza (gönül) veren görünmez, kuru sulayan bilinmez.* ”
339. (13001): Kızǵā kızıl kilēşe. “ *Kıza kızıl yakıştır.* ”
340. (13002): Kızlar artınnan yörüçē ıoyımçıǵā eş yörēr. “ *Kızların ardından giden kuyumcuya sık gider.* ”
341. (13003): Kızlar bürene yarığınnan da kōleler. “ *Kızlar tomruğ patlağından da gülerler.* ”
342. (13004): Kızlar yözēk eçēnnen de üte. “ *Kızlar yüzük içinden de geçer.* ”

343. (13005): ızlar ılanık bulalar. “ *Kızlar cilveli olurlar.* ”
344. (13006): ızlar köy  b len y rsen t ps z k lge t şers ş. “ *Kızlar gibi y r rsen, dipsiz g le d şersin.* ”
345. (13007): ızlar k teler sanatnı, bulmasa s yeler soldatnı. “ *Kızları g zetenler senato  yesi, olmasa severler askeri.* ”
346. (13008): ızlar k n l  - ızğan azan. “ *Kızların g nl  – kızgın kazan.* ”
347. (13009): ızlar  se – g l bula, g l yandı mı – k l bula. “ *Kızlar yetişince – g l olur, g l yandı mı k l olur.* ”
348. (13010): ızlarğa kızğan ikmek te sıy bula. “ *Kızlara acılı ekmek te ikram olur.* ”
349. (13011): ızlarğa kızğan - atınsız alğan; di. “ *Kızlara kızan – hatunsuz kalmış, denir.* ”
350. (13012): ızların ırık mışı da ırık sum. “ *Kızların bir – iki yaşında olanı da kırk sum³⁰.* ”
351. (13013): ızlı yurt – nurlu yurt. “ *Kızlı yurt – nurlu yurt.* ”
352. (13014): ızlı keş  apasına ırık at beylen r. “ *Kızlı adamın kapısına kırk at bağlanır.* ”
353. (13015): ızlı ızın ıstırğanda, ızsız  z n ıstıra. “ *Kızlı kızını kıstıracağına, kızsız kendini kıstırsın.* ”
354. (13016): ızlı  yde nur bula, tar b lme da kiņ bula. “ *Kızlı evde nur olur, dar oda da geniş olur.* ”
355. (13017): ızlı  yn ņ  t  yatmıy. “ *Kızlı evin k peği yatmıyor.* ”
356. (13018): ızın yıraka yullatma – kiyal ğ  tiyer. “ *Kızını uzağa yollatma – zarar g r r.* ”

³⁰ Sum: Para birimi.

357. (13019): ızını apaa salıp tozlamıylar. “ *Kızı fııya koyup tuzlamıyorlar.*”
358. (13020): ızını z irkne uysa, dumbraıa barır, di. “ *Kızını kendi isteine bıraksan, dombracıya varır, denir.*”
359. (13021): ızının anası ırık, ırık bren – ıbık. “ *Kızın anası kırk, kırk birinci – ubuk.*”
360. (13022): ızının kimle kmeynnen krne. “ *Kızın kimlii (haksızlıı) dostundan grnr.*”
361. (13023): ızının ızıı alanı, sunı kızıı ananı. “ *Kızın merakı alana kadar, suyun sıcaı doyana kadar.*”
362. (13024): ızının ılıı kp bulır. “ *Kızın huyu ok olur.*”
363. (13025): ızının ırık bz bulır. “ *Kızın kırk tıı olur.*”
364. (13026): ızının kz kızılla. “ *Kızın gz kızılta.*”
365. (13027): ızı barnı nazı bar. “ *Kızı olanın nazı olur.*”
366. (13028): ızın ıynamaan tzn ıynar. “ *Kızını dvemeyen dizini dver.*”
367. (13029): ızın gtlemegen knr. “ *Kızını gtlemeyen piman olur.*”
368. (13030): ızın artınnan yrsen ızarırsın. “ *Kızın ardından gidersen, kızarırsın.*”
369. (13031): ızınnn tsn matama, n mata. “ *Kızının rengini vme, iini v.*”
370. (13032): Mataulı ız tuyda ur bulır. “ *vlm ız toyda huri olur.*”
371. (13033): Neıl ız – yaılı ız. “ *Nakılı kız –kınalı kız.*”
372. (13034): Oyalan ız – sykml ız. “ *Utanga kız – sevimli kız.*”

373. (13035): Saz bulsa da yaz yahşı, sukir bulsa da kız yahşı. “ *Saz olsa da yaz güzel, kör olsa da kız güzel.* ”
374. (13036): Talımlı kız kırtaymas. “ *Seçen kız yaşlanmaz.* ”
375. (13037): Taunıñ kürkë – taş, kıznıñ kürkë – çeç. “ *Dağın görkü – taş, kızın görkü – saç.* ”
376. (13038): Toz – tolığı bëlen, kız - kılığı bëlen. “ *Tuz – çuvalı ile kız huyu ile.* ”
377. (13039): Totılmağan kiyëknëñ tirësën maktıylar, birëlmegen kıznıñ tösën maktıylar. “ *Tutulmayan geyiğın derisini övüyorlar, verilmeyen kızın rengini överler.* ”
378. (13040): Unaltı yaşë tulğan kız ëne östënde bii. “ *On altı yaşı dolan kız iğne üstünde dans eder.* ”
379. (13041): Utırğan kız urın taba, aşıkkan kız irsöz qala. “ *Oturan kız yer bulur, aceleci kız kocasız kalır.* ”
380. (13042): Hesterlë kız tatarlı. “ *İhtimamlı kız tatarlı³¹.* ”
381. (13043): Çiber kıznıñ ülgenë – namusına tap töşkenë. “ *Güzel kızın öleni – namusuna leke düşeni.* ”
382. (13044): Çeynën sıyığı yuk, kıznıñ kıyığı yuk. “ *Çayın cıvığı yok, kızın eğrisi yok.* ”
383. (13045): Çeçek kıraudan kırqa, kız – aldaudan. “ *Çiçek kırağıdan korkar, kız aldatılmaktan.* ”
384. (13046): Yazğı boznı qar aşıy, kıznıñ başın dus aşıy. “ *Yazdaki buzunu kar yer, kızın başını dost yer.* ”
385. (13047): Yazıksız kız ni kılanmas, söyeksöz tël ni eytmes. “ *Günahsız kız ne yapmaz, kemiksiz dil ne söylemez.* ”

³¹ Tatar: 1. Bembeyaz keten dokuma; 2. Bu dokumadan yapılmış başörtüsü.

386. (13048): Yalgız kızniñ önë çıkmas, yalgız kızniñ monı çıkmas. “ *Yalnız kızın sesi çıkmaz, yalnız kızın sıkıntısı çıkmaz.* ”
387. (13049): Yağşı at yögensöz yörmes, yağşı kız dansız yörmes. “ *İyi at yularsız yürümez, güzel kız şansız yürümez.* ”
388. (13050): Yağşı atnı sıypıylar da sıylıylar, yağşı kıznı cırlıylar da söyliler. “ *İyi atı okşayıp da ikramlarlar, güzel kızı türkü söyleyip de anlatırlar.* ”
389. (13051): Yağşı atnı urlıylar, yağşı kıznı zurlıylar. “ *İyi atı çalarlar, güzel kızı büyütürler (hürmet gösterirler).* ”
390. (13052): Yağşı kızğa mēñ iye. “ *Güzel kıza bin sahip.* ”
391. (13053): Yağşı kıznı avıldan cibermiler. “ *Güzel kızı köyden göndermiyorlar.* ”
392. (13054): Yağşı kızniñ çabı kiter, yaman kızniñ yaman atı kiter. “ *Güzel kızın güzel adı gider, köyü kızın kötü adı gider.* ”
393. (13055): Yağırda at saylama bēyremde kız saylama. “ *Yağmurda at seçme, bayramda kız seçme.* ”
394. (13056): Edeplē kız sedeplē. “ *Edepli kız düğmeli.* ”
395. (13057): Eyleneç bulsa da – yul yağşı, suķır bulsa da - kız yağşı. “ *Uzun yol olsa da – yol güzel gelir, kör olsa da kız güzel.* ”
396. (13058): Öyden çıkkan kız çiden tışkarı. “ *Evden çıkan kız çitten dışarı.* ”
397. (13059): Cidē atağa citkeç kız bavırnı alıdır. “ *Yedi şanlıya yetişkin kız bağrı değiştirilir.* ”
398. (13060): Cikmesen de – at yağşı, söymesen de - kız yağşı. “ *koşmasında at güzel, sevmesinde kız güzel.* ”
399. (13061): Citken kız – kıyēk kız. “ *Yetişkin kız – yaban kız.* ”
400. (13062): Citken kız kiyevden kırıkmas. “ *Yetişkin kız güveyden korkmaz.* ”
401. (13063): Citken kız – su üstēdegē kübēk kēbēk. “ *Yetişkin kız su üstündeki köpük gibi.* ”

402. (13064): Aşka salası toz tügël, bazar torası kız tügël. “ *Yemeğe konacak tuz değil, pazara gidecek kız değil.* ”
403. (13065): Bëzge digen kız anasinnan tumağan. “ *Bize değen kız anasından doğmadı.* ”
404. (13066): Bër soratuğa kilmi, ikë soratuğa tormıy. “ *Bir (kız) istemeye gelmior, iki (kız) istemeye durmuyor.* ”
405. (13067): Bıltır ceyde bëz bulmağan, kızlar öç teņke bulğan. “ *Geçen yıl yazda sivrilmeyen, kızlar üç teņke³² olmuş.* ”
406. (13068): İrge çığasında – min zur kız, eşke kuşsaņ – min yaş kız. “ *Kocaya çıktığında – bin büyük kız, işe koşsan – bin yaşlı kız.* ”
407. (13069): İtek tēgesē bēz tūęēl, kiyevege kitesē kız tūęēl. “ *Çizme dikecek biz³³ değil, güveya gidecek kız değil.* ”
408. (13070): Kiyevge biresē kız tūęēl, aşka salası toz tūęēl. “ *Güveye verilecek kız değil, yemeęe konulacak tuz değil.* ”
409. (13071): Kız da bulasın, buaz da bulsın. “ *Kız da olsun, gebe de olsun.* ”
410. (13072): Putalığı sarı indē – monda kızlar bar indē. “ *Döşemesi sarı şimdi – burada kızlar var şimdi.* ”
411. (13073): Siņa digen kızlar elē miç aldında kümēr aşıy. “ *Sana denen kızlar şimdi soba önünde kömür yiyor.* ”
412. (13074): Ekēmi, siņa kızlar tetēmi. “ *Garip, sana kızlar kısmet olmuyor.* ”
413. (13075): Cirge karar, yöreknē yağar. “ *Yere bakar, yüreğini yakar.* ”

³² Teņke: Madeni para, para birimi.

³³ Bëz: Sivri uclu alet, biz.

3.4. YĖĖT, KIZ HEM BAŞKALAR (YİĞIT, KIZ VE BAŞKALARI)

414. (13076): <<Ay yĖĖtler, yĖĖtler!>> - dip eyttĖ de, di, bĖr kız, ũldĖ de kittĖ, di. ŪzĖ siksen gĖne yaŐ' te idĖ, di. “ << Ay yiĖitler, yiĖitler! >> - deyip sĖyledi de, denir, bir kız, Ŗldŭ de gitti, denir. Kendi seksenden fazla yaŐta idi denir.”
415. (13077): At toz dip ıartayĖr, yĖĖt kız dip ıartayĖr. “ At tuz deyip yaşlanır, yiğit kız deyip yaşlanır.”
416. (13078): BeĖĖtĖ yaman yĖĖtke bideŭ ĥatın tap bulır. “ Talihi kĖtŭ yiğide çocuğu olmayan kadın rastlar.”
417. (13079): YĖĖt bulsa batır bulsın, kız bulsa matur bulsın. “ Yiğit olsa kahraman olsun, kız olsa gŭzel olsun.”
418. (13080): YĖĖt kıyu, kız sılı bulĖan yaĥŐı. “ Yiğidin cesur, kızın gŭzel olanı iyi.”
419. (13081): YĖĖt kŭnelĖ cŭlerde, kız kŭnelĖ kŖlerde. “ Yiğit gŖnlŭ deli, kız gŖnlŭ gŭlmekte.”
420. (13082): YĖĖt – yortnıĥ tĖregĖ, kızlar – yortnıĥ bizegĖ. “ Yiğit – evinin direği, kızlar – evinin sŭsŭ.”
421. (13083): YĖĖt sŖyse ala, kız sŖyse ıala. “ Delikanlı sevse alır, kız sevse kalır.”
422. (13084): YĖĖt ũler kız - kız dip, teve ũler toz – toz dip. “ Yiğit Ŗlŭr kız – kız diyerek, deve Ŗlŭr tuz – tuz diyerek.”
423. (13085): YĖĖtllĖ ŖynĖĥ utını bulmıy, kızlı ŖynĖĥ suı bulmıy. “ Yiğitli evin odunu olmuyor, kızlı evin suyu olmuyor.”
424. (13086): YĖĖtnĖ - kız, ırnĖ toz ıartayta. “ Yiğidi – kız, kocayı tuz yaşlandırır.”
425. (13087): ıar suı ıatı bulmas, kız kĖbĖk ĥatın bulmas. “ Kar suyu katı olmaz, kız gibi hatun olmaz.”

426. (13088): Kız açuı kargada, kız açuı ciğgede. “ *Kızın acısı kargada, kızın acısı yengede.* ”
427. (13089): Kız akıllı yęğët ezli, yęğët matur kız küzli. “ *Kız akıllı delikanlı arar, delikanlı güzel kız bakar.* ”
428. (13090): Kız – almağaç, yęğët – sanduğaç. “ *Kız – elma ağacı, delikanlı – bülbül.* ”
429. (13091): Kız – altı ağaç – enëlä, kiyev – cidë ağay – enëlä. “ *Kız altı ağabey – kardeşli, güvey – yedi ağabey – kardeşli.* ”
430. (13092): Kız bęlegë ir sıylıy, ir bęlegë kız sıylıy. “ *Kız biley taşını erkeğe ikram eder, erkek biley taşını kıza ikram eder.* ”
431. (13093): Kız bulsañ - kısıl, hatın bulğaç yazılırsıñ. “ *Kız olursan – sıkıl, kadın olunca serilirsin.* ”
432. (13094): Kız këmge barmas idë, yęğët këmne almas idë. “ *Kız kime varmaz idi, yiğit kimi almaz idi.* ”
433. (13095): Kız tıynağ bulsa, yęğët cıynağ bula; kız edepsöz bulsa, yęğët gadetsöz bula. “ *Kız edepli olursa, yiğit tertipli olur; kız edepsiz olursa, yiğit adetsiz olur.* ”
434. (13096): Kız çağım – soltan çağ, kilën çağım oltan çağ. “ *Kızlık çağım – sultanlık çağ, gelinlik çağım taban çağ.* ”
435. (13097): Kız çağında bar da yahşı – yaman hatın kaydan kilgen. “ *Kızlık çağında var da güzel – kötü kadın nereden gelmiş.* ”
436. (13098): Kız çağında bër kayğı, hatın bulğaç un kayğı. “ *Kızlık çağında bir kayğı, kadın olunca on kayğı.* ”
437. (13099): Kızlar, kiyënsë, gölge ohşıy; hatınnar, kiyënsë, kızğa ohşıy. “ *Kızlar, giyinse, çiçeğe benziyor; kadınlar giyinse kıza benziyor.* ”
438. (13100): Kızınñ çiberë – yarau yęğëtke. “ *Kızın güzeli – uyar yiğide.* ”
439. (13101): Kızı bar öynëñ ciğgesë söykëmlë. “ *Kızı olan evin yengesi sevimidir.* ”

440. (13102): Suğan isëne çıdamağan kız biyëmëne çıdamas. “ *Soğan kokusuna dayanamayan kız kaynanasına dayanamaz.* ”
441. (13103): Suqırınıñ tēlegenē ikē kūz, yēgētñēñ tēlegenē matur kız. “ *Körün dileği iki göz, yiğidin dileği güzel kız.* ”
442. (13104): Ėnesëne küre cēbē, yēgētēne küre kız. “ *İğnesini göre ipliği, erkeğine göre kıızı.* ”
443. (13105): Ėt – öpēp, yēgēt – yörēp, kız kölēp kartaya. “ *İt ürüyerek, yiğit yürüyerek, kız gülerek yaşlanır.* ”
444. (13106): Yağşı kız – yakadağı kōndız, yağşı yēgēt- havadağı yoldız. “ *Güzel kız – yakadaki kunduz (derisi), iyi yiğit havadaki yıldız.* ”
445. (13107): Öyēne küre ilegē, kızına küre kiyevē. “ *Evine göre eleği, kızına göre güveyi.* ”
446. (13108): Öylenmegen yēgēt kırık kızını alır. “ *Evlenmeyen yiğit kırık kıızı alır.* ”
447. (13109): Citēn başın cil kise, yēgēt begirēn kız kise. “ *Yükselenin başını yel keser, yiğidin bağrını kız keser.* ”
448. (13110): << Cıngı çençe, min tartam, min de neğış bēlēmēn>> dip eyttē, di, bēr kız. “ << *Yengeciğim batır, ben çekeyim, ben de nakış biliyorum*>> diye söyledi, bir kıızı. ”
449. (13111): Yēgēt böldē, kız köldē. “ *Yiğit iflas etti, kız kül oldu.* ”
450. (13112): Kız bulıp üsmedēm, kilēn bulıp tōşmedēm. “ *Kız olup filizlenmedim, gelin olup düşmedim.* ”
451. (13113): Kızım, siña eytem, kilēnēm sin tıñla. “ *Kızım sana söylüyorum, gelinim sen dinle.* ”

3.5. ĞAİLE KÖRU, YAUÇI – DİMÇĖ, BUYDAK YÖRÜ (AİLE KURMAK, DÜNÜRCÜ - ÇÖP ÇATAN, BEKÂR YÜRÜMEK)

452. (13114): Avıldan kız urlaĝan – tabınnan söyek urlaĝan. “ *Köyden kız çalan, sofradan kemik çalan.* ”
453. (13115): Ayırılıĝa altı işek, kaytıp kërër bër işek. “ *Ayrılıĝa altı kapı, dönüp girmeye bir kapı.* ”
454. (13116): Aqça alsan sanap al, hatın alsan sınap al. “ *Para alırsan sayıp al, kadın alırsan sınayarak al.* ”
455. (13117): Alĝan alıp, qalĝan qalır. “ *Alan alır, kalan kalır.* ”
456. (13118): Alĝan morat tögël, qalĝan – oyat tögël. “ *Alınan murat deĝil, kalan utanç deĝil.* ”
457. (13119): Alĝan yarıñ – canıñ. “ *Aldımış yârin – canını.* ”
458. (13120): Aluçıĝa – baruçı. “ *Alıcıya - varıcı.* ”
459. (13121): Anası maqtaĝannı alma, il maqtaĝannı salma. “ *Anasını öveni alma, vatanını öveni yollama.* ”
460. (13122): Anasıznı kilën itme, atasıznı kiyev itme. “ *Anasız gelin etme, babasız güvet etme.* ”
461. (13123): At alsan avılıñ bëlen; hatın alsan qavëmën bëlen. “ *At alsan köyün ile hatun alsan kavmin ile.* ”
462. (13124): At alsan, arba kirek; hatın alsan, bar da kirek. “ *At alırsan, araba gerek; hatun alsan, varlık da gerek.* ”
463. (13125): At alsan barlıdan al; hatın alsan yarlıdan al. “ *At alırsan varlıklıdan al, hatun alırsa yâri olandan al.* ”
464. (13126): At alsan, tüş bëlen baş al; hatın alsan, kız bëlen qaş al. “ *At alırsan, döş ile baş al; hatun alırsan kız ile qaş al.* ”
465. (13127): At bëlen qıznı avıldan alma. “ *At ile kızı köyden alma.* ”

466. (13128): At urlağan bur bulır, kız urlağan hür bulır. “ *At çalan hırsız olur, kız çalan hor olur.*”
467. (13129): Açıu au aulıy, yauçı kız yaulıy. “ *Avcı avlar, dünürcü kız ister.*”
468. (13130): Ahmak yauçı ikë yaqnı bozar. “ *Ahmak dünürcü iki tarafı bozar.*”
469. (13131): Aşnı açıkkanğa bir, kıznı ğaşıyğına bir. “ *Yemeğini acıkana ver, kızını aşığına ver.*”
470. (13132): Baylığına bağıp çıkma, kileçeğene bağıp çık. “ *Zenginliğine bakıp çıkma, geleceğine bakıp çık.*”
471. (13133): Balık alsan sañağına kara, hatına alsan ata – anasına kara. “ *Balık alsan solungacına bak, kadın alırsan anasına bak.*”
472. (13134): Barmasañ – barası bula, barsañ – balası bula; balası bulğaç – bağası bula. “ *Varmazsan – varacak olur, varırsan – çocuğu olur; çocuğu olunca - bağı olur.*”
473. (13135): Barsañ tabıp bar, yëğëtnë tanıp bar. “ *Gideceksen bulup git, yiğidi tanıyıp git.*”
474. (13136): Bëlmegen çibernë alğançı bëlgen yemsëznë al. “ *Bilmeyen güzelini alınca, bilen çirkinini alır.*”
475. (13137): Bër ay tol bulğançı gomër buyë öylenmegen bulunğ artık. “ *Bir ay dul olunca ömür boyu evlenmemiş olanın fazla.*”
476. (13138): Bër kız kiyevge çıksa, kırık kız töş küre. “ *Bir kız güveye çıksa, kırık kız düş görür.*”
477. (13139): Buydağ, utızğa hetlë öylenmese, utızdan soñ kırkıp öylenmes. “ *Bekâr, otuza kadar kendi evlenmemişse, otuzdan sonra korkup evlenmez.*”
478. (13140): Buydağka töş citkeç akıl kërër, töşten soñ çığıp kiter. “ *Bekâra düş gelince akıl girer, düşten sonra çıkıp gider.*”
479. (13141): Buydağnıñ ğakılı ikë küz. “ *Bekârın akılı iki göz.*”

480. (13142): Buydağnıñ muynın bët ciyar, tapқан malın ęt ciyar. “ *Bekârn boynunu bit yer, bulduğu davarı it yer.* ”
481. (13143): Buydağnıñ muynın bët basar, tapқан malın ęt aşar. “ *Bekârn boynunu bit basar, bulduğu malı it yer.* ”
482. (13144): Buydağnıñ töşten soñ aqılı bulmas. “ *Bekârn rüyadan sonra aklı olmaz.* ”
483. (13145): Burnıñ buldıqsızı kęcë urlıy, ırnën buldıqsızı kız urlıy. “ *Hırsızın yeteneksizi gece çalar, erkeğın yeteneksizi kız çalar.* ”
484. (13146): Biş bala östënnen bar, köndeş östënnen barma. “ *Beş çocuk üstünden var, kuma üstünden varma.* ”
485. (13147): Buriçka al da hatın al, buriçıñnı tülersëñ, hatnıñ yanında kalır. “ *Borca al da kadın al, borcunu ödersin karın yanında kalır.* ”
486. (13148): Böler yortnıñ buydağı baş bulır. “ *İflas eden evin bekarı baş olur.* ”
487. (13149): Börkët bulmıy tausız - kıyasız, edem bulmıy yortsız – sëmyesız. “ *Kartal olmaz dağsız- kayasız, adam olmaz yurtsuz – yuvasız (ailesiz).* ”
488. (13150): Büz bala kañğıydan kız ala. “ *Yeni yetme delikanlı masallardaki dağdan kız alır.* ”
489. (13151): Dimçë diñgöz kiçerër, baruçı öyden yazdırır. “ *Çöp çatan deniz geçirir, falcı evden saptırır.* ”
490. (13152): Dimçë diñgöz kiçerër, törtöp suğa töşerër. “ *Çöpçatan deniz geçirir, dürtüp suya düşürür.* ”
491. (13153): Dimçë sirek iletken ütmegennë bürë küzden ütkere. “ *Çöpçatan seyrek elekten geçmeyeni kurt gözden geçirir.* ”
492. (13154): Dimçënëñ dörës süzë bulmas. “ *Çöpçatanın doğru sözü olmaz.* ”
493. (13155): Dimçënëñ meħbbet te eşë yuk. “ *Çöpçatanın sevda da işi yok.* ”
494. (13156): Dükelëge hatın alıp gomër buyë torğan, di, bërëü. “ *Vakitli hatun almış ömür boyu durmuş, der, birileri.* ”

495. (13157): Zirək utın yaqma, ciŋge hātın alma: ciŋge hātın mut bula, zirək utın murt bula. “ *Akıllı odun yakma, yenge hatun alma: yenge hatun müsrif olur, kızılağaç odunu gevrek olur.* ”
496. (13158): Yəğət yağı ciz iletken ilese, kız yağı kıl iletken iler. “ *Erkek tarafı prinç elekten elese, kız tarafı kıl elekten eler.* ”
497. (13159): İke kəşə – bər iş, cidə kəşə - bər səmye. “ *İki kişi – bir iş, yedi kişi – bir aile.* ”
498. (13160): İke hātın alğan – başı çeçsəz qalğan. “ *İki hatun almış – başı saçsız kalmış.* ”
499. (13161): İke yahşı öylenəşse – uñış, ike yaman öylenəşse – kötön suğış. “ *İki iyi birbiriyle evlense – şans, iki kötü evlense bekleyen savaş.* ”
500. (13162): İr öylenmi teüfiyq tapmıy. “ *Erkek evlenmezse edep olmaz.* ”
501. (13163): İрге bargançı bileüse ezərleme. “ *Kocaya varacak kıza belek bezi hazırlama.* ”
502. (13164): İrden irge yörgeçə gürden gürge yörseçə. “ *Erkekden erkeğe gidecek, mezardan mezara gidecek.* ”
503. (13165): irden irge yörü qamır basıp ikmek salu tügəl. “ *Erkekden erkeğe gitmek, hamur yoğurup ekmek göndermek değil.* ”
504. (13166): İrden irge yörü, mirden mirge yörü. “ *Erkekden erkeğe gitmek, ahaliden ahaliye gitmek.* ”
505. (13167): İrte torğan bəlen ırte öylengen aldanmas. “ *Erken duran ile erken evlenen aldanmaz.* ”
506. (13168): İrte torğan – eşəne şatlanğan ırte öylengen – balalarına. “ *Erken duran – işine sevinir, erken evlenen çocuklarına.* ”
507. (13169): İrte öylengen ulına - kızına kinengen. “ *Erken evlenen oğluna – kızına gönenir.* ”
508. (13170): İşək kürgennə alma, bişək kürgennə al. “ *Kapı göreni alma, beşik göreni al.* ”

509. (13171): İň matur itęp sayrauçı қоş – sanduғаç, іň matur itęp söyleүçе кешә yauçı. “ *En güzel yapıp ötecek kuş – bülbül, en güzel yapıp söyleyecek kişi dünürcü.* ”
510. (13172): <<Yortқа кәрген кiyevden tunalған кuyan – min artık!>> - dip eytken, di бәр tunalған қuyan. “ <<İç güveysiden derisi yüzülen koyun – bin fazla!>> - demiş, denilir bir derisi yüzülen koyun. ”
511. (13173): Yorta кәргенçе ұтқа кәр. “ *Eve girinceye kadar ateşe gir.* ”
512. (13174): Yözөп қaytır өçән диңгөзге төшme, барıp қaytır өçән ирге чықma. “ *Yüzüp geri dönmek için denize düşme, gidip geri dönmek için kocaya çıkma.* ”
513. (13175): Қазан alsañ қағıp al, һатın alsañ бағıp al. “ *Kazan alırsan değıp al, hatun alırsan bakıp al.* ”
514. (13176): Қart buyдақ мәnder қоçıp yeşi. “ *Yaşlı bekâr yastıға sarılıp yaşıyor.* ”
515. (13177): Қaya пөштөң – şunda төş. “ *Nerede piştin – orada düş.* ”
516. (13178): Кәм икенөңнө бөлесөң kilse, қız sorat. “ *Kim olduğunu bilmek istersen, kız sordur.* ”
517. (13179): <<Kinendәм de kuandım, tilә ulıma қız aldım!>> - <<Birdәм ise қotıldım sinөкөnnen биş biter>>. “ <<Daha fazlasına sahip oldum da sevindim, deli oğluma kız aldım>> - <<Verdimse kurtuldum seninkinden beş beter>>. ”
518. (13180): Қоş - қanatı бөlen, сөmye tatulıғы бөlen көчлө. “ *Kuş – kanadı ile aile dirliğı düzeni ile güçlü.* ”
519. (13181): Қоşlar oyasız bulmıy, кешә сөmyesız bulmıy. “ *Kuşlar yuvasız olmuyor, insan ailesiz olmuyor.* ”
520. (13182): Қуşıлу уңay, айırılı чitән. “ *Katılmak kolay, ayrılmak zor.* ”
521. (13183): Қız bala төşken cirөnde таş bulıp batsın. “ *Kız çocuk düştüğü yerinde taş olup batsın.* ”
522. (13184): Қız Birgen қıba yalangаç. “ *Kız veren baş çıplak.* ”

523. (13185): ız birseŋ,  z n n t benge bir. “ *Kız verirsen kendinden aŐaĐıya ver.*”
524. (13186): ız bir  – can bir , ız alu – can alu. “ *Kız vermek can vermek, kız almak – can almak.*”
525. (13187): ız dimlev  b r altın. “ *Kızın terbiyelisi bir altın.*”
526. (13188): ız tirelep yauçı s yler,  Ő tirelep yalçı s yler. “ *Kız g z n p aıp d n rc  çağırır, iş g z n  aıp ırğat çağırır.*”
527. (13189): ız urlağan y Ğ tke ızau da ız k r ngen. “ *Kız çalan delikanlıya sandık da kız g r n rm Ő.*”
528. (13190): ız yahşı cirge t Őse alpaya, yaman cirge t Őse artaya. “ *Kız iyi yere d Őerse g rkemlenir, k t  yere d Őerse yaşlanır.*”
529. (13191): ızlı  yge yauçı kile y Ğ tl   yge dim  kile. “ *Kızı olan eve d n rc  gelir, delikanlı olan eve  patan gelir.*”
530. (13192): ızınıŋ yarı ırıkır, iş çıkısa çıkısa yulıktır. “ *Kızın y ri kırktır, eşi çıkarsa buluŐtur.*”
531. (13193): ızı bar k Ő ge ırık yauçı kile. “ *Kızı olan kişiye kırk d n rc  gelir.*”
532. (13194): ızınıŋa tiŋ kiyeve kilse, alım dime, tig n bir. “ *Kızına denk damat gelse, kalım deme, parasız ver.*”
533. (13195): K lge k m lseŋ de, b rge k n ŋ k r. “ *K le g m lsen de, birlikte g n  g r.*”
534. (13196): K ndi k rgenn ŋ ızın alma. “ *Kuma g renin kızını alma.*”
535. (13197): K k  oya ormas, til  s mye ormas. “ *Guguk kuşu yuva kurmaz, deli aile kurmaz.*”
536. (13198): Meğebbets z s mye – tamırsız ağaç. “ *Sevgisiz aile – k ks z ağaç.*”
537. (13199): ParlaŐu parlaŐka bula. “ *ift olmak çiftini bulup evlenince olur.*”
538. (13200): S mye – beğ t akıı. “ *Aile – talih anahtarı.*”

539. (13201): S mye  arips z bulmy. “ *Aile (maddi) sıkıntısız olmuyor.* ”
540. (13202): Tatu gailen y biş g  buş bulmy. “ *Dirlikli ailenin beşiği boş olmuyor.* ”
541. (13203): Tatu s mye canıy yal ite. “ *D zen ailede canını dinlendiriyor.* ”
542. (13204): T ln y ozını yauçığa kirek. “ *Dilin uzununu d n rc ye lazım.* ”
543. (13205): Tiņ  kilse – tig n bir. “ *Dengi gelirse – bedava ver.* ”
544. (13206): Tormış iterge  z n n yağı ipteş y bulsın. “ *Evlenmeye canının g zel yoldaşı olsun.* ”
545. (13207): Tormışlangan – t plengen. “ *Evlenmiş – yerleşmiş.* ”
546. (13208): Urlanđan mal burada tormas, urlanđan kıız irde tormas. “ * alınan mal hırsızda durmaz,  alına kıız kocada durmaz.* ”
547. (13209): Urlanıy irge  ık ançı, urlanmıy a burđa  ık. “ * alınıp kocaya  ıkana kadar,  almayacak hırsıza  ık.* ”
548. (13210):  atın al da utın al, b r  o ağın artığ al. “ *Hatun al da odun al, bir kucağına fazla al.* ”
549. (13211):  atın alđanda t s n n bigrek  olkıy tıķř r. “ *Hatun alacağın zaman renginden  ok huyunu araştır.* ”
550. (13212):  atın aldıy,  o ağına utın aldıy. “ *Hatun aldın, kucağına odun aldın.* ”
551. (13213):  atın almak b r bela, lekin annan tuğar b r bala, baladan tuğar m n y bela. “ *Hatun almak bir bela, fakat onunla doğar bir  ocuk,  ocuktan da doğar bin bela.* ”
552. (13214):  atın almak ni kirek, k nde batman it kirek. “ *Hatun almaya ne gerek, herg n bir kova batman et gerek.* ”

553. (13215): Hatin alsan baştan tıy, olanı bulsa yaş'ten tıy. “ *Hatun alırsan baştan yasakla, oğlun olursa gençken yasakla.* ”
554. (13216): Yaz öylengen kēşē hatını eşletērge ala, kōz öylengen kēşē aşatırğa ala. “ *Yazın evlenen kişi karısını çalıştırmak için alır, güzün evlenen kişi yedirmek için alır.* ”
555. (13217): yaqınnan hatın alsan, qolağın qatı bulsın. “ *Yakından hatun alırsan, kulağın sağır olsun.* ”
556. (13218): Yalğız utın yanmas, yalğız kuyın cılınmas. “ *Yalnız odun yanmaz, yalnız koyun ısınmaz.* ”
557. (13219): Yaman hatın alğançı buydaq yör qartayğançı. “ *Kötü hatun alacağına, bekar yürü yaşlanacağına.* ”
558. (13220): <<Yarap torır>>ğa hatın alma, <<Yarap torır>>ğa öy salma. “ <<Döven>>e hatun alma <<kıran>>a ev kurma. ”
559. (13221): Yauçı bēlen auçı yalğansız bulmas. “ *Dünürcü ile avcı yalansız olmaz.* ”
560. (13222): Yauçı bulmasan dim söyleme. “ *Dünürcü olmazsan yalan söyleme.* ”
561. (13223): Yauçı tēlēn saqlıy, dumbıraçı kılın saqlıy. “ *Dünürcü lafını saklıyor, dombracı kılını saklıyor.* ”
562. (13224): Yauçı yuğın bar iter. “ *Dünürcü yokunu var eder.* ”
563. (13225): Yağşı atqa qamçı kirekmi, yağşı yarga yauçı kirekmi. “ *İyi ata kamçı gerekmez, iyi yare dünürcü gerekmez.* ”
564. (13226): Yağşı bargan yul alğan, yamanğa bargan yugalğan. “ *İyiye varan yol alır, kötüye varan yok olur.* ”
565. (13227): Eüvelgēsē – il yolası, soñğısı – yöz qarası. “ *Evvelkisi – memleket adeti, sonuncusu yüz karası.* ”

566. (13228): Öy salunıñ niyë bar, mükliş de çutlıysı; öylenünëñ niyë bar, çoçaqlıysı da yoqlıysı. “ *Ev meylinin neyi var yosunlusu da düzeltilecek, evlenmenin neyi var kucaklayıp da uyuyacak.* ”
567. (13229): Öylenen yılını yëğëtler yumart bulalar. “ *Evleneceği dönemde yiğitler cömert olurlar.* ”
568. (13230): Öylenen üser, öylenmegen üçer. “ *Evlenen yeşerir, evlenmeyen biter.* ”
569. (13231): Öylengende bar da bay. “ *Evlenince var da zengin.* ”
570. (13232): Öylenmi qartayğannan akıl sorama. “ *Evlenmeden yaşlananda akıl arama.* ”
571. (13233): Öylenmegen kēşē – yartı kēşē. “ *Evlemeyen adam – yarım adam.* ”
572. (13234): Öylenmegen öysöz bulır, tormışı köysöz bulır. “ *Evlenmeyen evsiz olur, hayatı düzensiz olur.* ”
573. (13235): Öylenmegennëñ tamırı qorır. “ *Evlenmeyenin kökü kurur.* ”
574. (13236): Öylenmeü – tozsız aş kēbēk, öylenü – küp borıç salğan aş kēbēk. “ *Evlenmemek tuzsuz aş gibi, evlenmek çok acı konan aş gibi.* ”
575. (13237): Öylenü – bazargā çığıp at alıp qaytu tügēl. “ *Evlenmek – pazara gidip at alıp dönmek değıl.* ”
576. (13238): Öylenü bēlen öy saluğa Alla yun’ bire. “ *Evlenmek ile ev meyline Allah imkân verir.* ”
577. (13239): Öylenü – köylenü. “ *Evlenmek – düzenlenmek.* ”
578. (13240): Öylenü – söylenü gēne tügēl. “ *Evlenmek (için) – söylenmek yetmez.* ”
579. (13241): Öylenü – canıña cabap, başıña – savap. “ *Evlenmek canına sorumluluk, başına sevap.* ”
580. (13242): Öç könlēk gömērēñ bulsa – kiyevge çık. “ *Üç günlük ömrün olsa – kocaya git.* ”

581. (13243): Üzëñ sañgırau bulsañ, tëlsez hatın saylap al. “ *Kendin sağır olsan da, dilsiz hatun seçip al.* ”
582. (13244): Üzëñ öylenmiş torıp, kışë hatınınnan kölmë. “ *Kendisi evlenmeyen, başkasının karısıyla gülmez.* ”
583. (13245): Üzëñnen olıga barma, üzëñnen këçëge kalma. “ *Kendinden olguna (büyüğe) varma, kendinden küçüğe kalma.* ”
584. (13246): Bëz öylengeç tön kıskı buldı. “ *Evlenince gece kısaldı.* ”
585. (13247): Birdëk bibinë³⁴ kiyevge, rehetlendëk buyauğa. “ *Verdik bibini güveye rahatlandık boyaya.* ”
586. (13248): İrge bardım, imgek aldım. “ *Kocaya vardım, sıkıntı aldım.* ”
587. (13249): Kızın aldım, boğılına³⁵ ut saldım. “ *Kızını aldım, bogılına ateş saldım.* ”
588. (13250): Mëngenëm çaman buldı, alğanım yaman buldı. “ *Binek atım tembel oldu, aldığım (karım) tembel oldu.* ”
589. (13251): Sinëñ öylenesëñ yuk, minëm kiyevge barasım yuk. “ *Senin evlenesin yok, benim kocaya varasım yok.* ”
590. (13252): Suga dip kitken, kiyev alıp kaytқан. “ *Suya demiş gitmiş, güvey alıp geri gönmiş.* ”
591. (13253): Tëlë – bal, küñëlën qarap al. “ *Dili balı gönlüne bakıp al.* ”
592. (13254): Töyeday kız birëp, töymedey it cimedëm. “ *Döverek kız vermiş, dövmeden et yemedim.* ”
593. (13255): Utız kön ut buldın ayırılırda çup buldın. “ *Otuz gün ateş oldun, ayrılırken şap diye öptün.* ”
594. (13256): Öylengende cırlıy, öylengeç yılıy. “ *Evlenince şarkı söylüyor, evlenene kadar ağlıyor.* ”

³⁴ Bibi: kaz veya ördek yavrusu

³⁵ Boğıl: 1,5metre boyunda kuru ot yığını.

595. (13257): Öç Tapkır barıp, ikë tapkır kaytқан. “ Üç defa varmış, iki defa geri dönmüş.”
596. (13258): Üzlerë tabışқан, üzlerë barışқан. “ Kendileri buluşmuş, kendileri gitmiş.”

3.6. TUY – TÖŞĖM, BİRNE, ALIM (DÜĞÜN – GELİR, CEYİZ, BAŞLIK)

597. (13259): Alda bulaçak tuy öçen hezërden biyëp torme. “ Önce olacak düğün için hemen oynayıp durma.”
598. (13260): Aslamçısız bazar bulmıy, uyiñısız tuy bulmıy. “ Faizsiz Pazar olmuyor, oyuncusuz düğün olmuyor.”
599. (13261): Aş – atlınıķı, tuy – tunlınıķı. “ Yemek atlınıķı, düğün giyinmişinķi.”
600. (13262): Aş barında dus yuķ, at barında tuy yuķ. “ Yemek olunca dost yok, at olunca toy yok.”
601. (13263): Birmez kıziñ meherë zur bulır. “ Gönlünü vermeyen kızın başlığı büyük olur.”
602. (13264): Birne birgen birke³⁶ kilën, birne birmegen irke kilën. “ Çeyiz veren birke gelin, çeyiz vermeyen nazlı gelin.”
603. (13265): Birnesë bulmasa, nërgesë de bulmıy. “ Çeyizi olmazsa, payı olmuyor.”
604. (13266): Bulmağan tuyđa aldan baraban kaçmıylar. “ Olmayan düğüne önden davul çalmıyolar.”
605. (13267): adëreñnë bëlmegen cirde tuyđa barma. “ Deđerini bilmeyen yerde düğüne gitme.”

³⁶ Birke: Dereceli, güçlü

606. (13268): aklı ekek³⁷ aklı. “ *Kuru ekek pahalı.* ”
607. (13269): alım malı - ar suı. “ *Başlık malı – kar suyu.* ”
608. (13270): iņeřlę tuy taralmas. “ *Meclis vasıtası ile yapılan düğün dağılmaz.* ”
609. (13271): ız açası – toz açası. “ *Kız parası - tuz parası.* ”
610. (13272): <<ız>> diğe oaım kile <<mal>> diğe aasım kile.
“<<ız>> deyince kucaklayasım gelir, <<mal>> deyince kaasım gelir.”
611. (13273): ız pkeen balsa, alım malı kp bula. “ *Kız candan olursa, başlık malı ok olur.* ”
612. (13274): ızđa birgen mal – ekeğene yaқан bal. “ *Kıza verilen mal, ekeğine sürülen bal.* ”
613. (13275): ızđa meherlek – tuyına ey – şikerlek. “ *Kıza başlık – düğüne ay – şekerlik.* ”
614. (13276): ızınığ malı - ız z. “ *Kızın malı - kızın kendisi.* ”
615. (13277): Kn de belęř³⁸, kn de tuy bulmıy. “ *Günde beliş, günde düğün olmuyor.* ”
616. (13278): Klnğ yam az blen, tuynığ yem ız blen. “ *Gln güzeli kaz ile düğünün güzeli kız ile.* ”
617. (13279):Kmekleşken – yau aytarđan, mekleşken – tuy aytarđan.
“*Kooperatifleşen – ordu döndürmüş, dövüşen - düğün döndürmüş.* ”
618. (13280):Nikah km – olı km. “ *Nikh hükmü – ulu hüküm.* ”
619. (13281): Savımsız tuyđa km kilr. “ *Hediyersiz düğüne kim gelir.* ”
620. (13282): Til ız tuy itken, türüne özü mnp utırdan. “ *Deli kız düğün yapmış, başına kendi binip oturmuş.* ”

³⁷ ekek: Hamurdan yapılan yiyecek.

³⁸ Belęř: İine et, patates ve pilav konarak yapılan ekmek dolması.

621. (13283): Tuyı nindi bulsa, tunı şundi y bula. “ *Düğünü nasıl olursa, kılığı onun gibi olur.*”
622. (13284): Tuy avıl bēlen, cil – davıl bēlen. “ *Düğün köy ile rüzgâr fırtına ile.*”
623. (13285): Tuy aşı tubalağ. “ *Düğün yemeği topalak.*”
624. (13286): Tuy başlaudan kul başlau³⁹ ciñel. “ *Düğüne başlamaktan savaşa başlamak kolay.*”
625. (13287): Tuy başı suğımçı, annan koyımçı, annan uyınçı. “ *Düğün başı kasap, daha da kuyumcu, daha da oyuncu.*”
626. (13288): Tuy bētkēç süz kübeyēr. “ *Düğün bitince söz çoğalır.*”
627. (13289): Tuy digende kıyaş tomalana, di. “ *Düğün denince güneş bürünür, denir.*”
628. (13290): Tuy digende tümgek te tibrene. “ *Düğün denince tümsek de sallanır.*”
629. (13291): Tuy kildē kapkağa kız utırdı kabağa⁴⁰. “ *Düğün geldi kapıya, kız oturdu kabağa.*”
630. (13292): Tuy kınak bēlen kükrem. “ *Düğün misafir ile görkem(lidir).*”
631. (13293): Tuy kıtırılı bula. “ *Düğün çbanlı olur.*”
632. (13294): Tuy kıızığı öç könge. “ *Düğün merakı üç günde.*”
633. (13295): Tuy siltavı bēlen tun bētken. “ *Düğün bahanesi ile kürk manto bitmiş.*”
634. (13296): Tun – Tiyēşlēnēkē, beyrem – barçanıkı. “ *Düğün gerekene, bayram herkese.*”
635. (13297): Tuy, tuydan kıaytkaç sarık suy. “ *Düğün (nikah) düğündendöneceğine kuyruksuz koyun kes.*”

³⁹Kul başlau: İlk savaşta sağ yada sol koldan savaşa başlamak.

⁴⁰Kabak: 1. Bozkırdaki, çöldeki istasyon; 2. Meyhane.

636. (13298):Tuy tuydıra. “ *Düğün doyurur.* ”
637. (13299): Tuy uzğançı hay da hay, tuy uzğaçtın vay da vay. “ *Düğün geçene kadar hay da hay, düğün geçince vay da vay.* ”
638. (13300): Tuy yemě uyn – kölkě bëlen. “ *Düğünün güzeli gülme ile.* ”
639. (13301): Tuy elě bulası aldan biyěp kuyğan qodası. “ *Düğün hemen olası önden oynayan dünürçüsü.* ”
640. (13302):Tuy üpkesez bulmaz. “ *Düğün öfkesiz (kavgasız) olmaz.* ”
641. (13303): Tuy üpkesez, ülēm ükēnēçsēz bulmıy. “ *Düğün öfke, ölüm pişmanlık olmadan olmuyor.* ”
642. (13304): Tuy – cıym, sıy da uym. “ *Düğün (de) – yığın (kalabalık), ikram da oyun.* ”
643. (13305): Tuyğa barsaŋ borın bar, borın barsaŋ – urın bar, aşap – eçep tuy da qayt, soŋğa qalsaŋ – suğış bar. “ *Düğüne gidersen önce git, önce gidersen yerin var, yeyip – içip düğünde geri dön, sona kalırsan savaş var.* ”
644. (13306): Tuyğa barsaŋ tuyıp bar, aqtık qazıŋ suyıp bar. “ *Düğüne gidersen doyup git, en son qazını kesip git.* ”
645. (13307): Tuyğa barsaŋ tuyıp bar, aç tamağın kuyıp bar. “ *Düğüne gidersen doyup git, aç bogazını koyup git.* ”
646. (13308): Tuyğa barsaŋ tuyıp bar, aşka barsaŋ aşap bar. “ *Düğüne gidersen doyup git yemeğe gidersen yeyip git.* ”
647. (13309): Tuyğa barsaŋ tuyıp bar, qazanını yuyıp bar. “ *Düğüne gidersen doyup git, kazanını yıkayıp git.* ”
648. (13310): Tuyğa barsaŋ tuyıp bar, Kuyınıña kümeç kuyıp bar. “ *Düğüne gidersen doyup git koynuna küçük ekmek koyup git.* ”

649. (13311): Tuyğa barsañ tuyıp bar, turқа tunıñ kiyëp bar. “ *Düğüne gidersen doyp git, çin ipeğinden donunu (kiyafetini) giyip git.* ”
650. (13312): Tuyğa barsañ tuyıp bar, ulıñ - kızıñ kuyıp bar. “ *Düğüne gidersen doyp git, oğlunu - kızını bırakıp git.* ”
651. (13313): Tuyğa barsañ tuyıp bar, üpke – bavırını öyde qaldır. “ *Düğüne gidersen doyp git, öfke – bağrını (taqım ciğerini) evde bırak.* ”
652. (13314): Tuyğa barsañ cik qaşabay: Çana pëçen aşamay. “ *Düğüne gidersen koş kızığı: Kızak ot yemiyor.* ”
653. (13315): Tuyğa diğeç, tuğız yıllık heste tërëlgën. “ *Düğüne deyince, dokuz yıllık hasta dikilir.* ”
654. (13316): Tuyğa tuqmaq iyerër. “ *Düğünü tokmak izletir.* ”
655. (13317): Tuyda bërëü açtan ülgën, çëllede bërëü öşëp ülgën. “ *Düğünde biri açlıktan ölmüş biri de çellede⁴¹ üşüyüp ölmüş.* ”
656. (13318): Tuyda kırmısqı kızı da aq yëfek yabınıp oçqan. “ *Düğünde karınca kızı da beyaz ipek örtünüp uçmuş.* ”
657. (13319): Tuyda tuğan küpke barmas, qayt ta toqmaçını bas. “ *Düğünde doğan uzun süre gitmez, geri dönüpte eriştini bas.* ”
658. (13320): Tuyda tuqmaq ta sikëre. “ *Düğünde toqmaq ta sıçrar.* ”
659. (13321): Tuyda tür başında utıru utın kisü tügël. “ *Düğünde evin başköşesinde oturmak, odun kesmek değıl.* ”
660. (13322): Tuydan soñ – dumbra. “ *Düğünden sonra – dumbra.* ”
661. (13323): Tuydan tuqmaq ta qalmıy. “ *Düğünden tokmak da kalmıyor.* ”
662. (13324): Tuylağanğa – Tuy, yasağanğa – uy. “ *Düğün yapana – düğün, düzenleyene fikir.* ”

⁴¹ Çëlle: 1. Kış ve yaz aylarında en soğuk ve en soğuk kırk günlük zaman; 2. mec. Sıcak zaman çağ.

663. (13325): Tuynı yamanlasan, tuy yasap qara. “ *Düğünü kötölesen, düğün yapıp bak.* ”
664. (13326): Tuynı bulunnan <<bula>> digenë küñellä. “ *Düğünün olanınla <<olur>> diyen gönüllüdür.* ”
665. (13327): Tıyarı yuk tuyğa kitken. “ *Dizgini yok düğüne gitmiş.* ”
666. (13328): Çaķırsız tuyğa bargançı qazusız gürge bar. “ *Davetsiz düğüne gideceğine, kazılmamış mezara git.* ”
667. (13329): Çaķırsız toyğa barsañ, kırılğan tabak – savıt hakin tülersen. “ *Davetsiz düğüne gidersen, kırılan tabak – çanağın fiyatını ödersin.* ”
668. (13330): Ene tuy, mäne tuy, at östene kece suy. “ *İşte o düğün, şimdi düğün, at üstünde keçi kes.* ”
669. (13331): Arğı oçta toy bar dip, birge oçta biyegen. “ *Öteki uçta düğün var deyip beriki uçta oynamış.* ”
670. (13332): Miña tuy bulsın, tamaqka sıy bulsın. “ *Bana toy olsun, boğaza ikram olsun.* ”
671. (13333): Tuyem qapqaga citken, orçık - qaban qayda iken. “ *Düğünüm kapıya gitmiş, iş – kirmen neredeymiş.* ”
672. (13334): Tuyıñ uzğan, tunıñ tuzğan. “ *Düğünün bitmiş, kıyafetin eskimış.* ”
673. (13335): Tuyıña tekë tözelër elë. “ *Düğüne kadar düzelir hele.* ”
674. (13336): Tuy sıyında yeşiböz. “ *Düğün ikramında yaşıyoruz.* ”
675. (13337): Tuy siltavı bēlen taylı buldım. “ *Düğün bahanesi ile tay sahibi oldum.* ”
676. (13338): Hēyērlē bulsın Hēmidenēñ nikyahı. “ *Hayırlı olsun Hemide'nin nikâhı.* ”
677. (13339): Çaķırmağan tuyğa külmek kigen. “ *Davet etmeyen düğüne gömlek gelmiş.* ”

678. (13340): Öyde abızın yapmağan, tuyda cırlar cır tapmağan. “ *Evde ağzını kapatmayan, düğünde şarkı söyler sarkı söylemeyen.*”

3.7. KİLĒN (HEM BAŞKALAR) (GELİN VE DİĞERLERİ)

679. (13341): Aħmak kilĒn ciñgesĒn asrau dip bĕlĕr. “ *Aħmak gelin yengesini hizmetçi diye bilir.*”

680. (13342): Aşamıym digen kilĒn aşadı citmĕş bĕlĕn⁴². “ *Yiyemiyorum diyen gelin, yedi yetmiş belen.*”

681. (13343): Balıkñıñ – ikĕ küzĕ, kilĕnnĕñ bĕr küzĕ suķır. “ *Balığın iki gözü, gelinin bir gözü kör.*”

682. (13344): Bĕr kilĒn alsañ – bilĕñnĕ bĕr cirden, ikĕ kilĒn alsañ – ikĕ cirden, öç kilĒn alsañ – öç cirden buarsın. “ *Bir gelin alırsan- belini bir yerden, iki gelin alırsan – iki yerden, üç gelin alsan – üç yerden sıkır (boğar).*”

683. (13345): Bĕr kilĒn - ķot, bĕr kilĒn – yot. “ *Bir gelin kut (uğur), bir gelin – kıtlık.*”

684. (13346): İķĕ kilĒn pĕşĕrgen aş ya gĕl toz bulır, ya gĕl tozsız bulır. “ *İki gelinin pişirdiği yemek ya hep tuz olur, ya hep tuzsuz olur.*”

685. (13347): İķĕ kilĕnnĕñ çabatası miçte suğışa. “ *İki gelinin papucu sobada savaır.*”

686. (13348): İķĕ kōndeşnĕñ başı bĕr mĕnderge sıya, ikĕ kilĕndeşnĕñ başı bĕr mĕnderge sıymıy. “ *İki kumanın başı bir yastıga sığar, iki eltinin başı bir yastığa sığmaz.*”

687. (13349): Kzazanı nindi – kilĕnĕ şundıy. “ *Kazanı nasıl, gelini öyle.*”

⁴² Bĕlĕn: Akıtma isimli bir yemek.

688. (13350): Kilbetlə kız kilən bulğaç kürənər. “ *Güzel görünüşlü kız gelin olana kadar görünür.* ”
689. (13351): Kilən – alğançı – üz ulı, kilən alğaç – kəşə ulı. “ *Gelin alacağı – kendi oğlun, gelin alacak – el oğlu.* ”
690. (13352): Kilən aldım – kinendəm, kibekləkke söyeldəm. “ *Gelin aldım – gönendim, kepeklığe dayandım.* ”
691. (13353): Kilən aldım – söyendəm, salmasına töyeldəm. “ *Gelin aldım – sevindim, katıksız dürümüne bağlandım.* ”
692. (13354): Kilən bəlgen – bər nekış. “ *Gelin bilmiş – bir nakış.* ”
693. (13355): Kilən kayniş tufragınnan alına. “ *Gelin kayın toprağından alınır.* ”
694. (13356): Kilən kaqka tüşmes. “ *Gelin kuruya düşmez.* ”
695. (13357): Kilən kəşə – kim kəşə, yalçı bəlen tiş kəşə. “ *Gelin kız – kem kız, ırgat ile denk kız.* ”
696. (13358): Kilən kəşə – çit bavır. “ *Gelin kız – dış bağır.* ”
697. (13359): Kilən kilbetlə bulsın, süzə şirbetlə bulsın. “ *Gelin güzel (iyi görünüşlü) olsun, sözü şerbetli olsun.* ”
698. (13360): Kilən kilbetsöz bula. “ *Gelin kılıksız olur.* ”
699. (13361): Kilən kilə, kilən kilə – kəkəne öyge peri kile. “ *Gelin gelir, gelin gelir – küçücük eve çifti gelir.* ”
700. (13362): Kilən kilə, kilən kilə – kisap buyı tölə kile. “ *Gelin gelir, gelin gelir, dibek boyu (kadar) dili gelir.* ”
701. (13363): Kilən kız bulmaz, şiker toz bulmas. “ *Gelin kız olmaz, şeker tuz olmaz.* ”
702. (13364): Kilən kütken tüşse de, kızın bulmas. “ *Gelin gökten düşse de kızın olmaz.* ”
703. (13365): Kilən salması kıyık bula. “ *Gelinin dürümü yamuğ olur.* ”

704. (13366): Kilën tayanıp töşken mal kilënnëkë bula. “ *Geline dayanıp düşen mal gelininki olur.* ”
705. (13367): Kilën, töşse, töklë ayağı bëlen töşsën. “ *Gelin, düşerse, tilki ayağı ile düşün.* ”
706. (13368): Kilën çaqnıñ rehetı - kızlıq çaqnıñ miñnetë. “ *Gelinlik zamanının rahatı - kızlık zamanının miñneti.* ”
707. (13369): Kilën öleşë tabada qalır. “ *Gelinin payı tavada kalır.* ”
708. (13370): Kilën öçen kızlı öy – bëzlä öy. “ *Gelin için kızlı ev – tıǵlı (iğneleyici) ev.* ”
709. (13371): Kilën üpkelep taş alır, kiyev üpkelep aş alır. “ *Gelin öfkelenip taş alır, güvey öfkelenip aş alır.* ”
710. (13372): Kilënde de bar, kimpërde de bar. “ *Gelinde de var, kaynanada da var.* ”
711. (13373): Kilënnë – kilgende, këlemnë ceygende maқта. “ *Gelini – gelince, kilimini yazlığında öv.* ”
712. (13374): Kilënnëñ uñǵanın morca açuınnan uq bëlëp bula. “ *Gelininin çalışkanlığını baca deliǵiyle aynı bilir.* ”
713. (13375): Kilënnër qorsaǵı – kime, kime bulsa da kim këre; kızlar qorsaǵı - kıtırçıq, kıtırçıq bulsa da - kırık qapçıq. “ *Gelinlerin karnı – kayak, kayak olsa da kim girer; kızların karnı kavanoz kavanoz olsa da – kırık çuval.* ”
714. (13376): Kilënnër qorsaǵı kiñ bula. “ *Gelinlerin karnı geniş olur.* ”
715. (13377): Kirëge kiternëñ kilëñë kirte süter, di. “ *Geriye gidenin gelini delikli duvar söker, denir.* ”
716. (13378): Kitëk salma – kilenge. “ *Kırıntı yollama – geline.* ”
717. (13379): Kitesë kilenge arçılık⁴³ itme. “ *Gidecek geline arçılık etme.* ”

⁴³ Arçi: Kızını güveyin evine yollarken uğurlamaya gitmek.

718. (13380): Kitesë kilënnëj tertesë kıska. “ *Gidecek gelenin araba oku kısadır.* ”
719. (13381): Kırikmaz kilën kuy başınnan kırkır. “ *Korkmayan gelini bırak başından kork.* ”
720. (13382): Kıyışık tokmaç – kilënnënkë. “ *Eğri erişte – gelininki.* ”
721. (13383): Köygen kıymağ - kilënge, köymegenë – biyëmgë. “ *Hasretle gözleme – geline yandığına – kaynanaya.* ”
722. (13384): Olı kilën başmağı këçë kilënge yaramıy. “ *Büyük gelin paşmağı küçük geline yaramıyor.* ”
723. (13385): Olı kilënnë ul tapkan, këçë kilënnë kız tapkan. “ *Büyük gelinim oğul doğurmuş, küçük gelinim kız doğurmuş.* ”
724. (13386): Tavık, kërse, çüp çıgara; kilën, kërse, süz çıgara. “ *Tavuk girse, çöp çıkarır, gelin girse söz çıkarır.* ”
725. (13387): Torma açısın tozdan, kilën açuın kızdan. “ *Turp acısını tuzdan, gelin acısını kızdan (çıkartır).* ”
726. (13388): Tudık, tudıka, bërge kilse, süzden pëşreler botka. “ *İki yaşıt bir araya gelse, sözden pişirirler lapa.* ”
727. (13389): <<Urır idëm uruın, basuıgıznuı çayı yuk>>, - dip eyttë, di, bër kilën. “ <<Biçerdim ekinini (orağını) tarlanızın yeri yok>>, - diye söyledi, denir, bir gelin. ”
728. (13390): Uığan kilën – tokmaçınnan bilgëlä. “ *Çalışkan gelin – eriştesinden bilinir.* ”
729. (13391): Hıatın bala tapmıyça, kilënçek atı kitmes. “ *Kadın çocuk doğuramayınca, genç gelin adı sürmez.* ”
730. (13392): Çeynëj temën çëbën ala, poçmak yemën kilën ala. “ *Çayın tadını sinek alır, köşenin güzelini gelin alır.* ”
731. (13393): Şapşak kilënnëj sëbërkësë çüp astında bulır. “ *Pasaklı gelinin süpürgesi çöp altında olur.* ”
732. (13394): Şiker bozulmıy, kilën kıız bulmıy. “ *Şeker bozulmaz, gelin kıız olmaz.* ”

733. (13395): Yulda barganda, kilën yağınnan arbanıñ çeküşkesë⁴⁴ töşken, di. “ *Yola giderken, gelin makyajından arabanın çeküşkesi düşmüş denir.* ”
734. (13396): Yağşı kilën sırdeşñdey bulır. “ *İyi gelin sırdaşın bile olur.* ”
735. (13397): Yağşı kilën üz kızınnan yağşı, Yağşı kilën üz kızınnan yağşı, yağşı kiyev üz ulınnan yağşı. “ *İyi gelin öz kızından iyi, iyi damat kendi oğlundan iyi.* ”
736. (13398): Yaña ilek çöyde bulır, yaña kilën öyde bulır. “ *Yeni elek (ağaçtan) çivide (asılı) olur, yeni gelin evde olur.* ”
737. (13399): Üzëmnëñ kilënëm usal, kızımnuñ biyëmë usal. “ *Benim gelinim kötü, kızımın kaynanası kötü.* ”
738. (13400): Citëz kilën cidë yëğët bili. “ *Çevik gelin yedi yiğit beli.* ”
739. (13401): Ceynëñ yamën çëbën bëtëpe, öynëñ yemën kilën bëtëre. “ *Yazın güzelliğini sinek bitirir, evin güzelliğini gelin bitirir.* ”
740. (13402): Aşap qalıyq ülgençë, kilën – kirte kilgençë. “ *Yeyip duruyoruz ölene kadar, gelin engel gelene kadar.* ”
741. (13403): Kilën – kirte qulında utırğançı. “ *Gelin – duvar üzerinde oturacak.* ”
742. (13404): Kilënnë kilgeç kürërbëz. “ *Gelini gelince görürüz.* ”

3.8. KİYAÜ (HEM BAŞKALAR) (GÜVEY (DAMAT) (VE DİĞERLERİ))

743. (13405): At tozğa kile kiyev kızğa kilë. “ *At tuza gelir, güvey kıza gelir.* ”
744. (13406): <<Babaynıqı – ilnëkë, eyde, aşagız!>> - dip eyttë, di, bër borıngı kiyev. “ *Dedeninki – memleketinki haydi aşarız – deyip söyledi, denir, bir önceki damat.* ”

⁴⁴ Çeküşke: At arabasını tekerini tutmaya yarayan çivi.

745. (13407): Yıraq kiyevnëň başına çatır qorır, yorttağı kiyevnëň başına tayaq orır.
“ *Uzak güveyin başına çadır kurar, evdeki güveyin başına sopa vurur.* ”
746. (13408): Kiyevëň kusa, işëk bavın totu, ulıj kusa, bişëk bavın tot. “ *Güveyini bıraksa, kapının bağıını tut, oğlunu bıraksa beşiğın bağıını tut.* ”
747. (13409): Kiyevëň köysëz bulsa, tësh sızlavınnan yaman bulır. “ *Güveyin düzensiz olsa, diş ağrısından kötü olur.* ”
748. (13410): Kiyevëň orıssa, öyëñnen çığıp kit; ulıj orıssa, miç başına mënëp utır. “ *Güveyin (kocan) çıkışsa evinden çıkıp git; oğlun çıkışsa soba başına çıkıp otur.* ”
749. (13411): Kiyevëñnëň türënnen ulıjnın işëk töbë artıq. “ *Kocanın köşesinden oğlunun kapı dibi fazla.* ”
750. (13412): Kiyev atnası aydan ozın. “ *Güveyin haftası aydan uzundur.* ”
751. (13413): Kiyev birüçen bulsa, ciñge yörüçen bulır. “ *Güvey verecek olsa, yenge gidecek olur.* ”
752. (13414): Kiyev – yöz yıllık, qoda – mënj yıllık. “ *Güvey yüz yıllık, düniür – bin yıllık.* ”
753. (13415): Kiyev - kamçat⁴⁵ bürëk. “ *Damat kamçat kalpak.* ”
754. (13416): Kiyev kilgeç tekte tëk, kiyev kitkeç süt te süt. “ *Güvey gelince dikte dik, güvey gidince sökte sök.* ”
755. (13417): Kiyev kildë – han kildë. “ *Damat geldi – han geldi.* ”
756. (13418): Kiyev – kiyev diya cilkem cirge tiye. “ *Güvey – güvey diye ensem yere değıyor.* ”
757. (13419): Kiyev sınılmayan at, tıqşërëlmegen tovar şikëllë. “ *Güvey denenmeyen at, incelenmeyen davar gibi.* ”
758. (13420): Kiyev – tatlı tamaq. “ *Güvey – tatlı damaq.* ”

⁴⁵ Kamçat: Kenarına şu samuru dikilmiş börk.

759. (13421): Kiyev ul bulmas, kilën kız bulmas. “ *Güvey oğul olmaz, gelin kız olmaz.*”
760. (13422): Kiyevge – torsa da teg’zıym, utırsa da teg’zıym. “ *Damada – dursa da hürmet, otursa da hürmet.*”
761. (13423): Kiyevnëñ naçarlıgın kıızıñnan kür, kilënëñnën naçarlıgın üzëñnen kür. “ *Damadının kötülüğünü kızından gör, gelinin kötülüğünü kendinden gör.*”
762. (13424): ҡol kiyevge köñ ciñge. “ *Kölë güveye – köle cariye yenge.*”
763. (13425): Közgë katık kömëş kaşık kiyevëm bëlen kızıma ,yazğı katık, yarık kaşık kilënëm bëlen ulıma. “ *Güzdeki yoğurt, gümüş kaşık damadım ile kızıma; Yazdaki katık, yarık kaşık gelinim ile oğluma.*”
764. (13426): Közgë katıknı kiyevden kıızanmıylar. “ *Sonbahardaki yoğurdu güveyden esirgemezler.*”
765. (13427): Köysöz kiyev kiyevlep yatқанçı köylë kiyev keleşën alıp қайтқан. “ *Düzensiz güvey evlenip yatacağına düzenli güvey nişanlı kızını alıp geri dönmüş.*”
766. (13428): Seni kildëm kiyev dip, yamanlık könde söyler dip; seni kilëm tamır dip, қараңғыда tanır dip. “ *Sana geldim koca demiş, kötü günde sever diyerek; sana geldim soy – sop diyerek, karanlıkta tanır diyerek.*”
767. (13429): Yünsöz kiyev yort totmas. “ *Yönsüz güvey yurt tutmaz.*”
768. (13430): Yazğı bozğa tayanma, yaş’ kiyevge ışanma. “ *Yaz mevsindeki buza dayanma, genç güveye inanma.*”
769. (13431): Yaña kiyev – yanaral, iskë kiyev propal⁴⁶. “ *Yeni güvey – General, eski güvey propal.*”
770. (13432): Kiyev üzëbëznëkë, gayëp itmes. “ *Güvey kendimizinki, ayıp etmez.*”
771. (13433): Köysöz kiyev buldı bër. “ *Düzensiz güvey oldu bir (yalnız kaldı).*”

⁴⁶ Propal: Azaldı, derecesi kıymeti düşük.

772. (13434): Utır, kiyev, urınça, eskemiya buyıça. “ *Otur, güvey yerince, iskemle boyunca.*”

773. (13435): Ėç, eş, kiyev, şiker kiştede. “ *İç, iç güvey, şeker rafta.*”

3.9. İR, İR – AT, İR YĖĞĖT (ERKEK, ERKEK – AT, YİĞİT ERKEK)

774. (13436): Ağım sudan at kiçer, avır können ir kiçer. “ *Akan sudan at geçer, ağır gündən yiğit geçer.*”

775. (13437): Adaşmıym digen irnē ıaranğı toman adaştıra. “ *Azmıyorum diyen erkeğı karanlık duman yolundan saptırır.*”

776. (13438): Ayın – köneğ urtağ bulsa da, irēğ urtağ bulmasın. “ *Ayın – günün ortağ olsa da, kocan ortağ olmasın.*”

777. (13439): Argamak atnıñ bilgēsē – az utlar da küp yuşar, azamat irnēğ bilgēsē – az söyler de küp tınlar. “ *Savaş atının işareti – az otlar da çok dinlenir, gözü pek erkeğın işareti – az söyler çok dinler.*”

778. (13440): Akıllı irnēğ eşçēnde bişēklē olan yadır. “ *Akıllı erkeğın içinde beşikli evlat yatar.*”

779. (13441): Altı ıabıp at tuysın, cidē ıabıp ir tuysın. “ *Altı ıabıp at doysun, yedi ıabıp er doysun.*”

780. (13442): Arıslannıñ yalı, irnēğ sağal – mıyığı. “ *Arslanın yelesi, erkeğın sakalı – bıyığı.*”

781. (13443): At, avırsa – tulak⁴⁷; ir, avırsa - ıunak. “ *At ağırsa – tulak; erkek ağırsa – konuk.*”

⁴⁷ Tulak: Ayak altına serilen deri.

782. (13444): At ayında sınalır, ir yılında sınalır. “ *At ayında sınanır, koca yılında sınanır.*”
783. (13445): At arık bulsa, tulağ bulır; ir yarlı bulsa, ervağ bulır. “ *At zayıf olursa tulağ olur; erkek fakir olursa ervah olur.*”
784. (13446): At basmıyımın digen cirnë öç basar, ir tatımıyımın digen toznı öç tadır. “ *At basmıyorum dediği yere üç (kez) basar, erkek tatmıyorum dediği tuzu üç (kez) tadar.*”
785. (13447): At irenlë bulır, ir borınlı bulır. “ *At dudaklı olur, erkek burunlu olur.*”
786. (13448): At toyağı yassı, ir tēzgēnë ozın. “ *Atın toynağı yassı, erkeğin dizgini uzundur.*”
787. (13449): At yahşısı arķanda, ir yahşısı tarķanda⁴⁸. “ *Atın iyisi arkanda, erkeğin iyisi tahranda.*”
788. (13450): At, eylenëp kızığın tabar; ir, eylenëp, yazığın tabar. “ *At dönüp, merakını bulur, erkek dönüp, günahını bulur.*”
789. (13451): At ülse – toyağ kalır, ir ülsë – maқтаulı atı kalır. “ *At ölse toynak kalır, er ölse övülmüş adı kalır.*”
790. (13452): Atlangan batır attan tōşmes ir kēşë moradına citmi ülmes. “ *Atlanan yiğit attan düşmez, erkek adam muradına ermeden ölmez.*”
791. (13453): Ahiret bulsın, gür bulsın, kön kürërge ir bulsın. “ *Ahiret olsun, mezar olsun, gün göreceğ koca olsun.*”
792. (13454): Biş ipi salsan da, irge dürt dip eyt. “ *Beş ekmek koysan da, kocana dört diye söyle.*”
793. (13455): Bulğan irnëğ bilgësë – tışta morza, öyde kol. “ *Çalışkan kocanın işareti – dışarıda asilzade, evde kul olmasıdır.*”
794. (13456): Buldıksız ir bil yazdırmas. “ *Tembel koca belini doğrultturmaz.*”
795. (13457): Ğayëbën yeşërğen ir tüğel. “ *Suçunu gizleyen erkek değil.*”

⁴⁸ Tarķanda: Vergi muafı, feodal.

796. (13458): İdël töpsöz, irlər <<dënsöz>>. “ *İdil dipsiz, erkekler <<dinsiz>>.* ”
797. (13459): İmen ağaçnıñ iyëlgenë – sınıganı, ir yëğëtnëñ oyalganı – ülgenë. “ *Meşe ağacının eğilene – kırılanı, yiğit erkeğın utanmışı – ölmüşü.* ”
798. (13460): İmen ağaçnıñ iyëlü İmen ağaçnıñ iyëlüyë – sını şikëllë, ir yëğëtnëñ ikë söylevë – ülü şikëllë. “ *Meşe ağacının eğilmesi – kırmak gibi, yiğit erkeğın iki söylevi ölmek gibi.* ”
799. (13461): İpteşke yaramağın irden et yağşı. “ *Yoldaşlığa yaramayan kocadan köpek (daha) iyi.* ”
800. (13462): İr azığı bëlen bürë azığı yulda. “ *Yiğit azığı ile kurt azığı yolda.* ”
801. (13463): İr arkası - qala arkası. “ *Koca arkası - kale arkası.* ”
802. (13464): İr başın bökse de, tözën çükmes. “ *Erkek başını bükse de, dizini çökmez.* ”
803. (13465): İr, başına kön tusa, itëğë bëlen su kiçer; at, başına kön tusa, avızlıgı ëlen su ëçer. “ *Erkeğın başına gün doğsa, çizmesi ile su geçer; atın başına gün doğsa, ağızlığı ile su içer.* ”
804. (13466): İr bëlen atqa ışanma. “ *Erkek ile ata inanma.* ”
805. (13467): İr bëlen ir arası – kük bëlen cir arası. “ *Erkek ile erkek arası – yer ile gök arası.* ”
806. (13468): İr birmek – can birmek. “ *Erkek vermek – can vermek.* ”
807. (13469): İr bitën açqançı gür bitën aç. “ *Er yüzünü açacağına, mezar yüzünü aç.* ”
808. (13470): İr bula bëlgen këşë üz öyënde de kunaq. “ *Koca olacak adam kendi evinde de misafir.* ”
809. (13471): İr bulğan këşë taştan ikmek çığara. “ *Koca olan adam taştan ekmek çıkarır.* ”
810. (13472): İr bulır, irkeleüçë bulmas. “ *Koca olur, okşayıcı olmaz.* ”
811. (13473): İr bulsın ipiyë bulsın. “ *Koca olsun ekmeğı olsun.* ”

812. (13474): İr digennëj namusu bar. “ *Yiğit denenin namusu var.* ”
813. (13475): <<İr>> dip eytme, irëñë – borını yırtılsın. “ <<Koca>> *diye konuşma, dudağın – burnun yırtılsın.* ”
814. (13476): İr – yëgët ata – anasın taşlamas. “ *Yiğit erkek ana-babasını bırakmaz.* ”
815. (13477): İr – yëgët – igëz, imgeklë ir – yalgız. “ *Yiğit erkek – ikiz, yeteneksiz erkek yalnız.* ”
816. (13478): İr – yëgët öyde tuar, yauda üler. “ *Yiğit erkek evde doğar, orduda ölür.* ”
817. (13479): İr – yëgëtnëj atı – çapkın, pıçağı – ütkën, ھاatını uñğan bulır. “ *Yiğit erkeğın atı hızlı, bıçağı keskin, karısı çalışkan olur.* ”
818. (13480): İr – yëgëtnëj bulganı, talaşkan süzën alğanı. “ *Erkeğın cesur olanı, kavga eden sözünü alanla.* ”
819. (13481): İr – yëgëtnëj eçënde igëz arıslan bulır. “ *Yiğit erkeğın içinde ikiz arslan olur.* ”
820. (13482): İr – yëgëtnëj eçënde iyerlë – yögenlë at yatar. “ *Yiğit erkeğın içinde eyerli – yularlı at yatar.* ”
821. (13483): İr – yëgëtnëj yuldaşı – tevekkel. “ *Yiğit erkeğın yoldaşı – tevekkül.* ”
822. (13484): İr – yëgëtte irlëk bar, batırlıqqa cırlëk bar. “ *Yiğit erkekte cesurluğ var, baturluğa zemin var.* ”
823. (13485): İr yıgılğan cirënnen ھاalır. “ *Yiğit yıkıldığı yerinden kalkar.* ”
824. (13486): İr ikmegë – irëklë; aşy bëlseñ – kimëklë. “ *Yiğidin ekmeğı kudretli; yediğini bilersen – kırıldaklı.* ”
825. (13487): İr yolası öçke çaklı. “ *Er töresi üçe kadar.* ”
826. (13488): İr ھاđerën ir bëlër. “ *Yiğidin kıymetini yiğit bilir.* ”
827. (13489): İr ھاğyısı bëlekte, bala ھاğyısı yörekte. “ *Yiğidin kaygısı bilekte, çocuğın kaygısı yürekte.* ”
828. (13490): İr ھاğkannı mir ھاğa. “ *Erkek terk edeni halkını terk eder.* ”

829. (13491): İr araŋgı cirde yuldaş. “ *Erkek karanlık yerde yoldaş.* ”
830. (13492): İr, artaysa, ütkenən söyler; et, artaysa, oyrığın söyler. “ *Yiğit yaşlansa, geçmişini anlatır; Köpek yaşlansa, kuyruğunu sürükler.* ”
831. (13493): İr kēşē öyde yatmas. “ *Erkek adam evde yatmaz.* ”
832. (13494): İr kēşēge bēr yılmayıp arasaŋ, ar östēnnen yalanayaq yögēre, di. “ *Erkek adama bir (kez) gülmeden bakarsan, kar üstünden yalınayaq oşar, denir.* ”
833. (13495): İr kēşēnēŋ asılı kamilleşkeç süzē az bula. “ *Erkek adamın aslının olgunlaşınca sözü az olur.* ”
834. (13496): İr kiçmeslēk yılga yuk. “ *Erkeğin aşamayacağı ırmak yok.* ”
835. (13497): İr kulınnan oş tuymıy. “ *Yiğit elinden kuş doymuyor.* ”
836. (13498): İr kürmi gür kürme. “ *Koca görmeden mezar görme.* ”
837. (13499): İr malsız bulmas, yēgēt yarsız bulmas. “ *Erkek malsız olmaz, yiğit yarsız olmaz.* ”
838. (13500): İr muyında ıl cēp çērēmes. “ *Yiğit boynunda ıl ip çürümez.* ”
839. (13501): İr – namusınıŋ olı. “ *Erkek namusunun kölesi(dir).* ”
840. (13502): İr sınamak - burıç. “ *Er sınamak – borçtur.* ”
841. (13503): İr seferde bēlēnēr, at çanada bēlēnēr. “ *Er seferde bilinir, at kızakta bilinir.* ”
842. (13504): İr tabıla, irkēnlēk tabılmıy. “ *Koca bulunuyor, rahatlık bulunmuyor.* ”
843. (13505): İr tabılsa, öy tabılır. “ *Koca bulunsa, ev bulunur.* ”
844. (13506): İr urtası taunu talan iter. “ *Yiğidin vasatı dağı un eder.* ”
845. (13507): İr uŋmağanı ikmeksēz bulır. “ *Erkeğin çalışmayanı ekmeksiz olur.* ”
846. (13508): İr aı irge kērmi kēşē bayımıy. “ *Yiğidin hakkı yiğide (kesesine) girmiyor, adam zenginleşemiyor.* ”

847. (13509): İr hırlamağ postırır, aş hırlamağ kostırır. “ *Er horlamak sindirir, yemek horlamak kusturur.* ”
848. (13510): İr çınlasa, büre kan ciya. “ *Yiğit ciddi olsa, kurt kan işer.* ”
849. (13511): İr çınlasa, taunu tüntere. “ *Yiğit ciddi olsa, dağı döndürür.* ”
850. (13512): İr çırağı unikë, bërşë sünse, ikënçësë yanar. “ *Erkeğin çırası on iki birisi sönse, ikincisi yanar.* ”
851. (13513): İr eylenëp kılğa töşer, koş eylenëp turğa töşer. “ *Er dönüp ele düşer, kuş dönüp fileye düşer.* ”
852. (13514): İr eytmes, eytse kaytmas. “ *Yiğit söylemez, söylese (sözünden) geri dönmez.* ”
853. (13515): İr eüvelënde cefa kürmi aħırında vafa tapmas. “ *Yiğit öncesinde cefa görmezse, sonrasında vefa bulmaz.* ”
854. (13516): İr öyde küp utırsa, öy perilë bulır, imëş. “ *Erkek evde çok oturursa ev perili olur, sanki.* ”
855. (13517): İr üz süzë bëlen yörse, üzë de ir bulır, kayınana – ana kilën de ħatın bılır. “ *Erkek kendi sözü ile yürürse, kendi de yiğit olur, kaynana – ana gelinde hatun olur.* ”
856. (13518): İr üzënnen kürër, irelëksëz yuldaşınnan kürër. “ *Erkek (suçu) kendinde görür, erkek olmayan (suçu) yoldaşında görür.* ”
857. (13519): İr ülse de atı ülmi. “ *Yiğit ölse de adı ölmez.* ”
858. (13520): İrge deület bëterde qoladın salsa kaz alır, irden deület kaçarda laçın salsa da az alır. “ *Yiğide zenginlik filizlendirmede (kazandırmada) av kuşunu yollasa da kaz alır, yiğitten zenginlik kaçırır Lâçin yollasa da az alır.* ”
859. (13521): İrge deület citerde qarğa salsa da kaz alır, irden deület kiterde laçın salsa da az alır. “ *Erkeğe zenginlik vermede karga yollasa da kaz alır, erkekten zenginlik götürmekte Lâçin yollasa da az alır.* ”
860. (13522): İrgë ışanma, idëlge tayanma. “ *Erkeğe inanma, İdile dayanma.* ”

861. (13523): İrde kıyulık bulsa, eşte kıyınlık bulmas. “ *Erkekce cesaret olsa, işte güçlük olmaz.* ”
862. (13524):İrden ikmek salmıylar. “ *Erketen ekmek yoğrulmaz.* ”
863. (13525): İrë ir bulsın, idenë cir bulsın. “ *Erkeğe erkek olsun, döşemeye yer olsun.* ”
864. (13526): İrë – cirënçe, cirë – cimëşënçe. “ *Erkeği – erinceye kadar, yeri meyve verinceye kadar.* ”
865. (13527): İrëm – algandağıday, könëm beyremdegëdey. “ *Kocam – aldığim gibi, günüm bayram gibi.* ”
866. (13528): İrlë gomër – irke gomër. “ *Erkekli ömür – kudretli ömür.* ”
867. (13529): İrlë kësşë – çinli kësşë. “ *Kocalı kadın – rütbeli kadın.* ”
868. (13530): İrlëk süzde tügël, yörekte. “ *Yiğitlik sözde değil, yürekte (dir).* ”
869. (13531): İrler bëlgenën mıyık oçına bötërëler. “ *Yiğitler bilgenin bıyık ucuna bükülürler.* ”
870. (13532): İrler kılında artık aqça bulsa, yöregën bët aşy, di. “ *Erkeklerin elinde fazla para olsa, yüreğini bit yer denir.* ”
871. (13533): İrler mëngen niçëk büz ir mënerge tup bulsın; irden irnëñ nisë kim, eytken süzë bërëk bulsın. “ *Erkeklerin bindiği İnçëk büz⁴⁹ yiğit binince tup⁵⁰ olsun, yiğit erkeğin neyi kem, söylenen sözü berk olsun.* ”
872. (13534): İrler öyge kërse, bar, çıkısa yuk. “ *Erkekler eve girse var, çıkısa yok.* ”
873. (13535): İrlerge irëk birsen atlanıp çabarlar. “ *Erkekleri özgür bıraksan, atlanıp koşarlar.* ”
874. (13536): İrlernëñ nuja kãmıtın saldırırğa yaramıy. “ *Erkeklerin yoksulu kãmıtını⁵¹ koşmaya yaramıyor.* ”

⁴⁹ İnçëk büz: Soy başı yapılıp bırakılan at.

⁵⁰ Tup: 1. Pek hareketli; 2. Yumru, tıktız tenli.

⁵¹ Kãmıt: Araba koşumunda atların boyunlarına geçirilen ağaç ve ya üzerine meşin geçirilmiş çember.

875. (13537): İrmən digen yëğëtnëñ ëçënde iyerlë at yatur. “ *Erkeğim diyen yiğidin içinde eyerli at yatar.* ”
876. (13538): İrmən digennëñ süzë töz, töz bulmasa – annan ömët öz. “ *Erkeğim diyenin sözü doğru (dur), doğru olmazsa – ondan ümidi kes.* ”
877. (13539): İrnë namus borçıy. “ *Erkeği namus üzüyor.* ”
878. (13540): İrnë yuldaşına qarap bëleler. “ *Erkeği yoldaşına bakıp bilirler.* ”
879. (13541): İrnëkë irde yuğalmıy. “ *İrneke Erkeklik yiğitte yok olmuyor.* ”
880. (13542): İrnëñ asılı eşte tanılır. “ *Erkeğin hası işte tanınır.* ”
881. (13543): İrnëñ irë kom öyëmën tau ite. “ *Erkeğin yiğidi kum yığınınu dağ yapar.* ”
882. (13544): İrnëñ irën kıymıldavı da – ir. “ *Erkeğin dudak kımultısı da - yiğit.* ”
883. (13545): İrnëñ köçë bëlekte de yörekte. “ *Erkeğin gücü bilekte ve yürekte.* ”
884. (13546): İrnëñ küñëlë yëfektey, bër töynelse çışëlmes. “ *Erkeğin gönlü ipek gibi, bir kez düğümlense çözülmez.* ”
885. (13547): İrnëñ süzë bër bulır. “ *Erkeğin sözü bir olur.* ”
886. (13548): İrnëñ süzë ülgençë üzë ülsën. “ *Erkeğin sözü öleceğine kendi ölsün.* ”
887. (13549): İrnëñ ügiyë yuk. “ *Erkeğin üveyi yok.* ”
888. (13550): İrsëz tormış – nursız tormış. “ *Erkeksiz hayat – nursuz hayat.* ”
889. (13551): İrsëz öy – miçsëz öy. “ *Erkeksiz ev – sobasız ev.* ”
890. (13552): İşëk arganın bëlmes, ir kartayğanın bëlmes. “ *Eşşek yorgunluğunu bilmez, erkek yaşlandığını bilmez.* ”
891. (13553): Qayıgı kürmi ir bulmıy. “ *Dert görmeyen yiğit olmaz.* ”
892. (13554): Qart bulsa da, ir bulsın; kıyık bulsa da öy bulsın. “ *Yaşlı olsada koca olsun; eğri olsa da ev olsun.* ”
893. (13555): Qarçıganıñ oçışınnan, ir yëğëtnëñ ayak basınnan. “ *Atmacanın uçuşundan, yiğit erkeğin ayak basışından.* ”

894. (13556): atan ipin  ir ne k rsetme. “ *Donan ekmeğini kocana g sterme.*”
895. (13557): atı cirde a torır, saran irde mal torır. “ *Sert yerde pestil durur, cimri erkekte mal durur.*”
896. (13558): uyan  l m  amıtan, ir  l me namustan. “ *Tavanın  l m  kamıtan, erkeğin  l m  namustan.*”
897. (13559): Kieql  ir azmas, ki kiy m tuzmas. “ *Danıan erkek azmaz, geni elbise yıpranmaz.*”
898. (13560): K ld rge de ir, b ld rge de ir. “ *G ld ren de erkek, batıran da erkek.*”
899. (13561): K n yamanı t zel r, ir yamanı t zelmes. “ *G n n k t s  d zelir, erkeğin k t s  d zelmez. (K t  g n d zelir, k t  erkek d zelmez.)*”
900. (13562): K te b lgen irlerge ge her taı bu d nya, k te b lmege irlerge zehir taı bu d nya. “ *Beklemeyi bilen erkeklere cevher taı bu d nya, beklemeyi bilmeyen erkeklere zehir taı bu d nya.*”
901. (13563): <<Mal tapmas>> dip irden kitme; <<ig n  smes>> dip cird n kitme. “ <<Mal bulmaz>> deyip kocadan ayrılma; <<ekin bitmez deyip>> tarladan ayrılma.”
902. (13564): Oırırđa cil k ql  oırtmaa ir k ql . “ *Uurunca r zg r g cl , uurtmazsa erkek g cl .*”
903. (13565): Namuslı ir ur bulmas. “ *Namuslu koca hor olmaz (g r lmez).*”
904. (13566): Namussız ir – İek. “ *Namussuz erkek – eek.*”
905. (13567): Sonđı ir – tubık yamavı. “ *Son koca – diz yaması.*”
906. (13568): Tora – bara k l sazđa eylene, ir tazđa eylene. “ *Gide – dura g l saza d ner, erkek kele d ner.*”
907. (13569): Tırıkan ir moradına ir  r. “ *alıkan erkek muradına eriir.*”
908. (13570): Ut aın tabadan, ir aın baladan. “ *Ate acısını tavadan, erkek acısını ocuktan (ıkarır).*”

909. (13571): Utız ulın bulğançı aqsak irëñ bulsın. “ *Otuz oğlun olacağına, aqsak kocan olsun.* ”
910. (13572): Çilekten cirengen biye uñmas, tüşekten cirengen ir uñmas. “ *Kovadan iğrenen kısrak iflah olmaz, döşekten iğrenen koca iflah olmaz.* ”
911. (13573): Ėlgerëdey irëñ bulmaz, yaş'tegëdey aşın bulmas. “ *Öncü asker gibi kocan olmaz, gençlikteki gibi yemeğin olmaz.* ”
912. (13574): Ėlëkkë irëm – tirëslë cirëm. “ *İlk erim – gübreli yerim.* ”
913. (13575): Elëkkësënëñ qazası – soñğısınıñ cezası. “ *Birincisinin kazası, sonuncusunun cezası.* ”
914. (13576): Yunsöz ir – yonsız uq. “ *Yönsüz erkek – yünsüz ok.* ”
915. (13577): Yaşılıkka yaşıllık - her kësënëñ eşëdër, yamanlıkka yaşıllık - ir kësënëñ eşëdër. “ *İyiliğe iyilik – her adamın işidir, kötülüğe iyilik – erkek adamın işidir.* ”
916. (13578): Ekrën başkan – at bulğan, aşıkmy yörgeñ – ir bulğan. “ *Yavaş basmış at olan, acele etmeden yürümüş – yiğit olan.* ”
917. (13579): Öltërek ir oltıraq bulır. “ *Alçak gönüllü erkek ayakkabı tabanlığı olur.* ”
918. (13580): Öñ bulsa da üz öyëñ bulsın, ayu bulsa da üz irëñ bulsın. “ *İn olsa da kendi evin olsun, ayı olsa da kendi kocan olsun.* ”
919. (13581): Üzëñnë ir bëlsen, üzgenë şir bël. “ *Kendini yiğit bilersen, başkasını arslan bil.* ”
920. (13582): Cëbënlëk bëlen saranlık - yaman holiq irlerge. “ *Beceriksizlik ile cimrilik kötü huy erkeklere.* ”
921. (13583): Cir bitë bëtmese, ir bitë bëtmes. “ *Yeryüzü bitmezse, erkek yüzü bitmez.* ”
922. (13584): Her bürëk kigen ir tügël. “ *Her şapka giyen erkek değil (olmaz).* ”
923. (13585): İr malına ilçëmëni ul malına yalçımın. “ *Koca malına elçiyim, oğul malına işçiyim.* ”

924. (13586): arap toruğa – ir, tiyöp arasan – ir. “ *Bakinca – erkek, dokununca hasta.*”
925. (13587): artım – UbırĐa tartım. “ *Yaşlıyım – kötü ruhu çekerim.*”
926. (13588): Öyde arıslan kēbēk, uramĐa ıksa – tııan kēbēk. “ *Evde arslan gibi, sokaga ıksa – sııan gibi.*”
927. (13589): Tora – tora da atının ĐolaĐın bora. “ *Durur – durur da karısının kulağını bükür.*”

3.10. ATIN – ATIN-KIZ (HATUN – HATUN-KIZ)

928. (13590): Avılda talaşı atın bulsa, bürēden et kirekmi. “ *Köyde kavgacı kadın varsa kurt köpeği gerekmez.*”
929. (13591): Avılcı atının ĐolaĐı ozın, tēlē Annan da ozın. “ *İşsiz gezen kadının kulağı uzun, dili ondanda uzun.*”
930. (13592): AyırırĐa bulĐan atının külegesē de kekrē kürēnēr. “ *Ayrılmış olan kadının gölgesi de eğri görünür.*”
931. (13593): AyırırĐa bulĐaç atın yaman, küçerge bulĐaç avıl yaman. “ *Ayrılacak kadın kötü, göçülecek köy kötü.*”
932. (13594): Aysız atın maqtama, yılsız atının maqtama. “ *Ayı dolmayan atını övme, yılı dolmayan karını dövme.*”
933. (13595): Aça – sanaudan, köndeş söyüden tuymas. “ *Para – saymakla, kuma sevmekle doyulmaz.*”
934. (13596): Aıllı atın - ezine. “ *Akıllı kadın – hazine.*”
935. (13597): AlĐan atının unsa, tuyĐa barma – öydē tuy; alĐan atının unmasa, güрге barma – öyde gü. “ *Aldığın karın alışkansa, düğüne gitme – düğün evde; aldığın karın tembelse, mezara gitme – mezar evde.*”
936. (13598): Altı atın bēr bazar. “ *Altı kadın bir pazar.*”

937. (13599): Altı Һatın berge kilse, herkaysı üz moңın eytëp yılar, di. “ *Altı kadın bir araya gelse, her biri kendi sıkıntısını söyleyip ağlar, denilir.* ”
938. (13600): Arba vatılsa – at, bozau ülse - Һatın ğayëplë. “ *Araba bozulsa – at, buzağı ölse - kadın suçlu.* ”
939. (13601): Arıslan artınnan yörë, Һatın artınnan yörme. “ *Arslan arkasından yürü, kadının arkasından yürüme.* ”
940. (13602): Asıl Һatın – üzë ir, üzë Һatın. “ *Asıl kadın – kendi erkek, kendi kadın (hem erkek, hem kadın).* ”
941. (13603): At bëlen Һatınıñ tëzgënën Kıska tot. “ *At ile kadının dizginini kısa tut.* ”
942. (13604): At ile Һatınğa ışanma. “ *At ile kadına inanma.* ”
943. (13605): At yaman – ala, Һatın yamanı – bala. “ *Atın kötüsü – benekli, kadının kötüsü – çocuk.* ”
944. (13606): At yaħşısı – tëzden, Һatın yaħşısı küzden bilgëlë. “ *Atın iyisi – dizinden, Kadının iyisi gözünden bilinir.* ”
945. (13607): Atnı sıylap, Һatını caylap öyreteler. “ *Atı ikram verip, kadını sabredip eğitirler.* ”
946. (13608): Atım bar dip atlanma, Һatınım bar dip maqtanma. “ *Atım vat deyip atlanma, karım var deyip övünme.* ”
947. (13609): Atın aşamsak bulsa – uңdıñ Һatınıñ aşamsak bulsa – böldëñ. “ *Atın obur olsa – yaşarsın karın obur olursa ölürsün.* ”
948. (13610): Atıñ bulsa yaħşı, könëñ bula yaqtı; Һatınıñ bulsa atlı, tormışıñ bula çaqtı. “ *Atın olsa iti, günün olur aydın; karın olsa şanlı güzel, hayatın olur denkli.* ”
949. (13611): Atın koytı bulsa, yulğa barma; Һatınıñ koytı bulsa tuyğa barma. “ *Atın kötü olsa, yola çıkma; karın kötü olursa düğüne gitme.* ”
950. (13612): Atıñ naçar bulsa da, Һatınıñ yaħşı bulsın. “ *Atın kötü olsa da, karın iyi olsun.* ”

951. (13613): Atın yaman bulsa, satıp otılırsın; aa – en yaman bulsa, açıp otılırsın; atının yaman bulsa, niek otılırsın. “*Atın kt olursa, satıp kurtulursun; Aabey-kardein kt olursa, açıp kurtulursun; karın kt olursa, nasıl kurtulursun.*”
952. (13614): Aulakta atın akıl taba. “*Sakin kadın akıl bulur.*”
953. (13615): Audan at ıynau bar, atın ıynau yuk. “*fkeden at dveni var, kadın dveni yok.*”
954. (13616): Ayaz knn yennen, atın-ızın usalınnan urık. “*Bulutsuz gnn yıldırımından, atun- kızın sertinden kork.*”
955. (13617): Baykan da atın, bdrge de atın. “*Zenginleten de kadın, batıran da kadın.*”
956. (13618): Baa klge tse, su artır; Yah atın tse, mal artır. “*Kurbaa gle dse, su artar, iyi kadın dse mal artar.*”
957. (13619): Bamasan – mal kiter, aramasan – atın kiter. “*Bakmazsan mal gider, gzlemezsən – karın gider.*”
958. (13620): Blml atın baına arıy, blmsz atın yane arıy. “*Allı kadın baına (aklına) bakar, akılsız kadın yaına bakar.*”
959. (13621): Br atın aldında ikn atınnı matama. “*Bir kadının nnde ikinci kadını vme.*”
960. (13622): Br atın – bizen blen, br atın – tzen blen. “*Bir kadın ss ile (kadın), bir kadın dzeni ile (kadın).*”
961. (13623): Br atın matana, im; <<citz idm, cil idm, cid knde br tan tktm, bavı bar da maı bar, cid knlk taı bar>>. “*Bir kadın vnyor gya; << abu idim, rzgar idim, yedi gnde bir i donu diktim, ipi varda dikilecek yeri var, yedi gnlk daha var>>.*”
962. (13624): Br atın malın n atın, br atın – canınn atın. “*Bir kadın malın iin kadın, bir kadın – canın iin kadın.*”

963. (13625): Bër Һatın: <<salam yana>>, - dise, ikënçesë: <<Samar⁵² yana!>> - dip eytër, di. “ *Bir kadın: <<saman yanıyor>>, - dese, ikincisi: <<Samara yanıyor>> diye söyler, denilir.* ”
964. (13626): Bër Һatın – uynau bëlen Һatın, bër Һatın – uylau bëlen Һatın. “ *Bir kadın – oynası ile kadın, bir kadın – düşünüşü ile kadın.* ”
965. (13627): Bër Һatınnan üç alasıñ kilse, anıñ aldında ikënçë Һatınıñ maқта. “ *Bir kadında öç alasıñ gelse, onun önünde ikinci kadını öv.* ”
966. (13628): Bër Һatınıñ tulğak totsa, bötën Һatınnarınıñ eşlerë avırta. “ *Bir kadını doğum sancısı tutsa, bütün kadınların karınları ağrır.* ”
967. (13629): Bër Һatınıñ Һeylesë kırık töyege yök bulır. “ *Bir kadının hilesi kırk deve yükü (kadar) olur.* ”
968. (13630): Bërëñçë Һatın – timër, ikënçesë – çuyın, öçëñçesë – pıyala, Һatı totsa da uala. “ *Birinci kadın demir, ikincisi – dökme demir, üçüncüsü cam, sıkı tutsan da ovala.* ”
969. (13631): Bortaқ Һatın yort totar. “ *İhtimamlı kadın ev tutar (edinir).* ”
970. (13632): Bulmas yortқа bökrë Һatın. “ *Olmayan eve kambur kadın.* ”
971. (13633): Beyremdegëdey aşın bulmas, algandağıday Һatınıñ bulmas. “ *Bayramdaki gibi yemeğin olmas, aldığın zamandaki gibi karın olmaz.* ”
972. (13634): Belanëñ kübregë yavız Һatınnan. “ *Belanın çoғu merhametsiz kadından.* ”
973. (13635): Beһëtnëñ başı - Һatınnan uңu. “ *Baһtının başı – kadının iyisi.* ”
974. (13636): Deület – baylık dus-iş arkasında, yaһşı isem Һatın arkasında. “ *Zenginlik eş-dost arkasında iyi isim kadın arkasında.* ”
975. (13637): Dönyada tërëklëknëñ rehetë – yaһşı Һatın bëlen. “ *Dünyada canlılığın rahatı, iyi kadın ile.* ”
976. (13638): Dönyanıñ tözëklëgë de, bozıklığı da Һatınnardan. “ *Dünyanın düzgünlüğü de, bozukluğu da kadınlardandır.* ”

⁵² Samar:Kubişev şehrinin ilk adı (Samara).

977. (13639): İğenç balsañ, cirëññ başında bul; Һatın balsañ, öyëññ başında bul. “*Ekinci olursan yerinin (tarlanın) başında ol; kadın olursan evinin başında ol.*”
978. (13640): İzgë Һatın – ocmaһ Һurı, yaman Һatın – dönya güre. “*Muқaddes kadın cennet Һurisi, kötü kadın – dünya mezarı.*”
979. (13641): İkë Һatın, bërge kilse – bazar; öç Һatın, bërge kilse – yarminke. “*İki kadın bir araya gelse – pazar; üç kadın bir araya gelse panayır olur.*”
980. (13642): İkë Һatın bulğan yort çüplë bulır. “*İki kadının olduğu ev çöplü olur.*”
981. (13643): İkmek yuğı yamandır, Һatı - Һotı kimerte; Һatın yuğı yamandır, alla këmnë söydërte. “*Ekmeğin yokluğu kötüdür, bayat kemirtir; kadının yokluğu fenadır, bilmem kimi sevdır.*”
982. (13644): İldetne Һatın – ilde atna. “*Boşu boşuna yürüyen kadın – yılda hafta.*”
983. (13645): İpiyën taçқа balsa, bër kön aşarsın; Һatının taçқа balsa nişlersëñ. “*Ekmeğin çiğ olsa, bir gün yersin; karın çiğ olsa ne yaparsın.*”
984. (13646): İrseknëñ cidë çikmenë bulır, altısı këşëde bulır. “*Erkek düşkününün yedi cepkeni olur, altısı başkasında olur.*”
985. (13647): İskë külmek tenge yakın, üz Һatının canğa yakın. “*Eski gömlek tene yakın, kendi karın cana yakın.*”
986. (13648): İsrafçı Һatın yılğa utız pot⁵³ may çıgarıp tüger. “*İsrafçı kadın ırmağa otuz pot yağ çıkarıp döker.*”
987. (13649): İsrafçı Һatınğa patşa baylığı da citmes. “*İsrafçı kadına padişah zenginliği de yetmez.*”
988. (13650): İseplë Һatın it cıymas. “*Planlı kadın et yığmaz.*”
989. (13651): İşekten köndeş kërse tişekten cencal këre. “*Eşikten kuma girerse delikten kavga girer.*”
990. (13652): Yort totқан da Һatın, yort bëtërgen de Һatın. “*Ev(i) (ayakta) tutan da kadın, ev(i) bitirende kadın.*”

⁵³ Pot: Yaklaşık 16kg’lık mutfak ağırlık ölçüsü.

991. (13653): Yörtek biçe öyëne cite yögere. “ *Çok gezen bey karısı evine yürüyerek gider.* ”
992. (13654): Kâmiş sudan tuymas, hâtinna tuydan tuymas. “ *Kamış suya doymaz, kadınlar düğüne doymaz.* ”
993. (13655): Kârak kârganır, uynaşçı yılar. “ *Hırsız beddua alır, fahişe ağlar.* ”
994. (14656): Kâşık - ayak şaltırağan sayın hâtin ayırmıylar. “ *Kaşık ve testi şingirdadıkca her kadını ayırmıyorlar.* ”
995. (14657): Këlette onıñ bulmasa da hâtinıñ uñğan bulsın. “ *Kilerde onun olmasa da, karın çalışkan olsun.* ”
996. (13658): Kârdeşnëñ bayı yahşısı, hâtinıñ savı yahşısı. “ *Kardeşin zengini iyi, kadının sağlıklısı iyi.* ”
997. (13659): Këşë hâtinına ışanıp, üz hâtinıñnan qorı qalma. “ *Başkasının karısına inanıp, kendi karından mahrum kalma.* ”
998. (13660): Kitken hâtin matur bula. “ *Giden kadın güzel olur.* ”
999. (13661): Kōş tëlën kōş bële, hâtin tëlën hâtin bële. “ *Kuş dilini kuş bilir, kadın dilini kadın bilir.* ”
1000. (13662): Kıbırsığan hâtin kızıl külmek kiye, di. “ *Kıpırdaşan kadın, kızıl gömlek giyer, denilir.* ”
1001. (13663): Kız-hâtinın ëçënde bişëklë – biltërlë bala yatar, di. “ *Genç kadının içinde beşikli – zincirli çocuk yatar.* ”
1002. (13664): Kōndeş hâtin şımçı bulır. “ *Kuma kadın casus olur.* ”
1003. (13665): Kōndeşlë öyde kōn de köyënëç. “ *Kumalı evde günde hasretli.* ”
1004. (13666): Kōnlëkçëge kōn ozın, kōndeşlëge tōn ozın. “ *Gündelikçiye gün uzun, kumalya gece uzun.* ”
1005. (13667): Kötüçë hâtinı kiç kiyëne, di. “ *Çoban karısı akşama giyinir, denilir.* ”
1006. (13668): Kükte tuy bar diseler, hâtinna baskıç sorar. “ *Gökte düğün var deseler, kadınlar merdiven sorar.* ”

1007. (13669): Naçar garmun köy bozar, naçar hatın öy bozar. “ *Kötü akordeon keyif bozar, kötü kadın ev bozar.*”
1008. (13670): Oyatsız hatın tozsız aş kēbēk. “ *Utanmaz kadın tuzsuz yemek gibidir.*”
1009. (13671): Soŋgi hatın – suıķ k̄atıķ. “ *Sonuncu kadın – soğuk yoğurt.*”
1010. (13672): Suğa bargan hatınınıj altmış avız süzē bar. “ *Suya giden kadının altmış ağız lafi var.*”
1011. (13673): Söyerke – bölgençē, hatın – ülgencē. “ *Metres – batıncaya kadar, eş – ölünceye kadar.*”
1012. (13674): Tavisnēj tözenmegenē bulmas, hatınınıj bizenmegenē bulmas. “ *Tavus (kuşu) ’un düzelmeyeni olmaz, kadının bezenmeyeni (süslenmeyeni) olmaz.*”
1013. (13675): Talaşçı hatın, etnē tuktatıp, üzē örēr. “ *Kavgacı kadın köpeği, durdurup kendi ürür.*”
1014. (13676): Timērçē – pıçakķa, hatınnar çoçakķa tuymas. “ *Demirci bıçağa kadınlar kucağa doymaz.*”
1015. (13677): Tol hatın Tolıp bēlen tiŋ. “ *Dul kadın gocuķla denktir.*”
1016. (13678): Tol hatın – tulğan ay, tollıgın saklamasa, yıldızğa turala. “ *Dul kadın – dolunay, dulluğunu saklamasa, yıldıza doğrulur.*”
1017. (13679): Tol hatınğa, busağası altın bulsa da, sadaķa tiye. “ *Dul kadına, eşiği altın olsa da sadaka değer.*”
1018. (13680): Tol hatınğa munçanınıj aqtıgı, tüşeknēj yastıgı. “ *Dul kadına hamamın sonu, dōşeğin yastıgı.*”
1019. (13681): Tol hatınınıj başında tolıp ķader süz. “ *Dul kadının başında gocuķ kadar kıymetli söz.*”
1020. (13682): Tol hatınınıj ikē sıyırı bulğan: Bērsē yortķa ķermeğen bērsē yortan çıkmağan. “ *Dul kadının iki ineği olmuş, birisi eve girmemiş, birisi evden çıkmamış.*”

1021. (13683): Tol Һatının ҺapҺa t b  tavıssız bulmıy. “ *Dul kadının kapı dibi sessiz olmaz.*”
1022. (13684): Tol Һatının uçağı t ti. “ *Dul kadının ateşi t ter.*”
1023. (13685): Tolnı ır n  Һabırsa da, <<Şaytan  pken>> Diy ler. “ *Dul kadının dudağı şışse de, <<Şeytan  pm ş>> derler.*”
1024. (13686): Tolnı Һel n tol b l r. “ *Dulun halini dul bilir.*”
1025. (13687):Teug  Һatın – mal asrarğa, soņğı Һatın – can asrarğa. “ *İlk kadın – mal korur, son kadın – can korur.*”
1026. (13688): Uynaşka ıřanĝan – irs z Һalĝan. “ *Fahişeye inanan – kocasız kalmış (ır).*”
1027. (13689):Uynaşçı Һatın – k z nnen, insafly Һatın s z nnen bilg l . “ *Fahiş e kadın – g z nden, insafly kadın s z nden bilinir.*”
1028. (13690): Uynaşçının yurĝanı utız bulır, b rs n ĝene  z  yabır, y ĝ rm  tuĝızın k ş  yabar. “ *Fahişenin yorganı otuz olur, birisini (yeteri kadar) kendi  rter, yirmi dokuzunu başkası  rter.*”
1029. (13691): Urta yulda arbaņ sınmasıņ urta yaş’te Һatının  lmes n. “ *Orta yolda araban kırılmasın, orta yaşta karın  lmesin.*”
1030. (13692): Usal Һatın uçaĝtan Һıĝa. “ *K t  kadın ateşten Һıkar.*”
1031. (13693):Usal Һatınĝa tarıma, tarısaņ arıma. “ *K t  karına Һatma, Һatarsan yorulma.*”
1032. (13694): Usal Һatınnan diyu peri Usal Һatınnan diyu peri  Һaĝĝan. “ *K t  kadından dev periye Һaĝmıř.*”
1033. (13695): Utka kilgen Һatının utız avız s z  bar. “ *Ota (ot toplamaya) gelen kadının, otuz aĝı< s z  var.*”
1034. (13696): <<Utıznı alsa da uzamanı min bulırmın!>> - dip eytt , di, b r Һatın. “<<Otuzunu alsa da şampiyonu ben olurum!>> - diye s yledi, denir, bir kadın.”

1035. (13697): Uturıp çıksañ atıñ yaxşı bulsıñ; qayıp kërseñ, Һatınıñ yaҺşısı bulsın.
“*Oturup (üzerine) çıksan atın iyi olsun; geri dönüp gelsen karın iyi olsun.*”
1036. (13698): Uñğan Һatın arış onın kebab iter, uñmağan Һatın boday onın Һarap iter. “*Çalışkan kadın çavdar ununu kebab yapar, temel kadın buğday ununu harap eder.*”
1037. (13699): Uñğan Һatın qar östënde qazan qaynata. “*Çalışkan kadın kar üstünde kazan kaynatır.*”
1038. (13700): Uñğan Һatın ul kitërër, izgë Һatın kız kitërër. “*Çalışkan kadın oğul getirir (doğurur), muqaddes kadın kız getirir.*”
1039. (13701): Uñğan Һatın ul tabar, izgë Һatın igëznë tabar. “*Çalışkan oğul blur, muqaddes kadın ikizi bulur.*”
1040. (13702): Uñğan Һatınıñ etë simëz bula, yalqau Һatınıñ - pësi Һatınıñ – pësiyë. “*Çalışkan kadının köpeği semiz olur, tembel kadının kedisi.*”
1041. (13703): Uñğan Һatın yau kiçer, yalqau Һatın qar eçer. “*Çalışkan kadın ordu geçer, tembel kadın kar içer.*”
1042. (13704):Uñmağan at terte sındıra, uñmağan Һatın yort – cir tuzdıra. “*Beceriksiz at araba oku kırdırır, beceriksiz kadın yer - yurt tozdurur.*”
1043. (13705): Uñmağan Һatın süz yörtëge uñğan bulır. “*Tembel kadın söz yürütmede (taşımada) becerikli olur.*”
1044. (13706): Uñmağan Һatınıñ piç aldı tulı çüp bula. “*Tembel kadının sobasının önü çöp dolu olur.*”
1045. (13707): Һan yarlıgınnan Һatın yarlıgı köçlë. “*Han kararnamesinden, kadının kararnamesi güçlü(dür).*”
1046. (13708): Һatın – altın, kız – kömëş, qarçık - bakır. “*Kadın altın, kız gümüş, yaşlı kadın bakır(dır).*”
1047. (13709): Һatın bëlekke yatır, süzë yörekke yatır. “*Kadın bileğe yatar, sözü yüreğe yatar.*”

1048. (13710): Hıatın biklegen öy karanđı kalır. “ *Kadın bekleyen ev karanlık kalır.* ”
1049. (13711): Hıatın bulmıy öy bulmıy. “ *Kadın olmazsa ev olmuyor.* ”
1050. (13712): Hıatın bulsañ da, kararlı bul. “ *Kadın olsan da, kararlı ol.* ”
1051. (13713): Hıatın ğayretē bēlen azan aynamas. “ *Kadın gayreti ile kazan kaynamaz.* ”
1052. (13714): Hıatın ara ēşsez bulmaz. “ *Kadın bak işsiz olmaz.* ”
1053. (13715): Hıatın kēşē – öy ferēştesē. “ *Hatun kişi – evin meleği(dir).* ”
1054. (13716): Hıatın kiņeşē ğanđa yarıy. “ *Kadın aklı hana yarar.* ”
1055. (13717): Hıatın - kıy kōçē – küz yaşēnde. “ *Hatun-kızın gücü – göz yaşında(dir).* ”
1056. (13718): Hıatın - kıy küp bulđan yorta su bulmıy. “ *Kadın-kızın çok olduğu evde su olmaz.* ”
1057. (13719): Hıatın – kıy künjēlē usak yaфраđı kēbēk lēbērdep⁵⁴ tora. “ *Hatun- kızın gönlü kavak yaprağı gibi leberder.* ”
1058. (13720): Hıatın-kıy - mamık mēnder: sılap – sıylap torsañ ğına küpērēp tora. “ *Hatun-kız – pamuğ minder: sıvazlarsan köpürür.* ”
1059. (13721): Hıatın - kıy meĥebbeten ırık yıl saklar, söymegenēn seğatende eytēp birēr. “ *Hanım- kız sevdasını kırk yıl saklar, sevmediğini saatinde söyleyiverir.* ”
1060. (13722): Hıatın-kıy ēşēne atışma, atımşa bulırsıñ. “ *Hatun-kız işine dâhil olma, kadınsı olursun.* ”
1061. (13723): Hıatın-kıyđa beylēnseñ <<ğonahı sına>> torırlık bulsın. “ *Hanım – kıza bağlansan <<ğünahına>> doğrultucu olsun.* ”
1062. (13724): Hıatın-kıznı bizekten de bigrek edep-nezaket bizi. “ *Hatun-kızı süsten çok edep-nezaket süsler.* ”

⁵⁴ Lēbērde-: Yaprakların birbirlerine hafifçe çarpılıp kendince bir çeşit ses çıkartması.

1063. (13725): Ҳатун-қизниҗ ақили цил өргенчә цидә төрләге еыленәр ди. “ *Hatun-kızın aklı rüzgar üfürünce (esince) yedi türlüye döner denir.* ”
1064. (13726): Ҳатун-қизниҗ күңҗәлә көзгә болит җикәллә. “ *Hatun-kızın gönlü sonbahardaki buluta benzer.* ”
1065. (13727): Ҳатун-қизниҗ күңҗәләнде ни – тәләнде җул. “ *Hatun- kızın gönlünde ne (varsa) – dilinde o (var).* ”
1066. (13728): Ҳатун - қизниҗ усалы – аяз көннәҗ yeşәнә. “ *Hatun – kızın serti – bulutsuz günün yıldırımı.* ”
1067. (13729): Ҳатун уңса қазна, уңмаса қазна. “ *Kadın çalışsa hazine, çalışmasa kaza.* ”
1068. (13730): Ҳатун җабата түгәл, ыргытп таҗлы алмасин. “ *Kadın çarık değil, fırlatıp atamazsın.* ”
1069. (13731):Ҳатун җырағы уникә, бәрсә yanmasa бәрсә yana. “ *Hatun çırası on iki birisi yanmasa birisi yanar.* ”
1070. (13732): Ҳатун yamaу түгәл, сүтәп таҗлаp bulmıy. “ *Kadın yama değil söküp atmak olmaz.* ”
1071. (13733): Ҳатун үгәтә һатинға yarıy. “ *Kadın öğüdü kadına yarar.* ”
1072. (13734): Ҳатиннар қамırını izeler kiçten, уңмаса, күрелер миçten. “ *Kadınlar hamuru ezerler akşamdan, iyi olmazsa görürler sobadan.* ”
1073. (13735): Ҳатиннар тәлә – утли кисей. “ *Kadınların dili – ateşli maşa.* ”
1074. (13736): Ҳатиннар тәlegen әҗлерән қılmıy қалмıy. “ *Kadınların isteği işlerin yapılmayanı kalmaz.* ”
1075. (13737): Ҳатиннар өçән иҗ авır әҗ – сәр сақлау. “ *Kadınlar için en ağır iş – sır saklamak.* ”
1076. (13738): Ҳатиннарниҗ қayғыsı – yılaқ bala, çi utın. “ *Kadınların derdi – ağlak çocuk ile çiğ odun(dur).* ”
1077. (13739): Ҳатиннарниҗ қılıçı бәр вақıtта да tutıқmıy. “ *Kadınların kılıcı hiçbir zaman paslanmaz.* ”

1078. (13740): Ҳатинниҝ бәрәнчәсә – күз қараси икәнчәсә – йөз қараси. “ *Kadının birincisi – göz karası, ikincisi yüz karası(dir).* ”
1079. (13741): Ҳатинниҝ – сарани, ирнәҝ yumartı yaxşı. “ *Kadının tutumlusu, erkeğin cömerti iyidir.* ”
1080. (13742): Ҳатинниҝ уңғани ҫıрани қори tota. “ *Kadının iyisi ҫırayı kuru tutar.* ”
1081. (13743): Ҳатинсиз yort – yazsız yıl кәбәк. “ *Kadinsız ev – ilkbaharsız yıl gibi(dir).* ”
1082. (13744): Ҳатинсиз tormış Һата, balasız tormış Һафа. “ *Kadinsız hayat hata, ҫocuqsız hayat korkunçtur.* ”
1083. (13745): Ҳатинсиз rehet yuқ, balasız beҺәt yuқ. “ *Kadinsız rahat yok, ҫocuqsız rahat yok.* ”
1084. (13746): Ҳатини yuқниҝ yaқини yuқ. “ *Karısı olmayanın yakını yok(tur).* ”
1085. (13747): Ҳатини yaҺşıға beҺәt kirekmi, Һатини yamanға leҺәt kirekmi. “ *Karısı güzele baht gerekmez, karısı ҫirkine lahit gerekmez.* ”
1086. (13748): Ҳатининнан oyalғанниҝ ulı-қızı bulmas. “ *Karisından utananın oғlu-kızı olmaz.* ”
1087. (13749): Ҳатинниҝ matur bulsa, dusların suқır bulsıҝ. “ *Karın güzel olursa, dostların kör olsun.* ”
1088. (13750): Ҳатинин yaman bulsa, yortın tınıҫlıғınнан ni fayda; itәğәҝ tar bulsa, dönyanın kiҝlegәннен ni fayda. “ *Karın kötü olsa evin rahatlıғından ne fayda, eteğın dar olsa dünyanın genişliğinden ne fayda.* ”
1089. (13751): Ҳатинниҝ yaҺşı bulsa, argamak мәnersәҝ; Һатинниҝ yaman bulsa, sarğayәp kibersәҝ. “ *Karın iyi olursa, küheylana binersin; karın kötü olursa sararıp geberirsin.* ”
1090. (13752): Ҳатинниҝ yaҺşı bulsa, ocmaҺ kirekmi. “ *Karın iyi olursa, cennet gerekmez.* ”
1091. (13753): Ҳатинниҝ cıbitқı bulsa, enә-сәбәҝнә үзәҝ totarsıҝ. “ *Karın pasaklı olursa, iğne ipliğini kendin tutarsın.* ”

1092. (13754): Һатınıҗ үч аласыҗ килсе, чи утин китәр. “ *Karından öç almak istersen, yaş odun getir.*”
1093. (13755): Һатınıҗның кимчәлөгән анаҗ яһшы бәләр. “ *Karının kusurunu annen iyi bilir.*”
1094. (13756): Һезәр һатın кәшә де қала қоя. “ *Şimdiki kadınlar da kale düşürür.*”
1095. (13757): Yaman atқа мәнгәнәҗ аyağı тınmas, yaman һатın алғанınıҗ қолағи тınmas. “ *Tembel ata binenin ayağı dinlenmez, kötü kadın alanın kulağı dinlenmez.*”
1096. (13758): Çitke ıřanған - ırsız, қолға ıřanған - ılsız, dořmanға ıřanған - қılsız, bayға ıřanған aş-susız қалған. “ *Yabancıya inanan – kocasız, köleye inanan – oğulsuz, düşmana inanan – kılsuz, zengine inanan aç – susuz kalmış.*”
1097. (13759): Şaytan buldıra almaғанını һатın buldırған. “ *Şeytanın öldürmediğini kadın öldürür.*”
1098. (13760): Şapşaq һатını tarаканнар söyәр. “ *Pasaklı kadını hamam böcekleri sever.*”
1099. (13761): Өlökkә zamanda бәр һатın: << Yaş’ çakta cil idem, davıl idem, бәр көнге биř көнге биř көlte ura torған idem>>, - dip maқтанған di. “ *Önceki zaman bir kadın: << Gençlik çağında rüzgar idim, fırtına idim, bir güne beş deste biçiyor idim>> deyip övünmüş denir.*”
1100. (13762): Eçmem dинgen қойыңnan⁵⁵ öç eylenep eçersersen қoçmam dинgen bikeңnә übe-übe қоçarsың. “ *İçmem dediğin suyundan üç dönüp içersin, kucaklamam dediğin zengin kadını öpe-öpe kucaklarsın.*”
1101. (13763): Yulğa çıқsaң atıң arımasın: öyge қaytsaң, һатınıҗ avırmасын. “ *Yola çıkarsan atın yorulmasın; eve dönersen karın hastalanmasın.*”

⁵⁵ Yağmur suyu kastedilmektedir.

1102. (13764): Yağtı dönya cennettey – yağşı bulsa ıatınığ; tormış temuğ utıday – yaman bulsa ıatınığ. “ *Aydınlık dönya cennete benzer – iyi olursa karın, hayat cehennem ateşine benzer – kötü olursa karın.* ”
1103. (13765): Yalđız ıatın dan kütere. “ *Yalnız kadın şan yükseltir.* ”
1104. (13766): Yaman ıatın mağtanır, töşke tıklë yatam, dip. “ *Kötü kadın övünür, rüyaya yalnız yatarım diyerek.* ”
1105. (13767): Yaman ıatın – şaytan kımçıısı. “ *Kötü kadın – şeytan kımçıısı.* ”
1106. (13768): Yaman ıatın – yaman taş, izgë ıatın – encë tac. “ *Kötü kadın – kötü taş, muğaddes kadın – inci taş.* ”
1107. (13769): Yaman ıatın ülse, tüşek yağarır; yaxşı ıatın ülse, baş kaçırır. “ *Kötü kadın ölse döşek yenilir, iyi kadın ölse baş gurbet çeker.* ”
1108. (13770): Yanmasa – utın yaman, yağalmasa - ıatın yaman. “ *Yanmazsa odun kötü, evi ısıtmazsa kadın kötü.* ”
1109. (13771): Yetim ıatın - kanatı sığan koş. “ *Yeti kadın – kanadı kırık kuş(tur).* ”
1110. (13772): Yat ıatı – tozsız aş. “ *Yabancı kadın – tuzsuz yemek (gibidir).* ”
1111. (13773): Yağşı kiyëm – tuy deületë, yağşı ıatın – öç deületë. “ *Güzel kıyafet – düğün zenginliği, güzel kadın – ev zenginliği(dir).* ”
1112. (13774): Yağşı ıatın – dönya beyasë. “ *Güzel kadın – dönya (pahası) değeri(dir).* ”
1113. (13775): Yağşı ıatın – köndëz beyrem, kiçën tuy; Yaman ıatın – kiçën kayđı, köndëz uy. “ *İyi kadın – gündüz bayram, geceleyin düğün; kötü kadın – geceleyin dert, gündüz düğünce(dir).* ”
1114. (13776): Yağşı ıatın – yartı ırıs. “ *Güzel kadın – yarım baht.* ”
1115. (13777): Yağır yausa, su artır; yağşı ıatın kilse öyde edep artır. “ *Yağmur yağsa su artar; iyi kadın gelse evde edep artar.* ”
1116. (13778): Ütërgen de ıatın, tërgëzgen de ıatın. “ *Öldüren de kadın, diriltende kadın.* ”

1117. (13779): Ütmes bıçak, yama at ikëlettë cefamnı; yaman Һatın, yaş' bala cidëlettë cefamnı. “ *Kör bıçak, kötü at iki kat cefalı; kötü eş, genç çocuk yedi kat cefalı.* ”
1118. (13780): <<Cilden citëz buldım, cidë köngë bër ıştan tëgëp bëtërdëm>>, - digen, di, bër Һatın. “ <<*Rüzgardan tez oldum, yedi günde bir içdon dikip bitirdim*>> - demiş, denir, bi kadın. ”
1119. (13781): Bavırı bala basmağan. “ *Bağrına çocuk başmamış.* ”
1120. (13782): Këşë Һatını – mamık, minëkë - Һabık. “ *Başkasının karısı – pamuk – benimki – kabuk.* ”
1121. (13783): Këşë Һatını pëşërëp algançı minëm Һatın köydërëp te ala. “*Başkasının karısı pişirip alırken, benim karım yakıp alır.* ”
1122. (13784): Һatınım suķır – canım tınıç. “ *Karım kör – canım dinç.* ”
1123. (13785): Һat –Һat söylerge min Һatınnar tügël. “ *Kat-kat sötlediği benim kadınlar değil.* ”
1124. (13786): Һısr Һatınnan kız taptırır. “ *Kısr kadından kız doğurtur.* ”
1125. (13787): Sabanını çöyë yuk, biçëşënëň köyë yuk. “ *Sabanın çivisi yok, biçicinin keyfi yok.* ”
1126. (13788): Üzë çuklı, türë çüplë. “ *Kendi püsküllü, evin başköşesi çöplü.* ”
1127. (13789): Hemme Һatın ul tapķan, bëznëň Һatın tik yatķan. “ *Kadınlar hep oğul bulmuş, bizim kadın boş yatmış.* ”

3.11. İR HEM ҺATIN (ERKEK VE KADIN)

1128. (13790): Aķıllı ir Һatının yamanlamas. “ *Akıllı koca karısını kötülemez.* ”
1129. (13791): Alama bulsa da, ir yaķşı; suķır bulsa da, kız yaķşı. “ *Kötü olsa da, er güzel; kör olsa da kız güzel.* ”

1130. (13792): Alğan irë yaratsa, ara atın a bulır. “ *Alan kocayı sevse, kara kadın ak olur.*”
1131. (13793): Arbanı şıgırdavı dëgëtten, atınını lıgırdavı irden. “ *Arabanın gıcirtısı katrandan, kadının lakırdısı kocadan.*”
1132. (13794): Argıl aşan at yaman, atını ülgên art yaman. “ *Dik sıçrayan at kötü, karısı ölen yaşlı adam kötü.*”
1133. (13795): Ata almağan atınnan kürër, ayıp kilëp atınınnan kürër. “ *İsim almayan atından görür, dönüp gelip karısından görür.*”
1134. (13796): <<Ata kinenëp yök artınnan bara>>, - dip eyttë di, bër atın, irë tönle pëçen bëlen azanga kitkeç, üzë tışa çıgıp tuıp kërgeç. “ <<*Baban gönenip (fazlasına sahip olup) yük arabasıyla gelir*>>, - diye söyledi, denir, bir kadın, kocası yatılı ot ile kazana gidince kendi dışarı çıkıp buz tutup girince.”
1135. (13797): Aşlık usa – cirden, atın usa – irden. “ *Ekin iyiyse – topraktan, kadın iyiyse – kocadan.*”
1136. (13798): Batır ir yauda ciëlmes, matur atın irden cidërmes. “ *Yiğit erkek savaşta yenilmez, güzel kadın erkenden yendirmez.*”
1137. (13799): Bër ir eytken: <<İlde yunı pëşër, atın!>>. “ *Bir koca demiş (ki): <<Memlekette olmayanı pişir, hatun!>>.*”
1138. (13800): Bër külmegëm biş kilë, irëm söye nişlersë; biş külmegëm bër kilë, irëm söymi, nişlersë. “ *Bir gömleğim beş gelir kocam sever, ne yaparsın; Beş gömleğim bir gelir kocam sevmez, ne yaparsın.*”
1139. (13801): Bër atınını irë ülse, kırık atına köndeş bula. “ *Bir kadının kocası ölse, kırk kadına kuma olur.*”
1140. (13802): Bër atınını eylesë kırık ir eylesënnen artık. “ *Bir kadının hilesi kırk erkek hilesinden fazla.*”
1141. (13803): Bizmen bëlen gër bërge, atın bëlen ip bërge. “ *Kantar ile ağırlık beraber, erkek ile kadın beraber.*”

1142. (13804): Bil beylep këne ip bulmassıñ, çeç tarap kına Һatın bulmassıñ.
“ *Belini bağlasan da yine erkek olmazsın, saçını tarasan da yine kadın olmazsın.* ”
1143. (13805): Yıllıgın uylamağan irden biz, aylıgın uylamağan Һatınnan biz.
“ *Yıllıgını düşünmeyen kocadan bz, aylıgını düşünmeyen kadından bez.* ”
1144. (13806): İkë sıyrırlınıñ eyrenë bar, ikë Һatınlınıñ veyranı bar. “ *İki ineklinin ayranı var, iki eşlinin viranı var.* ”
1145. (13807): İr aqıllı bulsa, Һatın kündem bula. “ *Erkek akıllı olsa, kadın her şeye razı olur.* ”
1146. (13808): İr asılı – himmetlë, kız asılı – kıymmetlë. “ *Erkeğin hası – girişken, kızın hası kıymetlidir.* ”
1147. (13809): İr – at bulsa, yort – cirën maқта; Һatın - kız bulsa, aş – suın maқта. “ *Yiğit – at olsa, yerini – yurdunu öv; hatun – kız olsa, yemeğini – suyunu öv.* ”
1148. (13810): İr – at, Һatın – arba. “ *Yiğit – at, hatun –arabadır.* ”
1149. (13811): İr batırlığına tayansa, Һatın maturlığına tayanır. “ *Erkek yiğitliğine güvenirse, kadın güzelliğine güvenir.* ”
1150. (13812): İr – baş, Һatın – muymın. “ *Erkek – baş, kadın – boyun.* ”
1151. (13813): İr – bëlek, Һatın – terek. “ *Erkek – bilek, kadın – direk.* ”
1152. (13814): İr bëlen Һatın arasına kërgençë, kılıç bëlen kılıç arasına kër. “ *Erkek ile kadın arasına gireceğine kılıç ile kılıç arasına gir.* ”
1153. (13815): İr bëlen Һatın – igëzek can. “ *Karı ile koca – ruh eşi(ikiz ruh).* ”
1154. (13816): İr bëlen Һatın ikësë bër Һamırdan evelengen. “ *Karı ile koca ikisi bi hamurdan yoğrulmuş.* ”
1155. (13817): İr bëlen Һatın irtençek kıyışalar, kiçten söyüşeler. “ *Karı ile koca erken vakitte savaşır, akşam sevişirler.* ”
1156. (13818): İr bëlen Һatın - kuş tirek: Töbë bër de tamırı bër. “ *Karı ile koca – çift kavak ağacı; dibi de bir, köküde bir.* ”

1157. (13819): İr bëlen Һatın – ut bëlen tötën, arasına kërseň, Һalmassıy bötën. “
Karı ile koca – ateş ile duman, arasına girersen kalmazsın bütün.”
1158. (13820): İr bëlen Һatının tavişı yurġan astınnan Һıkmaska tiyëş. “*Karı-
kocanın sesinin yorgan altından Һıkması borç.*”
1159. (13821): İr bër süzlë, Һatın kırık süzle. “*Erkek bir sözlü, kadın kırık sözlü.*”
1160. (13822): İr de Һatın balası, Һatın da ir anası. “*Erkek de kadın Һocuġu, kadında
erkek anasıdır.*”
1161. (13823): İr – imen, Һatın - Һolmak, anı sarġan da başınnan igen, di. “*Erkek –
meşe ağacı, kadın – şerbetçi otu, onu sarmış da başından ekmiş, denir.*”
1162. (13824): İr –këlet, Һatın – yozak. “*Erkek - kiler, kadın - kilit.*”
1163. (13825): İr kimçëlëġen Һatın yanında söylemiler. “*Erkeġin kusurunu kadının
yanında söylemezler.*”
1164. (13826):İr kitëre bëlsën Һatın citkëre bëlsën. “*Koca getirebilsin; kadın
yetirebilsin.*”
1165. (13827): İr - Һul bëlen, Һatın itek bëlen cıyar. “*Erkek – Һol ile kadın etek ile
biriktirir.*”
1166. (13828): İr Һırmışkaday taşır, yaman Һatın suday Һeçer. “*Erkek karınca gibi
taşar, kötü kadın su gibi saçar.*”
1167. (13829): İr kënlemegen işek, Һatın kënlemegen Һaltaġ. “*Kocasını
kıskanmayan eşek, karısını kıskanmayan yarım (adamdır).*”
1168. (13830): İr kënlese öy tözër, Һatın kënlese öy bozar. “*Erkek kıskansa ev
düzer, kadın kıskansa ev bozar.*”
1169. (13831): İr kürkë - Һatın, Һatın kürkë – ir. “*Erkek görkü – kadın, kadın görkü
erkek.*”
1170. (13832): İr suġıştan Һaytır, suġış Һelën Һatınınnan işëtër. “*Erkek savaştan
döner, savaş halini karışından duyar.*”

1171. (13833): İr <<sukır>>, h atın <<t els ez>> bulsa, tormiŐ yahiŐ bara. “ *Erkek <<k r>>, kadın <<dilsiz>> olursa, hayat g zel gider.*”
1172. (13834): İr – tabu ı, h atın – tuzduru ı. “ *Erkek – bulucu (para kazanan), kadın – kaybedicidir (harcayandır).*”
1173. (13835): İr taviŐlı h atında oyat bulmas, h atın taviŐlı irde kuwet bulmas. “ *Kocası sesli (konuşkan) kadında sıkıntı olmaz, karısı sesli (konuşkan) kocada” kuvvet olmaz.*”
1174. (13836): İr tirgev   bulsa, h atın  rlev   bula. “ *Erkek azarlayacak olsa, kadın yavaş yavaş  ıkacak ( ste) olur.*”
1175. (13837): İr unŐan bulsa, h atın yıldam bula. “ *Koca  alıŐkan olursa, kadın  evik olur.*”
1176. (13838): İr - h atın talaşır, talaŐırda yaraşır. “ *Karı – koca dalaşır, dalaŐırda barışır.*”
1177. (13839): İr - h atının  arasına s z salma, başına avıru alma. “ *Karı – kocanın arasına laf g nderme, başına dert (aŐrı) alma.*”
1178. (13840): İr h atının s ymese, inn k – k rŐennen ni fayda. “ *Erkek karısını sevmese, aŐıl kapısının – giriŐinden ne fayda.*”
1179. (13841): İr yahiŐ bulsa, yems z h atın a da t s k re, di. “ *Erkek iyi olsa,  irkin kadına da renk gelir der.*”
1180. (13842): İr yahiŐısı ilge yarıy, h atın yahiŐısı irge yarıy. “ *ErkeŐin iyisi devlete yarar, kadının iyisi kocaya yarar.*”
1181. (13843): İr yaŐ  ik  utız, h atın yaŐ  – b r utız. “ *ErkeŐin yaşı iki otuz, kadının yaşı – bir otuz.*”
1182. (13844): İr  y salŐan - h atın cim rŐen, h atın  y salŐan – Şaytan da cim re almaŐan. “ *Erkek ev yapmıŐ – kadın yıkmıŐ, kadın ev yapmıŐ – Şeytan da yıkamamıŐ.*”
1183. (13845): İr  yden  ıkŐa bereket, h atın – kızı  yde torsa – bereket. “ *Erkek evden  ıkŐa – bereket, kadın – kız evde dursa – bereket.*”

1184. (13846): İr öynëñ bër çatın⁵⁶ totıp torsa, Һatın öç çatın totıp torır. “ *Erkek evinin bir çatını tutup dursa, kadın üç çatını tutup durur.* ”
1185. (13847): İrge қoral, Һatınға zınnet yök tüğël. “ *Erkeğe silah, kadına zıynet yük olmaz.* ”
1186. (13848): İrge eşlep tüğël, këşnep yarısın. “ *Erkeğe çalışıp değıl, kişneyip yararsın.* ”
1187. (13849): İrge yarağan Һatın mirge de yarar. “ *Erkeğe yarayan kadın, köy halkına da yarar.* ”
1188. (13850): İrdeüke bulsa Һatınıñ – yau қатınша bulsa ireñ – yau. “ *Erkek gibi olursa karın - düşman, kadın gibi olursa kocan – düşman.* ”
1189. (13851): İre yamannıñ inñennen bilgëlë, Һatını yamannıñ ciñennen bilgëlë. “ *Kocası kötünün, ininden bilinir, karısı kötünün, қолundan bilinir.* ”
1190. (13852): İrën söygen Һatının öyëne nur yavar. “ *Kocasını seven kadının evine nur yağar.* ”
1191. (13853): İrën yamanlağan Һatınnan biz, Һatının yamanlağan irden biz. “ *Kocasını kötileyen kadından bez, karısını kötileyen kocadan bez.* ”
1192. (13854): İrënçек irge çigënçек Һatın. “ *Üşengeç kocaya çekingen kadın.* ”
1193. (13855): <<İrëñ bulsa <<çat⁵⁷>>itëp suқsın <<çut⁵⁸>> itëp üpsën!>> dip eyttë, di, bër Һatın. “ <<Kocan olursa <<çat>> diye vursun <<çut>> diye öpsün!>> diye söyledi denir, bir kadın. ”
1194. (13856): İrëñ Һesterlë bulsa, Һatınıñ tastarlı⁵⁹ bula. “ *Kocan gailleli olursa, karın tastarlı olur.* ”
1195. (13857): İrke Һatın irëñëñ saқalına totınır. “ *Şımarık kadın kocasının sakalına tutunur.* ”

⁵⁶ Çat: Kavşak, dört yol ağızı.

⁵⁷ Çat: Vururken çıkan ses.

⁵⁸ Çut: Öperken çıkan ses.

⁵⁹ Tastar: 1. Benbeyaz keten dokuma; 2. Bu dokumadan yapılmış başörtüsü.

1196. (13858): İrləhatın idəl kiçken, irsəz hatın uturıp qalğan. “ *Erli (kocası olan) kadın İdili geçmiş, ersiz kadın oturup kalmış.* ”
1197. (13859): İrləhatın tēreklē, mallı hatın yöreklē. “ *Erli kadın direkli, mallı kadın yürekli.* ”
1198. (13860): İrləhatınğa bürē de timi. “ *Erli kadına kurt da dokunmaz.* ”
1199. (13861): İrlər avızında: kız, kız; hatınnar avızında; toz, toz. “ *Erkeklerin ağzında: kız, kız; kadınların ağzında; tuz, tuz.* ”
1200. (13862): İrlər imen tamırı, kızlar boday qamırı. “ *Erler meşe damarı (kökü), kızlar buğday hamuru.* ”
1201. (13863): İrlər imen tamırı, hatınnar qaz ülenē. “ *Erkekler meşe kökü, kadınlar kaz otu.* ”
1202. (13864): İrlər küp bulsa, utın yuq; hatınnar küp bulsa, su yuq. “ *Erler çok olsa, odun yok; kadınlar çok olsa, su yok.* ”
1203. (13865): İrlər kürse – nekış, hatınnar kürse yanlış. “ *Erkekler becerse – nakış, kadınlar becerse yanlış.* ”
1204. (13866): İrlər – munçadağı pirlər, hatınnar – qara qarğalar, kızlar – kızıl göller. “ *Erkekler – hamamdaki pireler, kadınlar – karakargalar, kızlar – kızıl güller.* ”
1205. (13867): İrlər söyər saunı, hatınnar söyər baynı. “ *Erkekler sever sağlamı, kadınlar sever zengini.* ”
1206. (13868): İrlər eş pēşēre, hatınnar aş pēşēre. “ *Erkekler iş pişirir, kadınlar aş pişirir.* ”
1207. (13869): İrlər öyde utırsa da, küñēlē tışta; hatın – kız tışta yörse de küñēlē öyde. “ *Erkekler evde otursa da gönlü dışarıda; hatın – kız dışarıda yürüse de gönlü evde(dir).* ”
1208. (13870): İrlernēñ irkē bulsa, hatınnarınñ heylesē bar. “ *Kocalarının kudreti olursa, karılarının hilesi var.* ”

1209. (13871): İrně ir itken de Һatındır, cir itkende Һatındır. “ *Kocasını er yapanda kadındır, yer yapanda kadındır.* ”
1210. (13872): İrněj atın Һatın Һığara, Һatınnıj atın utın Һığara. “ *Erkeğın ismini kadın çıkarır, kadının ismini odun çıkarır.* ”
1211. (13873): İrněj uñmağanı ikmeksěz bulır, Һatınnıj uñmağanı külmeksěz bulır. “ *Erkeğın tembeli ekmeksız olur, kadının tembeli gömleksız olur.* ”
1212. (13874): İrněj yamanı uğrılık kılır, Һatınnıj yamanı uynaş kılır. “ *Erkeğın kötüsü hırsızlık yapar, kadının kötüsü zina yapar.* ”
1213. (13875): İrněj cilkesěn – nuja, başın Һatın aşy. “ *Erkeğın ensesini – yoksulluk, başını kadın yiyor.* ”
1214. (13876): İrsěz Һatın – yögersěz at. “ *Erkeksız kadın – yularsız at.* ”
1215. (13877): İrsěz Һatın – tübesěz yortkėbėk. “ *Erkeksız kadın – Һatısız ev gibi(dir).* ”
1216. (13878): İrsěz öy – könsěz⁶⁰ öy, Һatınsız öy – aysız öy. “ *Erkeksız ev – güneşsiz ev, kadınsız ev – aysız ev.* ”
1217. (13879): Һatınşadan Һatın artık. “ *Kadınların işlerine karışan erkeklerden, kadın fazla.* ”
1218. (13880): Һoş – Һanat cilė bėlen, Һatın – irė bėlen maqtandır. “ *Kuş – kanat yeli ile kadın – eri(kocası) ile övünür.* ”
1219. (13881): Һoş Һanatın üzė Һayırmaz, Yağşı ir Һatın ayırmas. “ *Kuşkanadını kendi kanırmaz, iyi adam kadın ayırmaz.* ”
1220. (13882): Һuştan Һatın, irge yarasa da, ilge yaramas. “ *Yosma hatun, ere yarasa da, memlekete yaramaz.* ”
1221. (13883): Һız Һoçmağın irněj canı tınıç, Һuzğalak aşamağın Һızıy tınıç. “ *Kız kucaklamayan erkeğın canı dinç, kuzu kulağı yemeyen oğlak dinç.* ”
1222. (13884): Kece gömėrė üte toz dip, ir gömėrė üte Һız dip. “ *Keçinin ömrü geçer tuz yiyerek, erkeğın ömrü geçer kız diyerek.* ”

⁶⁰ Kón: Gün burada güneş anlamında kullanılmıştır.

1223. (13885): Oyalçan Һatın – Һeher beyeҺe, oyalçan ir – teke beyeҺe. “ *Utangaç hatun – Һehir kıymetli, utangaç erkek – teke kıymeti.* ”
1224. (13886): Usal Һatınğa ir bulğançı, et hucası bul. “ *Kötü kadına koca olacağına, köpek sahibi ol.* ”
1225. (13887): Һatın ğayretlë bulsa, ir Һurqaq bulır. “ *Kadın ğayretli olursa, erkek korkak olur.* ”
1226. (13888): Һatın irge Һaradı, ir cirge Һaradı. “ *Kadın erkeğe baktı, erkek yere baktı.* ”
1227. (13889): Һatın yözë – ir yakası. “ *Kadın(in) yüzü – erkek(in) yakası.* ”
1228. (13890): Һatın Һalsa, ir tabar; bala Һalsa, mal tabar. “ *Hatun kalsa, erkek bulur; çocuk kalsa, mal bulur.* ”
1229. (13891): Һatın Һanadı – ir, ir Һanadı – at. “ *Hatun kanadı – er, erkeğin kanadı – at.* ”
1230. (13892): Һatın këҺe, biҺkönlek ikmek bulsa, irene ikmek bëttë dip eytër. “ *Hatun kişi, beş ğünlük ekmek olsa, kocasına ekmek bitti diye söyler.* ”
1231. (13893): Һatın këҺe ul tabar – torırın bëlsën; ir këҺe mal tabar - Һorırın bëlsën. “ *Hatun kişi oğul bulur (doğurur) – duranı bilsin, er kişi mal bulur – düzeni bilsin.* ”
1232. (13894): Һatın ҺuҺtanı irge, ir ҺuҺtanı mirge yarağan. “ *Kadının dalkavuğu ere, erkeğin dalkavuğu ahaliye yararmış.* ”
1233. (13895): Һatın - kız mamık tüšek: Һabartқан da ir, Һalcaytқан da ir. “ *Kadın – kız pamuқ döšek: Kabartan da er, çarptıran da er.* ”
1234. (13896): Һatın uңsa – irden, ir uңsa – çirден. “ *Hatun zayıflarsa – kocadan, erkek zayıflarsa hastalıktandır.* ”
1235. (13897): Һatını ülgen ir kızlı öyge Һarap yılıy. “ *Karısı ölen er kızlı eve bakıp ağlar.* ”
1236. (13898): Çista Һatın irënnen kürëne. “ *Temiz hatun kocasından tanınır.* ”

1237. (13899): Çübək baş ir bulğançı çüprek baş hatın buluıñ artıq. “ *Ahmak kocan olacağına akılsız hatun olması iyi(dir).* ”
1238. (13900): Izba kürkë - hatın, yort kürkë ir. “ *Ev görkü – hatun, yurt görkü er.* ”
1239. (13901): Yaman at iyeseñ kartaytır, yaman hatın ireñ kartaytır. “ *Kötü at sahibini yaşlandırır, kötü kadın kocasını yaşlandırır.* ”
1240. (13902): Yaman irnë yañşıhatın kışş iter. “ *Kötü kocayı iyi kadın adam eder.* ”
1241. (13903): Yaman hatın ireñ kışş aldında hur iter. “ *Kötü kadın kocasını başkasının önünde horlar.* ”
1242. (13904): Yaman hatın üzë de kön kürmes, ireñe de kön kürsetmes. “ *Kötü kadının kendi de gün görmez, kocasına da gün göstermez.* ”
1243. (13905): Yaman hatınñ pıçağı ütmes de, tëlë üter. “ *Kötü kadının bıçağı kesmes de, dili keser.* ”
1244. (13906): Yaratışkan ir bēlen hatın balta sabına yatıp ta yoqlıy. “ *Sevişen (Birbirini seven) erkek ile kadın balta sapına yatıp da uyur.* ”
1245. (13907): Yañşı ir bēlen hatın hur bulmıy. “ *İyi erkek ile kadın hor olmaz.* ”
1246. (13908): <<Ey at, at, yata meçë bēlen hatın tek>> - dip eyttë, di, bër ir yulda barganda. “ <<Ey at, at, yatar kedi ile hatun öyle>> diye söyledi, denir, bir er yolda giderken. ”
1247. (13909): Öynë kırık ir tutırmıy, bër hatın tutıra. “ *Evini kırk erkek doldurmaz, bir hatun doldurur.* ”
1248. (13910): Cēpkeēlmeñ yasau irler eşş, cēpke kër yuıp ëlü hatınnar eşş. “ *İpi ilmek yapmak erkeklerin işi, ipin kirini yıkayıp iliklemeñ kadınların işi(dir).* ”
1249. (13911): Atıbız – irlë, buyëbız – yarlı. “ *Atımız – erli, boyumuz yarlı.* ”
1250. (13912): İreñ çıksa – kiyenër, ireñ kaytsa – köyënër. “ *Kocası çıksa – giyininir, kocası geri dönse hasretlenir.* ”
1251. (13913): İreñ kittë qalağa, min kittëm dalağa. “ *Kocam gitti kaleye, ben gittim bozkıra.* ”

3.12. BALA (ÇOCUK)

1252. (13914): Anadan bēreü de külmek bēlen tumağan. “ *Anasından kimse gömlek ile doğmamış(tır).* ”
1253. (13915): Anadan kıyşık tuğanı tēzge salsañ da turaymas. “ *Anadan eğri doğanı düze salsañ da duramaz.* ”
1254. (13916): Anadan külmeksēz tualar, külmeklē bulalar. “ *Anadan gömleksiz doğanlar, gömlek bulurlar.* ”
1255. (13917): Bala avıru üzēñ avırudan kıyınraq. “ *Çocuğun hastalığı kendi hastalığından zordur.* ”
1256. (13918): Bala – bavır, dus – tamır. “ *Çocuk – ciğer, dost – damar.* ”
1257. (13919): Bala – bavır itē, ir – yörek itē. “ *Çocuk – ciğer eti, yiğit – yürek eti.* ”
1258. (13920): Bala bağı – ayu uynatu. “ *Çocuk(bağı) sevgisi – ayı oynatır.* ”
1259. (13921): Bala bağı – yılan ağı. “ *Çocuk(bağı)sevgisi – yılan zehiri.* ”
1260. (13922): Bala – bal tatım. “ *Çocuk – bal tadım.* ”
1261. (13923): Bala, bala di – di, bala yonıñ koyıla. “ *Çocuk, çocuk diye – diye, çocuğun yünü dağılır.* ”
1262. (13924): Bala başına bürek kiyēp tumıy. “ *Çocuk başına şapka giyip doğmuyor.* ”
1263. (13925): Bala bēlen uynama – çeçersēñ, babay bēlen uynama – poşarsıñ. “ *Çocuk ile oynama – püskürürsün, dede ile oynama üzülürsün.* ”
1264. (13926): Bala – bēr cefa, balasızlık - ikē cefa. “ *Çocuk – bir cefa, çocuksuzluk iki cefa.* ”
1265. (13927): Bala – bilnēñ kuētē. “ *Çocuk – belinin kuvveti.* ”
1266. (13928): Bala bulğan yortta meçē – köçēk şatlana. “ *Çocuk olan evde kedi – köpek yavrusu sevinir.* ”

1267. (13929): Bala – beğır’ cimëşë. “ *Çocuk – yürek meyvesi.* ”
1268. (13930): Bala bereketlë – herkëmge de cite. “ *Çocuk bereketi – herkese de yeter.* ”
1269. (13931): Bala yığıla – yığıla yığılmaska bëlër. “ *Çocuk yıkıla – yıkıla yıkılmasını öğrenir.* ”
1270. (13932): Bala yılap üse. “ *Çocuk ağlayarak yetişir.* ”
1271. (13933): Bala, yörërge öyrengeçë, ürmelep yöri. “ *Çocuk yürümeyi öğrenene kadar, sarmalayıp yürü.* ”
1272. (13934): Bala – yörek cimëşë, irler – itek böğëşë. “ *Çocuk – yürek yemişi, erler – etek büküşü.* ”
1273. (13935): Bala kırama kıuşınnan töşmi. “ *Çocuk bakmak kovuğundan düşmüyor.* ”
1274. (13936): Bala këçkëne vaqıtta bëleкке avır, üskeç – yöreкке avır. “ *Çocuk küçüklük zamanında bileğe ağır, yetişince yüreğe ağır.* ”
1275. (13937): Bala köyëğë yörekte. “ *Çocuk hasreti yürekte(dir).* ”
1276. (13938): Bala kürgenën eşler. “ *Çocuk gördüğünü işler.* ”
1277. (13939): Bala kürmegen – baldan avız itmegen. “ *Çocuk görmemiş – balın tadına bakmamış(tır).* ”
1278. (13940): Bala oyatın bëlse, bala da bulmas idë. “ *Çocuk utanmasını bilse, çocuk da olmazdı.* ”
1279. (13941): Bala söymegen këşë bërkëmnë de yaratmıy. “ *Çocuk sevmeyen kişi hiç kimseyi de sevmiyor.* ”
1280. (13942): Bala süzë batmanday, kilen süze kitmendey. “ *Çocuk sözü batmayacak, gelin sözü gitmeyecek.* ”
1281. (13943): Bala taba bëldëñ üstëre de bël. “ *Çocuk doğurmayı bildiysen yetiştirmeyi de bil.* ”

1282. (13944): Bala tabu bër kıyın, bala bağı měj kıyın. “ *Çocuk (bulmak) doğurmak bir güçlük, çocuk bakmak bin zorluk.* ”
1283. (13945): Bala tēzde çaқта söydere, tēzden tōškeç köydere. “ *Çocuk dizdeki çağda sevdire, dizden inince yandırır.* ”
1284. (13946): Bala tēl açkanda olılar aña iyere. “ *Çocuk dil(ini) açınca ihtiyarlar onu izlerler.* ”
1285. (13947): Bala, tusa, zamanasına oħşar. “ *Çocuk doğsa zamanesine benzer.* ”
1286. (13948): Bala uñgan hatınnıñ bër kulin bēyli, uñmağan hatınnıñ ikē kulin bēyli. “ *Çocuğu çalışkan kadının bir kolu bağı, tembelin iki kolu bağıdır.* ”
1287. (13949): Bala – çağa artkaç, sekē tahtası taraya. “ *Çoluk – çocuk artınca, seki tahtası(nı) az az çalar.* ”
1288. (13950): Bala – çağa üstēri çebēş üstēri tūğēl. “ *Çoluk çocuk yetiştirmek, civciv yetiştirmek değıl.* ”
1289. (13951): Bala – çağalı kēşē çimēşlē ağaç kēbēk. “ *Çoluk – çocuklu insan meyveli ağaç gibi(dir).* ”
1290. (13952): Bala çaqtan kērgen ğadet ğömērgē kalır. “ *Çocukluk zamanından gelen adet ömür boyunca kalır.* ”
1291. (13953): Bala yukta <<bala yuk>> bala bulğaç söygen yuk; olan yukta <<olan yuk>> olan bulğaç bişēk yuk. “ *Çocuk olmayınca <<çocuk yok>> çocuk olunca seven yok; oğlan olmayınca << oğlan yok>> oğlan olunca beşik yok.* ”
1292. (13954): Bala öçēn kēşē utka – suğa tōşer. “ *Çocuk için insan ateşe – suya düşer.* ”
1293. (13955): Bala üz rızığı bēlen tua. “ *Çocuk kendi rızkı ile doğar.* ”
1294. (13956): Bala üzēñnēkē bulsa da, aklı üzēñnēkē tūğēl. “ *Çocuk kendinin olsa da, aklı kendinin değıl.* ”
1295. (13957): Bala ülü - kanat sını. “ *Çocuk ölür – kanat kırılır.* ”

1296. (13958): Bala üstersen, buyı ğına tğğel, ağılın da üstër. “ *Çocuk yetiştirirsen, boyu yeterli değil, aklını da yetiştirir.* ”
1297. (13959): Bala cayına torsaņ, bala bulırırıņ. “ *Çocuk yerinde durursan, çocuk olursun.* ”
1298. (13960): Bala citmęřte de citekte. “ *Çocuk yetmişte de yedekte.* ”
1299. (13961): Balaa pıcaak birmesen bër yılar, birsen – ikëyılar. “ *Çocuğa bıcaak vermezsen bir ağlar, verirsen iki ağlar.* ”
1300. (13962): Balaa öc yaş’ tulganda bötën öy söyleřeręe öyrene. “ *Çocuğa üç yaşı dolunca bütün ev konuşmayı öğrenir.* ”
1301. (13963): Baladır – beladër, yangan utka saladır. “ *Çocuktur – beladır, yanan ateşe yollanır.* ”
1302. (13964): Balaları yuk kęřë – botağı kipken ağaç. “ *Çocukları olmayan adam – budağı kurumuş ağaç.* ”
1303. (13965): Balalı yörek – bal yörek, balasız yörek kan yörek. “ *Çocuklu yürek – bal yürek, çocuksuz yürek kan yürek.* ”
1304. (13966): Balalı kęřë – bay kęřë. “ *Çocuklu kişi – zengin kişi.* ”
1305. (13967): Balalı kęřë – yartı kęřë. “ *Çocuklu kişi – yarım kişi.* ”
1306. (13968): Balalı çatın yöz yal ite, balasız çatın köz yal ite. “ *Çocuklu kadın yüz (kez) dinlenir, çocuksuz kadın güzün (sonbaharda) dinlenir.* ”
1307. (13969): Balalı öy – bazar, balasız öy mazar. “ *Çocuklu ev – Pazar, çocuksuz ev – mezar.* ”
1308. (13970): Balalı öy – gölstan, balasız öy – gürstaņ. “ *Çocuklu ev – gülbahçesi, çocuksuz ev – mezarlık.* ”
1309. (13971): Balalı öyde bur yatmas. “ *Çocuklu evde hırsız yatmaz.* ”
1310. (13972): Balalı öyde ğaybet bulmas. “ *Çocuklu evde ğybet olmaz.* ”
1311. (13973): Balalık - paşalık, yęętlëk – soltanlık. “ *Çocukluk – padişahlık, delikanlılık – sultanlık(tır).* ”

1312. (13974): Balam bar dip söy nme, sau buluına s y n. “  ocuğuğum var diye sevinme, sağ oluğuuna sevin.”
1313. (13975): Balamı bavırđa kırsıp k tereler. “  ocuğunu bağıra basıp  v n l r.”
1314. (13976): Balamı bozasığ kilse- mağta. “  ocuğunu bozasın gelse –  v.”
1315. (13977): Balamı irkele  anı tipkele den yaman. “  ocuğunu okşamak onu tekmelemekten k t .”
1316. (13978): Balamı yomığuka cibersen արտնան  z ğ bar. “  ocuğunu g reve g nderirsen arkasından kendin git.”
1317. (13979): Balamı  aravatta arđılı yatđanda tığlata almasağ buy yatđađ tığlatırmıy dime. “  ocuğunu kerevette enine yatınca s z n  dinletemezsen boyuna yatınca s z dinlettirmiyo deme.”
1318. (13980): Balamı k m tapđan şul arsasın. “  ocuğunu kim bulduysa (doğurduysa) o terbiye etsin.”
1319. (13981): Balamı kıynađanđı bağananı kıyna. “  ocuğunu d veceğine bakanını d v.”
1320. (13982): Balamı kıynap yuatma, k ylep yuat. “  ocuğunu d v p avutma, d zeltip avut.”
1321. (13983): Balamı tabuğa  arağanda terbiyele  kıyın. “  ocuğunu bulmaya bakınca terbiyelemek zor.”
1322. (13984): Balamı   lmekn  vatmas borın kıyna. “  ocuğunu   mleğini kırmadan  nce d v.”
1323. (13985): Balamı  t te yarata, biye de,  ikmet – terbiyede. “  ocuğunu k pek de sever, kısrak da, hikmet – terbiyede(dir).”
1324. (13986): Balamı  шке  yret,  şen b t r rge de  yret. “  ocuğuna işi  ğret, işini bitirmesini de  ğret.”
1325. (13987): Balamı cay b ks ğ – k nderes ğ kinet b ks ğ – sındırasığ. “  ocuğunu  olay b ksen – razi edersin, ansızın b ksen – kıarsın.”

1326. (13988): Balanıñ bərsə itekten citekke küçkençə, ikənçəsə itekke mənəp utıra.
“ *Çocuğunun birisi etekten yedeğe göçəne kadar, ikincisi eteğe binip oturur.* ”
1327. (13989): Balanıñ bişəgə – tormışınıñ işəgə. “ *Çocuğun beşiği – hayatının eşiği.* ”
1328. (13990): Balanıñ bişəsə asraşa, bərsə asrıy. “ *Çocuğunun beş tanesini beslerse, birisi besliyor.* ”
1329. (13991): Balanıñ izgəsə – can söyənəçə, yavızı – can köyənəçə. “ *Çocuğun muqaddesi – can sevinci, kötüsü can yanması.* ”
1330. (13992): Balanıñ ikənçə anası – bişək. “ *Çocuğun ikinci annesi beşik.* ”
1331. (13993): Balanıñ qadərə balalı bulğanda bələne. “ *Çocuğun kıymeti çocuklu olunca bilinir.* ”
1332. (13994): Balanıñ kulınnan pıçaq alsan, almasına toyak bir. “ *Çocuğun elinden bıçak alsan, değıştirip (yerine) deynek ver.* ”
1333. (13995): Balanıñ süzə ni de üzə ni. “ *Çocuğun sözü ne de kendi ne.* ”
1334. (13996): Balanıñ süzə, həkəmgə yaramasa da, dauğa yarıy. “ *Çocuğun sözü hükme yaramasa da kavgaya yarar.* ”
1335. (13997): Balanıñ tintek bulı öyənən, yəgətnəñ tintek bulı biyənən.
“ *Çocuğun aptal oluşu evinden, yiğidin aptal oluşu oynamaktadır.* ”
1336. (13998): Balanıñ həretə üzə bəlen bərge üse. “ *Çocuğun hasreti kendi ile birlikte büyür.* ”
1337. (13999): Balası yuk kəşənə bala qararğa kuşma. “ *Çocuğu olmayan kişiye çocuk bakmayı teklif etme.* ”
1338. (14000): Balasız kön - qurçaq uyını, bala tuğaç bula kıyını. “ *Çocuksuz gün – bebek oyunu, çocuk doğunca olur zor.* ”
1339. (14001): Balasız öyde qot yuk. “ *Çocuksuz evde kut(uğur) yok(tur).* ”
1340. (14002): Balasızınıñ canı tınıç, e qartlığı kırkıniç. “ *Çocuksuzun canı dinç, lakin yaşlılığı korkunç(tur).* ”

1341. (14003): Balaçılğa – bala, belaçëlge – bela. “ *Çocuğluya – çocuk, belaliya – bela.*”
1342. (14004): Balañ bulmıyça anañ qadërën bëlmeşşëñ. “ *Çocuğun olmayınca annenin kıymetini bilmezsin.*”
1343. (14005): Balañ bulsa şuq bulsın, ikë küzë ut bulsın; eger şulay bulmasa, dönyada da yuq bulsın. “ *Çocuğun olursa yaramaz olsun, iki gözü ateş olsun; eğer öyle olmazsa, dünyada da yok olsun.*”
1344. (14006): Balañ – beħtëñ. “ *Çocuğun – bahtın(dir).*”
1345. (14007): Balañ yaman bulsa, ecelën öyënde. “ *Çocuğun kötü olursa, ecelin evinde(dir).*”
1346. (14008): Bër balanıñ avırui un ölkennëkëne tora. “ *Bir çocuğun ağrısı on büyüğünde durur.*”
1347. (14009): Bëreü de möğëzlë bulıp tumıy. “ *Kimse boynuzlu olarak doğmuyor.*”
1348. (14010): Bişëk balası – bi balası! “ *Beşik çocuğu – bey çocuğu!*”
1349. (14011): Bişëkteğë bişke torlenër. “ *Beşikteki beşe değışir.*”
1350. (14012): Bişke qader herbër bala – patşa. “ *Beşe (yaş) kadar her bir çocuk – padişah.*”
1351. (14013): Bu dönyada bal tatlı, baldan da bala tatlı! “ *Bu dünyada bal tatlı, baldan da bala tatlı!*”
1352. (14014): Bulmas yotqa bökrë tuğan. “ *Olmayan yurda kambur doğmuş.*”
1353. (14015): Bebi tabuçı ħatın sirat küpërën kiçe diler. “ *Bebek bulacak kadın sırat köprüsünü gece diler.*”
1354. (14016): Ğomër baqıylığı – balada. “ *Ömür bakiliği – çocukta.*”
1355. (14017): Yılavıq bulsa da, balañ bulsın; baqravıq bulsa da, keceñ bulsın. “ *Ağlak olsa da, çocuğun olsun; karamuq olsa da, keçin olsun.*”
1356. (14018): Yılamağan bala köle de bëlmes. “ *Ağlamayan çocuk gülmeyi de bilmez.*”

1357. (14019): Yılamağan balağa imçek birmiler. “ *Ağlamayan çocuğa emzik vermezler.* ”
1358. (14020): Yılap balanınıñ eşçë çıkmıy. “ *Ağlayan çocuğun içi çıkmaz.* ”
1359. (14021): İķë bala – bër bela, yalgız bala – un bela. “ *İki çocuk - bir bela, yalnız çocuk – on bela.* ”
1360. (14022): İķedönya totķası – bala. “ *İki dünya güvencesi – çocuk(tur).* ”
1361. (14023): İķlënëñ şikëllë, öçlënëķë tamaşa. “ *İkilinin benzeri, üçlüye bakma.* ”
1362. (14024): İrke bala ir bulmas. “ *Şımarık çocuk, erkek olmaz.* ”
1363. (14025): İrke bala itekne buyar. “ *Şımarık çocuk eteğini boyar.* ”
1364. (14026): İrtten kölgen bala kiçen ilau sala. “ *Sabah vaktinde gülen çocuk geceleyin hüngür hüngür ağlar.* ”
1365. (14027): İser baladan irke bala yaman. “ *Deli çocuktan şımarık çocuk kötü.* ”
1366. (14028): arındağı bala – alınmağan ala. “ *Karındaki çocuk – alınmadan kalır.* ”
1367. (14029): Këçë bala – këçë ayğı, olı bala – olı ayğı. “ *Küçük çocuk – küçük dert, büyük çocuk – büyük dert.* ”
1368. (14030): oş borınsız tumas, bala rızıkısız tumas. “ *Kuş burunsuz doğmaz, çocuk rıziksız doğmaz.* ”
1369. (14031): Köleç bala söykëmlë. “ *Güleç çocuk sevimli.* ”
1370. (14032): Küp yılağan balanınıñ küzë ara bulır, imëş. “ *Çok ağlayan çocuğun gözü kara olur sanki.* ”
1371. (14033): Mal – bavır itë, bala yörek itë. “ *Mal – bafir eti, çocuk – yürek eti.* ”
1372. (14034): Mal – cannıñ yunğısı, bala tennëñ yunğısı. “ *Mal – canın yongası, çocuk – tenin yongası.* ”
1373. (14035): Nıgrak yılağan balağa kübrek söt ëlege. “ *Israrlı ağlayan çocuğa daha çok süt ilk seferde (verilir).* ”
1374. (14036): Ozaķ kötken bala suır tua. “ *Uzun süre bekleyen çocuk kör doğar.* ”

1375. (14037): Olan – bişğән, qol – işğән tēler. “ *Evlat – beşiğini, kul – kapısını (evini) ister.* ”
1376. (14038): Olan eşe bulmas, ilaq möğzē sap bulmas. “ *Çocuğun işi iş olmaz, oğlak boynuzu sap (kabza) olmaz.* ”
1377. (14039): Olan – yaşten, tarı qolaqtan bēlēnēr. “ *Evlat – küçükten, darı yapraktan bilinir.* ”
1378. (14040): Olançıkniñ eşē bolğançık. “ *Çocukcağızın işi karışık.* ”
1379. (14041): Sabıy bēlen sabıy bulma. “ *Çocuk ile çocuk olma.* ”
1380. (14042): Sabıy hōkēmē – uym. “ *Çocuk hükmü – oyun.* ”
1381. (14043): Sabıyğa at ta – at, tayaq ta – at. “ *Çocuğa at da – at, deynek de – at.* ”
1382. (14044): Söyēklē bala köyēklē bula, di. “ *Sevimli çocuk hasretli olur, denir.* ”
1383. (14045): Tavıq – çēbēştēn, bala bişekten bilgēlē. “ *Tavuk – civcivden, çocuk beşikten bilinir.* ”
1384. (14046): Tansıq bala yılaq bulır. “ *Yeni çocuk ağlak olur.* ”
1385. (14047): Tap ta baq. “ *Bul da bak.* ”
1386. (14048): Tauda tuğan qolinnıñ ikē küzē taşta bulır, aşarçılıqta tuğan balanıñ ikē küzē aşta bulır. “ *Dağda doğan tayın iki gözü taşta olur, açlıkta doğan çocuğun iki gözü yemekte olur.* ”
1387. (14049): Tēş çıkqaç bala yılamıy. “ *Dişi çıkana kadar çocuk ağlamaz.* ”
1388. (14050): Tēşē çıkkan balaga çeynep birgen aş bulmas. “ *Dişi çıkmış çocuğa çiğneyip verilen yemek olmaz.* ”
1389. (14051): Timērērētsēñ, kümērnē ayama; bala üstērsēñ, rizıknı ayama. “ *Demir eritirsen, kömüre acıma; çocuk yetiştirirsen rızkına acıma.* ”
1390. (14052): Tua bēlgen tora bēlēr. “ *Doğabilen durabilir.* ”
1391. (14053): Tua bēlmi, tora bēle. “ *Doğamaz, durabilir.* ”

1392. (14054): <<Tuğan ay, tuası ay- mēne buldı tuğız ay>> - dip eyttē, di, bēr hatın cidē aydan bala tapkaç. “ <<*Dolunay, doğası ay – beni buldu dokuz ay>> - diye söyledi, denir, bir kadın yedi ayda çocuk bulacak.*”
1393. (14055): Tuğan çaқта saķal bēlen tumıylar. “ *Doğduğu zaman sakal ile doğmuyorlar.*”
1394. (14056): Tuyanda ķara tuğannı sabınlap yusañ ağarmas, eçtin kıyşıķ tuğannı tēzge salsañ tōzelmes. “ *Dođarken kara doğanı sabunlayıp yıkasan beyazlamaz, gönülden eğri doğanı dize salsan düzelmez.*”
1395. (14057): Tuğanına söyēnme, torđanına söyēn. “ *Doğanına sevinme, duranına sevin.*”
1396. (14058): Tumağan balağa bişēķ asmıylar. “ *Doğmayan çocuğa beşik asmazlar.*”
1397. (14059): Tumağan balağa isēm ķuşmıylar. “ *Doğmayan çocuğa isim koymazlar.*”
1398. (14060): Tumağan balağa kēndēķ ēbikirekmi. “ *Doğmamış çocuğa göbek ebesi gerekmez.*”
1399. (14061): Tumağan balağa külmeķ ķısmiler. “ *Doğmayan çocuğa gömleķ kesmezler.*”
1400. (14062): Tumađanđa tu bişēķ, tuğanına gür tişēķ. “ *Doğmayana doğbeşik, doğanına mezar delik.*”
1401. (14063): Tumađanđa tubişēķ, tusa ķaya ķuyarbız. “ *Doğmayana doğ beşik, doğsa nereye koyarız.*”
1402. (14064): Tumışı nindi – tormışı şundiý. “ *Doğmuşu (Doğması) nasıl – hayatı onun gibi. (Nasıl doğarsa onun gibi yaşar.)*”
1403. (14065): Teüģē balağa soñınnan tuğan tuğız balanıñ ķadēreēlēģe. “ *Birinci çocuktan sonradan doğan dokuz çocuğun kıymeti öncedir.*”
1404. (14066): Tōpçēģēñ - ķartaymış kōnēñde yardımçēn. “ *En son çocuğun – yaşlılık gününde yardımcı.*”

1405. (14067): Utinnı çapқан yaqsın, balanı tapқан baqsın. “ *Odunu kesen yaksın, çocuğunu doğuran baksın.* ”
1406. (14068): Uñmas bala bulmas eşke bil buar. “ *Tembel çocuk olmayacak işi kuşanır.* ”
1407. (14069): Şiker temlě, bal tatlı; baldan da bala tatlı. “ *Şeker lezzetli, bal tatlı; baldan da çocuk tatlı.* ”
1408. (14070): Ilak - cělěksěz, olan – bělěksěz. “ *Ođlak iliksiz, çocuk – bilgisiz(dir).* ”
1409. (14071): Ilaşak - asrađanda mólket, asrap bětkeç – mişnet. “ *Çoluk – çocuk büyütünce mülkiyet, büyüyüp yetişince eziyet.* ”
1410. (14072): Yun’lě bala at mënděrěr, yun’sěz bala attan inděrěr. “ *Yöntemli çocuk at bindirir, yöntemsiz çocuk attan indirir.* ”
1411. (14073): Yavız bala atasınıñ avızın yabar. “ *Kötü çocuk babasının ağzını kapatır.* ”
1412. (14074): Yaqtı yözlě, Yaşsı süzlě bulırğa öyret balañnı. “ *Aydınlık yüzlü, güzel sözlü olmayı öğret çocucuğuna.* ”
1413. (14075): Yalđız bala – měj bela. “ *Yalnız çocuk – bin bela.* ”
1414. (14076): Yalđız bala yaudan yaman. “ *Yalnız çocuk düşmandan kötü(dür).* ”
1415. (14077): Yaman bala öyge sıymas, öyden çıksa ilge cıymas. “ *Kötü çocuk eve sığmaz, evden çıksa memlekete sığmaz.* ”
1416. (14078): Yaşsı bala kěçkěneden bilgělě. “ *İyi çocuk küçüklükten bilinir.* ”
1417. (14079): Yaşsı tusa – ilge kıot, yañgır yausa cirge kıot. “ *İyi doğarsa – memlekete fayda, yağmur yağarsa yere fayda(dir).* ”
1418. (14080): Yaşsıdan yaman tuğan, yamanan yaşsı tuğan. “ *İyiden kötü doğmuş, kötüden iyi doğmuş.* ”
1419. (14081): Yaşsıdan yaman tusa – işě tabılmas, yamannan yaşsı tusatiñě tabılmas. “ *İyiden kötü dođsa – eşi bulunmaz, kötüden iyi dođsa dengi bulunmaz.* ”

1420. (14082): Yaş bala kıssa, yılanı ütöre. “ *Genç çocuk sıksa, yılanı öldürür.* ”
1421. (14083): Yaş’ balanın yafraq ağaçtan özələp cirge töşkençə aşıysı kile. “ *Genç çocuğun, yaprak ağaçtan koyup yere düşene kadar yeniden yiyesi gelir.* ”
1422. (14084): Yağır yausa bala cel, taş yausa baş cel. “ *Yağmur yağsa çocuk esirge, taş yağarsa baş esirge.* ”
1423. (14085): Edem bulası bala alıska karar. “ *Adam olacak çocuk çok uzağa bakar.* ”
1424. (14086): Edem ülerge aşığır, bala tuarğa aşığır. “ *Adam ölmeye acele eder, çocuk doğmaya acele eder.* ”
1425. (14087): Edemnəñ ciməşə – bala. “ *İnsanın meyvesi – çocuk.* ”
1426. (14088): Eüvelgə baylıq - bala. “ *Baş zenginlik – çocuk.* ”
1427. (14089): Öyenə balañ bulmasa, öy öygennen ni meğne. “ *Evinde çocuğun yoksa sürekli evde durmanın ne mana(sı var).* ”
1428. (14090): Öyenə ni yuq bulsa, bala şunu sorıy. “ *Evinde ne yoksa çocuk onu sorar.* ”
1429. (14091): Öynəñ yemə bala bəlen, külnəñ yemə kama bəlen. “ *Evin yakışığı çocukile gönlün yakışığı su samuru ile(dir).* ”
1430. (14092): Üz balañ üzəñnen artıq tügəl. “ *Öz çocuğun kendinden fazla değil.* ”
1431. (14093): Üzəyığılgan bala yılamas. “ *Kendi düşen çocuk ağlamaz.* ”
1432. (14094): Can kük dustıñnan yalanayaqlı bala bizdərər. “ *Canı gök dostundan yalın ayaklı çocuk bezdirir.* ”
1433. (14095): Cidə aylık citəz bula. “ *Yedi aylık çevik olur.* ”
1434. (14096): Herkəmnəñ üz balası üzene yaqın. “ *Herkesin kendi çocuğu kendine yakın.* ”
1435. (14097): Bəzde tumağan bəzde tormas. “ *Bizde doğmayan bizde durmaz.* ”
1436. (14098): Yözlək bəlen tuu. “ *Yüzlük ile doğ.* ”

1437. (14099): Kırık bala tapқан, k r r  ap a tapmaған. “ *Kırk  ocuk bulmuş, girecek kapı bulamamış.* ”
1438. (14100): Mi  astında da bala, mi   st nde de bala. “ *Soba altında da  ocuk, soba  st nde de  ocuk.* ”
1439. (14101): Nik tuғанına  k ne. “ *Ni in doğduğuna pişman olur.* ”
1440. (14102): Sin tuғанçı kece tusa, s t n savarlar id . “ *Sen doğacağına ke i doğsa, s t n  sağarlar idi.* ”
1441. (14103): Tuğızdan kalған tuќabi⁶¹. “ *Dokuzdan kalan tuќabi.* ”
1442. (14104):  l k tuған da – b lmi tuған, soņ tuған da – b l p tuған. “ *İlk doğan da – bilmeden doğmuş, son doğan da – bilerek doğmuş.* ”
1443. (14105):  sten biş k tirbete, astan balanı  em te. “ * st n beşik sallanır, altın  ocuğunu  imdikler.* ”

3.12.1. İr – Bala Hem Kız Bala, Ul Hem Kız (Erkek  ocuk ve Kız  ocuk, Oğul ve Kız)

1444. (14106): Aќıllı ul – altın  ul. “ *Akıllı oğul – altın kul(dur).* ”
1445. (14107): Atadan altau tusaņ da,  z ulıņ bulmasa yałızsıņ. “ *Babadan altız(altısı birden) doğsan da, kendi oğlun yoksa yalnızsın.* ”
1446. (14108): B r malay – yuќ malay, ik  malay – b r malay. “ *Bir oğlan – yok(hi ) oğul, iki oğlan – bir oğul.* ”
1447. (14109): B r yağı kızı cid  ulğa tora. “ *Bir g zel kız yedi oğlana d rd nc  g bekten akraba.* ”
1448. (14110): B re  ulınnan k r r, b re  kızınnan k r r. “ *Biri oğlundan g r r, biri kızından g r r.* ”

⁶¹ Tuќabi: Kardeşleri  l p tek kalan  ocuk.

1449. (14111): Beĥētē bulġan kēšēnēġ ulı, iplē, kıızı kürēklē bulır. “ *Talihi olan kişinin oġlu uysal, kıızı güzel olur.* ”
1450. (14112): İr bala – ata – anaġa tayau. “ *Erkek çocuk – ana – babaya – dayanak.* ”
1451. (14113): İr bala – yörek ġayretē, kıız bala – bil kıuetē. “ *Erkek çocuk – yürek gayreti, kıız çocuk – bel kuvveti.* ”
1452. (14114): İr bala – taypa tarmaġı, kıız bala – taypa çeçegē. “ *Erkek çocuk – soy ağacının dalı, kıız evlat – soy ağacının çiçeġi.* ”
1453. (14115): İr bala tap, irkēnlep yat. “ *Erkek çocuk bul, rahatlayıp yat.* ”
1454. (14116): İr bala tusa, öyēne bēr ferēşte kıunar, di; kıız bala tusa – citmēş ferēşte kıunar, di. “ *Erkek çocuk doğsa, evine bir melek konar, denir; kıız çocuk doğsa – yetmiş melek konar, denir.* ”
1455. (14117): İr bala unbişte – öy ġucası. “ *Erkek çocuk on beşinde – ev sahibi olur.* ”
1456. (14118): İr balalı altın – tabaġtan aş aşar. “ *Erkek çocuġu olan altın tabaktan yemek yer.* ”
1457. (14119): İr balanıġ ġēroy bulı, kıız balanıġ sılu bulı. “ *Erkek çocuġun kahraman olur, kıız çocuġun güzel olur.* ”
1458. (14120): Kıyēz alsan ulıġa sat, bēr çitēn yabınıp yat. “ *Keçe alsan oġluna sat, bir çetin kapanıp yat.* ”
1459. (14121): Kıız bala – sērdeş, ir bala – kōndeş. “ *Kız çocuk – sırdaş, erkek evlet – kuma(dır).* ”
1460. (14122): Kıız balanıġ altısı – ir balanıġ yartısı. “ *Kız evladın altısı – erkek çocuġun yarısı(dır).* ”
1461. (14123): Kıız - kıurçakġa, malay - kıolınçakġa. “ *Kız – bebeġe, oġul – taya.* ”
1462. (14124): Kıız kıılıġı bēlen sōykēmlē, ul edebē bēlen sōykēmlē. “ *Kız kıılıġı ile sevimli, oġul edebi ile sevimli.* ”

1463. (14125): ız tudırdım – irge kitt , ul tudırdım - ırğa kitt . “ *Kız doğurdum - kocaya gitti, oğul doğurdum – kıra gitti.*”
1464. (14126): ız  sse - ıtlık, ul  sse - otlık. “ *Kız yetiŐse – kıtlık, oğlan yetiŐse – talih.*”
1465. (14127): ızlarğa anat, malaylarğa ayak. “ *Kızlara kanat, oğlanlara ayak.*”
1466. (14128): ızlı keŐŐ – nazlı keŐŐ, ullı keŐŐ – yullı keŐŐ. “ *Kızlı kişi – nazlı kişi, oğullu kişi – yollu kişi.*”
1467. (14129): ızlı k t p yatır, ullı – ęub rnator. “ *Kızlı (kızı olan) bekleyip yatar, oğllu olan vali.*”
1468. (14130): ızlı  yde su yuk, ullı  yde utın yuk. “ *Kızlı evde su yok, oğullu evde odun yok.*”
1469. (14131): ızını asrıy almağan k n iter, ulnı asrıy almağan ol iter. “ *Kızını beslemeyen cariye eder, oğlunu b y tmeyen(beslemeyen) k le eder.*”
1470. (14132): Malay k y  –  geŐ k y , kiyev k y  - ubız k y . “ *Erkek evlat hali –  k z hali, g vey hali – kopuz hali.*”
1471. (14133): Malay, ulına aça k rse, k  ek satıp alır. “ *Erkek ocuk eline para geŐse, k pek yavrusu satın alır.*”
1472. (14134): Malaynı tabu k n ll , kıznı  st r  k n ll . “ *Oğulu bulması g n ll , kıznı yetiŐtirmesi g n ll .*”
1473. (14135): Oyadı yuk ul yaman, ılığı yuk ız yaman. “ *Utanmaz oğul k t , kılıksız kız k t .*”
1474. (14136): Sig z ulıı bulğanı, cit z ir n bulsaı. “ *Sekiz oğlun olacağına, evik kocan olsun.*”
1475. (14137): S ymes ulım yort totar, s ygen ulım yon t ler. “ *Sevmeyen oğlum yurt tutar, seven oğlum y n diler.*”
1476. (14138): S ymes ulım yort totar, s ymes kil n m s yeg m totar. “ *Sevmeyen oğlum yurt tutar, sevmeyen gelinim kemiğimi tutar.*”

1477. (14139): Ton uğılğa tun tiyer, aqtığına at tiyer, urtançığa uq ta yuq, çuq ta yuq.
“Birinci oğla kürk manto değer, en son oğla at değer, ortancaya mirastan payda yok evin ocağıda yok.”
1478. (14140): Ubır bulsın – ulıñ bulsıñ. *“Obur olsun – oğlun olsun.”*
1479. (14141): Uğıl tabılır, tuğan tabılmas. *“Oğul bulunur, kardeş bulunmaz.”*
1480. (14142): Uğıl tusa, uyğa qarar, kız tusa, Qırımğa qarar. *“Oğul doğsa, fikre bakar, kız doğsa, Kıırma bakar.”*
1481. (14143): Ul tuğanğa kön tua. *“Oğul doğunca gün doğar.”*
1482. (14144): Ulğa utız öyden tıyu, kızğa kırık öyden tıyu. *“Oğula otuz evden engel, kıza kırk evden engel.”*
1483. (14145): Ullı da yılağan, ulsız da yılağan. *“Oğlu olan da ağlamış, oğlu olmayan da ağlamış.”*
1484. (14146): Ullı da qırqa, kızlı da qırqa. *“Oğlu olan da korkar, kıızı olan da korkar.”*
1485. (14147): Ullı keçe – urta bay, kızlı keçe - kızıl bay. *“Oğullu kişi – orta zengin, kızlı kişi – kızıl(çok) zengin.”*
1486. (14148): Ullı urmanda ülmes kızlı kıırda ülmes. *“Oğlu olan ormanda ölmez, kıızı olan kıırda ölmez.”*
1487. (14149): Ullı utız yılağan, ulsız bër yılağan. *“Oğlu olan otuz ağlamış, oğlu olmayan bir ağlamış.”*
1488. (14150): Ullı utınga yalçımas, kızlı suğa yalçımas. *“Oğullu oduna gitmez, kızlı suya gitmez.”*
1489. (14151): Ulsız tormış uñaysız, kızsız tormış kızıksız. *“Oğulsuz hayat rahatsız, kızsız hayat sıradan.”*
1490. (14152): Ulsızlar uramda qalmıy, kızsızlar kıırda qalmıy. *“Oğulsuzlar sokakta kalmıyor, kızsızlar kıırda kalmıyor.”*
1491. (14153): Ulı bar uldan kölmesën, kıızı bar kıızdan külmesën. *“Oğlu olan oğuldan gülmesin, kıızı olan kıızından gülmesin.”*

1492. (14154): Ulı barnıñ ıulı bar. “ *Oğlu olanın eli var.* ”
1493. (14155): Ulı yuknıñ ızı çirüğe barır. “ *Oğlu olmayanın ızı ordıya gider.* ”
1494. (14156): Ulı yuknıñ urıñı yuk, ızı yuknıñ ıadere yuk. “ *Oğlu olmayanın yeri yok, ızı olmayanın kıymeti yok.* ”
1495. (14157): Ulım – köñ kürüşem, ızım – seyleşem. “ *Oğlum – gün görüşüm, ızım – rahatım.* ”
1496. (14158): Ulım – olı ut, ızım - ızıl ut. “ *Oğlum – ulu ateş, ızım ızıl ateş.* ”
1497. (14159): Ulıñ belen corlanma, corlansañ ulıñ cine yılatır. “ *Oğlun ile şakalaşma (dilbazlanma), şakalasırsan (dilbazlanırsan) oğlun seni ağlatır.* ”
1498. (14160): Ulıñ këmnë söyse, kilenëñ şul bulır; ızıñ këmnë söyse, kiyevenë şul bulır. “ *Oğlun kimi sevse, gelinin o olur; ızın kimi sevse, damadın o olur.* ”
1499. (14161): Ulıñ küñelçek bulsa – atıñ behetsëzleşë, ızıñ küñelçek bulsa – başıñ behetsëzleşë. “ *Oğlun alçak gönüllü olursa – atının bahtsızlığı, ızın alçak gönüllülüğü olsa – başının bahtsızlığı.* ”
1500. (14162): Ulıñ yakқан çıraқnı ızıñ da yağar. “ *Oğlunun yaktığı çıranı ızın da yakar.* ”
1501. (14163): Ulıñ yalkau bulsa, üzëñnen kür. “ *Oğlun tembelse(tembel olsa), kendiliğinden gör.* ”
1502. (14164): Ulıñ üsse, ölgelë belen tanış bul; ızıñ üsse, kılıkılı belen tanış bul. “ *Oğlun yetişirse modelli ile tanış ol; ızın yetişirse kılıkılı ile tanış ol.* ”
1503. (14165): Ulıñ citse, ızı yahşı belen avıldaş bul; ızıñ citse, ulı yahşı belen avıldaş bul. “ *Oğlun büyüse, ızı güzel ile köydeş ol; ızın büyüse, oğlu güzel ile köydeş ol.* ”
1504. (14166): Ulıña kız ezlegençë ızına ul ezle. “ *Oğluna kız arayacağına ızına oğlan ara.* ”

1505. (14167): H y rs z ul ata nig z n taratır. “ *Hayırsız oğul babasının temelini dağtır.*”
1506. (14168): Őayarmas malay bulmas, aldamas kıız bulmas. “ *Yaramazlık yapmayan erkek evlat olmaz, aldanmayan kıız olmaz.*”
1507. (14169): H nerl  bulıp ul  ss n, kıılıklı bulıp kıız  ss n. “ *H nerli olup oğul yetişsin, kıılıklı olup kıız yetişsin.*”
1508. (14170): Balakay m, bulır Őıņa ala tayem. “ *Yavrucağım olur sana ela tayım.*”
1509. (14171): Ni bulsa ul bulır, ul bulmasa, kıız bulır. “ *Ne olursa oğul olur, oğul olmazsa kıız olur.*”
1510. (14172): Ul da buldı - kıız kirek. “ *Oğul da oldu – kıız gerek.*”
1511. (14173): Ul da tumas, kıız da tumas, tusa da tormas. “ *Oğul da doğmaz, kıız da doğmaz, doğsa da durmaz.*”
1512. (14174): Ulım yuğ uramda  ayđım yuğ buranda. “ *Oğlum yok sokakta, derdim yok boranda.*”
1513. (14175): Ulsızđa ul bulıp, kıızsızđa kıız bulıp. “ *Oğulsuza oğul olmuş, kıızsız kıız olmuş.*”
1514. (14176): Utız ulım yuğ, kıırık kıızım yuğ. “ *Otuz oğlum yok, kırık kıızım yok.*”

3.12.2. Bala Balası, Onık ( ocuğun  ocuğu, Torun)

1515. (14177): Balam balası baldan tatlı  z balam Şiker  etl . “ * ocuğumun  ocuğu baldan tatlı, kendi  ocuğum Şeker kadar.*”
1516. (14178): Balanığ balası bala  ortnığ balı k b k. “ * ocuğunun  ocuğu yavru kurdun balı gibi.*”
1517. (14179): Balanığ te g  balası  z balağnan tatlı. “ * lk torunun kendi,  ocuğundan tatlı.*”

1518. (14180): Bu da balam balası, baldan tatlı anası; bu da balam balası, kara yılan anası. “ *Bu da çocuğumun yavrusu, baldan tatlı anası; bu da çocuğumun yavrusu, kara yılan anası.* ”

1519. (14181): Kızım balası - kırgavıl. “ *Kızımın çocuğu – sülün.* ”

1520. (14182): Turunsuz kēşē – tamırsız ağaç. “ *Torunsuz kişi – köksüz ağaç.* ”

3.12.3. Ügi Bala, Kēşē Balası, Üksēz – Yetim (Üvey Çocuk, Başkasının Çocuğu, Öksüz – Yetim)

1521. (14183): İlden bērer cēp cıysañ da yetimge bēr külmeklēk bulır. “ *Elden birer ip gizlesen de yetime bir gömleklık olur.* ”

1522. (14184): Kātı tunnı tunım dime, kēşē ulın ulım dime. “ *Sert kürk mantoya, mantom deme, başkasının oğluna oğlum deme.* ”

1523. (14185): Kēşē balası kēstekke tıksañ da ilekmēs, bürē balası bürēkke salsan da ilēkmes. “ *Başkasının çocuğu yamaya soksan da alışmaz, kurt yavrusu başlık koysan da alışmaz.* ”

1524. (14186): Kēşē balası – kēşende tışau, üz balañ – üzek te bavır. “ *Başkasının çocuğu – bukağıda köstek, kendi çocuğun – öziün de bağır.* ”

1525. (14187): Kēşē balası kēşenlesen de tormas, üz balañ tipkelesen de kitmes. “ *Başkasının çocuğu kösteklesen de durmaz, kendi çocuğun tekmelesen de gitmez.* ”

1526. (14188): Kēşē balası tunğa törseñ de tormas, üz balañ üzegēne tipsen de kitmes. “ *Başkasının çocuğu kürk mantolara sarmalasan da durmaz, kendi çocuğun kendini kovsan da gitmez.* ”

1527. (14189): Kūbizdağı kıl moñlı, üksēz üsken kız moñlı. “ *Kopuzdaki kıl dertli, öksüz yetişen kız dertli.* ”

1528. (14190): Tişək kayda – cil şunda, yetim kayda – süz şunda. “ *Delik nerde – rüzgâr orda, yetim nerde – söz orda.* ”
1529. (14191): Yat balası – bürë çağası. “ *Yad yavrusu – kurt yavrusu.* ”
1530. (14192): Yetim aş yartı pëşer. “ *Yetim yemeği yarım pişer.* ”
1531. (14193): Yetim bala ğar’çel bula. “ *Yetim çocuk namusuna düşkün olur.* ”
1532. (14194): Yetim balağa balavız da aş. “ *Yetim çocuğa balmumu da yemek.* ”
1533. (14195): Yetim balağa yözëm çileğë de aş. “ *Yetim çocuğa üzüm çileği de yemek.* ”
1534. (14196): Yetim balanıñ avızı zur bulır. “ *Yetim çocuğun ağzı büyük olur.* ”
1535. (14197): Yetim balanıñ künëlä sımık. “ *Yetim çocuğun gönlü kırık(tır).* ”
1536. (14198): Yetim këşëge nılau da aş. “ *Yetim adama pilav da yemek.* ”
1537. (14199): <<Yetim, sin këmnëkë?>> - dip sorasañ << Aş birgennëkë>> - diyer.
“ <<Yetim, sen kiminki?>> - diye sorarsın <<Yemek vereninki>>
der.”
1538. (14200): Yetim haķı cibermes. “ *Yetim hakkı gönderilmez.* ”
1539. (14201): Yetim yarasınıñ yamavı da östënde. “ *Yetim yarasının yaması da üstünda(dir).* ”
1540. (14202): Yetimge yaķtı yöz kürset. “ *Yetime parlak yüz göster.* ”
1541. (14203): Yetimnëyılmatma. “ *Yetimi ağlatma.* ”
1542. (14204): Yetimnëñ qarını cidë. “ *Yetimin karnı yedi(dir).* ”
1543. (14205): Yetimnëñ beyremë – yaña külmek kigende. “ *Yetimlerin bayramı – yeni gömlek giyince(dir)* ”
1544. (14206): Ügi bala üz bulmıy, iskë külmek büz bulmıy. “ *Üvey çocuk öz olmuyor, eski gömlek bez olmuyor.* ”
1545. (14207): Ügi üz bulmıy, kōlak küz bulmıy. “ *Üvey öz olmuyor, kulak göz olmuyor.* ”

1546. (14208): Üz balañ üzekte, kēşē balası kēştekte. “ *Kendi çocuğın başta, başkasının çocuğu koltuklukta.* ”
1547. (14209): Üz kızına alkış, ügi kızğa talkış. “ *Öz kızına alkış, üvey kızına kendir çöpü.* ”
1548. (14210): Üzēñnen tumağa ul bulmas, satıp almağan qol bulmas. “ *Kendinden doğmayan oğul olmaz, satınalınmayan köle olmaz.* ”
1549. (14211): Üksēz bala üz kēndēğēñ üzē kise, imēş. “ *Öksüz çocuk kendi göbeğini kendisi keser, sanki.* ”
1550. (14212): Üksēz balanın tēlē açı bulır. “ *Öksüz çocuğın dili acı olur.* ”
1551. (14213): Üksēz bozaunu asrasañ avızın – borının may iter; üksēz balanı asrasañ, avızın – borının qan iter. “ *Öksüz buzağıyı beslersen ağzını - burnunu yağ eder; öksüz çocuğu beslersen, ağzını – burnunu kan eder.* ”
1552. (14214): Üksēzge ügēt birüçē küp, urın birüçē yuk. “ *Öksüze öğüüt verecek çok, yer verecek yok.* ”
1553. (14215): Üksēznēñ avızı aşqa tise, borını taşqa berēlēr. “ *Öksüzün ağzı yemeğe deyse burnu taş çarpılır.* ”
1554. (14216): Üksēznēñ avızı balğa tise, borını qanıy. “ *Öksüzün ağzı bala deyse, burnu kanar.* ”
1555. (14217): Üksēznēñ qalaçı zur kürēñēr. “ *Öksüzün simidi büyük görünür.* ”
1556. (14218): Üksēznēñ üpkēsē qatı bulır. “ *Öksüzün öfkesi sert olur.* ”

3.13 ANA (ANNE)

1557. (14219): Alıp anadan tuar, argamaq biyeden tuar. “ *Bahadır anneden doğar, küheylan kısıraktan doğar.* ”
1558. (14220): Ana avırtmasın dip suğa.

“ *Anne ağrımazın diye döver.* ”

1559. (14221): Ana açuı – yazğı qar: Kúp bulsa da, tiz eri.

“ *Anne öfkesi – yazda kar (gibidir): Çok olsa da, çabuķ erir.* ”

1560. (14222): Ana bulmıyça ananıñ qadêren bêlep bulmıy.

“ *Anne olmayınca annenın kıymetini bilen olmuyor.* ”

1561. (14223): Ana qarğışı töşer idê, ana sôtê cibermi.

“ *Anne bedduası düşerdi, anne sütü göndermiyor.* ”

1562. (14224): Ana kıuyını tunnan cılıraq. “ *Anne koynu kırk mantodan sıcakça(dir).* ”

1563. (14225): Ana – miç kıaznası. “ *Anne – soba tabanı.* ”

1564. (14226): Ana sôtê bêlen kêrmegen tana sôtê bêlên kêrmes. “ *Anne sütü ile girmeyen dana sütü ile girmez.* ”

1565. (14227): Ana têlegê diñgêz tóbênnen çıqarır. “ *Anne istediğini deniz dibinden çıkarır.* ”

1566. (14228): Ana hâkıñ uç tóbênde tebe kıuirıp aşatsañ da kıaytara almassıñ. “ *Anne hakkını avucunun içinde sahanda yumurta kavurup yedersen de (geri dönüp alamazsın) ödeyemezsin.* ”

1567. (14229): Ana – öynêñ örlêgê. “ *Anne – evin kirişi(dir).* ”

1568. (14230): Ana cılısı - kıoyaş cılısı. “ *Anne sıcağı – güneş sıcağı.* ”

1569. (14231): Ananıñ bêr doğası cidê mullanıñ baddoğasın ciñe. “ *Annenin bir duası yedi molların bedduasını yener.* ”

1570. (14232): Anañ kêm gêne bulmasın ul başqalardan ğazizrek. “ *Annen başkası gibi olmasın, oğul başkalarından azizce (olur).* ”

1571. (14233): Anañda bulsa – sorarsıñ, uçıñda bulsa – yalarsıñ. “ *Annende olsa – emersin, ucunda olsa – yalarsın.* ”

1572. (14234): İne kulı – im. “ *Anne eli – ilaç.* ”

1573. (14235): İne süzën totmağan olıǵayǵançı igëlëk kürmegen. “ *Anne sözünü tutmayan ihtiyarlayınca iyilik görmemiş.* ”
1574. (14236): Yort anası bēlen qort anası bēr. “ *Yurt anası ile kurt anası bir.* ”
1575. (14237): Kēşē anasız tumas, ecelsēz ũlmes. “ *İnsan anasız doğmaz, ecelsiz ölmez.* ”
1576. (14238): Qoyaş yanında – cılılıq, ana yanında – izǵelëk. “ *Güneş yanında – sıcaklık, anne yanında muqaddeslik.* ”
1577. (14239): Mēñ nenke de bēr enkenē alıqtıra almas. “ *Bin dadı bir anaya deǵıstirilmez.* ”
1578. (14240): Söt bēlen kērgen soñǵı sulış bēlen çıǵar. “ *Süt ile giren sonra soluq ile çıkar.* ”
1579. (14241): Çit kēşēnēñ söyüē – ũz anañnıñ yodrıq töyuē. “ *Yabancı kişinin sevgisi – kendi annenin yumruqla dövmesi.* ”
1580. (14242): Yaqtılıq qoyaş yanında, yaqşılıq ana yanında. “ *Aydınlık güneş yanında, iyilik anne yanında.* ”
1581. (14243): Yaqşı ana bulsın oçēn qatınnaǵa aqıl hem vöcdan birēlgen. “ *İyi anne olmaları için kadınlara akıl ve vicdan verilmiş.* ”
1582. (14244): ũz anasın zurlağan kēşē anasın qurlamas. “ *Kendi annesine hürmet gösteren başkasının annesini horlamaz.* ”
1583. (14245): ũz anasın yamanlağan yat doşmanǵa totılır; ũz kēşēsēn yamanlağan yat doşmannan otılır. “ *Kendi annesini kötüleyen yabancı düşmana tutulır; kendi adamını kötüleyen yabancı düşmandan (tarafından) ziyana uǵratılır.* ”
1584. (14246): Havada bolıt bar, anada ömēt bar. “ *Havada bulut var, anada ümit var.* ”
1585. (14247): Ana quyınınnan çıǵıp citmēǵen. “ *Anne koynunda çıkıp gitmeyen.* ”
1586. (14248): Anadan alǵan sötlerēn kitērü. “ *Anadan alan(aldığı) sütlerini getirmek.* ”

1587. (14249): Anası yalamağan. “ *Annesini yalamamış.* ”

1588. (14250): Mendi anası da bële. “ *Öz annesi de bilir.* ”

1589. (14251): Tapқан anam tügël, yaratқан alam tügël. “ *Bulan annem değıl, seven Allah’ım değıl.* ”

3.13.1. Ügi Ana (Üvey Ana)

1590. (14252): Ana yuқта ügi ana da yaħşı. “ *Anne olmayınca üvey anne de iyi(dir).* ”

1591. (14253): Anañ ügi bulsa, atañ üzëñnëkë bulmas. “ *Annen üvey olursa, baban senin olmaz.* ”

1592. (14254): Anañ ügi bulsa, atañ cizni bula. “ *Annen üvey olursa, baban enişte olur.* ”

1593. (14255): Ҙayğısı yuқ - ugi enisë öçen ҡayğırған. “ *Derdi olmayan – üvey annesi için dertlenmiş.* ”

1594. (14256): Ügi ana – bavırsaq, қoy töbëne sarımsaq. “ *Üvey anne - bavırsaq⁶², koy dibine sarımsak.* ”

1595. (14257): Ügi ana – yafrak, üz enkeyëm yaħşırақ. “ *Üvey anne – yaprak, öz anneciğim güzelce.* ”

1596. (14258): Ügi ana ürge қaynata. “ *Üvey anne tümseğı kaynatır.* ”

1597. (14259): Ügi ana – üreçesëz⁶³ arba. “ *Üvey anne – koruyucu filesiz (korunaksız) araba.* ”

1598. (14260): Ügi ananın yaħşısı – temuğ utının çatқısı. “ *Üvey annenin iyisi – cehennem ateşinin kıvılcımı.* ”

⁶² Bavırsaq : Hamurdan yapılma yuvarlakça yemek

⁶³ Üreçe: Koruyucu file.

1599. (14261): Ügi ananın in yahşısınnan da kızgın tavışı kile. “ Üvey annenin en iyisinden de kuzgun sesi gelir.”
1600. (14262): Ügi ineynëñ ütën al. “ Üvey anneni satın al.”
1601. (14263): Ügi eni – usal ügëz mögëzë. “ Üvey anne – keskin öküz boynuzudur.”
1602. (14264): Üz atañ bëlen açu bulsañ da, ügi anañ bëlen töçë bul. “ Öz baban ile acı olsan da, üvey annen ile tuzsuz ol.”

3.13.2. Ana Hem Bala (Anne Ve Çocuk)

1603. (14265): Ağaçına küre alması, anasına küre balası. “ Ağacına göre elması, annesine göre balası.”
1604. (14266): Alıptay altı malaynı kabıktay bër ana asrıy. “ Alpcik(Alp yavrusu) altı erkek evladı kabukçağız bir ana koruyor (besleyip, büyütüyor).”
1605. (14267): Ana balağa avızınnan özëp kıptıra. “ Anne çocuğa ağızıyla koparıp ağızına verir.”
1606. (14268): Ana balağa bakқан, bala tanağa bakқан. “ Anne çocuğa bakmış, çocuk danaya bakmış.”
1607. (14269): Ana yöregë bala öçën derya. “ Ana yüreği çocuk için derya.”
1608. (14270): Ana küñëlë balada bala küñëlë dalada. “ Anne gönlü çocukta çocuk gönlü dağda(bozkırda).”
1609. (14271): Ana yanında bala yetim bulmıy. “ Anne yanında çocuk yetim olmuyor.”
1610. (14272): Ana öçën baladan gaziz nere bulmas. “ Anne için çocuktan aziz bir şey olmaz.”
1611. (14273): Analı balanıñ üzë tuğ, anasız balanıñ küzë tuğ. “ Anneli çocuğun kendi tok, annesiz çocuğun gözü tok.”

1612. (14274): Analı yetim – yartı yetim. “ *Anneli yetim – yarım yetim.* ”
1613. (14275): Ananın ehlaksızlığı – balanın behşetszleşęi. “ *Annenin ahlaksızlığı – çocuğun sanşsızlığı(dır).* ”
1614. (14276): Anasız balanın terbiyesē kim bulur. “ *Annesiz çocuğun terbiyesi kötü olur.* ”
1615. (14277): Anasız ęalęan bala üz iyegēne gēne tayana. “ *Annesiz kalmış çocuğ kendi sahibine daha fazla dayanır.* ”
1616. (14278): Atını iyese tanır, balanı anası tanır. “ *Atını sahibi tanır, çocuğu anası tanır.* ”
1617. (14279): Bala ananı utęa bastırır. “ *Çocuğ anneni ateşe bastırır.* ”
1618. (14280): Bala zarın anası bēler. “ *Çocuğ sıkıntısını annesi bilir.* ”
1619. (14281): Bala köyē köye hetlē, ana köyē dōye hetlē. “ *Çocuğ yanar güve kadar, ana güve deve kadar.* ”
1620. (14282): Bala tuğaç uğ, anası tēlēn anlıy imēř. “ *Çocuğ doğunca sadece annesi dilini anlıyor sanki.* ”
1621. (14283): Bala yılamasa, ana sōt birmes. “ *Çocuę ağlamasa anne sūt vermez.* ”
1622. (14284): Balalı hātın bēlen körtlegen tavığ usal bulur. “ *Çocuğlu kadın ile yumurtlayan tavuğ sert olur.* ”
1623. (14285): Balalı hātının balağı çıęķan. “ *Çocuğlu kadının paçası çıęķmıř.* ”
1624. (14286): Balanın anasına başka tōřē oşamasa, aktığında yokısı oşıy. “ *Çocuęunun annesine aklına dūřmesi yaramasa, sonunda uykusu yarar.* ”
1625. (14287): Balanın barmağı avırtır, ananın yōregē avırtır. “ *Çocuęun parmağı ağrır, annenin yūreęi ağrır.* ”
1626. (14288): Balası alma ęapķanęa anasının tēřē ęamařķar. “ *Çocuğu elma ısırınca annesinin dişi kamaşmış.* ”
1627. (14289): Balası atķa mēnse, anası botın kısa. “ *Çocuğu ata binse, annesi budunu sıkar.* ”

1628. (14290): Balası, yılağan, ciñe almağaç anası yılağan. “ *Çocuğu ağlamış, koluna almayınca annesi ağlamış.* ”
1629. (14291): Balası yılağ bulsa, anası çirağ bula. “ *Çocuğu ağlak olsa, annesi çevik olur.* ”
1630. (14292): Balası suğa töşër, anası utka töşër. “ *Çocuğu suya düşer, annesi ateşe düşer.* ”
1631. (14293): Balasız hatın botaksız ağaç. “ *Çocuksuz kadın dalsız ağaç.* ”
1632. (14294): Bër bala eytken, di: <<Kunak barında min kótıram, kunak kitkeç eni kótıra>>, - di. “ *Bir çocuk söylemiş, denir: <<Misafir olunca ben kudururum misafir gidince anne kudurur>> - der.* ”
1633. (14295): Bebilë hatın talımsak bulır. “ *Bebekli kadın yemek seçer.* ”
1634. (14296): Ul anası – gubërnator, kız anası posır yadır. “ *Oğul annesi – vali, kız annesi pusup yatar.* ”
1635. (14297): Ul anası – tutıy koş, kız anası - kara koş. “ *Oğul annesi – kus tutar, kız anası – kuş bakar.* ”
1636. (14298): Ulı danğa çıksa, anası yeşerër. “ *Oğlu şana çıksa, annesi gençleşir.* ”
1637. (14299): Uñmağan hatınğa bala siltavı. “ *Tembel kadına çocuk bahanesi.* ”
1638. (14300): Uñmağan hatınının balası tınlausız bulır. “ *Tembel kadının çocuğu öğüt dinlemez olur.* ”
1639. (14301): Hınnan bala olı, baladan ana olı. “ *Handan çocuk ulu, çocuktan ana ulu.* ”
1640. (14302): Hatınını yahşı kürsetken aldındağı balası, sıyırnıyahşı kürsetken artındağı tanası. “ *Kadını güzel gösteren önündeki çocuğu, ineği iyi gösteren ardındaki danası(dır).* ”
1641. (14303): Yaş balanının zarın anası bëler. “ *Genç(küçük) çocuğun derdini annesi bilir.* ”
1642. (14304): Monısı elë anın balası, piçte kalğandır anası. “ *Bununkisi hele onun çocuğu, sobada kalmıştır annesi.* ”

1643. (14305): Uçağınnan ut özmes, ulın - kızın tuygızmas. “ *Ocağından ateş ayrılmaz, oğlun – kızın bıktırmaz.*”
1644. (14306): Sötën imëp tuyğan, kükregën tüşlegen. “ *Sütünü emip doğmuş, göğsünü dişlemiş.*”
1645. (14307): Eni de kük min de kük. “ *Anne de gök, ben de gök.*”

3.13.3. Ana Hem Kız (Anne Ve Kız)

1646. (14308): Ana küñelë kızında, kızın küñelë kızıda. “ *Anne yüreği kızında, kızın gönlü kırmızı da.*”
1647. (14309): Anası ağaçqa mënse, kızını botakça mëner. “ *Annesi ağaca çıksa, kızını budağa çıkar.*”
1648. (14310): Anası söylegençë kızını tamamlar. “ *Annesi söyleyene kadar kızını tamamlar.*”
1649. (14311): Anası yurğa bulsa, kızını yulda bulur. “ *Annesi yorga⁶⁴ olsa kızını yolda olur.*”
1650. (14312): Anasında kızını kaygısı, kızında tüzë kaygısı. “ *Annesinde kızının kaygısı, kızında dizinin kaygısı.*”
1651. (14313): Kazanına qarap kınını al, anasına qarap kızını al. “ *Kazanına bakıp kabını al, anasına bak kızını al.*”
1652. (14314): Kızğa – kiyev, anasına – maylı koymaq. “ *Kıza – güvey, annesine – yağlı gözleme.*”
1653. (14315): Kızını – biste bikesë, anasını – kindër költesë. “ *Kızını – mahalle kızını, anasını – kendir ipi destesi.*”

⁶⁴ Yurğa “ Yorga (at) “ Biniciyi sarsmayan at yürüyüşlerinden biri

1654. (14316): Kızı miña yarasa, anasın bürë alsın. “ *Kızı bana yararsa, anasını kurt alsın.* ”
1655. (14317): Tabağına qarap aşın eç, anasına qarap kızın çoç. “ *Tabağına bakıp çorbanı iç, anasına bakıp kızını kucakla.* ”
1656. (14318): Minde kızım kayğısı, kızım da kiyev kayğısı. “ *Bende kızımın derdi, kızım da güvey derdi.* ”
1657. (14319): Minëm kızım kiyev kürgenmë. “ *Benim kızım güveye görünmüyor.* ”

3.14. ATA (BABA)

1658. (14320): Altı kön aç qalsañ da, atañnı qunaq it. “ *Altı gün aç kalsan da, babanı misafir et.* ”
1659. (14321): Ata almağan atasına üpkelegen. “ *Baba olmayan babasına öfkelenmiş.* ”
1660. (14322): Ata arqası - qala arqası. “ *Baba arkası – kale arkası.* ”
1661. (14323): Ata bulmağan ata qadërën bëlmes. “ *Baba olmayan baba kıymetini bilmez.* ”
1662. (14324): Ata doşmanın üzëñe dus totma. “ *Baba düşmanını kendine dost tutma.* ”
1663. (14325): Ata yortı salam bulsa da saray, qayınata yortı qabıq bulsa da temuğ. “ *Baba yurdu saman olsa da saray, kayınbaba evi kabuq olsa da cehennem(dir).* ”
1664. (14326): Ata malı tiz tökenër. “ *Baba malı çabuq tükenir.* ”
1665. (14327): Ata süzën tıqlamağanrı atauğa atalar, di. “ *Baba sözünü dinlemeyeni adaya atarlar, denir.* ”
1666. (14328): Ata hönerën totqan – bay. “ *Baba hünerini tutan – zengin (olur).* ”

1667. (14329): Atasız yort – batasız yort. “ *Babasız ev – bereketsiz ev.* ”
1668. (14330): Ataň gıylëmë bëlen havalanma. “ *Babanın ilimi ile gururlanma.* ”
1669. (14331): Ataň tırış bulsa, amıt baviň ayış bulır. “ *Baban alışkan olsa, kamıt⁶⁵ bağın ayış olur.* ”
1670. (14332): Ataň utını bulsa, ulınđa balta bulsın. “ *Baban oduncu olsa, elinde balta olsun.* ”
1671. (14333): Ataň üldë – tayanđan tavıň audi. “ *Baban öldü – dayanduđın dađın yıkıldı.* ”
1672. (14334): Ataňa niek bulsaň balaňnan řunu kürërsëň. “ *Babana nasıl olursan ocuđundan onu görürsün.* ”
1673. (14335): Atıň barında cir tanı, ataň barında il tanı. “ *Atın varken yeri tanı, baban varken memleketi tanı.* ”
1674. (14336): Nesël bër bulsa da, atalar başka. “ *Nesil bir olsa da, babalar başka.* ”
1675. (14337): Eti üldë, irëk aldı, ızıl tışlı bürëk aldı. “ *Baba öldü, kudret kaldı, kırmızı dışlı (dışı kırmızı) şapka kaldı.* ”
1676. (14338): Üzëň tırıřıp tapmasaň, ata malı bër aylık. “ *Kendin alıřıp bulmazsan, baba malı bir aylık.* ”
1677. (14339): Ceyleüğe tuğan yağşı, kiňeşe atay yağşı. “ *Yaylaya ayırlık güzel, danışmaya babası güzel.* ”
1678. (14340): Ata bit ata uyan indë ul. “ *Baba ne de olsa baba tavşan şimdi oğul.* ”
1679. (14341): Atadan yaş’ kaldım, akıldan buş kaldım. “ *Babadan genç kaldım, akıldan boş kaldım.* ”
1680. (14342): At mënge atasın onıtan. “ *At binince babasını unutmuş.* ”
1681. (14343): Üzëm tapan mal tügël, eti tapan cel tügël. “ *Kendimin bulduğu mal değil, babamın bulduğu(na) yazık değil.* ”

⁶⁵amıt : Hamıt (Araba koşumunda, atların boyunlarına geçirilen ağaç veya üstüne meşin geçirilmiş çember.)

3.14.1. Ata Hem Bala (Baba Ve Çocuk)

1682. (14344): Azamat ırnëj balası östëne yau kilse de moņaymas. “
*Kahraman erkeğın çocuğu üstüne ordu gelse de
kaygılanmaz(korkmaz).*”
1683. (14345): Alma ağaçına bala atasına oņşar. “*Elma ağacına çocuk babasına
benzer.*”
1684. (14346): Argamağnıj balası az utlar da küp yuşar, atası tarlaunıj demën
tatқанğa; azamat ırnëj balası az söyler de küp tıjlar atası yortka kiņeş
itkenge. “*Küheylanın yavrusu az otlar da çok dinlenir, babası tarla
yerinin lezzetini tadınca; kahraman erkeğın çocuğu az söyler çok dinler
babası yurda danış edince.*”
1685. (14347): At – arbasın bëlmi, ata – kızın bëlmi. “*At – arabasını bilmez, baba –
kızını bilmez.*”
1686. (14348): Ata – aқ tirek bala yafraq. “*Baba – ak direk, çocuk yaprak.*”
1687. (14349): Ata danı bëlen kız kite, basa danı bëlen süs kite. “*Baba şanı ile kız
gider, erkek kendir şanı ile ip gider.*”
1688. (14350): Ata ğayretlë bulsa, bala ğıybretlë bular. “*Baba gayretli olursa, çocuk
ıbretli olur.*”
1689. (14351): Ata torıp ulı söylese – çërkënlëğë. “*Baba durup oğlu söylese –
çirkinliği.*”
1690. (14352): Ata yulı balağa taқır. “*Baba yolu çocuğa düz(dür).*”
1691. (14353): Ata hönëre – balağa miras. “*Baba hünëri çocuğa miras(tır).*”
1692. (14354): Atağa ul bulmasaņ, ğatınęa қol bulırsıņ. “*Babaya oğul olmazsan,
karına kul olursun.*”
1693. (14355): Atadan bala tusa – iğë, atanıj yolın қusa – iğë; üzëne oņşap tumasa,
atasınıj yulın қumasa, tuğannan da tumaғанı – iğë. “*Babadan çocuk*

doğsa – iyi, babanın yolunu (geleneğini) sürse – iyi; kendine benzeyip doğmasa, babasının yolunu kovmasa, doğmuşdan da doğmamış iyi.”

1694. (14356): Atadan kaçkan ul başsız, hucadan kaçkan kol başsız. “ *Babadan kaçan oğul başsız, sahibinden kaçan köle başsız.* ”
1695. (14357): Atadan ul tusa – igë ata yulın kusa – igë, bilëne sadağ⁶⁶ busa – igë, bitëne kilër oyatnı üzë bëlën yusa – igë, şusılarnı kılmasa, barınan da yuğı – igë. “ *Babadan oğul doğsa – iyi baba yolunu (geleneğini) sürse – iki, beline sadağ bağlasa – iki, yüzüne gelir utancı kendi ile yıkasa – iyi onlarını yapmasa, varından da yoku iyi.* ”
1696. (14358): Atadan yahşı bala tusa, atasının işekteğ başın türge kiçerër; atadan yaman bala tusa, atasının türdegë başın işekke kiçerër. “ *Babadan güzel çocuk doğsa, babasının eşikteki başını baş köşeye geçirir; babadan kötü çocuk doğsa başköşedeki başını eşiğe geçirir.* ”
1697. (14359): Atası at cikkençë ulı atlanıp çapkan. “ *Babası at çekene kadar oğlu atlanıp koşar.* ”
1698. (14360): Atası baz eytkenge, uğılı kan koyar. “ *Babası çukuru söyleyene kadar, oğlu kanı döker.* ”
1699. (14361): Atası balıkçı bulsa, bala da suğa qarıy. “ *Babası balıkçı olursa, çocuk da suya bakar.* ”
1700. (14362): Atası bolan atmağannıñ balası kolan atmas. “ *Babası ren geyiği atmayanın çocuğu yabani eşek atmaz.* ”
1701. (14363): Atası ğarmunçı bulsa, balası biyuçë bulmıy helë yuğ. “ *Babası akordeoncu olursa, çocuğu oynamayacak hali yok.* ”
1702. (14364): Atası qarlığan aşagan bulsa, balalarının da tēşe kamaşır. “ *Babası Frenk üzümü yemiş olursa, çocuklarının da dişi kamaşır.* ”
1703. (14365): Atasın kür de, ulına kız bir. “ *Babasını gör de, oğluna kız ver.* ”

⁶⁶ Sadağ: Yay ve ok çanağı.

1704. (14366): Atasın ütërgennë olan onitmas, qoyrıgın kiskennë yılan onitmas.
“*Babasını öldüreni oğlan unutmaz, kuyruğunu keseni yılan unutmaz.*”
1705. (14367): Atasına qarap – balası. “*Babasına bakmış – çocuğu.*”
1706. (14368): Atasına tisenj – balası sıkırıy, ügëzëne tisenj – tanası. “*Babasına değsen – çocuğu sızlanır, öküzüne deysen danası.*”
1707. (14369): Attan tay uzar, atadan bala uzar. “*Atı tay(t) geçer, baba(sını) çocuğ(u) geçer.*”
1708. (14370): Bala başında bër qayğı, ata başında mën qayğı. “*Çocuk başında bir kayğı, baba başında bin kayğı.*”
1709. (14371): Balığa inj qüetlë këşë – ata. “*Çocuğa (göre) en kuvvetli adam – baba.*”
1710. (14372): Yelıysı (Yılıysı) kilgen bala atasınıj saqalı bëlen uynar. “*Ağlayası gelen çocuk babasının sakalı ile oynar.*”
1711. (14373): Mөгëzën sındırğannı bolan onitmas, atasın hurlağannı uğlan onitmas.
“*Boynuzunu kıranı geyik unutmaz, babasını horlayanı oğlan unutmaz.*”
1712. (14374): Sabaklı tüme salmaqlı, sabaksız tüme salmaqsız; atalı bala ardaqlı, atasız bala ardaqsız. “*Saplı düğme okkalı, sapsız düğme okkasız; babalı çocuk hürmetli, babasız bala hürmetsiz.*”
1713. (14375): Uqığan uğıl atadan olı. “*Okuyan oğul atadan ulu.*”
1714. (14376): Ulı urmanga barsa, atası uramğa sıymıy. “*Oğlu ormana gitse, babası sokağa sığmaz.*”
1715. (14377): Fabriq danı bëlen büz yöri, ata danı bëlen kız yöri. “*Fabrikanın şanı ile kumaş yürür, baba şanı ile kız yürür.*”
1716. (14378): Yuaş ata – bala behetë. “*Sakin baba – çocuk bahtı.*”
1717. (14379): Yarqanat tëlegen bëlen tön yörmi, ata malı bëlen bala kön kürmi. “*Yarasa dileğın ile gece yürümez, baba malı ile çocuk gün görmez.*”
1718. (14380): Yaşşı ata balası – yaña tunnıj yaqası. “*İyi baba çocuğu – yeni kürk mantonun yakası.*”

1719. (14381): Üzëje ir bulır, balaña ata bulmas. “ *Kendine koca olur, çocuğuna baba olmaz.*”

1720. (14382): Ütëp kitken yaňırını yamılçı alıp kuarmı; asıl irnëň balası asılsız bulıp tuarmı. “ *Geçip giden yağmuru arabacı alıp kovar mı; asil erkeğin çocuğu asılsız olup doğar mı?*”

3.15. ATA – ANA (BABA – ANNE)

3.15.1. Ata – Ana Hem Balalap (Baba – Anne Ve Çocukları)

1721. (14383): Altın – kömëşnëň iskësë bulmas, ata – ananın behasë bulmas. “ *Altın(la) – gümüşün eskisi olmaz, ana – babanın fiyatı olmaz.*”

1722. (14384): Ana barda atanın bër küzë suqır, ana yukta ikë küzë de suqır. “ *Anne varlığında babanın bi gözü kör, ana olmayınca iki gözü kör.*”

1723. (14385): Ana kãmçısı mamıktan, ata süzë timërden. “ *Anne kãmçısı pamuğtan, baba sözü demirden.*”

1724. (14386): Ana kargışı ütërmes, ata kargışı kaldırmas. “ *Anne bedduası öldürmez, baba bedduası bırakmaz.*”

1725. (14387): Ana öyretse, balalar citëz bulır; ata öyretse balaları aqıllı bulır. “ *Anne terbiye etse, çocuklar çevik olur; baba terbiye etse akıllı olur.*”

1726. (14388): Analı – atalı – altın kanatlı. “ *Analı – babalı – altın kanatlı.*”

1727. (14389): Anası yuk kız yetim, atası yuk ul yetim. “ *Annesi olmayan kız yetim, babası olmayan oğlan yetim.*”

1728. (14390): Anasına karp kızını, atasına karp ulnı mağtama. “ *Annesi bakıp kızını, babasına bakıp oğlunu övme.*”

1729. (14391): Anañ ülse, deryañ kiber; atañ ülse taviñ avar. “ *Annen ölse okyanusun suyu çekilir, baban ölse dağın yıkılır.* ”
1730. (14392): Ata – altın sadak, ana – altın kanat. “ *Baba altın sadak, anne – altın kanat.* ”
1731. (14393): Ata – ana bėrdem bulsa, balaları kėrkem üse. “ *Ana – baba birlikte olursa, çocukları görkemli yetişir.* ”
1732. (14394): Ata – ana ğayretlė bulsa, bala ğıybretlė bula. “ *Ana – baba gayretli olursa, çocuk ibretli olur.* ”
1733. (14395): Ata – ana doğası utka – suya batırmaz. “ *Ana – baba (doğası) ateşe – suya batırmaz.* ”
1734. (14396): Ata – ana yöregeneñ tirenlėğen balalar bėlmi. “ *Ana – baba yüreğinin derinliğini çocuklar bilmez.* ”
1735. (14397): Ata – ana künjėlė bala – çağada, bala – çağa künjėlė tauda – tašta. “ *Ana – bana gönli çoluğ – çocukta, çoluğ – çocuğun gönli dađda – tašta.* ”
1736. (14398): Ata – anağa ala karga ğına oħşıy. “ *Anne – babaya ala karga epeyce benzer.* ”
1737. (14399): Ata – anağa kadeş kėrsetken bala – çağadan kadeş kėrer. “ *Ana – babaya kıymet gösteren çoluğ – çocuğundan kıymet görür.* ”
1738. (14400): Ata – anadan kalğançı başsız kal. “ *Ana – babadan kalacağına başsız kal.* ”
1739. (14401): Ata – analı bala – altın kanatı bala. “ *Analı – babalı çocuk – altın kanatlı çocuk.* ”
1740. (14402): Ata – ananı tıñlağan edem bulğan tıñlamağan – erem bulğan. “ *Anne – babasını dinleyen adam olmuş, dinlemeyen – ziyan olmuş.* ”
1741. (14403): Ata – ananıñ ülgenė – baladan ğurliğ kurenė. “ *Ana – babanın ölümü – çocuğundan horluğ gördüğünde.* ”

1742. (14404): Ata – anasın hurlağan üzen hurlağan bulır. “ *Anne – babasını horlayan kendini horlamış olur.* ”
1743. (14405): Ata – anañnı terbiye it, üzëñ de terbiye kürërsëñ. “ *Ana – babanı terbiye et, kendinden de görürsün.* ”
1744. (14406): Ata baylığı ulğa citmes, ana baylığı kızğa citmes. “ *Baba zenginliğı oğla yetmez, anne zenginliğı kıza yetmez.* ”
1745. (14407): Ata – bëleç, ana – yörek. “ *Baba – bilek, anne – yürek.* ”
1746. (14408): Ata – yortnıñ matçası, ana – yortnıñ örlëğë, balalar – stenası. “ *Baba – evinin hatılı, ana – evinin kirişi, çocuklar – duvarı.* ”
1747. (14409): Ata yöregë taudan ölken, ana yöregë diñgëzden tiren. “ *Baba yüreği dağdan büyük, anne yüreği denizden derin.* ”
1748. (14410): Ata kürgen uq ata bëler, ana kürgen tun kilse bëler. “ *Baba görmüş ok atabilir, ana görmüş elbise kesebilir.* ”
1749. (14411): Ata kürgen uq yunar, ana kürgen cep cëğërlër. “ *Baba gören ok yontulur, anne gören ip çekerler.* ”
1750. (14412): Ata malı bëlen ul tormıy, ana malı bëlen kız tormıy. “ *Baba malı ile oğul durmaz, ana malı ile kız durmaz.* ”
1751. (14413): Ata tëlën ul ala, ana tëlën kız ala. “ *Baba dilini oğul alır, ana dilini kız alır.* ”
1752. (14414): Ata ülü – arka sinu, bala ülü - qanat sinu, ana ülü – beğır’ itë sulu. “ *Baba ölü – sırtı kırılır, çocuk ölü – kanat kırılır, anne ölü yürek eti solar.* ”
1753. (14415): Ata – cizne, ana - qazna. “ *Baba – enişte, anne – hazine.* ”
1754. (14416): Atağa tartıp ul tumas, anağa tartıp kız tumas. “ *Babaya çekip oğul doğmaz, anaya çekip kız doğmaz.* ”
1755. (14417): Atadan qalsañ da, anadan qalma. “ *Babadan kalsa da, anadan kalma.* ”

1756. (14418): Atalı bala – arqalı, inelë bala – irkelë. “ *Babalı çocuk – arkalı, anneli çocuk – tatlı.* ”
1757. (14419): Atalı yetim – ğar’söz yetim, analı yetim – irke yetim. “ *Babalı yetim – arsız yetim, analı yetim – tatlı yetim.* ”
1758. (14420): Atam üldë – arqam sındı, anam üldë – çırağım sündë. “ *Babam öldü – arkam kırıldı, annem öldü – çıram söndü.* ”
1759. (14421): Atanı uzıp ul söylemes, ananı uzıp kız söylemes. “ *Babanı aşırp oğul konuşmaz, annesini aşırp kız söylemez.* ”
1760. (14422): Atası sukқан ul uñar, anası sukқан ul uñar. “ *Babası(nın) dövdüğü oğlan çalışır, annesi(nin) dövdüğü oğul çalışmaz.* ”
1761. (14423): Atası torıp ul, söylegennen biz, anası torıp kıızı söylegennen biz. “ *Babası durup oğlu söyleyenden bez, annesi durup kıızı söyleyenden bez.* ”
1762. (14424): Atası yuk ul kuştan, anası yuk kıız kuştan. “ *Babası olmayan oğul dalkavuk, annesi olmayan kıız yosma.* ”
1763. (14425): Atası yukta ul baştaq, anası yukta kıız baştaq. “ *Babası olmayınca oğul arsız, annesi olmayınca kıız arsız.* ”
1764. (14426): Atasın qara – ulın qoç, anasın qara - kızın qoç. “ *Babasına bak – oğlunu kucakla, annesine bak – kızını kucakla.* ”
1765. (14427): Atasız yetim - kol yetim, anasız yetim – gël yetim. “ *Babasız yetim – kul yetim, annesiz yetim – her vakit yetim.* ”
1766. (14428): Atasızını kiyev itme, anasızını kilën itme. “ *Babasızını güvey etme, annesizi gelin etme.* ”
1767. (14429): Ataņ – anaņ barda hõrmet it, ülseler, ziyaret it. “ *Anne – babanın varlığında hürmet et, öldüklerinde ziyaret et.* ”
1768. (14430): Ataņ – anaņ – çın dustıņ, dus – işlerëņ – yuldaşıņ. “ *Baban – annen – gerçek dostun, eşin – dostun yoldaşın.* ”

1769. (14431): Ataň arıř çeçmese, anaň uraķ urmas. “ *Baban çavdar saçmasa, annen orak biçmese.*”
1770. (14432): Ataňnı başında tot, anaňnı uçında tot. “ *Babanı başında tut, anneni ucunda tut.*”
1771. (14433): Açtan ülsen de, ata – ananı taşlama. “ *Açlıktan ölsen de, ana – babanı taşlama.*”
1772. (14434): Bala – ananın yörek tamırınnan, atanın cilke tamırınnan. “ *Çocuk – ananın yürek damarından, babanın ense kökünden.*”
1773. (14435): Bala, kınğır bulsa da, ata – anağa söykömlö. “ *Çocuk eğri olsa da, ana – babaya sevimli.*”
1774. (14436): Bala – çağağa ata – ana mal birgennen akıl birgenö artık. “ *Çoluk – çocuğa ana – baba bal vereninden akıl vereni çok.*”
1775. (14437): Bala yaman bulsa, ata – anasına oyat bulır. “ *Çocuk kötü olsa, ana – babasına utanç olur.*”
1776. (14438): Bala öçen ananın – yöregö, atanın bēlegö avırtır. “ *Çocuk için annenin – yüregi, babanın bilegi ağrır.*”
1777. (14439): Balaga meħebbet anada tuķsan tuğız öleş, atada bēr öleş, di. “ *Çocuğa muhabbet annede doksan dokuz pay, babada bir pay, dedi.*”
1778. (14440): Balanın ata – anası, karga bulsa, <<Karr - karr>> diyer. “ *Çocuğun ana – babası, karga olsa, <<Karr – karr>> der.*”
1779. (14441) : Balanın geyēbē – ata – ananıkı. “ *Çocuğun ayıbı – ana – babaninkı.*”
1780. (14442): Balanın hēlē kōnçığıştan kōnbatıřka taralır – ata bēlen anağa bēlēnmes. “ *Çocuğun gücü(hali) doğudan batıya dağılır – ana ile babaya bilinmez.*”
1781. (14443): Dōnyada ata – anadan başka bar da tabıla. “ *Dünyada anne – babadan başka var da bulunur.*”
1782. (14444): İr bala – anasına, kız bala atasına oħşasa, beħētle bula, di. “ *Erkek çocuk – annesine, kız çocuk babasına benzese, şanslı olur, denir.*”

1783. (14445): K mnen tuĝan – Őunı kuĝan. “ *Kimden doĝmuŐ – onu kovmuş.* ”
1784. (14446): orban başı - orı baş, eti b len enige; urtan başı – ur c l k atın b len  z me. “ *Kurban başı – kuru baş, anne ile babaya; turna balıĝının başı – eski adet kemik iliĝi, hatun ile kendime.* ”
1785. (14447): ız balanıĝ ata – ana ulında ırık b r yıl g m r  bar. “ *Kız çocuĝunun anne – babası elinde kırk bir yıl  mr  var.* ”
1786. (14448): M ĝ asramıy b r asrıy. “ *Bin korumaz bir korur.* ”
1787. (14449): Tayalı anı yaĝŐı ata – ana  y nde torırĝa tatarlı bulĝa avır. “ *Kalpaklı zamanı g zel ana – baba evinde durmak baş  rt l  olunca aĝır.* ”
1788. (14450): apan ata dala ad rl , ata – anaĝa bala ad rl . “ *Koşan ata bozkır kıymetli, ana – babaya ocuk kıymetli.* ”
1789. (14451): Ul k r kl  ız k r kl  – ata – ananıĝ kil r de let ; ul k r ks z, ız k r ks z – ata – ananıĝ kiter de let . “ *Oĝul g rkemli kız g zel – ana – babanın gelir zenginliĝi; oĝul g rkemsiz, kız g ŐteriŐsiz – ana - babanın gider zenginliĝi.* ”
1790. (14452): Ulınıĝ oyadı ataĝa, ıznıĝ oyadı anaĝa. “ *Oĝlanın sıkıntısı babaya, kızın sıkıntısı anaya.* ”
1791. (14453): Irak totıp atanı alĝanı, uymak totıp ananı alsın. “ *Uzak tutup baban kalacaĝına, dikiş tutup anan kalsın.* ”
1792. (14454): Edem balasın edem itken de ata – ana aram itken de ata – ana. “ *İnsan evladını adam eder de, anne – babasını ziyan eden de ana – baba.* ”
1793. (14455): Enke b len bala alsa – anaĝa k  , etke b len bala alsa – balaĝa k  . “ *Anne ile ocuk kalsa – anneye zor, baba ile ocuk kalsa – ocuĝa zor.* ”
1794. (14456): Enis  yunıĝ etis  k pten yu. “ *Annesi olmayanın babası oktan yok.* ”

1795. (14457): Eti – eni bar bulsın, avızı – borını yuk bulsın. “ *Anne – baba var olsun, ağız – burnu yok olsun.* ”
1796. (14458): Etkey – şiker, enkey - bal. “ *Baba – şeker, anne bal.* ”
1797. (14459): Öç yaş’lök malay atağa bulışır, öç yaş’lök kız anağa bulışır. “ *Üç yaşındaki erkek evlat babaya yardım eder, üç yaşındaki kız anneye yardım eder.* ”
1798. (14460): Ülgen atadan yarlılar kıala, ülgen anadan yetimner kıala. “ *Ölen babadan sefiller kalır, ölen anneden yetimler kalır.* ”
1799. (14461): Ana basmağan, ata kısmağan. “ *Anne basmamış, baba sıkmamış.* ”
1800. (14462): Ata ulnı bëlmi, ana kıznı bëlmi. “ *Baba oğlunu bilmiyor, anne kızını bilmiyor.* ”
1801. (14463): Atam yuk ırıldarğa, anam yuk mırıldarğa. “ *Babam yok hırıldamaya, annem yok homurdanmaya.* ”
1802. (14464): Atasın sorasañ – tanıksız, anasın sorasañ – bëlöksöz. “ *Babasını sorarsan – tanıksız, annesini sorarsan – bilgisiz.* ”
1803. (14465): Atañ yahşı, anañ yahşı, këmge oħşağan sin şaksı. “ *Baban güzel, annen güzel, kime benzemişsin pis.* ”
1804. (14466): Atañ ülse ni miña, anañ ülse ni miña, biş sum akça bir miña. “ *Baban ölse bana ne, annen ölse bana ne beş sum⁶⁷ akçe⁶⁸ ver bana.* ”
1805. (14467): Kıyametlök ata – ana. “ *Kıyametlik ana – baba.* ”
1806. (14468): Etisën – enisën tapmadım. “ *Anne – babasını bulmadım.* ”

⁶⁷ Sum : Sum, para birimi

⁶⁸ Akça : Akçe, para

3.16. NESİL – NESEP, TUĞANNAR (SOY – SOP, KARDEŞLER)

1807. (14469): Avıru aştan dau qarëndeşten. “ *Ağrı yemekten, kavga kardeşten(dir).* ”
1808. (14470): Ağaç nesëlë cir üte këre, edem nesëlë il üte këre. “ *Ağaç soyu yer aşıp girer, Adem nesli vatan aşıp girer.* ”
1809. (14471): Adanaş adanaşka dim bire, qarlığaç qarlığaçka cim bire. “ *Kardeş kardeşe akıl verir, kırlangıç kırlangıca yem verir.* ”
1810. (14472): Ara özëk bulsa, qarëndeşlëk yakın bula. “ *Ara uzak olsa, kardeşlik yakın olur.* ”
1811. (14473): Ata – babalı këşë – tamırlı imen. “ *Anneli – babalı kişi – köklü meşe ağacı.* ”
1812. (14474): Ata – babasını iske almağan këşë igëlëk kürmes. “ *Anne – babasını anmayan insan iyilik görmez.* ”
1813. (14475): Bay bulsañ – tuğan, yarlı bulsañ – suğan. “ *Zengin olsan – kardeş, yoksul olsan – soğan.* ”
1814. (14476): Bay tuğan başta, yarlı tuğan asta. “ *Zengin kardeş başta, yoksul kardeş altta.* ”
1815. (14477): Bay tuğannan bolıt yakın. “ *Zengin kardeşten bulut yakın.* ”
1816. (14478): Bakma aslına, bak nesëlëne. “ *Bakma aslına, bak nesline.* ”
1817. (14479): Başına bala töşkende tuğanıñnı tanırsıñ. “ *Başına çocuk düşünce kardeşini tanırsın.* ”
1818. (14480): Büğën bërtuğan, irtege eçë suğan, bërsëkönge etten tuğan. “ *Bugün özkardeş, yarın acı soğan, öbür gün itten doğan.* ”
1819. (14481): Zat zatına tarta, et oyasına tarta. “ *İnsan nesline çeker, köpek köküne çeker.* ”

1820. (14482): İke adanaş balası yat bulmas, argamaş balası at bulmas.
“ İki kardeş çocuğu yabancı olmaz, küheylan yavrusu at olmaz.”
1821. (14483): İke tuğan, berge kilse, sanduğaçtay sayraşır. “ İki kardeş, bir araya gelse, bülbül gibi ötüşür.”
1822. (14484): İke tuğan suğışır – cüler, kürse, çın dip uylar. “ İki kardeş savaşır – deli görse, hakikat diye düşünür.”
1823. (14485): İt asılı kartadır, zat zatına tartadır. “ Köpeğin asili yaşlıdır, insan soyuna çeker.”
1824. (14486): İt tırnaştan ayırılmas, tuğan tuğannan ayırılmas. “ Et tırnaktan ayrılmaz, kardeş kardeşten ayrılmaz.”
1825. (14487): İş işer, tap tabar. “ Dost kürek çeker, büyük bulur.”
1826. (14488): Kazanğa karağan karēndeş tüğel. “ Kazana bakan kardeş değil.”
1827. (14489): Karama üzene, kara nesēlene. “ Bakma kendine, bak nesline.”
1828. (14490): Kardeş kardeşne kaberge kader taşlamıy. “ Kardeş kardeşi kabire kadar bırakmaz.”
1829. (14491): Kardeş – ırlı hatınnıñ tüşegē cıyılmas. “ Hısım – akraba kadının döşegine yığılmaz.”
1830. (14492): Kardeşlek - kadēr bēlü bēlen. “ Kardeşlik – kıymet bilmek ile.”
1831. (14493): Kardeşneñ önē karañđıda kıçkırsa da bilgēlē. “ Kardeşinin sesi karanlıkta bağırsa da bilinir.”
1832. (14494): Kardeşsezge kuēt yuk, uđılsızđa deület yuk. “ Kardeşsize kuvvet yok, oğulsuza zenginlik yok.”
1833. (14495): Karēndeş karēndeşke cefa kılmas. “ Kardeş kardeşe cefa vermez.”
1834. (14496): Mal kardeş tüğel, baş kardeş. “ Mal kardeş değil, baş kardeş.”
1835. (14497): Nesēl – nesēlge, tilçe – tamırğa. “ Nesil – nesile pamukçuğ – köke.”
1836. (14498): Nesēllēneñ süzē öske çığar. “ Nesilinin sözü üste çıkar.”

1837. (14499): Nesëlsëzge sër söyleme. “ *Soysuza sır söyleme.* ”
1838. (14500): Sıyık bulsa da, üz kanın. “ *Cıvık olsa da, kendi kanın.* ”
1839. (14501): Sıyır alsan – toyağına kara, hatın alsan – ırına kara. “ *Sıyır alsan – toynağına bak, kadın alsan – nesline bak.* ”
1840. (14502): Tamır tartқан тарıқmıy. “ *Kökü benzeyen sıkılmaz.* ”
1841. (14503): Tatu tuğannar taştan қoyma қoығannar. “ *Dostluk ile kardeşler taştan duvar dökerler.* ”
1842. (14504): Tauda bulır tarğıl taş, тарıқsa күzden çıғar yaş; tar қultıқtan uқ tise, tartıp alır қarēndeş, қarēndeşēñ bulmasa, dalada қalır yalgız baş. “ *Dağda olur kara taş, sıkılsa gözden çıkar yaş; dar köprüden ok değse, çekip alır kardeş, kardeşin olmasa, bozkırda kalır yalnız baş.* ”
1843. (14505): Tiren nesēlde tintek bar, қalın nasēlde қарақ bar. “ *Derin soyda aptal var, kalın soyda hırsız var.* ”
1844. (14506): Тоқım тоқımға тarta. “ *Cins cinsine çeker.* ”
1845. (14507): Тоқımı yaman tuğanın sıylamas. “ *Cinsi kötü kardeşin ikramda bulunmaz.* ”
1846. (14508): Tuğan bar cirde yardım bar. “ *Kardeş olduğu yerde yardım var.* ”
1847. (14509): Tuğan қadērē – ayırılғаç, tun қadērē – yırtılғаç. “ *Kardeş kıymeti – ayrılınca, kıyafetin kıymeti – yırtılınca.* ”
1848. (14510): Tuğan, yıgırғanda kirek bulmasa, yıgılғanda kirek bulır. “ *Kardeş, koşarken lazım olmasa da, düşünce lazım olur.* ”
1849. (14511): Tuğanlıқ қadērēñē bēlse – tuğan ul, eger bēlmesē – eçē suğan ul. “ *Kardeşlik kıymetini bilirse – kardeş ol, eğer bilmezse – acı soğan ol.* ”
1850. (14512): Tuğannan bizgen – bizgek alğan. “ *Kardeşten bezmiş – sıtma almış.* ”
1851. (14513): Tuğannar tatulığı baylıқtan artıқ. “ *Kardeşler(in) dostluğu zenginlikten çok.* ”

1852. (14514): Tuğannar, bër – bërşennen tuyğannar. “ *Kardeşler, bir – birlerine doymuşlar.* ”
1853. (14515): Tuğanni, it tartmasa, ƙan tarta. “ *Kardeşini, et çekmese, kan çeker.* ”
1854. (14516): Tuğanniƙı – tubalda. “ *Kardeşinki – kovada.* ”
1855. (14517): Tuğanniñ barı yaħşı, barınnan bayë yaħşı. “ *Kardeşinin olması iyi, olanından da zengini iyi.* ”
1856. (14518): Tuğanına ƙalğan – tubalğa ƙalğan. “ *Kardeşine kalmış – kovaya kalmış.* ”
1857. (14519): Tuğannan tuyğan – tuƙmaƙ atıp ƙuğan. “ *Kardeşten doymuş – tokmak atıp kovmuş.* ”
1858. (14520): Tuğanniñ yaman bulsa da, isen – eman bulsın. “ *Kardeşin kötü olsa da, esen – emin olsun.* ”
1859. (14521): Tuğanıña avır süz eytme, yöregë ernëse yat bulır. “ *Kardeşine ağır söz söyleme yüreği sızlasa yabancı olur.* ”
1860. (14522): Tuğanıña süz üte. “ *Kardeşine söz çok.* ”
1861. (14523): Tuğanıñnan bizme, nesëlëñ ƙorır. “ *Kardeşinden bezme, neslin kurur.* ”
1862. (14524): Tumaçadan⁶⁹ turı ðeber. “ *Tumaçadan doğru haber.* ”
1863. (14525): Iru – tuğan bër ülëde, bër tërëde. “ *Nesil – akraba bir ölüde, bir diride.* ”
1864. (14526): Iru – tuğan talaşır, doşman kilse yaraşır. “ *Kardeş – akraba dalaşır, düşman gelse barışır.* ”
1865. (14527): Irulınıñ uğı uzar. “ *Soylunun oku geçer.* ”
1866. (14528): Iruı yuƙ ir bulmas, ölgëşë yuƙ tun bulmas. “ *Soyu olmayan er olmaz, örneği olmayan kıyafet olmaz.* ”

⁶⁹ Tumaça: Ortaƙ soydan son ikinci nesilden olan kimselerin her biri, doğmaca.

1867. (14529): Üzəñnəkə bər etse de bər tarta. “ *Kendinin ki bir etse de bir tartar(çeker).* ”
1868. (14530): Üzəñnəkə etəp yəkmıy(yıkmıy). “ *Kendinin ki itip yıkmıyor.* ”
1869. (14531): Can ҡardeşə mal ҡardeşə tğəl. “ *Can kardeşi mal kardeşi değıl(dir).* ”
1870. (14532): Can tartmasa, ҡan tarta. “ *Can çekmese, kan çeker.* ”
1871. (14533): Cidə avılda cidə ҡardeşəñ bulsın. “ *Yedi köyde yedi kardeşin olsun.* ”
1872. (14534): Bəznəñ nesəlnəñ küzə yeşəl. “ *Bizim soyun gözü yeşil.* ”
1873. (14535): İkə tuıp bər ҡalğanım tğəl. “ *İki doğup bir kalmamışım.* ”
1874. (14536): Pəlemennik, yarıq baş, sin bit miņa ҡarəndeş. “ *Soyluluk, yarık baş, sen ne de olsa bana kardeş.* ”
1875. (14537): Cidə babasın tanıtı. “ *Yedi babasını tanıtmak.* ”

3.16.1. Abıy – Enə, Apa – Sənəl (Ağabey – Küçük Erkek Kardeş, Abla – Küçük Kız Kardeş)

1876. (14538): Abzıyınıñ saķalı yanğanın kürseñ üzəñnəkən suğa tıķ. “ *Ağabeyinin sakalının yandığını görürsen kendininkini suya sok.* ”
1877. (14539): Abzıy sin minəm bəlen üzəñ tuğan, ıñgırçağım tuğan tğəl. “ *Ağabey sen benim ile kendin kardeş, eyerciğim kardeş değıl.* ”
1878. (14540): Abıyınnan alda tebəge basma. “ *Abinden önce tuzağa basma.* ”
1879. (14541) :Ağa aķķanda, ciñge cıkkende yaħşı. “ *Ağabi akınca, yenge ķoşunca iyi.* ”
1880. (14542): Ağa bulsañ – aķıl eyt, aķıl eytseñ – meğķul’ eyt. “ *Ağabey olursan – aķıl söyle, aķıl söylersen – makul söyle.* ”

1881. (14543): Ağa – eně tatu bulsa, at küp bulır, absın tatu bulsa, aygır küp bulır. “
*Ağabey – kardeş dost olsa, at çok olur, abla – kardeş(kız) dost olsa
aygır çok olur.*”
1882. (14544): Ağay, aldan sağay. “*Ağabey önden kuşkulanır.*”
1883. (14545): Ağay digende sağay. “*Ağabey deyince kuşkulan.*”
1884. (14546): Ağay – eně aķ mıyık, bër – bërëbëzně kaçmıyık. “*Ağabey – küçük
kardeş(erkek) ak bıyık, bir – birbirimize vurmamak.*”
1885. (14547): Ağay – eně – açı, bal – töçë. “*Ağabey – kardeş – acı, bal – tuzsuz.*”
1886. (14548): Ağay – eně bëlen aş tatlı. “*Ağabey – kardeş ile yemek tatlı.*”
1887. (14549): Ağay – enëden ayu – bürë kırıkķan. “*Ağabey – kardeşten ayı – kurt
korkmuş.*”
1888. (14550): Ağay – enëneň kadërë amanlıkta bëlënmi, yamanlıkta bëlënër.
“*Ağabey – kardeşin kıymeti sağlıkta bilinmiyor, kötülükte bilinir.*”
1889. (14551): Ağay – enëneň tartışı – tuy bülegë yertışı(yırtışı). “*Ağabey –
kardeşinin çekişmesi – toy hediyesi yırtışı.*”
1890. (14552): Ağay – anëň sau bulsa – edem times, kisevëň ozın bulsa - kulin
koymas. “*Ağabey – kardeşin sağ olsa – adam değmez, maşan uzun
olsa – kolun yanmaz.*”
1891. (14553.): Ağay – enëneň yamanlap, tuğan kaydan tabarsın; argamaķnı
yamanlap, tolpar kaydan tabarsın. “*Ağabey – kardeşini kötöleyip –
kardeş nerden bulursun; küheylanı kötöleyip, kanatlı atı nerden
bulursun.*”
1892. (14554): Ağaylar bulsa – aş kilër, tuğannar bulsa – tu kilër. “*Ağabeyler olursa
yemek gelir, kardeşler olursa at gelir.*”
1893. (14555): Ağam këmnë alsa, ciņgem şul; apam këmge barsa, ciznem şul.
“*Ağabeyim kimi alırsa, yengem o, ablam kime varırsa eniştem o.*”

1894. (14556): Ağanı kürëp ënë üser, apanı kürëp sëñël üser. “ *Ağabeyini görüp küçük erkek kardeşini yetiştirir, ablanı görüp küçük kız kardeşini yetiştirir.* ”
1895. (14557): Ağası barnıñ sağı bar, balası barnıñ yemë bar. “ *Ağabeyi olanın muhafızı var, çocuğı olanın yaşama sevinci var.* ”
1896. (14558): Ağası barnıñ yağası bar. “ *Ağabeyi olanın sığınacak kıyı var.* ”
1897. (14559): Apasın küzet, sëñëlësën al. “ *Ablasını gözet, küçük kız kardeşini al.* ”
1898. (14560): At ülse, savır miras; ağa ülse, ciñgi miras. “ *At ölse, post miras; ağabey ölse yenge miras.* ”
1899. (14561): Aşamasañ da, may yağı; yamanlasañ da, ağay yağı. “ *Yemesen de, yağ iyi; kötölesen de ağabey iyi.* ”
1900. (14562): Ayamda bulsa yalarım, apamda bulsa kabarmın. “ *Büyük ablamda olsa yalarım, ablamda olsa ısıtırırım.* ”
1901. (14563): Brat bratnıñ kötü kötkëñëne rad. “ *Kardeş kardeşinin sürü gözlemesine sevinir* ”
1902. (14564): Brat bratnıñ tęgërmen tartқанına në rad. “ *Kardeş kardeşin horlayarak uyumasına sevinmez.* ”
1903. (14565): İgeçëm öyëne bargançı igertçëlëk on ilermën. “ *Ablam kardeşim evine gidene kadar ekmeçlik un elerim.* ”
1904. (14566): Kolan kaqtan cirense, kaç tapmıy çölde üler; üzënëñ başın zur totқан ağayınñ başın hür totқан - qarëndeş tapmıy yat ta üler. “ *Kulan (at) yağmur suyundan iğrense, yağmur suyu bulamaz çölde ölür; kendi aklını (başını) büyük gören, ağabeyinin başını horlayan kardeş bulamaz yaban eller de ölür.* ”
1905. (14567): Olı ağa – ikëñçë ata. “ *Büyük ağabey – ikinci baba.* ”
1906. (14568): Tauğa qarap tau bulma, ağay – ëñëñe yau bulma. “ *Dağa bakıp dağ olma, ağabey – kardeşine düşman olma.* ”

1907. (14569): ěně yaĥşı bulsa, aġanın beĥĕtĕ; bala yaĥşı bulsa atanın beĥĕtĕ.
“*Küçük (erkek) kardeş iyi olsa, aġabeynin şansı; çocuk iyi olsa babanın bahtı.*”
1908. (14570): Ęnĕnĕj malı küp bulsa, aġa bulır; kilĕnnĕj aşı küp bulsa, ana bulır.
“*Küçük erkek kardeşin malı çok olsa, aġabey olur; gelinin yemeġi çok olsa, anne olur.*”
1909. (14571): Ęnĕşĕ barnın tınıçı bar. “*Küçük erkek kardeşi olanın rahatı var.*”
1910. (14572): Ęnĕşĕ ġayretlĕ bulsa, aġası ġadĕrlĕ bulır. “*(Küçük) erkek kardeşi ġayretli olsa, aġabeyi kıymetli olur.*”
1911. (14573): Yaman Ęnĕġe aġa bulma, yaman tunġa yaġa bulma. “*Kötü kardeşe aġabey olma, kötü kıyafete yaka olma.*”
1912. (14574): Yaĥşı aġa – cil yaġına koyma, ışık yaġına ġala. “*İyi aġabeyi – rüzgar tarafına bırakma, siper yanına kalsın.*”
1913. (14575): Özeġge bavı, ozın bulsa da, cirge citmes; ěnĕ, yaĥşı bulsa da, olı abızıyġa citmes. “*Üzengi baġı uzun olsa da, yere yetmez; kardeşi iyi olsa da büyük aġabeye yetmez.*”
1914. (14576): Üz aġasın aġalamagan – kĕşĕ aġasın yaġalar. “*Kendi aġabeyini aġabey sayamayan – başkasının aġabeyini tutar(tarafına geçer).*”
1915. (14577): Ülgen aġayġa yuġalġan tay. “*Ölmüş aġabeye kaybolan tay.*”
1916. (14578): Aġay olı, min zur – atġa pĕçen kĕm salır? “*Aġabey ulu, ben büyük – ata ot(u) kim salar?*”
1917. (14579): Aġay eşli – min arıyım. “*Aġabeyim işli – ben yorgunum.*”
1918. (14580): ġamar aġası yuk, ġurġır ġucası yuk. “*Kollayacak aġabisi yok, korkacak sahibi yok.*”
1919. (14581): Sin aġa da min aġa, bu sıyrını kĕm baġa. “*Sen aġabey de ben aġabey, bu ineġe kim bakar*”
1920. (14582): Tetey bara, min de baram ebet ġilek küterĕp. “*Abla varsın, ben de varayım, öğle yemeġi vaktine kova kaldırıp.*”

1921. (14583): Tetenı tıyı kn bıy. “ *FahiŒe dğn gn bıy.* ”
1922. (14584): Çeçen – baŒın tuzdırgan, apasınnan uzdırgan. “ *Saçını – baŒını dağıtın, ablasından geçiren (ablasıyla mr geçiren).* ”
1923. (14585): Cıñem yaman bulsa da, yağam yağŒı; zem yaman bulsam da ağam yağŒı. “ *olum kt olsa da, yakam iyi; kendim kt olsam da ağabeyim iyi.* ”

3.16.2. İr Yağı Hem Hatın Yağı arndeŒler (Erkek Tarafı Ve Kadın Tarafı KardeŒleri)

1924. (14586): Ardağsızınğ arğası tuza, cıñgeŒznğ cıñ tuza. “ *Kıymetsizin sırtı tozar, yengesizin olu tozar.* ”
1925. (14587): AŒa, oda, artasınnan, artasınnan, zğ çıgıp tartırsınğ terteseñnen. “ *AŒar, dnrc, yaŒlısından, yaŒlısından kendin çıkıp çekersin okundan.* ”
1926. (14588): AŒamıym dıgen odaa aŒağın altmıŒ yuaa. “ *Yiyemiyorum diyen dnrler, yemiŒ altmıŒ (tane) brek.* ”
1927. (14589): Baldız – altınğ manğın kmŒ. “ *Baldız altına banılmıŒ gmŒ.* ”
1928. (14590): Barır cir bulmağın bacası yne barır. “ *Gidecek yeri olmayan bacanağının evine gider.* ”
1929. (14591): Baca bacanınğ kt ktkenn tler. “ *Bacanak bacanağın srsnn beklemesini ister.* ”
1930. (14592): Baca bacasıñ krse, tl ııtı. “ *Bacanak bacanağını grse, dili kaŒınır.* ”
1931. (14593): Biağa – btn ir, canağa – yartı ir. “ *Kaynana – tam erkek, kayın birader – yarım erkek.* ”

1932. (14594): Biyëm üldë, tınıç buldı, çınayağ yoqırı çümëç buldı. “ *Kaynanam öldü, rahat oldu, çini çanak kepçe oldu.* ”
1933. (14595): Biyëmge yarağançı bilsëz qalır sıñ. “ *Kaynanama yarayana kadar belsiz kalırsın.* ”
1934. (14596): <<Gömërëm üttë, irëm bër üptë, anı da qayınanam kürëp minë süktë>> - dip eytken bër qatın. “ <<Ömrüm geçti, kocam bir(kez) öptü, onu da kaynanam görüp bana sövdü>> - diye söyledi bir kadın. ”
1935. (14597): Yıraq cirge qoda bulsañ, döye – döye aş kilër, yaqın cirge qoda bulsañ, döye – döye süz kilër. “ *Uzak yere dünür olursan, deve – deve yemek gelir, yakın yere dünürcü olursan deve – deve söz gelir.* ”
1936. (14598): İke biyëmge bër kilën, köyli alsın këm köyën. “ *İki kaynana bir gelin, tertipli alsın başkası hasret.* ”
1937. (14599): İke qodağynıñ arasına altmış yıl ëlek qar tavı üsëp quya, di. “ *İki dünürcünün arasına altmış yıl önce kar dağı yetişip koyar, denir.* ”
1938. (14600): İr qardeş – işek qatında, qatınnıqı – tür başında. “ *Erkeğin kardeşi – kapı katında, kadının ki – baş köşenin başında.* ”
1939. (14601): İr yağı tartқан – artқан, ir yağı törtken – bölgen. “ *Erkek tarafı çekmiş – artmış, erkek tarafı dürtmüş – batmış.* ”
1940. (14602): İrën söygen qatın qayınanasın qürmet iter. “ *Kocasını seven kadın kaynanasına qürmet eder.* ”
1941. (14603): Qayınana bëlen qandalaga daru yuq. “ *Kaynana ile tahtakurusu ilacı yok.* ”
1942. (14604): Qayınana bulsañ bër küzëñ – suqır, bër qolağın çuqraq bulsın. “ *Kaynana olursan bir gözün – kör, bir kulağın sağır olsun.* ”
1943. (14605): Qayınana kitse - qadër kiç, kilën kitse – beyrëm kiç. “ *Kaynana gitse küçük bayram, gelin gitse – bayram akşam.* ”
1944. (14606): Qayınana öyde bulsa, öynëñ astı öske kile. “ *Kaynana evde olsa, evin altı üstüne gelir.* ”

1945. (14607): ayınana ayayıp tormas kil n kiy r l p tormas. “ *Kaynana alak g n ll  olur gelin gerilip durmaz.* ”
1946. (14608): ayınanadağı kiyevden arganılđan et artı. “ *Kaynanadaki g veyden beddua edilen k pek fazla(dır).* ”
1947. (14609): ayınananığ iğ yağsısınnan da ozđın tavığı kile di. “ *Kaynananın en iyisinden de kuzgun sesi gelir, denir.* ”
1948. (14610): ayınananığ t l  taban astınnan, im ğ. “ *Kaynananın dili taban altından, sanki.* ”
1949. (14611): ayınananığ yağsısı – temuğ utınnığ atısı. “ *Kaynananın iyisi – cehennem ateğinin kıvılcımı(dır).* ”
1950. (14612): ayınanası nindi – kil n  Şundıy. “ *Kaynanası nasıl – gelini  yle.* ”
1951. (14613): ayınanasına yarağan – ir ne yarağan. “ *Kaynanasına yarayan – kocasına yaramığ.* ”
1952. (14614): ayıns ğ l - ayın Şırpı. “ *G r mce – kayın alı.* ”
1953. (14615): ayđı yuğta ayđıdır ayınanamnığ ayđısı. “ *Dert olmayınca derttir kaynanamın belası.* ”
1954. (14616): ayđısı yuğ ayınanası  c n ayđırđan. “ *Derdi olmayan kaynanası iin dertlenmiğ.* ”
1955. (14617): apa avızına oda kilse - abam b len orığım, kiyev m b len ızım kils  - azan b len tursığım. “ *Kapı ağzına diiniir gelse – kirmenim ile ipim, damadım ile kızım gelse – kazan ile testim.* ”
1956. (14618): K ğ n ğ bacası baca k k, b zn ğ baca kece k k. “ *Bağkasının bacanağı bacanak gibi, bizim bacanak kei gibi.* ”
1957. (14619): Kil n buldım - ayınanağa yaramadım, ayınana buldım – kil nge yaramadım. “ *Gelin oldum – kaynanaya yaramadım, kaynana oldum – geline yaramadım.* ”

1958. (14620): Kilenge qaynana bñlegē: bñlezēk birse, bñlep yōrēr, yōzēk birse, yōzēp yōrēr. “ *Geline kaynana (bñlñmñ) tarafı: bilezik verse bilerek yñrñr, yñzñk verse (rahatqa) yñzñp yñrñr.* ”
1959. (14621): Kilēnēn yaratmaēan qaynana aē utırtqanda namazēa kērēēēr. “ *Gelinini sevmeyen kaynana yemeēēe otururken namaza giriēir.* ”
1960. (14622): Kilēēmegen qaynanaēa borınnı bñlen cir sōrseē de yaramasın. “ *Anlaēılmayan kaynanaya burnun ile yer kazsan da yaramazsın.* ”
1961. (14623): Qoda aēı bñlen qodaēıy sıylaēkan. “ *Dñnñr yemeēi ile dñnñr kadın ikramlaēmıē.* ”
1962. (14624): Qoda bulēançı bik sınaē, qodalaēkaç bik sıylaē. “ *Dñnñr oluna kadar qaok qaekiē, kız isteyince qaok ikramlaē.* ”
1963. (14925): Qoda - qodaēıy aē aēar, arada yōrgen ni aēar. “ *Hısım – akraba yemek yer, arada yñrñyen ne yer.* ”
1964. (14926): Qoda - qodaēıy bulēançı bik ēzleē te bik soraē, qoda - qodaēıy bulēaçtın, helēē bulsa, bik sıylaē. “ *Hısım – akraba olana kadar qaok araētır da qaok soruētur, hısım – akraba olunca, gñcñn olursa qaok ikramda bulun.* ”
1965. (14927): Qodaēıy kildē - qort kildē. “ *Dñnñrcñ kadın geldi – kurt geldi.* ”
1966. (14928): Qodaēıy utırmasa, atqa ciēēel bula. “ *Dñnñrcñ kadın uturmazsa, adı hafıf (yenilen) olur.* ”
1967. (14929): Qodaēıy qoba cır. “ *Dñnñrcñ kadın övgñlñ tñrkñ.* ”
1968. (14630): Qodalar kilde qabaqqa, kız tēreldē qabaēa. “ *Dñnñrcñler geldi kapıya, kız baēlandı kapıya.* ”
1969. (14631): Qodalar qaapqa tōbēne cıttē, orçıq - qabaēnı al kızım. “ *Dñnñrcñler kapı dibine gelip yetiēti, ig – yabanını al kızım.* ”
1970. (14632): Qodaqa - qodanıqı, tek'dir -hōdanıqı. “ *Dñnñrleēen kiēilerin kızları – dñnñrcññnñki, tekdır Allahınki* ”

1971. (14633): odaŋ ordaŋıday bulsın, odađıyıŋ ađıretēdey. “ *Dūnūriin yaŝıtın gibi olsun – akraban ahretlik (yakın doysun gibi) olsun.*”
1972. (14634): ızımınŋ ayınanası usal, ūzēmnēŋ kilēnēm usal. “ *Kızımı kaynanası kötü, benim gelinim kötü.*”
1973. (14635): ırık ūy oda bulsa, ırđın kilmes. “ *Kırk ev dūnūrcū olsa, yabani gelmez.*”
1974. (14636): ırıs ciŋgi ımız pēŝer, erlē ciŋgi eyren pēŝer. “ *Sert yenge kımız yap(ar), arlı yenge ayran yapar.*”
1975. (14637): Kece bulsa da malıŋ bulsın, baca bulsa da nesēlēŋ bulsın. “ *Keçi olsa da malın olsun, bacanak olsa da neslin olsun.*”
1976. (14638): Kece mal tūđēl, baca ardeŝ tūđēl. “ *Keçi mal deđil, bacanak kardeŝ deđil.*”
1977. (14639): << Minēm ızım ayınanasına amır da basıp bire, ūz kilēnēm utın yarırđa da avırsına>>, - dip eytken di bēr kaynana. “ <<Benim kızım kaynanasına hamur da (basıp) yoğurup verir, kendi gelinim odun yeŝermeye baŝlar da ağır iŝitir. >>, - diye sūylemiŝ bir kaynana.”
1978. (14640): Tūrkēnē yakın atınınŋ tūŝegē cıyılmıy. “ *Akrabalarına yakın kadının dūŝeđi toplanmaz.*”
1979. (14641): Uramnı cidē eylen de bacaŋa kēr. “ *Sokađı yedi (kez) dūn de evine gir.*”
1980. (14642): Usal kaynanaga bēr kilēn de naar, un kiyev de yađŝı. “ *Kūtū kaynanaya bir gelinde kūtū, on gūvey de iyi.*”
1981. (14643): atın ardeŝē kilse – tabada belēŝ⁷⁰, ni ardeŝē kilsē – kūn de tavıŝ. “ *Kadının kardeŝi gelse – tavada beliŝ, erkeđin kardeŝi gelse her gūn (ses) dırdır.*”
1982. (14644): atın ardeŝē tabın yanında, ir ardeŝē iŝēk tūbēnde. “ *Kadın kardeŝi sofraya yanında, erkeğin kardeŝi kapı dibinde.*”

⁷⁰ Belēŝ: İine et, patates, pilav konularak pişirilen ekmek dolması.

1983. (14645): Һатın тоқımı kilse - қапқа ас, ана тоқımı kilse ығып қа. “ *Kadın soyu gelse – kapıyı aç, ana nesli gelirse – çıkıp kaç.*”
1984. (14646): Yavız қайнана yomırқадан сөy tabar. “ *Merhametsiz kaynana yumurtadan yara izi bulur.*”
1985. (14647): <<Өс өyемге өсер көлте urдım, alay da қайнанаға yaramadım>> - dip eyttë, di бër kilën. “ << Üç evime üçer – üçer deste biçtim, öylede kaynanaya yaranamadım>> - diye söyledi, denir bir gelin.”
1986. (14648): Üzë yalқau қайнанаң kilënë de yalқau bula. “ *Kendi tembel olan kaynananın gelini de tembel olur.*”
1987. (14649): Ülem digen қодағыy үгëz eydep baradır. “ *Ölüyorum diyen дүнүrcü öküz haylayıp (sürüp- yemleyip) geliyor.*”
1988. (14650): Can сөygenëm canағay, yartı canım anıқı. “ *Can sevenim canım olsa, yarım canım tam olur.*”
1989. (14651): Canағay yartı ir, ir yuғında бötën ir. “ *Kayın biraderim yarım er, er yokluғunda bütün er.*”
1990. (14652): Cidë bacanı бër бүрë ашаған. “ *Yedi bacagını bir kurt yemiş.*”
1991. (14653): Ciznesë бëlen тınıшмаған baldız apasına da yat. “ *Eniştеси ile durmayan baldız ablasına da yabancı.*”
1992. (14654): Citmesnëң inëң totқанçı ciznem ciңën totsamçı. “ *Yetişmeyeninin eninin tutacaғıma eniştemi yeneni tutsaydım.*”
1993. (14655): Ciyen қарdeş bulmas, cilën аш bulmas. “ *Kadın tarafı kardeş olmaz, inek memesi yemek olmaz.*”
1994. (14656): Ciңgi Һatın ciyannëкë. “ *Yenge hatun kadın tarafıninki.*”
1995. (14657): Ciңgi – ciz ëne. “ *Yenge – prinç iğne.*”
1996. (14658): Ciңgë Һatın – yamau, қалған malı – talau. “ *Yenge hatun – yama, malı – yağma.*”
1997. (14659): Ala - қола бëznëң қода. “ *Alacalı (Ala- bula) bizim akraba.*”

1998. (14660): İkë baca, ikësëne bër kece. “ *İki bacanak, ikisine bir keçi.* ”
1999. (14661): Koda - kodağy bulıştık babalar tuası ğına kıldı. “ *Hısım – akraba buluştuk, çocuklar doğumu epey oldu.* ”
2000. (14662): Pëçkeçem de baş, min de baş, biatayğa san da yuk. “ *Görümcem de baş, ben de baş, kayınbabaya saygı da yok.* ”
2001. (14663): Hikmeti hoda, Möhemmedi koda. “ *Hikmeti Allah, Muhammedi dünür.* ”
2002. (14664): Elëğë de bayağı, kayınatasın tayağı. “ *Çok anılmış, kayınbabasının dayağı.* ”
2003. (14665): Üzë aça üzë koda, ay –hay bëznëñ kodaça. “ *Kendi açar, kendi kuçaklar, ay – hey bizim akraba.* ”

3.16.3. Tuğan Hem Çit – Yat Kardeş (Akraba Ve Yabancı- Yad)

2004. (14666): Ağay – ënë talaşsa yağa yem. “ *Ağabey – kardeş dövüşse, yaka süsü.* ”
2005. (14667): Ağay – ënëñnëñ atı uzğançı avıldeşin tayı uzsin. “ *Ağabey – kardeşin atı yarışacağına köydeşin (hemsehrinin) tayı yarışsin.* ”
2006. (14668): Aşap eçkende dus yahşı, kaygılı könde üz yahşı. “ *Yeyip içerken dost iyi, kederli günde öz iyi.* ”
2007. (14669): Vafasız kardeşten vafalı eşne yahşı. “ *Vefasız kardeşten vefalı dost iyi.* ”
2008. (14670): Dusluk - barlı könde, kardeş - kanlı könde. “ *Dostluk – varlıklı günde, kardeş – kanlı günde.* ”
2009. (14671): Yılaşırğa üz yahşı, sıylaşırğa yat yahşı. “ *Ağlaşmaya öz iyi, ikramlaşmaya yat iyi.* ”

2010. (14672): Yıraktağı tuğannan yakındağı yat artık. “ *Uzaktaki kardeşinden yakındaki yabancı üstün.* ”
2011. (14673): İke tuğan arasına yat kermes. “ *İki kardeş arasına yabancı girmez.* ”
2012. (14674): İke tuğan bal kapkan çittegeler çüp kapkan. “ *İki kardeş bal kapmış, dıştakiler çöp kapmış.* ”
2013. (14675): Künjël yat bulsa, üz de yat. “ *Gönül yabancı olsa, öz de yabancı (olur).* ”
2014. (14676): May aşagande yat yahşı, kan yotkanda - qarëndeş. “ *Yağ yerken yabancı (el) iyi, kan yutarken – kardeş.* ”
2015. (14677): Tabağında aşın bulsa, duslar yahşı; tabağında aşın bëtse, tuğannar yahşı. “ *Tabağında aşın olsa, dostlar iyi; tabağında aşın bitse kardeşler iyi.* ”
2016. (14678): Tuğan küp te, bërtuğanday bulmıy; tanış küp te, qardeşëndey bulmıy. “ *Akraba çok da öz kardeş gibi olmuyor; tanıdık çok da kardeşin gibi olmuyor.* ”
2017. (14679): Tuğan tuğan bëlen tabışır, yatka bela yabışır. “ *Kardeş – kardeş ile buluşur, yabancıya bela yapışır.* ”
2018. (14680): Tuğan tuğannı tabır, yatka belasë kalır. “ *Kardeş kardeşi bulur, yabancıya belası kalır.* ”
2019. (14681): Tuğan – töçë, yat – eçë. “ *Kardeş – tuzsuz, yad tuzlu (çorak).* ”
2020. (14682): Tuğanga tuğan tabılır, yatka bela yağılır. “ *Akrabaya akraba bulunur, yabancıya bela yandırılır.* ”
2021. (14683): Tüşkë ayılınñ batkanın iyesë bëlmes, at bëlër; ip yëğëtnën kadërën ağa – ënë bëlmes, yat bëlër. “ *Döşe giydirilen eyer kayışının batanını sahibi bilmez, at bilir; Er – yiğidin kaderini ağabey – kardeş bilmez yad bilir.* ”
2022. (14684): Yakın bëlen yardımleş, yat bëlen qardeşleş. “ *Yakın ile yardımlaş, yabancı ile kardeşleş.* ”

2023. (14685): Yağına yalđanıđını eytme, itke ınığını eytme. “ *Yakına yalanını söyleme, yabancıya gerçeğini (sırrını) söyleme.* ”
2024. (14686): Yaman tuğanığ bulđanı ıyadı ipteşđ bulsın. “ *Kötü kardeşin olacağına iyi arkadaşın olsun.* ”
2025. (14687): Yat kaşığı avız yırtar. “ *Yaban kaşığı ağız yırtar.* ”
2026. (14688): Yat keşđnđ baskıçı biyđk. “ *Yabancı kişini merdiveni yüksek olur.* ”
2027. (14689): ulında yala bar, yalasağda bela bar. “ *Yabancı gelinde iftira var, iftirasında bela var.* ”
2028. (14690): Yat sıylaşırđa, yakın sđrleşđerde yadı. “ *Yabancı – ikramlaşırken, yakın sırlaşırken iyi.* ”
2029. (14691): Yat – yalanganda, tuğan – lgende. “ *Yabancı – yalanınca (yalanında) kardeş – lnce.* ”
2030. (14692): Yatka yalığanı ı, yat ta yanını ıarmala. “ *Yabancıya yalvaracağına, yat da yanında elinle yokla.* ”
2031. (14693): Yatnıkı yanan ter, zđnnđkđ zektan ter. “ *Yabancınıki yandan geçer, kendiniki candan geçer.* ”
2032. (14694): Yatnığ atı uzđanı zđđnđđ tayın uzsın. “ *Yabancının atı geçeceğine, kendi tayın geçsin.* ”
2033. (14695): Yatnığ tadı - ıan tadı, tuğan tadı – bal tadı. “ *Yabancının tadı – kan tadı, kardeşin tadı – bal tadı.* ”
2034. (14696): Yattan krme, zden kr. “ *Yabancıdan görme kendinden gr.* ”
2035. (14697): Yadı kn kilse, yat yadı; yaman kn kilse, z yadı. “ *İyi gün gelse, yabancı iyi; kötü gün gelse kendin iyi(dir).* ”
2036. (14698): z bđlen zđlđp sylegenğ yat bđlen yatıp söyle. “ *Can ile ayrılıp söyleyeceğine yabancı ile yatıp söyle.* ”
2037. (14699): z tđrmes, yat yarlıkıamas. “ *z öldürmez, yabancı merhamet etmez.* ”

2038. (14700): Üzëñněķë üz itmese, yatlar bigrek üz itmes. “ *Canınunki can etmese, yabancılar daha çok can etmez.* ”

2039. (14701): Ęşë tōşse – üz kēşë, Ęşë bētse - yat kēşë. “ *İş i düş se – esas adam, iş i bitse – yabancı adam.* ”

2040 (14702): Cidë yat ta bolay kılanmas. “ *Yedi yabancı(ya olabilir) da böyle davranılmaz.* ”

DİZİN – SÖZLÜK

A

abın- yıkılmak, sürçmek, sendelemek

a. -ma 156

abıy kendinden büyük erkek kardeş,
ağabey

a. +ıñnan 1878

abız olgun ve kendisinden yaşlı adam,
beyefendi okumuş, tahsilli, ağabey

a. +ın 678

a. +ıyğa 1913

abruy otorite, itibar, ün, nam

a. +lı 153

absın abla, küçük kız kardeş

a. 1881

abızıy bk. abız

a. 1877

a. +ıñnıñ 1876

aç aç açlık hissi duyan

a. 645

a. 1658

a. ıķķanğa 469

a. +tan 655, 1771

aç- açmak

a. 807, 1983, 2003

a. +ar 22

a. -ılmağan 236

a. -ık 17

a. -ķançı 807

a. -ķanda 1284

açı acı

a. 140, 1550, 1602, 1885

a. +sın 725

a. +sız 279

açķıç anahtar

a. +ı 538

a. +sız 25

açu kızma, öfke

a. +dan 953

a. +ı 426, 1559

a. +ın 725, 908

a. +ınnan 712

adanaş kardeş

a. 1820

adanaş+(adanaş kardeş kardeş

a. +ķa) 1809

adaş- yolunu kaybetmek, azmak,
yoldan çıkmak, sapmak

a. -mıym 775

a. -tıra 775

adrës adres

a. 155

ağa ağabey, aga.

- a. 154, 951, 1879, 1880,
1881, 1898, 1905, 1908,
1911, 1912, 1919, 2021
- a. -lamağan 1914
- a. +m 1893, 1923
- a. +nı 1894
- a. +nıñ 1907
- a. +sı 1895, 1896, 1910, 1918
- a. +sın 1914
- a. +y 1916
- a. +yınıñ 1904
- ağaç** ağaç
- a. 231, 536, 1289, 1302, 1520,
1631, 1808
- a. +ına 1603, 1683
- a. +ınıñ 798
- a. +қа 1647
- a. +nı 50
- a. +nıñ 797
- a. +tan 1421
- ağar-** ağarmak, beti benzi solmak,
kirlerden arınmak
- a. -mas 1394
- ağay** ağabey
- a. 1882, 1883, 1884, 1885,
1886, 1887, 1888, 1889, 1890,
1891, 1899, 1906, 1917, 2004,
2005
- a. +ğa 1915
- a. +lar 1892
- ağay+ěně** ağabey kardeş
- a. +lě 429
- ağu** zehir
- a. +ı 1259
- ağır** son
- a. +ında 853
- ağiret** pek yakın dost
- a. 791
- a. +ěndey 1971
- ağmak** ahmak
- a. 468, 679
- aқ** beyaz
- a. 327, 656, 1130, 1686, 1884
- aқ-** akmak
- a. ım+(ağ-ım) 774
- a. -қанда 1879
- aқça** para, akçe
- a. 191, 454, 870, 933, 1471,
1804
- a. +sı 609
- a. +sız 63
- aқıl** akıl
- a. 478, 570, 952, 1581, 1774,
1880, 1880
- a. +dan 1679
- a. +ı 197, 482, 1063, 1294
- a. +ın 1296
- a. +sız 19, 158, 159
- aқıllı** uslu, iyi huylu, terbiyeli, akıllı,
akıllıca, mantıklı
- a. +lı 19, 427, 778, 934, 1128,
1145, 1444, 1725
- aқsaқ** aksak
- a. 292, 909

aktık en son, en son çocuk

- a. 644
- a. +ı+(aktığ. ı) 1018
- a. +ına+(aktığ. ına) 1477
- a. +ında+(aktığ. ında) 1624

al- almak

- a. 454, 463, 464, 474, 485, 508, 513, 548, 581, 591, 1600,1651, 1897, 1969
- a. -a 421, 488, 554, 730,1121, 1751
- a. -asıñ+(kil-se) 965, 1092
- a. -dım 517, 586, 587, 690, 691
- a. -dın 550
- a. -ğaç 689
- a. -ğan 455, 456, 457, 498, 564, 935, 935, 1130, 1586, 1850
- a. -ğançı 361, 474, 557, 689,

1121

- a. -ğanda 549
- a. -ğandağıday 865, 971
- a. -ğanı 818
- a. -ğanım 588
- a. -ğannıñ 1095
- a. -hatın 454
- a. -ına 693
- a. -ingän 227
- a. -inmağän 227, 1366
- a. -inmıy 62
- a. -ıp 455, 494, 575, 590, 765, 1557, 1720

- a. -ır 446, 709, 858, 859, 1471, 1842
- a. -ma 459, 465, 495, 508, 534, 558, 1177
- a. -mağän 1133, 1548, 1659
- a. -mağ 551, 552
- a. -mas 161, 251, 432
- a. -masın 151, 1068
- a. -sa 1034, 1893
- a. -sañ 164, 454, 461, 462, 463, 464, 471, 513, 553, 555, 682, 1332, 1458, 1839
- a. -sın 1654, 1936
- a. -u 524
- a. -uçığa 458

al ön, önce

- a. +dan 160, 604, 639, 1882
- a. +dı 1044
- a. +dında 411, 959, 965, 1241
- a. +dındağı 1640

ala ala, alaca, benekli

- a. 943
- a. 1508, 1736
- a. 1997

alam Allah'ım

- a. 1589

alama kötü, eski

- a. 1129

alar (ul:o gösterme ve kişi zamiri)

onlar

- a. +dan 3

alay onun gibi, öyle

- a. 1985
- alda** bk. al
- a. 597, 1878
- alda(u)-** aldatma, hile
- a. -dan 383
- a. -mas 1506
- aldan-** aldanmak
- a. -mas 505
- alıptay alpcik, alp yavrusu
- a. 1604
- alış** uzak
- a. +nı 281
- a. +ka 1423
- alış-** değişmek, alma verme
- a. -ır 397
- a. -tır+(almas) 1577
- alış** dua
- a. 92
- a. 1547
- alla** Allah
- a. 576, 981
- alma** elma
- a. 1603, 1626, 1683
- almağaç** elma ağacı
- a. 428, 1628
- alış** alış veriş, değiş tokuş
- a. +ına 1332
- altau** altısı birden, altız
- a. 1445
- altı** altı
- a. 429, 453, 779, 936, 937, 1604, 1658
- a. +sı 984, 1460
- altın** altın
- a. 159, 274, 525, 1017, 1046, 1444, 1456, 1721, 1726, 1730, 1739
- a. +ğa 62, 1927
- a. +nan 328
- altmış** altmış
- a. 1010, 1926, 1937
- aman** emin, sağ, sağlim
- a. +lıkta 1888
- ana** anne
- a. 3, 855, 1558, 1559, 1560, 1561, 1562, 1563, 1564, 1565, 1566, 1567, 1568, 1576, 1580, 1581, 1585, 1590, 1594, 1595, 1596, 1597, 1604, 1605, 1606, 1607, 1608, 1609, 1610, 1619, 1621, 1639, 1646, 1722, 1723, 1724, 1725, 1730, 1731, 1732, 1733, 1734, 1735, 1744, 1745, 1746, 1747, 1748, 1749, 1750, 1751, 1752, 1753, 1774, 1785, 1787, 1792, 1799, 1800, 1805, 1908, 1983
- a. +da 1584, 1777
- a. +dan 1252, 1253, 1254, 1557, 1586, 1738, 1755, 1781, 1798
- a. +ğa 1450, 1736, 1737, 1754, 1773, 1780, 1788, 1790, 1793, 1797

a. +lı 1611, 1612, 1726, 1739,
1757
a. +m 1589, 1758, 1801
a. +nı 1617, 1740, 1759, 1771
a. +nıkı 1779
a. +nıñ 1560, 1569, 1598,
1599, 1613, 1625, 1721, 1741,
1772, 1776, 1789
a. +ñ 1570, 1591, 1592, 1602,
1729, 1767, 1768, 1769, 1791,
1803, 1804, 1093, 1342
a. +ñda 1571
a. +ñnı 1743, 1770
a. +ñnıñ 1579
a. +sı 359, 459, 1160, 1330,
1518, 1574, 1587, 1588, 1616,
1618, 1620, 1627, 1628, 1629,
1630, 1634, 1635, 1636, 1641,
1642, 1647, 1648, 1649, 1653,
1727, 1760, 1761, 1762, 1763,
1778
a. +sın 814, 1582, 1583, 1654,
1742, 1764, 1802
a. +sına 471, 1603, 1624, 1651,
1652, 1655, 1728, 1775, 1782
a. +sında 1650
a. +sınıñ 1626
a. +sinnan 403
a. +sız 1575, 1611, 1614, 1615,
1765
a. +sıznı 460, 1766

aně kardeş

a. +ñ 1890
anda o kişide
a. 82,
anı onu
a. 1161, 1315, 1934
a. +ñ 965, 1642
anıķı tam
a. 1988
annan ondan
a. 551, 625, 876, 929
aña ona
a. 1284
añla- anlamak
a. -y+(añlı-y) 1620
apa abla
a. +m 1893
a. +mda 1900
a. +nı 1894
a. +sın 1897
a. +sına 1991
a. +cinnan 1922
ara ara
a. 74, 1810
a. +da 1963
a. +nı 280
a. +sı 805
a. +sına 1152, 1157, 1177,
1937, 2011
aram ziyan
a. 1792
arba araba
a. 462, 938, 1148, 1597

- a. +nıñ 733, 1131
- a. +ñ 1029
- a. +sın 1685
- arçı** güveyin evine giderken kızını uğurlamak
- a. +lık 717
- ardağ** hürmetli, kıymetli
- a. +lı 1712
- a. +sız 1712
- a. +sıznıñ 1924
- arğamak** çok iyi at, binek atı, savaş atı, küheylan
- a. 777, 1089, 1557, 1820
- a. +nı 1891
- a. +nıñ 161, 1684
- arğan** yorgun
- a. +ın 890
- arğı** öteki
- a. 669
- arğıl** çentikten (kertikten) ya da düzenden aykırı aşmak, ıplamak, dik sıçramak
- a. 1132
- arığ** zayıf
- a. 783
- arı-** yorulmak
- a. -ma 1031
- a. -masın 1101
- a. +yım 1917
- arıslan** arslan
- a. 184, 200, 202, 819, 926, 939
- a. +ga 190
- a. +nar 212
- a. +nıñ 780
- arış** çavdar
- a. 1036, 1769
- arğa** arka
- a. 1752
- a. +lı 1756
- a. +m 1758
- a. +nda 787
- a. +sı 801, 1660, 1924
- a. +sında 974, 974
- arğılı** enine, çapraz, aykırı
- a. 1317
- art** art, arka, sırt
- a. +ındağı 1640
- a. +ınnan 309, 340, 368, 939, 1134, 1316
- art-** artmak
- a. -ın 237
- a. -ır 956, 1115
- a. -kaç 1287
- a. -қан 1939
- aru** saf, temiz, sağlıklı
- a. 178
- as-** asmak
- a. -mıylar 1396
- asıl** asıl, dip, kök
- a. 940, 1720
- a. +ı 212, 833, 880, 1146, 1823
- a. +ın 178
- a. +ına 1816
- a. +lığı 213

- a. +sız 1720
- aslamçı faiz**
- a. +sız 598
- asra-** terbiye etmek
- a. -ğanda 1409
- a. -mıy 1786
- a. -p 317, 1409
- a. -rğa 1025
- a. -sañ 1551
- a. -sın 1318
- a. -şa 1328
- a. -y+(asrı-y) 1328, 1604, 1786
- a. -y+(asrı-y)+(al-mağan) 1469
- asrau** kadın hizmetçi
- a. 679
- ast alt**
- a. +a 1814
- a. +an 1443
- a. +ı 1944
- a. +ında 731, 1438
- a. +ınnan 222, 1158, 1948
- aş-** aşmak, geçmek
- a. -a 1925
- a. -ağız 744
- a. -ırır 21
- a. -қан 1132
- aş yemek**
- a. 117, 125, 574, 599, 600, 684, 709, 847, 1008, 1096, 1110, 1147, 1206, 1388, 1532, 1533, 1536, 1537, 1886, 1892, 1935, 1959, 1963, 1993
- a. +ı 225, 623, 1530, 1908, 1961
- a. +ın 15, 911, 1655
- a. +ıñ 971, 2015
- a. +қа 280, 402, 408, 646, 1553
- a. +nı 281, 469
- a. +ta 1386
- a. +tan 1807
- aş+(aşa-** yemek, yemek
- a. -r) 1456
- aşa-** yemek yemek
- a. -dı 680
- a. -mağan 1221
- a. -masañ 1899
- a. -may 652
- a. -mıy 95
- a. -mıym 680, 1926
- a. -ğan 1702, 1926, 1990
- a. -ğande 2014
- a. -p 643, 646, 740, 2006
- a. -r 249, 481, 1456, 1963
- a. -rsın 983
- a. -y+(aşı-y) 384, 411, 824, 870, 1213
- a. -ysı+(aşı-ysı) 1421
- aşamsaқ** obur
- a. 947
- aşarçılık** açlıkta
- a. +ta 1386
- aşat-** yemek yedirmek
- a. -ırğa 554

- a. -sañ 1566
- aşık-** acele etmek
- a. -ır+(aşığ-ır) 1424
- a. -kan 282, 283, 297, 379
- a. -mıy 916
- aşlık** tahıl ekin yemeklik
- a. 1135
- at-** atmak
- a. -a 1748
- at** at, binek hayvanı
- a. 134, 158, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 195, 196, 206, 214, 241, 262, 263, 275, 276, 352, 387, 393, 398, 415, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 575, 600, 668, 743, 757, 774, 779, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 803, 820, 841, 875, 916, 938, 941, 942, 943, 944, 953, 1042, 1117, 1132, 1147, 1148, 1214, 1229, 1239, 1246, 1381, 1410, 1477, 1680, 1685, 1697, 1820, 1881, 1898, 2021
- a. +ı 169, 187, 267, 817, 857, 2005
- a. +bız 1249
- a. +ım 946
- a. +ın 237, 947, 951, 1210
- a. +ınıñ 1499
- a. +innan 1133
- a. +ıñ 168, 932, 948, 950, 1035, 1101, 1673
- a. +ka 563, 804, 1095, 1627, 1788, 1916
- a. +lar 265
- a. +lınıkı 599
- a. +nı 388, 389, 945, 1616
- a. +nıñ 277, 777
- a. +tan 790, 1410, 1707
- at** isim, şan
- a. +a1133
- a. +ı 392
- a. +ı 729, 789, 2032
- a. +ın 949, 1210
- a. +ka 1966
- a. +lı 948
- ata
- a. 471, 814, 1450, 1505, 1659, 1660, 1661, 1662, 1663, 1664, 1665, 1666, 1676, 1678, 1685, 1686, 1687, 1688, 1689, 1690, 1691, 1695, 1708, 1709, 1715, 1716, 1717, 1718, 1719, 1721, 1723, 1724, 1725, 1730, 1731, 1732, 1733, 1734, 1735, 1736, 1737, 1738, 1739, 1740, 1741, 1742, 1743, 1744, 1745, 1746, 1747, 1748
- ata** baba
- a. 1749, 1750, 1751, 1752, 1753, 1771, 1773, 1774, 1775, 1778, 1779, 1780, 1781, 1785, 1787, 1788, 1789, 1792, 1799, 1800, 1805, 1811, 1812, 1905

a. +ana 3

a. +da 1777

a. +dan 1445, 1679, 1693,
1694, 1695, 1696, 1707, 1713,
1755, 1798

a. +ğa 397, 1692, 1754, 1797

a. +lar 1665, 1674

a. +lı 1712, 1726, 1756, 1757

a. +m 1758, 1801

a. +nı 1759

a. +nıñ 1693, 1722, 1772,
1776, 1907

a. +ñ 1591, 1592, 1602, 1668,
1669, 1670, 1671, 1673, 1729,
1767, 1768, 1769, 1791, 1803,
1804

a. +ña 1672

a. +ñnı 1658, 1770

a. +sı 1684, 1697, 1698, 1699,
1700, 1701, 1702, 1714, 1727,
1760, 1761, 1762, 1763

a. +sın 1680, 1703, 1704, 1711,
1764, 1802

a. +sına 1659, 1683, 1705,
1706, 1728, 1782

a. +sınıñ 1411, 1693, 1696,
1710

a. +sız 1667, 1712, 1765

a. +sıznı 460, 1766

a. +y 1677

ata baba

a. 471, 814, 1450, 1505, 1659,
1660, 1661, 1662, 1663, 1664,
1665, 1666, 1676, 1678, 1685,
1686, 1687, 1688, 1689, 1690,
1691, 1695, 1708, 1709, 1715,
1716, 1717, 1718, 1719, 1721,
1723, 1724, 1725, 1730, 1731,
1732, 1733, 1734, 1735, 1736,
1737, 1738, 1739, 1740, 1741,
1742, 1743, 1744, 1745, 1746,
1747, 1748, 1749, 1750, 1751,
1752, 1753, 1771, 1773, 1774,
1775, 1778, 1779, 1780, 1781,
1785, 1787, 1788, 1789, 1792,
1799, 1800, 1805, 1811, 1812,
1905

a. +ana anne- baba 3

a. +da 1777

a. +dan 1445, 1679, 1693,
1694, 1695, 1696, 1707, 1713,
1755, 1798

a. +ğa 397, 1692, 1754, 1797

a. +lar 1665, 1674

a. +lı 1712, 1726, 1756, 1757

a. +m 1758, 1801

a. +nı 1759

a. +nıñ 1693, 1722, 1776, 1907

a. +ñ 1591, 1592, 1602, 1668,
1669, 1670, 1671, 1673, 1729,
1767, 1768, 1769, 1791, 1803,
1804

- a. +ña 1672
- a. +ını 1658, 1770
- a. +sı 1684, 1697, 1698, 1699, 1700, 1701, 1702, 1714, 1727, 1760, 1761, 1762, 1763
- a. +sın 1680, 1703, 1704, 1711, 1764, 1802
- a. +sına 1659, 1683, 1705, 1706, 1728, 1782
- a. +sınığ 1411, 1693, 1696, 1710
- a. +sız 1667, 1712, 1765
- a. +sızını 460, 1766
- a. +y 1677
- atağ** şan, şöret, nam
- a. +a+(atağ. a) 1790
- atau** ada
- a. +ğa 1665
- atla-** atlamak
- a. -mıy 95
- atlan-** at kuşanmak, ata binmek
- a. -ğan 790
- a. -ıp 873, 1697
- a. -ma 946
- atna** hafta
- a. 982
- a. +sı 750
- au** av
- a. 467
- a. +ğa 260
- au-** düşmek, çökmek, yıkılmak
- a. -dı 1671
- auç** avcı
- a. 467, 559
- aula-** avlamak
- a. -y+(aulı-y) 467
- aulağ** gizli yer sakın
- a. 278
- aulağta** gizlice
- a. 952
- auna-** ağnamak, dalgalanmak
- a. -sın 164
- av-** bk. au
- a. -ar 1729
- avıl** köy
- a. 622, 931
- a. +da 928, 1871
- a. +dan 391, 452, 465
- a. +ın 461
- a. +ınığ 175
- a. +ınığ 175
- avılçı** evden eve işsiz, görevsiz (yumuşsuz) gezmeyi seven.
- a. 929
- avıltaş** aynı köyden, köydeş
- a. 1503
- a. +ın 2005
- avır** ağır
- a. 774, 1075, 1274, 1787, 1859
- a. +lık 25
- a. +sa 781
- a. +u 1177, 1255
- a. +udan 1255
- avır-** hastalanmak

- a. -masın 1101
- avırsın-** ağır duymak, ağır hesap vermek
- a. -a 1977
- avırt-** ağrı olmak
- a. -a 966
- a. -ır 1625, 1625, 1776
- a. -қан 1
- a. -masın 1558
- avıru** hastalık
- a. 2, 25, 1807
- a. +ı 1346
- avız** ağız
- a. 1010, 1033, 2025
- a. +ı 1534, 1553, 1554, 1795
- a. +ın 1411
- a. +ına 1955
- a. +ında 308, 1199
- a. +ınnan 1605
- a. +ııı 1551
- a. +ılıksız 158
- avız+(it-** tadına bakmak
- a. -megan) 1277
- avızlık** ağızlık, gem
- a. +ı+(avızlığı. ı) 803
- ay** ay
- a. 8, 156, 157, 273, 414, 475, 1016, 1392, 1392, 2003
- a. +dan 750, 1392
- a. ıı 776
- a. +ında 782
- a. +ılıgın 1143
- a. +ılık 171, 1433
- a. +sız 932, 1216
- aya** büyük abla
- a. +mda 1900
- aya-** merhamet etmek, acımak, korumak
- a. -ma 1389
- ayaқ** ayak
- a. 330, 893, 994, 1465
- a. +ı+(ayağ. ı) 705, 1095
- ayaz** açık bulutsuz, ayaz
- a. 954, 1066
- aygır** aygır
- a. 1881
- ayık** ayık
- a. 156
- ayıl** eğeri alttan bağlayan kayış
- a. nıı 2021
- ayım** güzel, sevimli
- a. 273
- ayır-** ayırmak
- a. -ılası 50
- a. -ılğaç 1847
- a. -ılıp 7
- a. -ılır 105
- a. -ılırda 593
- a. -ılma 156
- a. -ılmas 1824
- a. -ılı 520
- a. -ırğa+(bul-ğaç) 931
- a. -ırğa+(bul-ğan) 930
- a. -mas 1219

a. -mıylar 994
ayırılık ayrılık
a. +a+(ayırılığ. a) 453
aylık maaş
a. 1676
ayu ayı
a. 918, 1258, 1887
az az
a. 194, 272, 777, 833, 858,
859, 1684, 1684
az- azmak,
a. -mas 298, 897
azamat kahraman, cesur savaşçı
a. 777, 1682, 1684
azık azık, yeyip içmek için hazırlanan
şeyler.
a. +ı+(azığ. ı) 800

B

baba baba
b. +lar 1999
b. +lı 1811
b. +sın 1812, 1875
babay dede, ihtiyar adam
b. 1263
b. +nıkı 744
bacaa bacanak
b. 1929, 1930, 1956, 1975,
1976, 1998
b. +nı 1990

b. +nıñ 1929
b. +ña+(1) 1979
b. +sı 1928, 1956
b. +sın 1930
baddoğa beddua
b. +sın 1569
bağ bağ (sevgi)
b. +ası 472
b. +u 1258
bağana sütun, direk
b. 35
bağēt baht, şans, talih
b. +ě 226
bağ- bakmak
b. 1385, 1816
b. -a+(bağ-a) 1919
b. -қан 1606
b. -ma 1816
b. -masañ 957
b. -ıp+(bağ-ıp) 470, 513
b. -sın 1405
b. -an+(bağ-anamı) 1319
b. -u+(bağ-u) 1282
b. -uı+(bağ-uı) 1259
bağa kurbağa
b. 29, 309, 956
bağal bakkal
b. 170
bağça bahçe
b. 63
bağı ebedi, ölümsüz
b. +ylığı 1354

baķır bakır	1416, 1420, 1422, 1423, 1424,
b. 1046	1425, 1426, 1428, 1429, 1431,
baķravıķ karamuk (hık. koyunlarda göruken bir tür hastalık).	1432, 1437, 1438, 1450, 1451,
b. 1355	1452, 1453, 1454, 1455, 1459, 1516, 1531, 1544, 1549, 1606,
bal bal	1607, 1608, 1609, 1615, 1617,
b. 284, 326, 591, 612, 1260, 1303, 1351, 1407, 1796, 1885, 2012, 2033	1618, 1619, 1620, 1621, 1632, 1637, 1639, 1683, 1686, 1688, 1693, 1696, 1699, 1707, 1708,
b. +dan 90, 1277, 1351, 1407, 1515, 1518	1710, 1712, 1716, 1717, 1732, 1735, 1737, 1739, 1752, 1756,
b. +ġa 1554	1772, 1773, 1774, 1775, 1776,
b. +ı 1516	1782, 1788, 1793, 1817, 1907
bala çocuk, evlat	b. +da 1608
b. 311, 312, 313, 314, 315, 316, 484, 488, 521, 551, 729, 827, 943, 1001, 1076, 1117, 1119, 1228, 1255, 1256, 1257, 1258, 1259, 1260, 1261, 1262, 1263, 1264, 1265, 1266, 1267, 1268, 1269, 1270, 1271, 1272, 1273, 1274, 1275, 1276, 1277, 1278, 1279, 1280, 1281, 1282, 1283, 1284, 1285, 1286, 1290, 1291, 1292, 1293, 1294, 1295, 1296, 1297, 1298, 1337, 1338, 1341, 1350, 1351, 1356, 1359, 1360, 1362, 1363, 1364, 1365, 1366, 1367, 1368, 1369, 1371, 1372, 1374, 1382, 1383, 1384, 1387, 1389, 1392, 1406, 1407, 1410, 1411, 1413, 1414, 1415,	b. +dan 551, 908, 1365, 1610, 1639, 1741 b. +dır 1301 b. +ġa 1299, 1300, 1357, 1373, 1388, 1396, 1397, 1398, 1399, 1403, 1532, 1533, 1605, 1606, 1690, 1691, 1709, 1777, 1793 b. +lar 1725, 1734, 1746 b. +ları 1302, 1725, 1731 b. +larına 506 b. +larınını 1702 b. +lı 1303, 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309, 1310, 1456, 1622, 1623 b. +lık 1311 b. +m 1312 b. +m+(bala. sı) 1515, 1518

b. +nı 317, 318, 320, 1313,
1314, 1315, 1316, 1317, 1318,
1319, 1320, 1321, 1322, 1323,
1324, 1325, 1405, 1443, 1551,
1616
b. +nıŋ 319, 1326, 1327, 1328,
1329, 1330, 1331, 1332, 1333,
1334, 1335, 1336, 1346, 1358,
1370, 1386, 1403, 1421, 1457,
1460, 1517, 1534, 1535, 1550,
1611, 1613, 1614, 1624, 1625,
1641, 1778, 1779, 1780, 1785
b. +nıŋ+(bala. sı) 1516
b. +ŋ 1343, 1344, 1345, 1355,
1427, 1430, 1524, 1525, 1526,
1546
b. +ŋa 1719
b. +ŋnan 1517, 1672
b. +ŋnı 1412
b. +sı 472, 1160, 1337, 1348,
1434, 1517, 1519, 1523, 1524,
1525, 1526, 1529, 1546, 1603,
1626, 1627, 1628, 1629, 1630,
1638, 1640, 1642, 1682, 1684,
1700, 1701, 1705, 1706, 1718,
1720, 1895
b. +sın 1792
b. +sız 1082, 1083, 1303, 1306,
1307, 1308, 1338, 1339, 1631
b. +sızlık 1264
b. +sıznıŋ 1340

bala+(çağa) çoluk çocuk

b. 1287, 1288

bala+(çağa çoluk çocuklu

b. +lı) 1289

b. +çılğa 1341

b. +da 1354

b. +lı 1331

b. +m 1515

b. +ŋ1342

balak paça (pantolan)

b. +ı+(balağ. ı) 1623

balakayëm yavrucağım

b. 1508

balavız balmumu, mum

b. 1532

baldağ halka, kaşsız yüzük, alyans

b. 4

baldız baldız

b. 1927, 1991

balık balık

b. 260

b. 285, 471

b. +çı 1699

b. +nıŋ 681

balpan av öğretilen kartal yavrusu

b. +day 183

balta balta

b. 1244, 1670

bar var, bir şeyin olma durumu

b. 99, 116, 181, 255, 258, 286,

365, 410, 435, 439,462, 473,

484, 531, 562, 566, 569, 646,

- 649, 669, 710, 812, 822, 872,
946, 953, 961, 1006, 1010,
1144, 1208, 1312, 1316, 1491,
1492, 1033, 1584, 1781, 1785,
1795, 1843, 1846, 1895, 1896,
1909, 2027,
b. +da 269
b. +da 1722, 1767
b. +ı 1855
b. +ınan 1695
b. +ında 1632, 1673
b. +ınnan 1855
b. +lı 2008
b. +lıdan 463
b. +nı 119
b. +nıñ 1492, 1895
b. + ında 600
b. +nıñ 1895, 1896, 1909
- bar-** gitmek, ulaşmak
b. 473, 643, 645, 647, 648,
649, 650, 651, 666
b. -a 207, 906, 1134, 1171,
1920
b. -adır 1987
b. -am 1920
b. -ası 472
b. -asım 589
b. -dım 586
b. -ğan 564, 1010
b. -ğançı 501, 666, 1903
b. -ğanda 733, 1246
b. -ıp 512, 595
- b. -ır 358, 1493, 1928, 1928
b. -ma 484, 583, 605, 935, 935,
949, 949
b. -mas 432, 657
b. -masağ 472
b. -nıñ 10, 365
b. -sa 282, 1714, 1893
b. -sağ 472, 473, 643, 644, 645,
646, 647, 648, 649, 650, 651,
652, 667
b. -uçı 458
- baraban** davul
b. 604
- barça** hepsi tamamı
b. +nıñı 634
- barıs** pars
b. +ı 137
- barış-** gitmek, (yol, güzergah)
seyretmek
b. -қан 596
- barmağ** parmak
b. +ı+(barmağ. ı) 1625
b. +қа 4
- baruçı** falcı
b. 489
- bas-** basmak,
b. 657
b. -ar 193, 481, 784
b. -ıp 503, 1977
b. -қан 916
b. -ma 1878
b. -mağan 1119, 1799

b. -mıymın 784
b. -tırır 1617
b. -unnnan 893
basaa uzun bir müddet evlenmemiş
erkek, erkek kendir
b. 1687
baskıç merdiven
b. 39
b. 1006
b. +ı 2026
basuıķ tarla
b. +ıznuıķ+(basuıģ. ıznuıķ) 727
baş baş, kafa, akıl
a. 464, 486, 1107, 1150,
1422, 1784, 1834, 1842,
1874, 2000
b. +ı 121, 498, 625, 686, 973,
1784
b. +ın 164, 384, 447, 802,
1213, 1696, 1904, 1922
b. +ına 121, 150, 299, 745,
748, 803, 1262
b. +ında 275, 659, 977, 1019,
1708, 1770, 1938
b. +ınıı 1499
b. +ınnan 233, 719, 1161
b. +ııa 579, 1177, 1817
b. +ııa+(akıl) 958
b. +sız 1694, 1738
b. +ta 1814
b. +tan 103, 553

başıka başka, farklı, diğer
b. 1674
b. +nı 129
b. 175, 249, 321, 1624, 1781
b. +lardan 1570
başıla- başlamak
b. -u 624
b. -udan 624
başımaķ paşımak
b. +ı+(başımaģ. ı) 722
başıtaķ tertipsiz, düzensiz, arsız
b. 1763
bat- batmak
b. -ırmas 1733
b. -kanın 2021
b. -manday 1280
b. -sın 521
bata bereket, kut, talih
b. +sız 1667
batır batur, bahadır
b. 173, 174, 239, 417, 790,
1136
b. +lıģına 1149
b. +lıkķa 822
batman yüksek ve dar Őekildeki kova,
yaklaşıık altmış beş kilo ağırlıģında bir
ölçü
b. 552
bav baģ, ip, urgan
b. +ı 961, 1913
b. +ın 746
b. +ıı 1669

bavır bağır	b. 170, 402, 598, 936, 979,
b. 696, 1256, 1257, 1371,	1307
1524	b. +da 166
b. +ğa 1313	b. +ğa 575
b. +ı 397, 1119	bebi bebek
b. +ıñnı 651	b. 1353
bavırsağ hamurdan yapılmış yuvarlak	b. +lě 1633
şekilde bir yemek	beğır bağır, yürek, can
b. 1594	b. 1267, 1752
bay zengin	b. +ěñ 447
b. 205, 254, 569, 1304, 1485,	beha paha, eder, fiyat
1666, 1813, 1814, 1815	b. +sě 1721
b. +ě 1855	beğēt talih, şans
b. +ğa 1096	b. 100, 538, 1083, 1085
b. +ı 996	b. +ě 10, 318, 416, 1449, 1716,
b. +lık 171, 974	1907
b. +nı 1205	b. +ěñ 1344
b. +nıñ 172	b. +ěñe 11
bay- zenginleşmek	b. +le 1782
b. -ımıy 846	b. +něñ 973
bayıt- zenginletmek	b. +sězlěğě 1499, 1613
b. -қан 955	bel- bilmek
baylıq zenginlik	b. -gen 245
b. 1426	bela bela
b. +ı+(baylığ. ı) 310, 987, 1744	b. 551, 1341, 1359, 1413,
b. +ına+(baylığ. ına) 470	2017, 2020, 2027
b. +tan 1851	b. +děr 136, 1301
baz (insan tarafından) açılan çukur,	b. +něñ 972
mahzen	b. +sě 2018
b. 1698	belaçěl belalı
b. +ga 57	b. +ge 1341
bazar pazar	

belěš içine et, patates, pilav koyarak pişirilen ekmek dolması	b. -ěrsěŋ 253 b. -děŋ 1281 b. -e 999, 1588 b. -gen 474, 692, 808, 900 b. -měssěŋ 1342 b. -meděk 143 b. -megen 474, 605, 900 b. -mes 136, 157, 890, 1356, 1661, 2021 b. -mese 1849 b. -mi 5, 1442, 1685, 1734, 1800 b. se 1278, 1849 b. -sěŋ 1164, 1231 b. -seŋ 824, 919 b. -ü 1830
b. 615 b. +ni 1981	
bereket bereket, bolluk	
b. 1183 b. +lě 1268	
berěl- çarpılmak	
b. -ěr 1553	
beye fiyat, değer	
b. +sě 1112, 1223	
beylě- bağlamak, örmek	
b. -něr 352 b. -nseŋ 1061 b. -p 1142 b. -r 22	
beyrēm bayram	
b. 634, 1113, 1943 b. +ě 1543 b. +degědey 125, 865, 971	
běl- bilmek	
a. 919 b. -ěměn 448 b. -ěněr 841, 1377, 1888 b. -ěne 215, 1331 b. -ěnmes 338, 1780 b. -ěnmi 1888 b. -ěp 5, 712, 1442, 1560, 1958 b. -ěr 679, 826, 1093, 1269, 1618, 1641, 1748, 2021 b. -esěŋ 516 b. -eler 878	běl bel b. 1281 b. +ěr 1024 bělěk bilgi b. +sěz 1408, 1802 bělēm bilim b. +lě 287, 958 b. +sěz 958 bělěn akıtma isimli bir yemek b. 680, 1564, 1695 bělek bilgi b. 1151, 1745 b. +ě+(běleg, ě) 430, 1776 b. +ke 1047, 1274 b. +te 827, 883 bělen ile

b. 37, 49, 51, 64, 66, 108, 111,
124, 138, 139, 172, 197, 208,
213, 295, 329, 344, 376, 461,
464, 465, 505, 518, 559, 576,
616, 622, 630, 633, 638, 675,
695, 705, 763, 800, 803, 804,
805, 855, 920, 941, 960, 964,
975, 1015, 1051, 1134, 1141,
1152, 1153, 1154, 1155, 1156,
1157, 1158, 1165, 1218, 1244,
1245, 1246, 1252, 1263, 1293,
1336, 1379, 1393, 1429, 1436,
1462, 1497, 1502, 1503, 1564,
1574, 1578, 1602, 1622, 1668,
1687, 1710, 1715, 1717, 1750,
1780, 1784, 1793, 1830, 1877,
1886, 1941, 1955, 1960, 1961,
1991, 2017, 2022, 2036

bělezěk bilezik

b. 1958

bělge bilgi

b. +něn 869

běr bir

b. 8, 9, 31, 40, 65, 84, 136,
138, 171, 199, 216, 247, 258,
288, 404, 414, 436, 448, 453,
475, 476, 497, 510, 525, 548,
551, 681, 682, 683, 686, 692,
727, 744, 771, 832, 884, 885,
936, 959, 960, 960, 961, 961,
962, 962, 963, 964, 965, 966,
967, 983, 1034, 1077, 1099,

1118, 1134, 1137, 1138, 1139,
1140, 1154, 1156, 1159, 1181,
1184, 1193, 1246, 1247, 1264,
1282, 1286, 1299, 1346, 1359,
1392, 1446, 1447, 1454, 1458,
1487, 1521, 1569, 1574, 1577,
1604, 1632, 1674, 1676, 1708,
1722, 1777, 1785, 1786, 1863,
1867, 1873, 1884, 1934, 1936,
1942, 1977, 1980, 1985, 1990,
1998

b. +ěňčėbirinci 359

b. +ge 51

b. +ně 56

b. +sě 288

b. +sěz 41

běr+(běrsě birbiri

b. +n 7

b. +nnen) 1852

běrběz birbirimiz

b. +ně 1884

běřek ber, siki

b. 871

běřěňčė birinci

b. 968

b. +sě 1078

běřėü birisi, bi tane

b. 655

běraz biraz

b. 7

běrběřėň birbirini

b. +ně 6

bërdem birlikte	b. -ken 633
b. 1731	b. -mes 921
bër- vermek	b. -mese 921
b. -er 1521	b. -se 2015, 2039
bëreü birisi	b. -të 1230
b. 106, 494, 655, 1252, 1347, 1448	bëyli bağlı ilgili
bërge	b. 1286
b. 249, 533, 726, 937, 979, 1141, 1336, 1821	bëyrem bayram
bërkëm hiç kimse	b. +de 393
b. +në 1279	bëz biz
bërsë birlikte, beraber	b. +de 1435
b. 850, 1020, 1069, 1326, 1328	bëz sivri uclu ağlet, tuğ.
b. +n 1028	b. 137, 143, 288, 407, 584
bërsëkönge öbürgün	b. +ë 363
b. 1818	b. +ge 38, 403
bërtuđanaynı anne babadan doğan kardeş	b. +lë 708
b. 1818	b. +në 143
b. +day 2016	b. +nëđ 1127, 1872, 1956, 1997, 2003
bët bit	bëz+(bul- sivrilmek
b. 480, 481, 870	b. -mağan) 405
bët- bitmek	bıltır geçen yıl
b. -ëpe 739	b. 405
b. -ëřërge 1324	bi rus devletinde askeri ve idari hükümrän, prens, kinez;
b. -ërdë 1118	b. 231, 289, 1348
b. -ëre 739	biäđa kaynana
b. -ërgen 990	b. 1931
b. -erde 858	biatay kayınbaba
b. -keç 626, 1409	b. +đa 2000
	bibi kaz veya ördek yavrusu
	b. +në 585

biçe bey karısı	b. -gělě 163, 165, 166, 198,
b. 991	214, 337, 728, 944, 1027,
b. +sěněŋ 1125	1189, 1383, 1416, 1831
bideü çocuğu olmayan kadın	b. -gěsěz 25
b. 416	
bigrek daha çok, aşırı	
b. 549, 1062, 2038	
bi- dans etmek	
b. -i 378	
bik çok	
b. 3, 1962, 1964	
bike zengin kadın	
b. +ŋně 1100	
b. +sě 1653	
biklě sürgülü	
a. 26	
bikle- kapamak	
b. -gen 1048	
bikre güçlü dereceli	
b. 602	
bil bel	
b. 330, 794, 1142, 1451	
b. +ěne 1695	
b. +i 738	
b. +něŋ 1265	
b. +ěŋně 682	
b. +sěz 1933	
bil+(bu- kuşanmak	
b. -ar) 1406	
bil- bilmek	
	b. -gělě 163, 165, 166, 198,
	214, 337, 728, 944, 1027,
	1189, 1383, 1416, 1831
	b. -gěsěz 25
bilek bilek	
	b. +ěn+(bilěg. ěn) 289
bileü belek bezi	
	b. +se 501
bilgě işaret, damga	
	b. +sě 161, 777, 793
billě belli	
	b. 269
biltěr zincir	
	b. +lě 1001
bir sayı anlamında bir	
	b. 16, 469, 1804
	birěl- gönül vermek
	b. -gen 290
bir- vermek	
	b. 469, 523, 543, 1332, 1703
	b. -ělgen 1581
	b. -ělmegen 377
	b. -ěp 592
	b. -ěr 289, 1059
	b. -děk 585
	b. -dēm 517
	b. -e 576, 1809, 1977
	b. -esě 408
	b. -gen 338, 522, 602, 612,
	1388
	b. -geně 1774
	b. -genněkě 1537

- b. -gennen 1774
- b. -megen 602
- b. -mek 114, 806
- b. -mek 806
- b. -mes 289, 1621
- b. -meseŋ 1299
- b. -mez 601
- b. -mi 133.
- b. -miler 1357
- b. -se 1958
- b. -seŋ 523, 873, 1299
- b. -ü 524
- b. -üçë 1552
- b. -üçen 751
- birge** beraber, birlikte
- b. 669
- birne** çeyiz
- b. 602
- b. +lë 287
- b. +së 603
- biş** beş (sayı)
- b. 484, 517, 792, 1099, 1138, 1230, 1804
- b. +ësë 1328
- b. +ke 1349, 1350
- bişëk** beşik
- b. 508, 746, 1291, 1330, 1348, 1396, 1400, 1401, 1443
- b. +ë+(bişëg. ë) 540, 1327
- b. +ën+(bişëg. ën) 1375
- b. +lë 778, 1001
- b. +te 322
- b. +tegë 1349
- b. +ten 1383
- bit** ne de olsa
- b. 1678, 1874
- bit** yüz
- b. +ë 921
- b. +ën 807
- b. +ëne 1695
- biter** daha fazla
- b. 91, 517
- bitse** mahalle
- b 1653
- biy-** oynamak
- b. -ëp 597, 639
- biya** kısarak
- b. 243, 910, 1323
- b. +den 1557
- biyë** kayın valide
- b. +m 1932
- b. +mge 1933, 1936
- b. +nnen 1335
- b. +më 737
- b. +mëne 440
- b. +mgë 721
- biyë-** büyümek
- b. -gen 669
- biyëk** büyük
- b. 2026
- biyu** oynamak dans etmek
- b. +çë 1701
- biz** sivri uçlu alet, tiğ
- a. 1143, 1191, 1761

- biz-** bezmek
 b. -er 273
 b. -dërër 1432
 b. -gen 1850
 b. -me 1861
- bizë-** süslemek
 b. -i+(biz-i) 1062
- bizek** süs
 b. +ë+(bizegë) 420
 b. +ten 1062
- bizen-** süslenmek
 b. -megenë 1012
 b. -ü 960
- bizgek** sıtma
 b. 46, 1850
- bizmen** kantar
 b. 1141
- boday** buğday
 b. 1036, 1200
- boğıl** 1,5 metre boyunda kuru ot yığını
 b. +ına 587
- bol-** olmak
 b. -an 1700, 1711
- bolar** bunlar
 b. 145
- bolay** böyle
 b. 2040
- bolğançık** bulanık, karışık
 b. 292, 1378
- bolıt** bulut
 b. 1064, 1584, 1815
 b. +nıñ 255
- bor-** bükme
 b. -a 927
- borç-** üzme, rahatsız etmek
 b. -ıy 877
- borıç** acı, biber
 b. 574
- borın** evvel
 b. 643, 1322
 b. +ğı 744
 b. +ı 813, 1553, 1554, 1795
 b. +ıñ 1551, 1960
 b. +lı 785
 b. +sız 306, 1368
- bortağ** ihtimanlı, dikkatli, özenli
 b. 969
- bot** but
 b. +ın 1627
- botağ** budak, ağaç dalı
 b. +sız 1631
 b. +ı+(botağ. ı) 1302
 b. +ğa 1647
- botğa** lapa
 b. 726
- boz** buz
 b. 78
 b. +ğa 291, 768
 b. +nı 384
- boz-** bozmak
 b. -ar 468, 1007, 1168
 b. -asıñ 1314
- bozau** buzağı
 b. 938

- b. +nı 1551
- bozıklık** bozukluk
b. +ı+(bozıklığı. ı) 976
- bozıl-** bozulmak
b. -mıy 732
- bozoştır-** bozmak
b. -an 280
- bök-** bükmek
b. -se 802
b. -señ 1325
b. -eşë+(böğëşë) 1272
- bökrë** kambur
b. 970, 1352
- böl-** iflas etmek, batmak
b. -dë 449
b. -dëñ 947
b. -dërgen 898, 955
b. -er 486
b. -gen 1939
b. -gençë 1011
- börkët** kartal
b. 487
- bötën** bütün, hep
b. 290, 966, 1157, 1300, 1931, 1989
- bötërël-** bükülmek
b. - er 869
- brat** (rusça) erkek kardeş
b. 1901, 1902
b. +nıñ 1901, 1902
- bu** işaret zamiri bu
b. 900, 1351, 1518, 1919
- bu-** boğmak
b. -arsın 682
- buaz** gebe, hamile
b. 409
- bul-** olmak
b. 177, 179, 184, 186, 324, 977, 1050, 1224, 1502, 1503, 1602
b. +sa 1775
b. +sın 1795
b. -a 10, 23, 31, 45, 89, 117, 155, 204, 228, 302, 307, 347, 348. kız. larğa, 354, 433, 472, 495, 537, 611, 621, 631, 664, 698, 703, 704, 712, 714, 808, 833, 948, 998, 1040, 1044, 1139, 1145, 1174, 1175, 1194, 1338, 1382, 1433, 1531, 1592, 1629, 1732, 1782, 1810, 1966, 1986
b. -açak 597
b. -alar 343, 567, 1254
b. -ar 1688
b. -ası 232, 252, 639, 1423
b. -asın 409
b. -asın+(kil-se) 179
b. -dı 584, 588, 771, 1392, 1510, 1932
b. -dım 675, 1118, 1957
b. -dın 593
b. -dıra+(al-mağannı) 1097
b. -dırgan 1097

- b. +ganın 157
- b. -gançı 181
- b. -ganı 818
- b. -ğaç 431, 436, 472, 688,
931, 1291, 1787
- b. -ğaçtın 1964
- b. -ğan 14, 47, 180, 258, 259,
405, 418, 793, 809, 916, 930,
980, 1020, 1056, 1266, 1449,
1740
- b. -ğançı 475, 909, 1224, 1237,
1474, 1962, 1964, 2024
- b. -ğanda 1331
- b. -ıp 55, 181, 193, 232, 450,
521, 1347, 1507, 1513, 1720
- b. -ır 70, 126, 154, 164, 198,
199, 262, 232, 252, 254, 256,
325, 362, 363, 370, 416, 466,
486, 572, 601, 684, 731, 734,
736, 747, 751, 783, 785, 810,
817, 819, 845, 854, 855, 917,
967, 980, 984, 1002, 1028,
1043, 1130, 1211, 1225, 1370,
1384, 1386, 1449, 1498, 1508,
1509, 1521, 1534, 1550, 1556,
1614, 1622, 1633, 1638, 1649,
1669, 1719, 1725, 1742, 1775,
1842, 1848, 1859, 1881, 1908,
1910
- b. -ırğa 1412
- b. -ırmın 1034
- b. -ırsıñ 1060, 1297, 1692
- b. -ma 177, 201, 1379, 1906,
1911
- b. -mağan 405, 604, 1661,
1928
- b. -mas 30, 125, 182, 230, 231,
306, 425, 482, 492, 559, 701,
702, 759, 810, 837, 861, 903,
911, 970, 971, 1012, 1086,
1173, 1278, 1310, 1352, 1362,
1376, 1388, 1406, 1506, 1548,
1591, 1610, 1719, 1721, 1820,
1866, 1993
- b. -masa 345, 603, 876, 995,
1343, 1427, 1445, 1509, 1842,
1848
- b. -masañ 560, 1692
- b. -masın 776, 1570
- b. -massıñ 1142
- b. -maz 640, 701, 911, 1052
- b. -mıy 8, 28, 55, 64, 89, 115,
246, 317, 423, 487, 519, 539,
540, 598, 603, 615, 641, 732,
891, 1021, 1049, 1056, 1070,
1245, 1544, 1545, 1560, 1609,
1701, 2016
- b. -mıyça 1342, 1560
- b. -ır 855
- b. -sa 11, 26, 31, 32, 65, 85,
132, 178, 181, 182, 224, 228,
231, 257
- b. -sa 272, 292, 373, 395, 417,
433, 553, 580, 611, 621, 713,

747, 751, 776, 783, 861, 870,
892, 918, 928, 947, 948, 949,
950, 951, 983, 1017, 1087,
1088, 1089, 1090, 1091, 1102,
1129, 1145, 1147, 1171, 1174,
1175, 1179, 1193, 1194, 1202,
1208, 1225, 1230, 1294, 1343,
1345, 1355, 1428, 1499, 1501,
1509, 1559, 1571, 1591, 1592,
1629, 1649, 1663, 1669, 1670,
1674, 1688, 1695, 1699, 1701,
1702, 1731, 1732, 1773, 1778,
1810, 1838, 1858, 1881, 1890,
1892, 1900, 1907, 1908, 1910,
1913, 1923, 1944, 1964, 1973,
1975, 2013, 2015
b. -saçı 1474
b. -sam 1923
b. -sağ 183, 184, 185, 186, 323,
324, 431, 581, 977, 1050,
1602, 1672, 1813, 1880, 1935,
1942
b. -sın 104,121, 181, 218, 224,
409, 417, 544, 555, 670, 676,
697, 791, 811, 863, 871, 892,
909, 918, 950, 995, 1035,
1061, 1343, 1355, 1478, 1581,
1670, 1795, 1858, 1871, 1942,
1971, 1975, 2024
b. -sıñ 1035, 1087, 1343, 1478
b. -ui 1335, 1457
b. -uina 1312

b. -uınnan 664
b. -uıñ 475, 1237

buldıq yeteneksiz

b. +sız 794
b. +sızı 483

bulıñ- yardım etmek

b. -ır 1797
b. -tık 1999

bur hırsız

b. 466, 1309
b. +da 546
b. +ğa 547
b. +nıñ 483

buran boran

b. +da 1512

burıç borç, ödünç, görev

b. 840
b. +ıñnı 485
b. +қа 485

busağa eşik

b. +sı 1017

buş boş

b. 266, 540, 1679

buy boy, bir şeyin sağı solu, civarı

b. 1317
b. +ě 317, 475, 494
b. +ěbız 1249
b. +ı 700, 1296
b. +ıça 772

buya- boyamak

b. -r 1363

buyau boya

b. +ğa 585	c. 110, 114, 131, 524, 806,
buydağ bekar	1025, 1153, 1329, 1432, 1869,
b. +ı+(buydağ. ı) 486	1870, 1988
b. 477, 514, 557	c. +ağay 1988
b. +ka 478	c. +an 76
b. +nıñ 479, 480, 481, 482	c. +ğa 985
bügën bugün	c. +ı 54, 120, 140, 1221, 1340
b. 1818	c. +ım 132, 1122, 1988
bülek hediye, armağan	c. +ıñ 133, 457, 541, 962
b. +ë+(büleg. ë) 12, 67, 1889,	c. +ıña 579
1958	c. +ıñnı 316
bülme oda	c. +ıy 133.
b. 354	c. +nıñ 1372
bürë kurt	canağa kayın birader
b. 491, 800, 848, 1198, 1523,	c. 1931
1529, 1654, 1887, 1990	c. +y 1989
b. +den 928	canan canan, sevgili
bürëk başlık, şapka, börk	c. 131
b. 753, 922, 1267, 1675	cavap mesuliyet, sorumluluk
b. +ke 1523	c. 579
bürene tomruk	caý yer, durum, imkan, zaman,
b. 341	zamanını bekleme.
büten başka, diğër	c. 1325
b. 257	c. +ı 727
büz bez	c. +ına 1297
b. 488, 871, 1544, 1715	caýla- yerini ve vaktini beklemek,
	sabretmek
	c. -p 945
	cefa dert cefa
	c. 853, 1264, 1833
	c. +mnı 1117
	c. +nı 136

C

can can, adam, iç, gönül, kalp

- cel** yazık, esirgemek
c. 1422, 1681
- cemal** yüz güzelliği
c. 72
- cencal** rezalet, kavga, savaş, vuruşma
c. 989
- cennet** cennet
c. +tey 1102
- cey** yaz mevsimi
c+de 405
c. +něň 739
c. +gende 711
- ceyleü** yayla, yaylak
c. +ge 1677
- ceza** ceza
c. +sı 913
- cěb** iplik
c. +ě 442
c. +ěňně 1091
- cěběgen** sulu, gevşek kimse
c. 181
- cěběn** beceriksiz
c. +lěk 920
- cěběp** gevşek
c. 182
- cěk-** çekmek
c. -ěrlěr+(cěg-ěrlěr) 1749
- cělěk** ilik, dayanıklı
c. 186, 203, 1784
c. +sěz 1408
- cěp** ip
c. 838, 1521, 1749
- c. +ke1248
- cıbıtķı** pasaklı
c. 1091
- cılı** ılık, sıcak
c. +lık 1576
c. +raķ 1562
c. +sı 1568, 1568
c. -nmas 556
- cır** şarkı
c. 1967
- cır+(tap-** şarkı söylemek
c. -mağan) 678
- cır-la-** şarkı söylemek
c. -r 678
c. -y+(cırly-y) 29, 594
c. -ylar+(cırly-ylar) 388
- cıy-** yığmak, biriktirmek, düzenlemek, defnetmek
c. -ar 161, 1165
c. -ılmas 1829
c. -ılmıy 1978
c. -mas 161, 988, 1415
c. -saņ 1521
- cıyın** yığın, kalabalık, topluluk
c. 642
- cıynaķ** tertipli, işini vaktinde başaran kimse
c. 433
- ci-** yemek yemek
c-gerlěk 202
c. -meděm 592
c. -yar 480

- ciber-** göndermek
 c. -mes 1538
 c. -mi 1561
 c. -miler 391
 c. -seŋ 1316
- cidě** yedi rakamı
 c. 31, 70, 397, 429, 497, 738, 779, 961, 984, 1063, 1118, 1392, 1433, 1447, 1542, 1569, 1871, 1875, 1979, 1990, 2040
 c. +lettě 1117
- cigü** koşum
 c. +yěnnen 214
- cihaz** ceyiz
 c. 322
- cik-** . (atı) koşmak, bir işe çekmek
 c. 652
 c. -ken 262
 c. -kençě 1697
 c. -kende 1879
 c. -meseŋ 134, 398
- cil-** tez yürümek, hızlı koşmak
 c. - er 263
- cillě** hızlı
 c. +lě 270
- cillěn-** huzur bulmak, rahata kavuşmak
 c. +leně 270
- cil** yel rüzgar
 c. 135, 189, 447, 622, 902, 961, 1063, 1099, 1528, 1912
 c. +ě 255, 1218
 c. +den 1118
- c. +ge 130
 c. +lě 228, 269
- cilěn** inek memesi
 c. 1993
- cilke** art kafa, ense
 c. 1772
 c. +m 756
 c. +sěň 1213
- cilken** yelken
 c. 189
 c. +ge 189
- cillě** rüzgarlı, rüzgar gibi çalışkan ve becerikli.
 c. +lěk 209
- cim** yem rızık
 c. 208, 1809
- ciměr-** yıkmak, harap etmek, bozmak
 c. -e+(al-mağan) 1182
 c. -gen 1182
 c. -sěň 234
- ciměš** yemiş, meyve, verim, sermaye
 c. +ě 1267, 1272, 1425
 c. +ěňçe 864
- cimět** azık yiyecek
 c. +ěne 261
- ciŋ-** yenmek, galip gelmek, üstünlük sağlamak, hakim olmak
 c. -děrmes 1136
 c. -e 1569
- ciŋ** kol, yen
 c. +ě 154, 256, 1628, 1924
 c. +ěm 1923

- c. +ěn 1992
- c. +ěnnen 180, 1189
- c. +e 108
- ciŋěl** kolay, hafif, yeğni
- c. 50, 624, 1966
- ciŋěl-** yenilmek
- c. -mes 1136
- ciŋgě** yenge
- c. 495, 751, 762, 1879, 1996
- c. +de 426
- c. +m 1893
- c. +sě 439
- c. +sěn 679
- c. +sězněŋ 1924
- ciŋgi** yengeciğim ünlemi
- a. 448, 1898, 1974, 1994, 1995
- cir-** ermek, olgunlaşmak
- c. -ěnce 864
- cir** yer, mekan
- c. 222, 224, 805, 863, 1042, 1209, 1673, 1808, 1960
- c. +ě 864, 1928
- c. +ěm 912
- c. +ěn 1147
- c. +ěnde 521
- c. +ěnnen 823
- c. +ěŋněŋ+(tarla) 977
- c. +děn 901
- c. +de 99, 210, 605, 829, 895, 1846
- c. +den 1, 682, 1135
- c. +ge 413, 528, 756, 1226, 1417, 1421, 1913, 1935
- c. +ně 784
- c. +něŋ 293
- cir+(bitě)** yeryüzü
- c. 921
- ciren-** iğrenmek
- c. -gen 910
- c. -se 1904
- cirlěk** zemin
- c. 822
- ciť-** yakınlaşmak, yanına gelmek, ulaşmak.
- c. -e 991
- c. -e 1268
- c. -ěn 447
- c. -en 262
- c. -er 299
- c. -erde 859
- c. -kěre 1164
- c. -ken 263, 399, 400, 401, 671
- c. -měgěŋ 1585
- c. -mes 297, 987, 1744, 1913
- c. -mesněŋ 1992
- c. -mi 790
- c. -se 1503
- c. -tě 1969
- ciťek** yedek, önder, rehber
- c. +ke 1326
- c. +te 1298
- ciťěz** her yere yeten çevik ve çabuk kimse

- c. 738, 961, 1118, 1433, 1474,
1725
- citkeç** yetişkin, olgun
c. 397, 478
- citmëş** yetmiş
c. 194, 680, 1454
c. +te 1298
- ciy-** işemek
c. -a 848
- ciyen** kadın tarafı akrabalar, yeğen.
c. 1993
c. +nëkë 1994
- ciz** pirinç madeni
c. 159, 496, 1995
- cizne** enişte
c. 1592, 1753
c. +m 1893, 1992
c. +së 1991
- corlan-** şaka, latife yapmak,
dilbazlanmak
c. -ma 1497
c. -sañ 1497
- cöy** . dikiş yeri, ek yeri, yara izi
c. 1984
- cüler** deli
c. 1822
c. +de 419
c. +lëk123
- Ç
- çab** Ün, şan şöhret.
ç. +ı 392
- çabata** ıhlamur ağacından elde edilen
iplerle örülmüş papuçlar, çarık
ç. 1068
ç. +sı 685
ç. +sın 229
- çabır-** vücuda çıkan irinli kabarcıklar,
şişmek
ç. -sa 1023
- çağa** yavru
ç. 1735
ç. +da 1735
ç. +dan 1737
ç. +ğa 1774
ç. +sı 1529
- çağ-** çakmak, ateşlemek.
ç. -mıy 110
- çağ** zaman, çağ
ç. 109, 202, 203, 335, 434
ç. +ım+(çağ. ım) 434
ç. +ında+(çağ. ında) 201, 435,
436
ç. +nı 1787
ç. +nıñ 706
ç. +ta 1099, 1283, 1393
ç. +tan 1290
- çaqır-** davet etmek
ç. -mağan 677

çaķıru davetiye

ç. +sız 666, 667

çaķlı kadar

ç. 825

çaķma çakmak

ç. 110

çaķtı tam ucu ucuna, denk.

ç. 948

çalpa- olgunlaşmak, kuvvetlendirmek,
görmeklenmek, sağlığı iyileşmek

ç. -ya 528

çaman tembel at, sütçü beygiri

ç. 248, 588

çana kızak

ç. 652

ç. +da 166, 841

çap- hızlı koşmak

ç. -arlar+(çab-arlar) 873

ç. -қан 1697, 1788

çap- kesmek

ç. -қан 1405

çapçak çamçak, üstü açık fiçı

ç. +қа 357

çapıldı- dudak şapırdatmak

ç. -y+(çapıldı-y) 95

çapķın iyi koşan

ç. 817

çat kavşak, dört yol ağızı

ç. 1193

ç. +ın 1184

çatır çadır

ç. 745

çatķı kıvılcım, yansımış ışık

ç. 32

ç. +sı 1598, 1949

çeç saç

ç. 375, 1142

ç. +ән 1922

ç. +sěz 498

çeç- saçmak

ç. -er 1166

ç. -ersěj 1263

ç. -mese 1769

çeçek gül, çiçek

ç. 71, 93, 111, 383

ç. +ě+(çeçeg. ě) 1452

çekçek hamurdan yapılan yiyecek

ç. 606

ç. +ěne+(çekçeg. ěne) 612

çeküşke at arabasının tekerini tutmaya

yarayan çivi

ç. +sě 733

çeněckě diken

ç. +sěn 71

ç. +sěz 30

çençe- saplamak, batırmak

ç. 448

çey çay

ç. 613

ç. +něn 382

ç. +něj 730

çeyne- çiğnemek

ç. -p 1388

çěběn sinek

- ç. 730, 739
- çebüş** civciv
- ç. 1288
- ç. +ten 1383
- çelle** kış ve yaz aylarında en soğuk ve sıcak 40 günlük zaman, mec. Sıcak zaman çağ.
- ç. +dë 655
- çëmët-** çimdiklemek
- ç. -e 1443
- çërë-** çürümek
- ç. -mes 838
- ç. -mi 326
- çërkën** çirkin
- ç. +lëgë 1689
- çıbık** çubuk
- ç. 359
- çıda-** dayanmak
- ç. -mağan 440
- ç. -mas 440
- çık-** çıkmak, terk edip gitmek, ortaya çıkmak, görünmek, bir yere gitmek üzere çıkmak.
- ç. 470, 547, 580
- ç. -a 44
- ç. -a+(çığ-a) 1030
- ç. -ar+(çığ-ar) 1578, 1836, 1842
- ç. -ara 809, 1210
- ç. -ara+(çığ-ara) 724
- ç. -arıp 986
- ç. -arır 180, 1565
- ç. -asında+(çığ-asında) 406
- ç. -ıp+(çığ-ıp) 478, 575, 748, 1134, 1585, 1925, 1983
- ç. -kaç 1387
- ç. -kan 169, 396, 1388, 1623
- ç. -kanı 547
- ç. -ma 470, 512
- ç. -mağan 1020
- ç. -mas 386
- ç. -maska 1158
- ç. -mıy 110, 1358
- ç. -sa 476, 530
- ç. -sa 530, 872, 926, 1183, 1415, 1636
- ç. -sarj 1035, 1101, 1250
- çın** hakikat, gerçek
- ç. 1768, 1822
- ç. +ıjnı 2023
- çınayağ** porselen çini, çini kadeh
- ç. 1932
- çınla-** ciddi olmak
- ç. -sa 848, 849
- çır** çorba vb. şeylerin üzerinde oluşan yağ tabakası
- ç. 236
- çıra** çıra
- ç. +ğı 321, 1069
- ç. +nı 1080
- çırağ** çıra
- ç. +ı+(çırağ. ı) 850
- ç. +ım+(çırağ. ım) 1758
- ç. +nı 1500

çi bozkırdaki delikli duvar, engel
olmayan ev etrafında katı ve sert
büyük saplı ot veya kamış kertmek
(Çit gibi)

ç. 1076, 1092

ç. +den 396

çiber güzel, yakışıklı

ç. 381

ç. +ě 438

ç. +ně 474

ç. -ge 135

çigënçek çekingen

ç. 252, 1192

çilek kova

ç. 1920

ç. +ě+(çileg. ě) 1533

ç. +ten 910

çimken cepken

ç. 108

ç. +ě 269, 984

çiměš meyve

ç. +lě 1289

çin derece, rütbe hastalık

ç. +lı 867

çir hastalık, insandaki kötü bir özellik

ç. 924

ç. +den 1234

çiraq . çevik, (ip) sert bükme, sık
dokunmuş sağlam

ç. 1629

çirü çeri,ordu

ç. +ge 1493

çista temiz, pak

ç. 1236

çişël- çözülmek

ç. -mes 884

çişme çesme

ç. 330

çit dış, yabancı, kenar, yan taraf.

ç. 696, 1579

ç. +ke 1096, 2023

ç. +tegëler 2012

çiten sepet, çit

ç. 257

ç. +ge 107

çitën çetin

ç. 520kuşıl-u, 1458

çöy ağaç çivi

ç. +ě 1125

ç. +de 736

çuq esas evin ocağı

ç. 1477

ç. +ta 275

çuq püskül

ç. +lı 1126

çuqraq hiç işitmeyen, sağır

ç. 1942

çup öpme sesi

ç. 593

çur bozulması hoş görülmeyen eski
adet

ç. 1784

çurtan turna balığı

ç. 1784

çut+(it- öpmekle çıkan ses

ç. -ěp) 1193

çutır çopur

ç. 272

çutla- düzeltmek

ç. -ysı+(çutlı-ysı) 566

çutla- hesaplamak, saymak

ç. -ysıñ+(çutlı-ysıñ) 6

çuyın dökme demir

ç. 968

çüběk+(baş) keçi kafalı, ahmak,
akılsız

ç. 1237

çük- çökmek

ç. -mes 802

çül çöl

ç. +de 1904

çülmek çömlek

ç. +ně 1322

çüměç çömçe, kepçe

ç. 1932

çümeleş- vuruşmak, çatışmak,
dalaşmak

ç. -ken 617

çüp çöp

ç. 724, 731, 1044, 2012

ç. +lě 980, 1126

çüprek+(baş) akılsız

ç. 1237

D

da dahil, de da

d. 3, 6, 11, 15, 29, 63, 65, 69,

85, 90, 98, 116, 117, 132, 137,

189, 191, 201, 224, 231, 233,

251, 257, 272, 282, 286, 292,

309, 320, 341, 350, 354, 373,

388, 395, 409, 435, 462, 485,

527, 548, 566, 569, 637, 642,

643, 656, 713, 760, 776, 777,

792, 858, 859, 882, 892, 918,

927, 929, 950, 955, 961, 968,

976, 987, 990, 995, 1017,

1023, 1034, 1050, 1077, 1129,

1160, 1161, 1179, 1182, 1207,

1220, 1233, 1253, 1278, 1294,

1296, 1334, 1343, 1351, 1355,

1407, 1438, 1442, 1445, 1483,

1484, 1500, 1511, 1518, 1521,

1523, 1532, 1536, 1539, 1559,

1566, 1588, 1590, 1599, 1602,

1658, 1663, 1674, 1684, 1693,

1695, 1699, 1702, 1755, 1773,

1781, 1831, 1838, 1858, 1899,

1913, 1919, 1923, 1934, 1947,

1975, 1977, 1985, 1991, 2000

dala bozkır, step

d. 1788

d. +da 1608, 1842

d. +ga 1251

- dan** şan, şöhret
 d. 172, 1103
 d. +ğa 1636
 d. +ı 167, 168, 196, 1687, 1715
 d. +sız 387
- daru** ilaç
 d. 39, 1941
- dau** dava, kavga
 d. 174, 1807
 d. +ğa 260, 1334
- davıl** fırtına, kasırga
 d. 622
 d. 1099
- de** dahil, de, da
 d. 15, 66, 68, 91, 93, 104, 106, 134, 150, 194, 207, 331, 342, 398, 414, 448, 517, 533, 566, 603, 615, 702, 710, 777, 802, 808, 855, 857, 883, 898, 930, 955, 976, 990, 1003, 1062, 1094, 1116, 1156, 1160, 1187, 1198, 1207, 1209, 1242, 1243, 1252, 1268, 1279, 1281, 1298, 1323, 1324, 1333, 1347, 1356, 1438, 1525, 1526, 1533, 1577, 1645, 1682, 1684, 1703, 1722, 1743, 1771, 1792, 1867, 1920, 1960, 1979, 1980, 1981, 1986, 2000, 2013
- dem** tat, lezzet
 d. +ën 1684
- derece** derece
 d. 66
- dert** dert, sevda
 d. 9, 31, 142, 149, 230
 d. +ě 18, 32, 34
 d. +ëm 141
 d. +ëne 113
 d. +ënnen 144
 d. +lě 33
 d. +lěge 34
 d. +sěz 33, 35, 36
 d. +sězge 34
- derya** büyük nehir, mec. deniz, okyanus
 d. 1607
 d. +ŋ 1729
- deület** devlet, zenginlik
 d. 858, 859, 974, 1832
 d. +ě 1111, 1789
- deva** deva, ilači tedavi
 d. 34
 d. +sız 25
- děgět** katran
 d. 177
 d. +ler 229
 d. +ten 1131
- děn** din
 d. +sěz 796
- dım** nem, ıslaklık, rutubet
 d. +ı 255
- di-** semek, söylemek
 d. 7, 29, 31, 36, 70, 153, 274, 349, 358, 414, 448, 494, 510,

- 627, 715, 727, 733, 744, 832,
870, 937, 963, 1000, 1001,
1005, 1034, 1063, 1099, 1118,
1134, 1161, 1179, 1193, 1246,
1261, 1382, 1392, 1454, 1632,
1665, 1777, 1782, 1937, 1947,
1977, 1985
d. -geç 610, 653
d. -gen 132, 403, 411, 680,
775, 784, 875, 1100, 1118,
1926, 1987
d. -geně 664
d. -gençe 248
d. -gende 627, 628, 1883
d. -genněj 812, 876
d. -me 532, 1317, 1522
d. -p 253, 414, 415, 422, 448,
510, 590, 669, 679, 727, 744,
766, 792, 813, 901, 946, 963,
1034, 1099, 1104, 1134, 1193,
1222, 1230, 1246, 1312, 1392,
1537, 1558, 1822, 1934, 1977,
1985
d. -se 963
d. -seler 1006
d. -señçě 248
d. -ya 756
d. -yěler 1023
d. -yer 1537, 1778
- dile-** dilemek
d. -r 1353
- dilme-** terbiye etmek
- d. +vě 525
- dim** at terbiyesi, mec. tavsiye,
inandırma, kandırma.
d. 560, 1809
- dimçě** kandırıcı, inandırıcı, mec.
çöpçatan
d. 489, 490, 491, 529
d. +něj 492, 493
- diñgěz** deniz
d. 489, 490, 1565
d. +den 1747
d. +ge 39, 512
- divana** deli, divane
d. 20, 35
- diyu** korkunç görünüşlü, çok başlı
afsanevi varlık, dev
d. 1032
- doğa** dua
d. +sı 1569, 1733
- doşman** düşman
d. 1864
d. +ğa 1096, 1583
d. +ın 1662
d. +lık 100
d. +nan 1583
- dönya** dünya, yeryüzü, insanlık alemi
d. 37, 38, 900, 978, 1102,
1112, 1360
d. +da 39, 975, 1343, 1351,
1781
d. +nın 976, 1088
- dörės** dürüst, doğru

d. 492
döye deve
d. 1935
dua dağ
d. +da 239
dumbra geleneksel Tatar sazı, dombra
d. 660
dumbraçı dombra çalan kişi, dombra sanatçısı.
d. 561
d. +ğa 358
dus eş-dost, arkadaş
d. 384, 600, 974, 1256, 1662,
1768, 2006
d. +lar 2015
d. +larıñ 1087
d. +lık 2008
dust bk. dus
d. +ıñ 1768
d. +ıñnan 1432
dükelë vakitli, süreli
d. +ge 494
dürt dört sayısı
d. 792

E -Ė

e lakin; amaç manasında cümle başı
karşılaştırma edatı
e. 1340

ebet tarlada yenilen öğle yemeği, öğle
yemeği vakti.
e. 1920
ecel ölüm zamanı,ecel
e. +ën 1345
e. +lë 153
e. +sëz 1575
eçë acı, tuzlu, ekşi
e. 1818, 1849, 2019
edem adam, insanoğlu
e. 124, 256, 487, 1423, 1424,
1740, 1792, 1808, 1890
e. +nëñ 1425
edep edep
e. 1062, 1115
e. +ë 1462
e. +lë 394
e. +sëz 433
eger eğer, şayet
e. 1343, 1849
eñlaq ahlak
e. +sızlığı 1613
ekëmi (ekemet) garip, meczup kişi
e. 412
ekrën yavaş, hafif, az, sakin, kısık.
e. 916
elë şimdi,hele
e. 411, 639, 673, 1642
elëgëde+(bayağı) çok anılmış
e. 2002
eman emin
e. 1858

encë inci	e. +ten 1818
e. 1106	
ene işte o, te, aha vs. gösterme edatı	e. -ëp 1868
e. 668	
eni ey anne! Ünlemi, anne.	et- etmek, karşılık gelmek
e. 1601, 1632, 1645, 1795	e. -se 1867
e. +ge 1784	
e. +së 1593, 1794	eti ata, baba, ey baba ünlemi
e. +sën 1806	e. 1675, 1681, 1784, 1795
	e. +së 1794
enke ana, yavrulu hayvan.	e. +sën 1806
e. 1793	
e. +në 1577	etke baba, gelinin kayın babası
e. +y 1796	e. 1793
e. +yëm 1595	e. +y 1796
erem zarar, ziyan, haram	eüliya evliya
e. 1740	e. 274
erlë arlı, namuslu	eüvel evvel, önce
e. 1974	e. +ënde 853
ernë Sızlanmak, çok ağrımak.	eüvelgë evvelki önceki
e. +se 1859	e. 1426
ervak ervah, ruhlar, ölen kimsenin ruhu.	e. +së 565
a. 783	evelen- yuvarlanmak, çevrilmek
eskemiya iskemle	e. -gen 1154
e. 772	ey seslenme ünlemi ey!
eşne dost	e. 1246
e. 2007	eyde- at, eşek vb. haydalamak
et et	e. 744
e. 799, 830, 928, 1224, 1819, 1946	e. -p 1987
e. +ë 1040	eylen- dönmek çevrilmek
e. +në 1013	e. 1979
	e. -ëç 395
	e. -ëp 788, 851, 1100
	e. -ër 1063
	e. -e 906

eyren ayran	ě. -er 803, 1041
e. 1974	ě. -ersěrsěŋ 1100
e. +ě 1144	ě. -kende 2006
eyt- söylemek, konuşmak	ě. -mem 1100
e. 792, 1880	ělek ilk, önce, eski
e. -ěp 937	ě. 1442, 1937
e. -ěp+(bir-ěr) 1059	ě. +e(ěleg+e) 1373, 1403
e. -ěr 963, 1230	ě. +kě 912, 1099
e. -em 451	ě. +kěšěněŋ 913
e. -ken 510, 871, 1137, 1632, 1934, 1977	ělger öncü asker, öncü
e. -kenge 1698	e. +ědey 911
e. -me 813, 1859, 2023	ělmek ilmek
e. -mes 385, 852	ě. 1248
e. -se 852	ělü- iliklemek
e. -seŋ 1880	ě. 1248
e. -tě 414, 448, 727, 744, 1034, 1134, 1193, 1246, 1392, 1985	ěne iğne
ezërle- hazırlamak	ě. 288, 378, 1091, 1995
e. -me 501	ě. +sěne 442
ěç iç, can, gönül	ěně küçük erkek kardeş
ě. 773	ě. 1881, 1884, 1885, 1886, 1894, 1907, 1913, 2004, 2021
ě. +ě 1358	ě. +den 1887
ě. +ěnde 52, 195, 778, 819, 820, 875, 1001	ě. +ge 1911
ě. +ěnnen 342	ě. +lě 429
ě. +lerě 966	ě. +něŋ 1888, 1889, 1908
ě. +tin 1394	ě. +ŋ 951
ěç- içmek	ě. +ŋe 1906
ě. 1655	ě. +ŋně 1891
ě. -ěmlěk+(ěčěmlěk) 25	ě. +ŋněŋ 2005
ě. -ěp 643	ě. +sě 1909, 1910
	ěrět- eritmek
	ě. -sěŋ 1389

ëri-

e. 1559

ëssë sıcak

ë. 80

ëş İş, meşgale, vazife

ë. 213, 340, 526, 1075, 1206

ë. +dër 915

ë. +ë 112, 160, 305, 493, 1248,

1378, 2039

ë. +ën 15, 369, 1324

ë. +ëne 217, 506, 1060

ë. +ëñ 253

ë. +e 1376

ë. +ke 406, 1324, 1406

ë. +lerën 1074

ë. +li 1917

ë. +sëz 1052

ë. +te 185, 861, 880

ëşle- çalışmak

e. -p 1186

e. -r 1276

ëşlet- çalıştırmak

ë. -ërge 554

ët köpek

ë. 249, 443, 480, 481, 1323

ë. +ë 175, 355

ë. +lëk 211

ëz iz

ë. +ënnen 200

ëzle- aramak

ë. 1504

ë. -(ëzli-) 71, 427

ë. -gen 13, 57, 276

ë. -gençë 1504

ëzleş- araştırmak

ë. 1964

F

fabriķ fabrika

f. 1715

fartavıy başarılı, her işinde marifet

gösteren

f. 265

faruş hevesli, heyecanlı.

f. 266

fayda fayda, kazanç

f. 1088, 1178

felen falan

f. +ë 268

ferëşte ferişte, melek

f. 274, 1454

f. +së 1053

fëvral şubat

f. 149

fırt şık giyimli

f. 267

forma formai kıyafet, şekil

f. +sı 269

G - Ğ

ğadet adet, gelenek, görenek

g. 1290	ġazap azap, zulüm
g. +sëz 433	ğ. 100
ġaile aile	ġaziz aziz
g. +nëŋ 540	ğ. 1610
ġaġıl akıl	ğ. +rek 1570
ğ. +ı 479	ġeüher cevher, mücevher
ġar ar	g. 900
ğ. +sëz 1757	ġël her vakit, hep
ġarçel namusuna düşkün, arlı	g. 684, 1765
ğ. 1531	ġëne (ġına) daha, epeyce, oldukça,
ġarip fakir, yoksul, sefil	yeteri kadar
ğ. +sëz 539	g. 137, 414, 578, 1028, 1570,
ġarmun akordeon	1615
ğ. 1007	ġër ağırlık
ğ. +çı 1701	g. 1141
ġaşıyġ aşık	ġëroy kahraman
ğ. 14, 15, 136	g. 1457
ğ. +ına 469	ġına bk. ġëne
ğ. +lar 112	ğ. 244,1058, 1296, 1736, 1999
ğ. +lık 16	ġıybret ibret, ders
ğ. +nıŋ 17	ğ. +lë 1688, 1732
ġaybet ġıybet, dedikodu, lakırdı	ġıylëm ilim
ğ. 1310	ğ. +ë 1668
ġayëp suç, kusur, ayıp, eksiklik	ġıyşık aşk
ğ. 770	ğ. 2, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25,
g. +ë+(ġayëb. ë) 83, 1779	27, 42, 44, 45, 110, 147, 149
ğ. +ın+(ġayëb. ën) 795	ğ. +ı 18
g. +lë 938	ğ. +ın+(ġıyşığ. ın) 147
g. +sëz 13	ğ. +ka 26
ġayret ġayret, çaba	ğ. +nı 27
ğ. +ë 1051, 1451	ğ. +nıŋ 28
ğ. +lë 1225, 1688, 1732, 1910	ğ. +sız 35

ğ. +tan 29, 50
ğomër ömür
ğ. 152,475, 494, 866, 1354
g. +ě 1222, 1785
ğ. +ěm 1934
g. +ěŋ 580
ğ. +ge 1290
ğ. +lěk 171
ğomër+(buy ömür boyu
g. +ě) 317
göl gül, çiçek
g. 30, 293, 347
g. +ge 437
g. +ler 1204
gölstan gül bahçesi
g. 1308
gönah günah
g. +ı 1061
griftar+(ul- uğramak uğramak
g. -mayan) 136
ğubërnator vali
ğ. 1467, 1634
gür mezar, kabir
ğ. 791, 807,836, 935, 1400
g. +ě 978
g. +den 502
g. +ge 502, 666, 935
gürstaŋ mezarlık
g. 1308
güzel güzel, pek alımlı
g. 59

H

hava hava, gök yüzü, gurur
h. +da 1584
h. +dağı 444
havalan- gururlanmak
h. -ma 1668
hay iyi dilek, sevinç bildirmede
kullanılan bir söz
h. 637, 2003
hem ve bağlacı
h. 1581
hemme hep, hepsi
h. 1127
hencer hançer
h. 247
her her
h. 915, 922
herbër her bir, her biri
h. 1350
herķaysı her birisi
h. 937
herkëm herkes
h. +ge 1268
h. +něŋ 1434
himmet çalışma, gayret
h. +lě 1146
höner el ustalığı gerektiren beceri,
ustalık, maharet
h. 194

h. +ě 1691
h. +ěn 1666
h. +lě 1507
h. +sěz 264

H

ħafa korkunç

ħ. 1082

ħak hak, fiyat, emek karşılığı, doğru.

ħ. +ı 196, 846, 1538

ħ. +ın 667, 1566

ħaklı pahalı, haklı

h. 606

ħan han

ħ. 755, 1045

ħ. +ğa 1054

ħ. +nan 1639

ħarap harap, bozuk

ħ. 1036

ħaris özel isim (kişi adı)

ħ. 138

ħata hata, yanlışlık

ħ. 1082

ħatın hatun, bayan, hanım, eş, zevce

ħ. 161, 416, 425, 431, 435,
436, 461, 462, 463, 464, 471,
485, 494, 495, 498, 513, 548,
549, 550, 551, 552, 553, 555,
557, 558, 581, 729, 855, 928,
931, 934, 936, 937, 938, 939,

940, 943, 944, 951, 952, 953,
954, 955, 956, 958, 959, 960,
961, 962, 963, 964, 968, 969,
970, 974, 975, 977, 978, 979,
980, 981, 982, 986, 988, 990,
994, 998, 999, 1000, 1002,
1007, 1008, 1009, 1011, 1013,
1015, 1016, 1025, 1027, 1030,
1034, 1036, 1037, 1038, 1039,
1041, 1042, 1043, 1045, 1046,
1047, 1048, 1049, 1050, 1051,
1052, 1053, 1054, 1055, 1056,
1057, 1058, 1059, 1060, 1061,
1062, 1063, 1064, 1065, 1066,
1067, 1068, 1069, 1070, 1071,
1094, 1095, 1097, 1099, 1103,
1104, 1105, 1106, 1107, 1108,
1109, 1110, 1111, 1112, 1113,
1114, 1115, 1116, 1117, 1118,
1121, 1127, 1130, 1134, 1135,
1136, 1137, 1141, 1142, 1145,
1147, 1148, 1149, 1150, 1151,
1152, 1153, 1154, 1155, 1156,
1157, 1159, 1160, 1161, 1162,
1163, 1164, 1165, 1166, 1167,
1168, 1169, 1171, 1172, 1173,
1174, 1175, 1176, 1180, 1181,
1182, 1183, 1184, 1187, 1192,
1193, 1195, 1196, 1197, 1207,
1210, 1213, 1214, 1215, 1217,
1218, 1219, 1220, 1223, 1225,
1226, 1227, 1228, 1229, 1230,

1231, 1232, 1233, 1234, 1236,
1237, 1238, 1239, 1240, 1241,
1242, 1244, 1245, 1246, 1247,
1306, 1353, 1392, 1622, 1631,
1633, 1784, 1839, 1934, 1940,
1981, 1982, 1983, 1994, 1996
h. +da 1173
h. +dır 1209
h. +ğa 47, 942, 987, 1017,
1018, 1031, 1071, 1139, 1179,
1185, 1198, 1224, 1637, 1692
h. +ı 817, 1005, 1084, 1085,
1120, 1121, 1132, 1189, 1235
h. +ım 946, 1122
h. +ın 1088, 1128, 1178, 1190,
1191
h. +ına 997
h. +ınnan 582, 1086, 1133,
1170
h. +ıñ 485, 930, 932, 935, 947,
948, 949, 950, 957, 971, 983,
985, 995, 1029, 1035, 1087,
1089, 1090, 1091, 1092, 1101,
1102, 1188, 1194
h. +ıñnan 997
h. +ıñnıñ 1093
h. +lınıñ 1144
h. +nan 965, 972, 973, 1032,
1124, 1143, 1191
h. +nar 437, 992, 1006, 1014,
1072, 1073, 1074, 1075, 1123,

1199, 1201, 1202, 1203, 1204,
1205, 1206, 1248
h. +narda 31
h. +nardan 976
h. +nargä 1581
h. +narnıñ 966, 1076, 1077,
1208
h. +nı 19, 554, 945, 959, 965,
966, 1001, 1098, 1640
h. +nıķı 1938
h. +nın 1158
h. +nıñ 927, 929, 941, 967,
996, 1010, 1012, 1019, 1020,
1021, 1022, 1033, 1040, 1044,
1078, 1079, 1080, 1131, 1139,
1140, 1177, 1210, 1211, 1212,
1243, 1286, 1623, 1638, 1829,
1978
h. +sız 58, 349, 1081, 1082,
1083, 1216

heber haber

h. 1862

hel hal, durum

h. +ě 1701, 1780

h. +ěn 1024, 1170

h. +ěñ 1964

Hemide özel isim (kişi adı)

H. +nëñ 676

hesret

h. +ě 1336

heste hasta

h. 653

ḥester ihtimam, gaile	ḥ. 1767, 1940
ḥ. +ḷě 380, 1194	
ḥeṭer zihin, hatır	ḥört dolaşık, karışık
ḥ. +ě 151	ḥ. 267
ḥetḷě kadar	ḥuca sahip, malik
ḥ. 477, 1515, 1619	ḥ. +dan 1694
ḥeỵer hayır, iyilik, güzellik	ḥ. +sı 1224, 1455, 1918
ḥ. +ṣěz 1505	ḥur huri
ḥ. +ḷě 676	h. 128, 370
ḥeyle aldatma, düzen	ḥ. +ı 978
ḥ. +ṣě 967, 1140, 1208	ḥur hor, hakir, aşağılık
ḥ. +ṣěnnen 1140	h. 466, 903, 1241, 1245
ḥeẓer şimdi, şuan, hemen, derhal	ḥ. +lama 254
ḥ. 1094	h. +lık 1741
ḥ. +den 597	ḥur+(tot- horlamak
ḥezine hazine	h. -қан) 1904
ḥ. 934	ḥurla- hor görmek, aşağılamak
ḥikmet hikmet	ḥ. -ğan 1742
ḥ. 1323	ḥ. -ğannı 1711
ḥ. +i 2001	ķ. -maq 847
ḥoda Allah, Tanrı	ḥ. -mas 1582
ḥ. 2001	
ḥ. +nıķı 1970	I
ḥolıķ hulk, huy, mizaç, güzel hal	ılaķ oğlak
ḥ. 310, 920	ı. 1376, 1408
ḥolķ bk. holık	ılanşaq çoluk, çocuk
ḥ. +ın 549	ı. 1409
ḥökem hüküm	ıñırçaķ at arabası oklarını kolona
ḥ. 618	bağlamaya yarayan küçük eyercik.
ḥ. +ě 618, 1380	ı. +ım+(ıñırçağ. ım) 1877
ḥ. +ge 1334	ırak uzak
ḥörmet hüner, ustalık, meslek, marifet	

1. 1791
ırğıt- fırlatmak, bir şeyi gereksiz diye
atmak
1. -ıp 1068
ırıl-da- hırıldamak, hırlamak
1. -rğa 1801
ırıs baht, mutluluk
1. 1114
ıru soy, nesil
1. 1863, 1864
1. +ı 1866
1. +ına 1839
1. +lı 1829
1. +lını 1865
ısan- İnanamak, güvenmek
1. -ğan 41, 1026, 1096
1. -ıp 997
1. -ma 291, 768, 804, 860, 942
ızık rüzgardan korunmuş yer, siper, set
1. 1912
ıztan iç don
1. 961, 1118
ızba ev
1. 1238

İ

ibën uygun hal
i. 223
idë : gr. yard. fiil idi; -dı, -di, -du, -dü
(geçmiş zaman hikâyesi).

i 414, 432, 1278, 1440, 1561
i. +m 727, 961, 1099
idël . İdil nehri, her büyük nehir
i. 796, 1196
i. +ge 860
iden tahta veya taştan taban döşemesi,
yer
i. 234
i. +ë 224, 863
igeç abla-küçük kız kardeş
i. +ëm 1903
igertçëacı hamurdan pişirilen küçük
ekmek
i. +lëk 1903
igë iyi
i. 1693, 1695
igëlëk iyilik, hayır
i. 1573, 1812
igën ekin
i. 901
i. +çë 977
igëz ikiz
i. 815, 819
i. +në 1039
igëzek+(can) ruh eşi
i. 1153
ik- ekin ekmek
i. -en+(ig-en) 1161
ikë iki
i. 8, 9, 40, 65, 103, 181, 192,
216, 247, 288, 404, 441, 468,
479, 497, 498, 499, 595, 681,

- 682, 684, 685, 686, 798, 979,
980, 1020, 1144, 1181, 1264,
1286, 1299, 1343, 1359, 1360,
1386, 1446, 1722, 1820, 1821,
1822, 1873, 1936, 1937, 1998,
2011, 2012
i. +den 41
i. +ge 41
i. +lěněŋ 1361
i. +nčě 959, 965, 1330, 1905
i. +nčěšě 850, 963, 968, 1078,
1326
i. +sě 1154
i. +sěne 1998
- ikělettě** iki kat
i. 1117
- iken** meğer, acaba (soru cümlesinde),
ise (şart cülesinden asıl cümleye
bağlama)
i. 143, 671
i. +ěŋně 516
- ikmek** ekmek
i. 225, 303, 348, 503, 809,
862, 981, 1230
i. +ě+(ikmeg. ě) 824
i. +sěz 845, 1211
- il** memleket, vatan, devlet, il
i. 173, 459, 565, 1673, 1808
i. +de 982, 1137
i. +den 1521
i. +ge 1180, 1220, 1415, 1417
i. +někě 744
- i. +něŋ 293
- ilau+(sal-** hüngür hüngür ağlamak
i. -a) 1364
- ilčě** elçi
i. +měni 923
- ildetne** boşuna yürüyen
i. 982
- ile** bağlaç
i. 225, 942
- ile-** elemek, çok giyerek yıpratmak
i. -r 496
i. -rměn 1903
i. -se 496
- ilek** elek
i. 736
i. +ě+(ileg. ě) 445
i. +ten 491, 496
- ilěk-** bir muhite alışmak
i. -mes 1523
- im** ilaç
i. 1572
- im-** emmek
i. -ěp 1644
- imček** emzik, meme ucu
i. 1357
- imen** meşe ağacı
i. 797, 798, 1161, 1200, 1201,
1811
- iměš** sanki güya
i. 854, 961, 1370, 1549, 1620,
1948

imgek yeteneksiz, sakat, bakıma	i. +yěn 983
muhtaç, sıkıntılı kimse	ipteş yoldaş, arkadaş, eş
i. 586	i. 176
i. +lě 815	i. +ě 10
in- inmek	i. +ěŋ 544, 2024
i. -děrěr 1410	i. +ke 799
indě şimdi	ir er, erkek, erkek adam, mec. koca
i. 410, 1678	i. 224, 296, 430, 500, 774,
ine anne	779, 781, 782, 783, 784, 785,
i. 1572, 1573	786, 787, 788, 789, 790, 791,
i. +lě 1756	794, 795, 797, 798, 800, 801,
i. +yněŋ 1600	802, 803, 804, 805, 806, 807,
ině iğne	808, 809, 810, 811, 812, 813,
i. + ŋ 1992	814, 815, 817, 818, 819, 820,
inněk allık, pembelik, sııklardan	821, 822, 823, 824, 825, 826,
yapılma kapı, ağıl kapısı	827, 828, 829, 830, 831, 832,
i. 1178	833, 834, 835, 836, 837, 838,
insaf acımaya, vicdana veye mantığa	839, 840, 841, 842, 843, 844,
dayalı adalet	845, 846, 847, 848, 849, 850,
i. +lı 1027	851, 852, 853, 854, 855, 856,
iŋ en, genişlik, en çok	857, 863, 871, 882, 890, 891,
i. 509, 1075, 1599, 1709, 1947	892, 893, 896, 897, 898, 899,
i. +ěnnen 1189	902, 903, 904, 905, 906, 907,
ip uygun hal, uysallık	908, 910, 914, 915, 916, 917,
i. 1141, 1142, 2021	919, 921, 922, 923, 924, 940,
i. +lě 302	1128, 1129, 1136, 1137, 1140,
i. +sěz 296	1145, 1146, 1147, 1148, 1149,
ipi ekmek	1150, 1151, 1152, 1153, 1154,
i. 295, 792	1155, 1156, 1157, 1158, 1159,
i. +lě 1449	1160, 1161, 1162, 1163, 1164,
i. +ně 894	1165, 1166, 1167, 1168, 1169,
i. +yě 811	1170, 1171, 1172, 1173, 1174,

1175, 1176, 1177, 1178, 1179,
1180, 1181, 1182, 1183, 1184,
1209, 1219, 1222, 1223, 1224,
1225, 1226, 1227, 1228, 1229,
1231, 1232, 1233, 1234, 1235,
1237, 1238, 1244, 1245, 1246,
1247, 1257, 1362, 1450, 1451,
1452, 1453, 1454, 1455, 1456,
1457, 1459, 1460, 1719, 1782,
1866, 1931, 1938, 1939, 1982,
1989
i. +ě 863, 864, 881, 1130,
1134, 1139, 1218, 1250
i. +ěm 865, 912, 1138, 1251,
1934
i. +ěn 882, 1190, 1191, 1239,
1940
i. +ěněj 1195
i. +ěne 894, 1242, 1951
i. +ěnnen 1236
i. +ěj 776, 909, 911, 918,
1193, 1194, 1474
i. +de 546, 861, 879, 895, 1173
i. +den 502, 503, 504, 799,
858, 859, 862, 871, 901, 1131,
1135, 1136, 1143, 1191, 1234
i. +e 1189
i. +en 1241
i. +ene 1230
i. +ej 1188
i. +gě 860, 1463

i. +ge 297, 406, 501, 502, 503,
504, 512, 547, 586, 792, 846,
858, 859, 1180, 1185, 1186,
1187, 1192, 1220, 1226, 1232
i. +ke 1362
i. +lě 866, 867, 1196, 1197,
1198, 1249
i. +lěk 822, 868
i. +lěksěz 856
i. +ler 796, 869, 870, 871, 872,
1199, 1200, 1201, 1202, 1203,
1204, 1205, 1206, 1207, 1248,
1272
i. +lerde 31
i. +lerge 873, 900, 920
i. +lerněj 874, 1208
i. +měn 875, 876
i. +ně19, 424, 775, 877, 878,
1209, 1240
i. +něn 483
i. +něj 22, 777, 778, 780, 793,
871, 880, 881, 882, 883, 884,
885, 886, 887, 1079, 1210,
1211, 1212, 1213, 1682, 1684,
1720
i. +sěz 41, 283, 379, 888, 889,
1026, 1096, 1196, 1214, 1215,
1216

irdeüke erkek gibi kadın, erkeksi

i. 1188

irëk serbestlik, hürriyet, özgürlük, erk,
kudret

- i. 1675
i. +lě 824
irěk+(bir- özgür bırakmak
i. -seŋ) 873
irěn dudak
i. +ě 139, 140, 813, 1023
i. +lě 785
irěncek üşengeç, eringeç, tembel
i. 232, 252, 1192
irěš- erişmek, ulaşmak
i. -ěr 907
irk bk. irěk
i. +ě 1208
i. +ěne 358
irke şımarık
i. 602, 866, 1195, 1363, 1365,
1757
i. +lě 1756
i. +sě 325
irkele-okşamak, sevmek
i. -ü 1315
irkeleüçě gönül okşayıcı, tatlı
i. 810
irkěn geniş, açık, rahat
i. 167
i. +lěk 842
irkěnle-rahatlık, hürriyet hissetmek,
i. -p 1453
irněkě ere ait olan, erkeğin, (erkeğin
eşi, erkeklik kudreti)
i. 879
irsek erkeğe düşkün kadın
i. 297
i. +něŋ 984
irte sabah, erken, vaktinden önce
i. 226, 505, 506, 507
irtege yarın
i. 1818
irten sabah vakti, tan vakti
i. 1364
irtenček erken vakit ile,
i. 1155
is koku
i. +ěm 141
i. +ěne 440
ise şart bildirme sözü
i. 517
isěm isim ad
i. 974, 1397
i. +ě 227
isen sağ diri, selamet
i. 1858
isep hesap, plan
i. +lě 988
i. +lešmi 66
iser deli
i. 1365
iskě eski
i. 142, 769, 985, 1544
i. +sě 1721
i. +nder 141
iskě+(al- anmak
i. -mağan) 1812
israf zarar, ziyan

- i. +çı 986, 987
- iş** eş, çift, denk
- i. 497, 974, 1825
- i. +ě 530, 1419
- i. +lerěŋ 1768
- iş-kürek** çekmek, ip,sicim gibi şeyleri
- kat kat yapıp örmek
- i. -er 1825
- işek** eşşek
- i. 18, 904, 1167
- i. +ě+(işğ. ě) 1327
- i. +ke 176
- işek** Kapı, ev kapısı, eşik
- i. 26, 453, 508, 746, 749, 890, 1938, 1982
- i. +ěn+(işğ. ěn) 1375
- i. +ke 1696
- i. +tegě 1696
- i. +ten 989
- işët-** işitmek, duymak
- i. -ěr 1170
- i. -ü 91
- it** köpek
- i. 228, 552, 1823
- it-** yapmak, etmek
- i. 509, 1193, 1658, 1743, 1767
- i. -e 19, 20, 541, 881
- i. -er 562, 844, 1036, 1240, 1241, 1469, 1551, 1940
- i. -ken 281, 620, 1209, 1792
- i. -kende 1209
- i. -kenge 1684
- i. -me 119, 460, 717, 1766
- i. -mes 770, 2038
- i. -mese 187, 2038
- i. -miler 211
- i. -se 254
- it** et
- i. 592, 988, 1824, 1853
- i. +ě 1257, 1371, 1752
- iteketek**, kucak, dağ eteği
- i. 256, 1165, 1272
- i. +ke 1326
- i. +ně 1363
- i. +ten 1326
- itek+(ciŋ)**: Kolu kucağı
- i. +ě 154
- itěk** çizme
- i. 407
- i. +ě+(itğ. ě) 229, 803
- i. +ěŋ+(itğ. ěŋ) 1088
- iye** sahip
- i. 390
- i. +gěne 1615
- i. +sě 1616, 2021
- i. +sěn 1239
- i. +sěne 277
- i. +sěz 264
- iyěl-** eğilmek
- i. -geně 797
- i. -ü 798
- i. -üyě 798
- iyar** eyer

i. +ěn 164
i. +lě 195, 820, 875
iyar- izlemek, birinin peşine takılıp
girmek, yanına katılmak, birine uyup
yoldan çıkmak
i. -e 1284
i. -ěr 654
iz- ezmek
i. -eler 1072
izgě mukaddes, adil, iyi yürekli,
yüksek ahlaklı
i. 231, 978, 1038, 1039, 1106
i. +lěk 1576
i. +sě 1329

K-Қ

қaba iplik eğirme aleti, tarak
saplanmış kalın tahta
қ. +m 1955
қabaқ (kapka) kapı
k. ++(қabaғ. a) 629, 1968
k. +қа 1968
қaban yaban
қ. 671
қaban+(қabaң
қ. +nı) 1969
қабарт- kabartmak
қ. -қан 1233
kaběr kabir

k. +ge 1828
қабıқ kabuk, elbise, kıyafet
қ. 1120, 1663
қ. +tay 1604
қабın- yanmak, alev almak, yanıp
gitmek, yanmaya başlamak
қ. -a 32
қ. -sa 16
қаç- kaçmak
қ. 1983
қ. -arda 858
қ. -asım 610
қ. -ıp 951
қ. -қан 301, 1032, 1694
қader kadar, gibi
k. 1019, 1350, 1828
қадěr kadir kıymet değer
қ. 1737, 1830, 1943
қ. +ě 1331, 1403, 1494, 1847,
1888
қ. +ěn 826, 1342, 1560, 1661,
2021
қ. +ěně 136, 1849
қ. +ěңně 605
қ. +lě 298, 1788, 1910
қақ pestil, üstü düz ve sert olan nesne
қ. 895, 1904
қ. +қа 694
қ. +tan 1904
қақ- vurmak, terk etmek, hızlıca
itmek
қ. -ıp+(қағ-ıp) 0513

ķ. -a+(ķađ-a) 828	ķ. +đa 1251
ķ. -ķannı 828	ķalaķ simit, pide
ķ. -lı 606	ķ. +ı 1555
ķ. -mıyķek 1884	ķalcayt- ķarptırmak
ķ. -mıylar 604	ķ. -ķan 1233
ķal- kalmak, değişmeden durmak	ķaldır- bir yerde bırmak, belli bir yere koymak
ķ. 1738	ķ. - 651
ķ. -a 283, 379, 421, 1366, 1798, 1912	ķ. -1724
ķ. -dı 1675, 1999	ķalım kızmın anne ve babasına gúveyin alıp verdiği para ve mal
ķ. -dım 1679	ķ. 532, 607, 611
ķ. -đan 41, 349, 455, 456, 498, 1026, 1096, 1196, 1441, 1615, 1856, 1996	ķalın kalın
ķ. -đançı 1738, 1791	ķ. 231, 1843
ķ. -đandır 1642	ķaltak yarım adam, dúřkún, miskin
ķ. -đanım 1873	ķ. 1167
ķ. -ır 13, 76,102, 167, 455, 485, 707, 789, 823, 1048, 1290, 1842, 2018	ķama su samuru
ķ. -ırsıń 58, 1933	ķ. 1429
ķ. -ıyķ 740	ķama- himaye etmek, savunmak, ilgilenmek, ózen göstermek, sakınmak, kollamak
ķ. -ma 583, 997, 1755	ķ. -r 1918
ķ. -mas 210	ķamař- kamaşmak, acı ve ya ekşi bir şey yemeknin tesiri ile ağzı burulmak.
ķ. -masın 151	ķ. -ır 1702
ķ. -massıń 1157	ķ. -ķar 1626
ķ. -mıy 48, 661, 1074, 1490	ķamķat Kenarına su samuru dikilmiş şapka
ķ. -sa 1228, 1793	ķ. 753
ķ. -sań 643, 1658, 1755	ķamçı kamçı, kırbaķ
ķ. -sıń 1791	ķ. 563
ķala kale, kasaba	ķ. +sı 1105, 1723
ķ. 801, 1094, 1660	

kamır hamur

ķ. 503, 1977

ķ. +dan 1154

ķ. +ı 1200

ķ. +nı 1072

kamış kamış, saz, sazlık

ķ. 992

ķ. +tan 896

kamıt: hamut (araba koşumunda, atların boyunlarına geçirilen ağağ veya üstüne meşin geçirilmiş çember)

ķ. 1669

ķ. +ın 874

kamilleş- olgunlaşmak, yetkinleşmek

k. -keç 833

kan kan

ķ. 848, 1303, 1551, 1698,

1853, 1870, 2014, 2033

ķ. +ıı 1838

ķ. +lı 2008

kan- doymak, ikna olmak

ķ. -ęançı 361

kana- kanamak

ķ. -y+(kanı-y) 1554

kanat urgan, kement,kanat

ķ. 1218, 1295, 1465, 1730,

1752

ķ. +ı 518, 1109, 1229

ķ. +ın 1219

ķ. +lı 1726, 1739

kandala tahta kurusu

k. +ęa 1941

kaığı eski göçmen toplumlarda sefer sırasında silahların koyulup yüklendiği araba

ķ. +da 311

kaığır- gurbet çekmek, yersiz-yurtsuz olmak

ķ. -ır 1107

kaığıy masallardaki dağ ile uzak ve belirsiz yer anlamında

ķ. +dan 488

kap- kapmak, ağza almak, yemek, dişlemek, ısırarak, yutmak

ķ. -arın+(kab-arın) 1900

ķ. -ıp+(kab-ıp) 779

ķ. -kan 2012

ķ. -kaığa 1626

ķ. -mıy 110

kapçık çuval

ķ. 713

kapka kapı, cümle kapısı, avlu kapısı

ķ. 1021, 1437, 1955, 1969,

1983

ķ. +ęa 629, 671

ķ. +sına 352

kapkaç kapak.

ķ. 39

kaptır- ağza vermek

ķ. -a 1605

kar kar

ķ. 5, 299, 384, 425, 607, 832,

1037, 1041, 1559, 1937

qara- bakmaq, seyretmek, incelemek,
gözlemek

q. 217, 471, 663, 1052, 1635,

1764, 1827, 1839

q. -dı 1226

q. -ğan 1826

q. -ğanda 1321

q. -ma 127, 217, 261, 1273,

1827

q. -masaŋ 957

q. -p 591, 878, 924, 1235,

1651, 1655, 1705, 1728, 1906

k. -r 413, 1423, 1480

k. -rğa 1337

q. -saŋ 832, 924

q. -y+(qarı-y) 958, 1699

qara siyah

q. 261, 1130, 1204, 1370,

1394, 1518

q. +sı 565, 1078

qaraçman esmer

q. 300

qaraq hırsız, harami

q. 993, 1843

qaraŋı karanlık

q. 775, 829, 1048

q. +da 766, 1831

qarar karar, düşünölen niyet, plan

q. +lı 1050

qarav bakış, bakım, inceleme

q. +ında 204

qaravat kerevet

q. +ta 1317

qarçığa atmaca

k. +nıŋ 893

qarçık yaşlı kadın

q. 1046

qardeş kardeş

q. 1828, 1829, 1834, 1976,

1993, 2008

q. +ě 1869, 1938, 1981, 1982

q. +ěŋ 1871

k. +ěndey 2016

q. +lěk 1830

q. +leş 2022

q. +ně 1828

q. +něŋ 996, 1831

q. +sězge 1832

qarěndeş kardeş

q. 1826, 1833, 1842, 1874,

1904, 2014

q. +ěŋ 1842

q. +ke 1833

q. +lěk 1810

q. +ten 1807, 2007

qarğa karga

q. 859, 1736, 1778

q. +da 426

q. +lar 1204

qarğan- beddua etmek

q. -ılğan 1946

q. -ır 993

qarğış beddua, lanet

q. 92

ķ. +1 1561, 1724	ķ. -ysa 830
ķarın karın, mide	ķ. -yta 424
ķ. +dağı 1366	ķ. -ır 1239
ķ. +1 1542	ķaş kaş
ķarlıĝaç +(ķarlıĝaç kırılğıç	ķ. 464
ķ. +ķa) 1809	ķ. +ına 217
ķarlıĝan frenk üzümü	ķaşabay oturup gitmek için özellikle
ķ. 1702	yapılan arkalı kızak
ķarmala- Elle yoklamak	ķ. 652
ķ. 2030	ķaşıķ kaşıķ
ķarr (ķarr-ķarr) karga sesi	ķ. 763, 994
ķ. 1778	ķ. +1+(ķaşıĝ. ı) 2025
ķarşı karşı	ķat durulan, yaşınilan yer
ķ. 189, 193	ķ. 1123
ķart yaşılı	ķ. +ında 1938
k. 44, 45, 46, 122, 123, 514,	ķat- katılaşıma, donmak, mec. ölmek,
892, 1132	(ip) bükmek
k. +adır 1823	ķ. -ķan 260, 894
k. +ayĝançı 47	ķatakısa konçlu keçe çizme
k. +1 28	ķ. 147
k. +ım 925	ķatı katı, sert
k. +lıĝı 1340	ķ. 425, 555, 895, 968, 981,
ķarta- yaşılanmak, kart olmak	1522, 1556
ķ. -sınnan 1925	ķatı+(ķotı) bayat
ķ. -ya 443, 528	ķ. 981
ķ. -yër 415	ķatıķ yoĝurt
ķ. -yĝançı 557	ķ. 763, 1009
ķ. -yĝanın 890	ķ. +nı 764
ķ. -ymış kônênjde 1404	ķatımşıa kadınısı, kadın – kız işine
ķ. -yĝannan 570	sıkıymış erkek
ķ. -ymas 284, 374	ķ. 1060
ķ. -ymıy 326	

katınşa: önemsiz, kadınların kızların işlerine karışan erkek adam	k. 855, 1941, 1942, 1943, 1944, 1945, 1957, 1958, 1959, 1977
k. +dan 1217	
k. bul- 1188	k. +dağı 1946
katış- dâhil olmak, birlikte katılmak	k. +ğa 1957, 1960, 1985, 1980
k. -ma 1060	k. +m 1934
kavēm kavim	k. +mnıñ 1953
k. +ën 461	k. +n 1984
kay hangi	k. +nıñ 1947, 1948, 1949, 1986
k. 135	k. +sı 1950, 1954, 1972
k. +dan 435	k. +sın 1940
kaya nereye	k. +sına 1951, 1977
k. 515, 1401	kayınata kayınbaba
kayan nerede	k. 1663
k. 145	k. +sın 2002
kayda nerede hangi yerde	kayınsēñēl erkeğin gelinden küçük kız akrabası, görünmce
k. 82, 671, 1528	k. 1952
k. +n 1891	kayır- kanırmak
kaygı kaygı, dert, felaket, bela, üzüntü	k. -mas 1219
k. 436, 891, 1113, 1367, 1708, 1953	kayış kayış, kemer
k. +dır 1953	k. 1669
k. +lı 2006	kayқа- alçak gönüllü olur, işe yardım eder
k. +m 1512	k. -yıp+(tor-mas) 1945
k. +mda 146	kayna- kaynamak, köpürüp, kabarmak, hisleri güçlenmek
k. +sı 827, 1076, 1593, 1650, 1656, 1953, 1954	k. -mas 1051
kaygır- dertlenmek	k. -r 300
k. -ğan 1593, 1954	k. -ta 1037, 1596
kayın kayın ağacı	kayniş kayın (gelin için)
k. 1952	k. 693
kayınana kaynana, kayınvalide	

qayt- geri dönmek	q. +sı 1563
q. 643, 657	kebab kebab, ateşte pişirilen et,
q. -ara+(al-masıñ) 1566	kavurma
q. -arğan 617	k. 1036
q. -ıp 453, 1035, 1133	kece gece
q. -ır 512, 1170	k. 483
q. -kaç 635	kece keçi
q. -қан 590, 595, 765	k. 668, 1222, 1440, 1956,
q. -mas 200, 852	1975, 1976, 1998
q. -sa 1250	k. +ñ 1355
q. -sañ 1101	k. +sě 234
q. -u 575	kekrě eğri
qaz kaz	k. 930
q. 399, 426, 616, 858, 859,	keleş nişanlı kız
1201	k. +ěn 765
q. +ıñ 644	kesěp+(it-) hüner göstermek,
q. +nıñ 386	çalışmak, uğraşmak
qaza kaza	k. 254
q. 1067	kěběk gibi, benzer
q. +sı 913	k. 46, 184, 242, 319, 401, 425,
qazan kazan	574, 574, 926, 1008, 1057,
q. 346, 513, 1037, 1051, 1955	1081, 1215, 1289, 1516
q. +ğa 1134, 1826	kěce cep
q. +ı 687	k. 266
q. +ına 1651	kěçě küçük
q. +ıñnı 647	k. 722, 723, 1367
qazı- kazmak	k. +ge 583
q. -usız 666	kěçkěne küçükçě, küçük
qazılıq at sucuğı	k. 699, 1274
q. 161	k. +den 1416
qazna Hazine	kělem kilim
q. 333, 1067, 1753	k. +ně 711

kělet kiler	k. -se 724, 872, 989, 1471
k. 122, 1162	k. -seŋ 1035, 1157
k. +te 995	k. -šennen 1178
kěm kim, kimse, başkası	kěr kir, pislik
k. 48, 136, 516, 619, 1318,	k. 1248
1570, 1916, 1919, 1936	kěrt- sokmak, içine almak
k. +ge 48, 432, 1803, 1893	k. -ken 280
k. +ně 59, 432, 981, 1498,	kěstek (kerpiç, tuğla, kumaş vb. de)
1893	yama, parça, kırıntı
k. +někě 1537	k. +ke 1523
k. +nen 1783	kěšě kiři, insan,yabancı, kimse,
kěmey dost, sırdaş	başkası
k. +ěnnen 360	k. 38, 49, 53, 97, 127, 180,
kěnděk göbek	190, 191, 192, 193, 318, 327,
k. +ěn+(kěnděg.)ěn 1549	352, 497, 509, 519, 554, 571,
k. +ěn+(kěnděg. ěn) 315	582, 689, 695, 696, 790, 808,
kěnděk+(ěbi) göbek bađımı kesen ebe	809, 831, 846, 867, 997, 1028,
k. 1398	1053, 1094, 1120, 1121, 1230,
kěne bk. ğına	1231, 1240, 1241, 1279, 1289,
k. 1142	1292, 1302, 1304, 1305, 1466,
kěr- girmek	1485, 1520, 1522, 1523, 1524,
k. 511, 1152, 1979	1525, 1526, 1546, 1575, 1582,
k. -e 713, 989, 1179, 1808,	1709, 1811, 1812, 1914, 2039
k. -ěr 26, 453, 478, 1437	k. +de 984
k. - ěšěr 1959	k. +den 1
k. -geç 1134	k. +ge 194, 531, 832, 1536
k. -gen 510, 1290, 1578	k. +lěk 258
k. -gençě 511, 1152	k. +ler 7
k. -megen 1564	k. +ně 20, 1337
k. -meĝen 1020	k. +něŋ 83, 195, 833, 915, 915,
k. -mes 1564, 2011	1449, 1579, 1956, 2026
k. -mi 846	k. +ŋ 95

k. +s�n 1583	k. -mas 2040
k��en bukağı, k�stek	kılı� kılı�
k. +de 1524	k. 1152
k. -leseŋ 1525	k. +ı 1077
k��ne- kiŐnemek	kılık kılık, huy, miza�
k. -p 1186	k. +ı+(kılıç. ı) 329,376, 1462,
k��tek subra, koltukluk	1473
k. +te 1546	k. +lı 1502, 1507
kıba boş	k. +tan 337
k. 522	kımız kımız
kıbırsı- kıpırdaŐmak.	k. 1974
k. -đan 1000	kın kap, muhafaza, kılıf, kutu
kı�ıt- kaŐındırmak, kaÇınmak	k. +ın 1651
k. -a 1930	kına bk gına
kı�kır- bağırmak, haykırmak, bağırıp	k. 1142
�ağırmak	kıŋır eğik, mec. eğri
k. -sa 1831	k. 1773
kıl kıl, dombra gibi telli çalgıların teli,	kır kır, kırılık yer, yabancı bozkır
derin his, ince duygu	k. +da 1486, 1490
k. 336, 496, 838, 1527	k. +đa 1463
k. +dan 336	k. +ında 278
k. +ın 561	kırau kırağı
kıl- yapmak, etmek, kılmak	k. +dan 383
k. -anmas 385	kırgavıl nöbetçi, asker,
k. -ır 1212	sülün(s�l�ngillerden kuyruğu çok
k. -mas 1833	uzun eti yenilen bir kuş. mec. boylu
k. -masa 1695	poslu y�r�y�Őu güzel kız veya kadın)
k. -mıy 1074	k. 1519
kılan�ık yosma, fındirdek	kırgın
k. 343	k. 1973
kılan- tabii olmayan hareketlerde	kırık kırk sayısı
bulunmak, naz, cilve yapmak	

ķ. 350, 352, 359, 363, 446, 476, 531, 713, 967, 1059, 1139, 1140, 1159, 1247, 1437, 1482, 1514, 1785, 1973 ķ. +tır 530	ķ. +rak 270
ķırık(bēr kırk bir sayısı ķ. +ēņčē) 359	ķıstır- kıstırmak, sıkıstırmak ķ. -a 353 ķ. -ğanda 353
ķırıkmiş Bir – iki yaş arası olan tay ķ. +ı 350	ķıtırçık kapaklı yuvarlak küçük ağaç čanak; kavanoz ķ. 713,
ķırıl- kırılmak, topluca öldürölmek ķ. -ğan 667	ķıtlık kıtlık ķ. 1464
ķırım Kırım ķ. +ga 1480	ķıya kaya ķ. +sız 487
ķırıs sert sıkı, şiddetli, katı güçlü ķ. 1974	ķıyamet: kıyamet ķ. +lĕk 1805
ķırku kırpmak ķ. 99	ķıyık eğri ķ. 703, 892 ķ. +ı+(ķıyĕğ. ı) 382
ķırmısķa karınca ķ. 656 ķ. +day 1166	ķıyıkčan üçgen şekilli masa örtüsü ķ. 155
ķıs- sıkmak, kucaklamak, el sıkmak, sıkıstırmak vs. ķ. -a 1627 ķ. -ıl 431 ķ. -ıp 1313 ķ. -mağan 1799 ķ. -miler 1399 ķ. -sa 1420	ķıyım güç, zor ķ. 1282, 1321 ķ. +ı 1338 ķ. +lık 861 ķ. +rak 1255
ķısır kısır, meyvesiz, dōlsüz ķ. 1124	ķıyıs- savaşmak ķ. -alar 1155
ķısķa kısa ķ. 584, 718, 941	ķıymılda- kımıldamak, kıpırdamak ķ. -vı 882
	ķıymmet kıymet, değeri, paha ķ. 12, 328 ķ. +lĕ 1146
	ķıyna- şiddet göstermek dövmeķ ķ. 1319, 1322

ķ. -ġançı 1319	452, 464, 466, 467, 476, 483,
ķ. -maġan 366	488, 496, 516, 517, 521, 522,
ķ. -p 1320	523, 524, 525, 526, 527, 528,
ķ. -r 366	546, 592, 609, 610 611, 614,
ķ. -u 953	616, 620, 629, 688, 701, 723,
ķıyşık yamuk, eġri, giyilmekten Şekli	732, 759, 1001, 1038, 1046,
bozulmuş, harap olmuş	1055, 1056, 1057, 1058, 1059,
ķ. 147, 720, 1253, 1394	1060, 1124, 1129, 1146, 1147,
ķıyu cesur, atılġan	1183, 1199, 1207, 1221, 1222,
ķ. 418	1233, 1447, 1451, 1452, 1454,
ķıyulık kahramanlık, cesurluk	1457, 1459, 1460, 1461, 1462,
ķ. 861	1463, 1464, 1473, 1480, 1504,
ķız kız, genç kız	1506, 1507, 1509, 1510, 1511,
ķ. 47, 78, 98, 272, 274, 276,	1513, 1527, 1634, 1635, 1687,
278, 279, 280, 281, 282, 283,	1703, 1715, 1727, 1750, 1751,
284, 286, 287, 288, 289, 290,	1754, 1759, 1762, 1763, 1782,
292, 293, 295, 296, 298, 299,	1785, 1789, 1797, 1968
300, 302, 303, 306, 307, 308,	ķ. +dan 273, 304, 725, 1491
309, 310, 311, 312, 313, 314,	ķ. +ġa 291, 338, 339, 390, 437,
315, 316, 317, 318, 319, 320,	612, 613, 743, 1061, 1482,
321, 322, 323, 324, 325, 326,	1547, 1652, 1744
327, 328, 329, 330, 331, 332,	ķ. +ı 439, 442, 531, 656, 1086,
333, 334, 335, 336, 337, 370,	1449, 1491, 1493, 1494, 1503,
371, 372, 373, 374, 376, 378,	1647, 1648, 1649, 1650, 1653,
379, 380, 383, 385, 387, 393,	1654, 1761
394, 395, 396, 397, 398, 399,	ķ. +ı 365
400, 401, 402, 403, 406, 407,	ķ. +ıday 128
408, 409, 414, 415, 417, 418,	ķ. +ım 451, 1495, 1496, 1514,
419, 421, 422, 424, 425, 426,	1519, 1656, 1657, 1955, 1969,
427, 428, 429, 430, 431, 432,	1977
433, 434, 435, 436, 440, 441,	ķ. +ıma 763
443, 444, 447, 448, 449, 450,	ķ. +ımda 1656

ķ. +ımnıı 737, 1972
ķ. +ın 353, 366, 367, 534, 587,
1643, 1651, 1655, 1685, 1764
ķ. +ına 445, 507, 1504, 1547
ķ. +ında 1646, 1650
ķ. +ını 1469
ķ. +ınnan 1448
ķ. +ıı 368, 601, 650, 702,
1498, 1499, 1500, 1502, 1503,
1646
ķ. +ııa 532
ķ. +ıınan 735, 761
ķ. +ıınnıı 369
ķ. +lar 112, 143, 275, 285, 294,
340, 341, 342, 343, 344, 345,
346, 347, 405, 410, 411, 412,
420, 437, 713, 1200, 1204
ķ. +largā 349, 1465
ķ. +larnıı 350
ķ. +lı 351, 352, 353, 354, 355,
423, 529, 708, 1235, 1466,
1467, 1468, 1484, 1485, 1486,
1488
ķ. +lık 706
ķ. +nı 301, 356, 357, 358, 388,
389, 391, 446, 465, 469, 1062,
1472, 1728, 1800
ķ. +nıı 277, 305, 359, 360,
361, 362, 363, 364, 375, 377,
381, 382, 384, 386, 392, 438,
530, 614, 954, 1063, 1064,
1065, 1066, 1790

ķ. +sız 353, 1489
ķ. +sızga 1513
ķ. +sızlar 1490
ķız- kızmak, havanın ısınması
ķ. -ğan 346, 348.
ķızar- rengi kızarmak, kırmızılaşmak
ķ. -ırsıı 368
ķızau sandık
ķ. 527
ķızdır- kızdırmak, kızartmak, ısıtmak,
heveslendirmek
ķ. -ıp 323
ķ. -ır 316
ķızgan- acımak, esirgemek,
kiskanmak, cimrilik yapmak.
ķ. -mıylar 764
ķızık ilginç, dikkat çekici, tuhaf,
merak uyandıran
ķ. +ı+(ķızığ. ı) 361, 632
ķ. +ın+(ķızığ. ın) 788
ķızıkısız ilginç olmayan, kayıtsız,
aldırmaz
ķ. 1489
ķızıl kızıl, kırmızı
ķ. 286, 308, 312, 328, 339,
1000, 1204, 1485, 1496, 1675
ķ. +da 1646
ķ. +la 364
ķi- giymek
ķ. -gen 677, 922
ķ. -gende 1543
ķ. -me 49

kibek kepek, başak kalıntısı

k. +lëkke 690

kiç akşam, akşamleyin

k. 1005, 1943, 1943

k. +ten 1072, 1155

kiç- geçmek, aşmak, vazgeçmek,

yürümek, gitmek, gzmek

k. -e 1353

k. -ër 489, 490, 1696

k. -er 774, 803, 1041

k. -ken 1196

k. -meslëk 834

kiçë akşam

k. +le 116

k. +n 1113, 1364

kil- gelmek

k. -ë 699, 700, 743, 1138

k. -e 189, 301, 529, 531, 610,

699, 700, 743, 1421, 1599,

1944, 1947

k. -eçegëne 470

k. -dë 629, 755, 1965

k. -de 1968

k. +dëm 766

k. -ënnëŋ 718

k. -ëp 1133

k. -ër 619, 1695, 1789, 1892,

1935

k. -geç 742, 754

k. -gen 213, 435, 1033, 1710

k. -gençë 740

k. -gende 238, 711

k. -mes 1973

k. -mi 404

k. -së 290, 1955, 1981

k. -se 11, 179, 516, 532, 543,

726, 937, 965, 979, 1115,

1314, 1682, 1748, 1821, 1864,

1955, 1981, 1983, 2035

kilbet dış görünüş, kılık kıyafet, boy

pos

k. +lë 688, 697

k. +sëz 698

kileş hal, gelme, geliş

k. +lë 298

kilën gelin

k. 434, 450, 460, 602, 679,

680, 682, 683, 684, 688, 689,

690, 691, 692, 693, 694, 695,

696, 697, 698, 699, 700, 701,

702, 703, 704, 705, 706, 707,

708, 709, 719, 722, 724, 725,

727, 728, 730, 732, 733, 734,

735, 736, 738, 739, 740, 741,

759, 855, 1280, 1766, 1936,

1943, 1945, 1957, 1980, 1985

k. +ë 687, 715, 1950, 1986

k. +ëm 451, 723, 737, 763,

1476, 1972, 1977

k. +ën 723, 1959

k. +ëŋ 1498

k. +ëŋnën 761

k. +de 710

- k. +ge 716, 717, 721, 722,
1957, 1958
- k. +ně 711, 742
- k. +někě 704
- k. +něněkě 720
- k. +něň 681, 685, 712, 731,
1908
- k. +ner 713, 714
- kilěncek** geç gelin
k. 729
- kilěndeš** elti
k. +něň 686
- kilěš-** uygun gelmek, anlaşmak,
yakışmak
k. -e 244, 339
k. -megen 1960
- kim** kem
k 695, 713, 871, 1614
- kimče** eksik kusur, noksan
k. +lěgě 89
k. +lěgěň 1093, 1163
- kime (köyme)** kayak
k. 713
- kiměk** kıkırdak
k. +lě 824
- kiměr-** kemirmek
k. -sěň 234
- kiměrt-** kemirtmek
k. -e 981
- kimlěk** noksanlık, haksızlık
k. +ě+(kimlěg. ě) 360
- kimpěr kaynana
- k. +de 710
- kinděr** kendir ipi, kumaşı
k. 1653
- kinděraš** kendir bitkisi
k. 124
- kinen-** daha fazlasına sahip olmak,
gönenmek
k. -ěp 1134
k. -děm 517, 690
k. -gen 507
- kinet** birdenbire, ansızın
k. 1325
- kiň** geniş
k. 256, 354, 714, 897
k. +legěnnen 1088
- kiņeš** danış, görüşme, akıl, tavsiye,
meclis kurultay
k. 1684
k. +ě 1054
k. +e 1677
- kiņešlě** meclis vasıtası ile yapılan iş.
k. 608, 897
- kip-** suyu çekilmek, kurumak
k. -er 1729
k. -ersěň 1089
k. -ken 1302
- kirě** geri, ters
k. +ge 715
- kirek** gerek, lüzüm, bir şeye ihtiyacı
olma
k. 61, 263, 462, 542, 552,
1510, 1848

kirek- gerekmek, gerekli olmak	k. -mi 1
k. -mi 563, 928, 1085, 1090, 1398	k. -se 1943
kirte ağaçlardan yapılmış çit, engel, hudut, delikli, duvar	k. -të 414, 1251, 1463
k. 715, 740, 741	k. -tëm 1251
kis- kesmek	k. -ye 1000
k. -e 315, 447, 1549	kitëk kırıntı, kırılan yer, kırık
k. -elgen 303	k. 716
k. -kennë 1704	kitër- getirmek
k. -ü 659	k. - 1092
kisap dibek ve ya hayvan tokmağı	k. -de 859
k. 700	k. -ër 27, 1038
kisev maşa, ocak ateşini karıştırmaya yarayan demir alet, yanmış odun parçası	k. -e+(bël-sën) 1164
k. 1073	k. -ü 1586
k. +ëñ 1890	kiy- giymek
kişte raf	k. -ëp 649, 1262
k. +de 773	kiyalëk zarar
kit- gitmek, bir parçayı koparmak	k. +ë+(kiyalëg. ë) 356
k. 748	kiyaü güvay, damat
k. -e 1687	k. 532
k. -er 305, 392, 478, 957, 1789	kiyëk geyik, yabani ve eti yenilebilen hayvan
k. -ernëñ 715	k. 184, 399
k. -esë 407, 717, 718	k. +nëñ 377
k. -keç 754, 1134, 1632	kiyëm kıyafet, elbise, giyim
k. -ken 302, 303, 304, 590, 665, 998, 1720	k. 49, 897, 1111
k. -me 901	kiyën- giyinmek
k. -mendey 1280	k. -ër 1250
k. -mes 297, 729, 1525, 1526	k. -e 1005
	k. -se 437
	kiyërël- gerilmek
	k. -ëp 1945
	kiyev damay güvey

- k. 429, 445, 460, 590, 709,
735, 743, 744, 750, 751, 752,
753, 754, 755, 756, 757, 758,
759, 765, 766, 767, 769, 770,
771, 772, 773, 1470, 1652,
1656, 1657, 1766, 1980
k. +den 400, 510, 764, 1946
k. +ëm 763
k. +ëñ 746, 747, 748, 1498
k. +ëñnëñ 749
k. +ëm 1955
k. +ge 282, 407, 408, 476, 580,
585, 589, 760, 762, 768
k. -lep 765
k. +nëñ 745, 745, 761
- kiyev+(yurt iç güveysi**
k. +ka 510
- kiyëz keçe**
k. 1458
- ķoba+(cır) övgülü türkü**
ķ. 1967
- ķoç-** kucaklamak
ķ. 1655
ķ. 1764
ķ. 1764
ķ. +a 2003
ķ. -arsıñ 1100
ķ. -ıp 514
ķ. -ķan 130
ķ. -mağan 1221
ķ. -mam 1100
- ķoçak** kucak
- ķ. +ım 610
ķ. +ın+(ķoçağ. ın) 548
ķ. +ıña+(ķoçağ. ıña) 550
ķ. +ķa 1014
- ķoçaķla-** kucaklamak, sarılmak,
kucağa alıp sarmak
ķ. + ta 68
ķ. -ysı+(ķoçaklı-ysı) 566
- ķoda** dünür, görücü
ķ. 752, 1925, 1935, 1955,
1961, 1962, 1963, 1964, 1973,
1997, 1999, 2001
ķ. +ğıy 1999
ķ. +lar 1968, 1969
ķ. +nıķı 1970
ķ. +ıñ 1971
ķ. +sı 639
- ķodaça** evlenen tarafların gözünden
kaynananın, yani dünürün kız kardeşi
k. 1926, 1970, 2003
- ķodağıy** evlenen tarafların anne ve
ondan büyük kadınlara karşı hitap
sözü, dünür kadın
k. 1961, 1963, 1964, 1965,
1966, 1967, 1987
ķ. +ıñ 1971
ķ. +nıñ 1937
- ķodala-** kız istemek, düğünde, dünür
ağrlamak
ķ. -şķaç 1962
- ķol** kul, köle

- ķ. 232, 762, 793, 1375, 1469,
1548, 1692, 1694, 1765
ķ. +ġa 1096
ķ. +ı 839
- ķola** kara kuyruklu ve kara yelesi, açık sarı renkli at, kula
ķ. 1997
- ķolaķ** kulak
ķ. 1545
ķ. +ı+(ķolaġ. ı) 929, 1095
ķ. +ın+(ķolaġ. ın) 555, 927
ķ. +ın+(ķolaġ. ın) 1942
ķ. +tan 1377
- ķolan** kulan(yabani eşek), yabani kúheylan.
ķ. 1700, 1904
- ķolat** av kuşunun bir t¼r¼
ķ. +ın+(ķolad. ın) 858
- ķolın** kulun, bir yaşına kadarki tay
ķ. +nıı 1386
- ķolınçaķ** tay
ķ. +ķa 1461
- ķolınla-tay** doġurmak
ķ. -gan 243
- ķolmaķ** şerbetçi otu
ķ. 1161
- ķom** kum
ķ. 881
ķ. +ġa 338
- ķomaç** açık kırmızı, kırmızı renkli
- ķayrak**, al renkli bir kumaş
ķ. 312
- ķondız** kunduz, kunduz derisi
ķ. 444
- ķor-** kurmak, yapmak, d¼zenlemek, tayin etmek
ķ. -ır 745
ķ. +ırın 1231
ķ. -mas 535
- ķoral** silah
ķ. 1185
- ķorban** kurban
ķ. 1784
- ķordař** çağdaş, yaşıt, akran
ķ. +ınday 1971
- ķorı** kuru
ķ. 50, 997, 1080, 1784
- ķorı-** kurumak
ķ. -sın 187
ķ. -r 573, 1861
- ķorsaķ** karın, gebelik, hamilelik
ķ. +ı+(ķorsaġ. ı) 713, 714
- ķort** kurt, b¼ceklerin kanatsız yavrusu, . mec. huzursuzluk, endişe, kurt
ķ. 1574, 1965
ķ. +nıı 1516
- ķos-** kusmak
ķ. -tırır 847
- ķoř** kuş, uçaķ
ķ. 306, 509, 518, 835. 851, 999, 1109, 1218, 1219, 1368, 1635
ķ. +lar 519
- ķot** kut, uġur, şans, baht

ķ. 683, 1339, 1417	ķ. 1841
ķotıl- kurtulmak, kaçınmak	ķoymak gözleme
ķ. -dım 517	ķ. 721, 1652
ķ. -ırsın 951	ķoyrıķ kuyruk, kıç
ķotır- kudurmak	ķ. +ın+(ķoyrıĝ. ın) 830, 1704
ķ. -a 1632	ķoytı kötü, fena
ķ. -am 1632	ķ. 949
ķothık talih	ķozĝın kuzgun
ķ. 1464	ķ. 1599, 1947
ķoy- üzerindeki dökme, düşürme, çok dökme, madeni eritip şekil vermek	ķöç zor, güç
ķ. 1594	k. 1793
ķ. -a 1094	k. +ě 883, 1045, 1055
ķ. -ar 1698	k. +lě 518, 902
ķ. -ĝannar 1841	k. +lep 55
ķ. -ma 1912	ķöçek köpek yavrusu, enik
ķ. -mas 1890	k. 1266, 1471
ķoyaş Güneş, aydınlık ve mutluluk kaynaĝı	ķöl kül
ķ. 627, 1568, 1576, 1580	k. 347
ķ. +lap 235	k. +ĝe 533
ķ. +lı 335	ķöl- gülmek
ķoyıl- serpilmek, dökülmek, dağılmak, kırıntılanmak	k. -ěp 235, 443
ķ. -a 1261	k. -ěşken 150
ķoyımçı altın, gümüş ustası, kuyumcu	k. -dě 449
ķ. 625	k. -děrgen 898
ķ. +ĝa 340	k. -e 1356
ķoyın saĝanak, yağmur suyu	k. -eler 341
ķ. + nan 1100	k. -er 218
ķoyma duvar	k. -erde 419
	k. -gen 1364
	k. -mě 582
	k. -mesěn 1491
	ķöleç güleç

- k. 237, 1369
- kölkë** gülme, gülüşme
k. 638
- költe** demet, deste
k. 1099, 1985
k. +së 1653
- kömëş** gümüş
k. 763, 1046, 1927
k. +nëŋ 1721
- kön** gün
k. 138, 335, 593, 615, 791,
803, 899, 983, 1003, 1004,
1242, 1338, 1481, 1495, 1658,
1717, 1981, 2035
k. +ëm 865
k. +ëŋ 533, 776, 948
k. +de 61, 552, 766, 961, 2006,
2008
k. +ge 632, 1099, 1118
k. +lëk 580, 961, 1230
k. +nëŋ 954, 1066
k. +nen 774
k. +sëz 1216
- kön+(buyë)** gün boyu
k. 1921
- könbatış** batı
k. +қа 1780
- könçë** kıskanç, rakip
k. 53
k. +lëk 54
- könçëlëk** kıskançlık
k. 71
- k. +sëz 30, 279
- könçığış** doğu
k. +tan 1780
- köndëz** gündüz
k. 236, 271, 1113
- köndeş** kuma
k. 484, 534, 933, 989, 1002,
1139, 1459
k. +lë 1003
k. +nëŋ 686
k. +lëge 1004
- könle-** eşini kıskanmak
k. -megen 1167
k. -se 1168
- könlëkçë** günlükçü, gündelikçi
k. +ge 1004
- köŋ** kul, cariye, köle, hatun
k. 762, 1469
- körtle-** yumurtlamak
k. -gen 1622
- köt-** beklemek, gözetmek
k. -ëp 1467
k. -e 900
k. -eler 345
k. -ken 1374
k. -kenën 1929
k. -kenëne 1901
k. -ön 499
- kötü** sürü
k. 1901, 1929
- kötüçë** sürücü, çoban, bekleyen
k. 1005

köy makam, melodi, beste, tertip,

ölçü, hal, keyif

k. 1007

k. +ě 344, 1125, 1470

k. +lě 765

k. +sěz 572, 747, 765, 771

köy- yanmak

k. ě 1619

k. -gen 721

k. -megeně 721

k. -u 99

köyděr- yakmak, yandırmak

k. -ěp 1121

k. -e 1283

köye güve

k. 1619

köyěkyanık, mec. hasret

k. +lě 1382

köyěk+(köyěg

k. +ě) 1275

köyěn- kaygılanmak, endişe duymak,

üzülmek, hasretlik duymak, içi

yanmak

k. 1936

k. -ěr 1250

köyěněç hasret, iç yanması

k. 1003

k. - ě 1329

k. eş-52

köyle- yoluna koymak, düzenlemek

k. -p 1320

köylě güzel, tertipli, muntazam

k. 1936

köylen- düzenlenmek, derlenip

toplanmak

k. -ü 577

köz güz, sonbahar

k. 554, 1306

k. +gě 763, 764, 1064

közgě ayna

k. +sě 188

ķu- kovamak

ķ. -armı 1720

ķ. -ğan 1783, 1857

ķ. -masa 1693

ķ. -sa 746, 1693, 1695

ķuan- sevinmek

ķ. -dım 517

ķubız kopuz

ķ. 1470

ķ. +dağı 1527

ķuet . kuvvet, santral kapasitesi

k. 1173, 1832

ķ. +ě 1265,1451

ķ. +lě 1709

ķuir- kavurmak

ķ. -ıp 1566

ķuiş kovuk, boşluk, koğuş, alaçık

ķ. +ınnan 1273

ķul el kol

ķ. 1, 624, 1165, 1444

ķ. +ğa 851

ķ. +ı 1492,1572

ķ. +ım 148

- . +ın 1286
 . +ına 1471
 . +ında 168, 741, 870, 1785, 2027
 . +ınnan 213, 835, 1332
 . +ıı 1890
 . +ııda 1670
 . +sız 1096
- ultu** koltuk, koltuk arası, krr vb.
 . +tan 1842
- un-** konmak
 . -ar 1454
 . -ı 196
- una** misafir, konuk
 . 630, 781, 808, 1632, 1658
- ura** . bebek, bcek yavrusu
 . 1338
 . +a 1461
- urı-** korkmak, belli artlara dayanamamak
 . 954
 . -an 1887
 . -mas 400, 719
- ur-** bk. urı-
 . -a 233, 304, 383, 1484
 . -ıp 477
 . -ır 719, 1918
- ura** korkak, rkek, dlek
 . 233, 1225
- urını** korkun, tehlike, korku veren
 . 1340
- uru** korku
 . 51,99
- u ift, iki, ikisi bir btn oluturan,
e
 . 1156
- u-** emretmek, talep (teklif) etmek, komak, yanına yerletirmek, yanına koymak
 . -ma 1337
 . -mıylar 1397
 . -saı 406
- uıl-**katılmak, birlemek
 k. -u 520
- utan** yordakı, dalkavuk, yosma, 
 . 307, 1220, 1762
 . +ı 1232
- utır** : ıban kabau, ıban baı
 . +lı 631
- uy** koyun
 . 233
- uy-** koymak, yerletirmek bırakmak
 k. 719
 . -a 1937
 . -arbız 1401
 . -an 639
 . -ıp 645, 648, 650
 . -saı 358
- uyan** tavan, rkek insan
 . 153, 510, 896, 1678
- uyın** insanın koynu, kucak,elbise ile gs arasında ki kısım
 . 556

- . +ı 1562
 . +ııa 648
 . +ınnan 1585
uzalak kuzu kucağı
 . 117, 1221
uzıy kuzu(burada kuyruksuz koyun,
 olak anlamında)
 . 1221
kübey- oalmak
 k. -er 626
kübek köpük
 k. 401
kübrek çok, fazlaca
kübrek+(kübreğ+)ë 1373
 k. -gë 972
küç- göçmek, geçmek, başka bir yere
 gidip yerleşmek
 k. -erge 931
 k. -kençë 1326
kük gök yüzü
 k. 805, 1432, 1645, 1956
 k. +ke 39
 k. +te 8, 1006
 k. +ten 702
kükë guguk kuşu
 k. 535
kükre- kükremek, gürüldemek
 k. -gën 1644
kükrem görkem
 k. 310, 630
kül göl
 k. 906
- k. +ge 344, 956
 k. +nëj 616, 1429
kül- gülmek
 k. -mesën 1491
külege gölge
 k. +së 930
külmek gömlek
 k. 677, 985, 1000, 1252,
 1399, 1543, 1544
 k. +ëm+(külmeg. ëm) 1138
 k. +lë 1254
 k. +lëk 1521
 k. +sëz 1211, 1254
küm- gömmek
 k. -ëlsenj 533
kümeç küçük ekmek
 k. 648
kümeleş- kümeleşmek,
 kooperatifleşmek
 k. -ken 617
kümër kömür
 k. 411
 k. +në 1389
kündem her şeye razı olan
 k. 1145
künder- . gönder; 2. Razı etmek,
 uygunlaştırmak
 k. -esëj 1325
küñel gönül
 k. 17, 56, 59, 60, 118, 2013

- k. +ě 319, 346, 419, 884, 1057,
1064, 1207, 1535, 1608, 1646,
1735
- k. +ěn 591
- k. +ěnde 1065
- k. +ěne 127
- k. +ček 232, 1499
- k. +de 8, 115
- k. +ge 9, 40
- k. +lě 664, 1472
- küňělçek** alçak gönüllü
- k. 1499
- küp** çok
- k. 57, 58, 305, 362, 574, 611,
777, 854, 1056, 1202, 1370,
1552, 1559, 1684, 1881, 1908,
2016
- k. +ten 1794
- küp-** köpürmek, çok yemekten karnı
şişmek
- k. -de 144
- küpěr** köprü
- k. +ěn 1353
- küpěr-** köpürmek
- k. -ěp 1058
- küpke** çok defa, uzun sürecek, uzun
bir müddet için
- k. 657
- küpmě** ne kadar, ne miktar
- k. 231
- kür-** görmek, bakmak, becermek,
başarmak
- k. 237, 533, 761, 1501,
1703, 2034
- k. -ěne 59, 128, 360, 1236
- k. +ěněr 81, 98, 159, 688, 930,
1555
- k. -ěngen 527
- k. -ěnmes 81, 338
- k. -ěnmi 83
- k. -ěp 1894, 1934
- k. -ěr 56, 1133, 1448, 1737
- k. -ěr+(bul) 856
- k. -ərběz 238, 742
- k. -ěrge 791
- k. -ěrsěj 1672, 1743
- k. -ěšěm 1495
- k. -eler 1072
- k. -eně 1741
- k. -esě 301
- k. -gěç 274
- k. -geç 274
- k. -gen 1748, 1749
- k. -geněn 1276
- k. -genmě 1657
- k. -genně 508
- k. -genněj 534
- k. -me 169, 836, 2034
- k. -megen 1277, 1573
- k. -mes 60, 236, 1242, 1812
- k. -meyan 136
- k. -mi 330, 836, 853, 891, 1717
- k. -se 1203, 1822, 1930
- k. -seņ 1876

küre göre

k. 4, 442, 445, 476, 1603

kürək görkem, güzellik, gösteriş

k. +lə 1449, 1789

k. +səz 1789

kürk görk, isim güzellik gösteriş

k. +ě 37, 162, 170, 172, 173,

174, 197, 293, 375, 1169, 1238

kürkem görkem

k. 1731

kürset- göstermek, ortaya çıkarmak

k. 185, 1540

k. -ken 1640, 1737

k. -me 894

k. -mes 1242

küsek kalın sopa, mec. ahmak

k. 18

küter-yukarı çıkarmak, kaldırmak,

yükseltmek, dik tutmak

k. -ěp 1920

k. -e 1103

k. -eler 1313

küz göz, bakış

k. 1, 56, 60, 82, 441, 479,

1055, 1078, 1545

k. +ě 17, 75, 181, 236, 275,

364, 681, 1343, 1370, 1386,

1611, 1722, 1872

k. +ěnnen 1027

k. +ěŋ 1942

k. +den 491, 944, 1842

k. +sězděr 14

küzet- gözetlemek, gözlemek, bilgi

toplamak üzere izlemek ve araştırmak

k. 1897

küzlë- gözlemek, gözetlemek, bakıp

ayıklamak, inceleyip, seçmek

k. -(küzli-) 427

L

laçın bir tür doğan kuşu

l. 858, 859

lehtë lahit, kabir

l. 1085

lekin lakin, ama, ancak, fakat, gerçi,

oysa ki

l. 551

lebërde- birbirine hafifçe çarpılıp

kendince bir çeşit ses çıkartmak

l. -p 1057

hırdav geveze, çal çene, lakırdılı

l. +ı 1131

M

maқта- övmek

m. 369, 711, 965, 1147, 1314

m. -ğannı 459

m. -ma 369, 932, 959, 1728

maқтан- övülmek

m. -a 961

m. -ğan 1099

- m. -ır 1104, 1218
m. -ma 946
m. -ylar+(maktı-ylar) 377
- mağtançık** övünen kimse
m. 237
- mağtaulı** övülmüş
m. 167, 370, 789
- mal** mülk, taşınır veya taşınmaz mal
m. 38, 161, 162, 172, 546,
610, 612, 704, 895, 901, 956,
957, 1025, 1228, 1231, 1371,
1372, 1681, 1774, 1834, 1869,
1976
m. +ı 38, 268, 607, 611, 614,
1664, 1676, 1717, 1750, 1908,
1996
m. +ın 480, 481
m. +ına 923
m. +ıñ 962, 1975
m. +ları 48
m. +lı 1197
m. +sız 201, 837
- malay** oğlan, oğul, erkek çocuk
m. 1446, 1461, 1470, 1471,
1506, 1797
m. +largâ 1465
m. +nı 1472, 1604
- mamık** pamuk
m. 1058, 1120, 1233
m. +tan 1723
- man-** banmak, boyamak
m. -ğan 1927
- mantı-** biraz iyileşmek
m. -mas 282
- mañ** elbisede etek kenarı kol, yaka
vb. çift katlı yerlere konulan kalınca
astar
m. +ı 961
- mañğay** yüzün yada hayvanları
başının gözden yukarı ki bölümü,
dağların en yüksek sarp yeri, kaşı.
m. 17
- mart** mart (ay)
m. 149
- matça** hatıl (ağırlığı yatay olarak
dağıtmak ve duvarların düşey
doğrultudaki çatlama larını önlemek
için yatay olarak boydan boya
yerleştirilen ahşap, tuğla veya beton
bağlama ögesi)
m. +sı 1746
- matur** güzel
m. 42, 307, 417, 427, 441,
509, 998, 1087, 1136
m. +lığına 1149
m. +lık 61
- may** yağ
m. 272, 986, 1551, 1899, 2014
m. +lı 1652
m. +sız 69
- maya** maya, fol
m. 223
- mazar** mezar
m. 1307

meçë kedi	m. -erge 871
m. 1246, 1266	m. -ersëŋ 1089
meğkul makul, uygun, layık	m. -ëp 263, 620, 748, 1326
m. 1880	m. -geç 1680
meğlüm malum, belli, tanıdık	m. -gennëŋ 1095
m. 277	m. -se 1627, 1647
meğne ifade, meram, mana, anlam	mënder minder yastıl
m. 1427	m. 514, 1058
meğbбет aşk, sevgi, sevda	m. +ge 686
m. 8, 30, 43, 46, 51, 61, 62,	mëndër- yukarı çıkartmak, bindirmek
63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70,	m. -ër 1410
71, 72, 103, 111, 122, 123,	mëne işte, şimdi
135, 136, 493, 1777	m. 668
m. +en 1059	mënge binek at, bindiği
m. +ke 39, 73, 101	m. +nëm 588, 871
m. +lerë 7	mëŋ bin, pek çok
m. +në 74	m. 196, 390, 551, 752, 1282,
m. +nëŋ 54, 75	1413, 1577, 1786
m. +sëz 536	m. +në 56
meğer başlık parası, evlenirken kıza	mırılда- mırıldanmak, homurdanmak
verilen, para ve ya mal	m. -rğa 1801
m. +ë 601	mısķal 4,26 grama eşit bir ağırlık
m. +lëk 613	ölçüsü
mendi Öz, kendi, sahip olduğu	m. + ğa salın- ölçülmek 327
m. 1588	mıyık bıyık
meşdan meydan, alan	m. 869, 1884
m. +da 198	m. +ı+(mıyığ. ı) 780
m. +ı 167	mıyıkça küçük bıyık
mën- yukarı doğru çıkmak, binmek	m. +n 155
m. 1708	miç soba, kuzine
m. -e 1392	m. 80, 411, 748, 1438, 1563
m. -er 1647	m. +sëz 889

- m. +te 685
m. +ten 1072
- miḥnet** üzüntü, sıkıntı
m. 1409
m. +ě 706
- miken** mi iken, mi imiş.
m. 149
- min** ben
m. 406, 448, 510, 1034, 1123,
1251, 1632, 1645, 1916, 1917,
1919, 1920, 2000
m. +ě 144, 1934
m. +ěkě 1120
m. +ěm 589, 1121, 1657, 1877,
1977
m. +de 1656
- min+(minlenk+en)** bencil, kibirlilik,
kendisine fazlaca kıymet verme
durumu
m. 238
- miḥ** ben
m. +a 670, 1654, 1804, 1874
- mir** . köy halkı, ahali, insan topluluğu
m. 828
m. +den 504
m. +ge 504, 1187, 1232
- miras** miras
m. 1691, 1898
- monda** burada
m. 410
- monısı** bununkisi
m. 1642
- moḥ** bun, kaygı, sıkıntı, dert
m. +ı 386
m. +ın 937
m. +lı 137, 1527
- moḥay-** kaygılanmak bunalmak,
endişeye dalmak
m. -mas 1682
- morat** istek, arzu
m. 456
m. +ına+(morad. ina) 790, 907
- morca** baca, gaz lambasının camı
m. 712
- morza** beyzade, soylu kişi
m. 793
- mögöz** boynuz
m. +ě 85, 1376, 1601
m. +ěn 1711
m. +lě 1347
m. +sěz 242
- Möhemmed** Muhammed (burada Hz.
Muhammet'i kastediyor.)
m. +i 2001
- mölket** mülkiyet
m. 1409
- mul** bol, çok
m. 154
- mulla** molla, imam
m. +nıḥ 1569
- munça** hamam
m. 250
m. +dağı 1204
m. +nıḥ 1018

murt gevrek n. 29, 111

m. 495 n. +ı 365

mut müsrif savurğan, dolandırıcı n. +lanu 112

m. 181, 495

muyın boyun

m. 1150

m. +da 838

m. +ın 480, 481

mük yosun

m. +lisě 566

N

naçar kötü

n. 239, 950, 1007, 1980

n. +lıgın 761

namaz namaz

n. +ğa 1959

namus namus, ırz, iffet

n. 205, 877

n. +ı 812

n. +ın 289

n. +ına 381

n. +ınığ 839

n. +lı 903

n. +sız 904

n. +tan 896

nasël soy, nesil, akraba

n. +de 1843

naz naz, kendini sevdirmek için

söylenen aşk şarkısı

nazlı nazlı, cilveli

n. 1466

neğış nakış, süs, bezek

n. 448

n. +lě 371

neķış süs bezek, nakış

n. 692, 1203

nenke dadı

n. 1577

nerse şey, nesne

n. 39, 1610

nesël soy nesil

n. 1674, 1835

n. +ě 212, 1808

n. +ěne 1816, 1827

n. +ěņ 259, 1861, 1975

n. +de 1843

n. +ge 1835

n. +lěněņ 1836

n. +něņ 1872

n. +sězge 1837

nezaket nezaket, kibarlık

n. 1062

ně Rusçadan geçen olumsuzluk eki

n. 1902

nërge çeyize karşılık kıza verilen pay

n. +sě 603

nıgraķ ısrarlı

n. 1373

niq sağlam, berk

n. 76

nılau pilav

n. 1536

ni ne, nasıl, hangi, şey, nesne

n. 34, 263, 385, 552, 1065,
1088, 1178, 1333, 1427, 1428,
1509, 1804, 1963

n. +sě 871

n. +yě 566

niček nasıl

n. 871, 951, 1672

nigěz esas, temel, derin

n. +ěn 1505

nik niçin

n. 1439

niqaq nikah

n. 618

niqyahı bk. niqaq

n. 676

nindi nasıl, hangi

n. 621, 687, 1402, 1950

nişle- ne yapıyorsun anlamında

kullanılan soru fiili

n. -rsěŋ 983, 1138

norma norm düstur

n. +sı 269

nuja sıkıntı, yoksulluk

n. 874, 1213

n. +ğa 221

nuқта yular

n. 275

nur nur

n. 354, 1190

n. +lı 351

n. +sız 888

O

ocmaq cennet

o. 978, 1090

oç uç

o. +ına 869

o. +ta 669

oç- uçmak

o. -қан 130, 656

oçır- uçurmak, silkitip atmak

o. -ırğa 902

o. -tmaqqa 902

oçış uçuş

o. +ınnan 893

oçra- karşı karşıya gelmek, rastlamak,
tesadüf etmek

o. -ğan 79

oçrat- rast getirmek,

o. -mas 77

oqşa- benzemek

o. -ğan 1803

o. -p 1693

o. -r 1285, 1683

o. -sa 1782

o. -y+(oqşı-y) 437, 1736

olan çocuk, evlat

- o. 331, 778, 1291, 1375, 1376,
1377, 1408, 1704
- o. +ıñ 553
- o. +çıknıñ 1378
- olı** ihtiyar, koca, büyük
- o. 618, 722, 723, 1367, 1496,
1639, 1713, 1905, 1913, 1916
- o. +lar 1284
- olıg** büyük (yaşça)
- o. +a 583
- olıgay-** yaşça büyük hale gelmek,
yetişkin olmak, ihtiyarlamak
- o. - ğançı 1573
- oltan** taban, ayakkabı altı
- o. 434
- oltırağ** ayakkabı tabanlığı
- o. 917
- on un**
- o. 1903
- o. +ın 1036
- o. +ıñ 995
- onıq** torun
- o
- onıt-** unutmak, hatırdan çıkarmak
- o. -ır 15
- o. -қан 1680
- o. -mas 1704, 1711
- or-** vurmak bir şeyi birinin üzerine
atmak
- o. -ır 745
- orçık** pamuk, yün vb. den iplik
eğirmekte kullanılan ortası şişkin iki
ucu sivri ve çengelli olan ağaçtan
yapılmış araç, kirmen (iğ), iplik
- o. 671, 1969
- o. +ım+(orçıg. ım) 1955
- oriş-** çok kızıp dövüşmek, dalaşmak,
hücum etmek
- o. -sa 748
- oşa-** hoşla gitmek, iyi gelmek, yaramak
- o. -gaç 127
- o. -masa 1624
- o. -y+(oşı-y) 1624
- oşat-** sevmek, faydalı bulmak
- o. -masa 77
- otıl-** (oyunda) kaybetmek, ziyana
uğramak
- o. -ır 1583
- oya** yuva, kök
- o. 535
- o. +sına 1819
- o. +sız 519
- oyal-** utanmak
- o. -ğanı 797
- o. -ğanıñ 1086
- oyalçan** utangaç
- o. 240, 372, 1223
- oyat** utanç, utanma, sıkılma
- o. 456, 1173, 1775
- o. +ı 1473, 1790
- o. +ın 1278
- o. +nı 1695
- o. +sız 241, 242
- oyatsız** utanmaz

o. 1008
ozak uzak, uzun süre
o. 1374
ozın uzun
o. 750, 786, 929, 1004, 1890,
1913
o. +ı 542

Ö

Öç üç
ö. 39, 405, 580, 595, 632, 682,
784, 979, 1100, 1111, 1184,
1300, 1797, 1797, 1985
ö. +er 1985
ö. +ke 825
ö. +lěnkě 1361
öçen için, sebebi ile, bakımından
ö. 7, 78, 318, 512, 597, 708,
962, 1075, 1292, 1581, 1593,
1607, 1610, 1776, 1954
öçenčě üçüncü
ö. +sě 968
ölěš ülüş, pay, hisse, kısım, parça
ö. 31, 70, 1777
ö. +ě 707
ölgě bir nesnenin şekillenışı, kısım,
parça, örnek
ö. +lě 1502
ö. +sě 1866

ölken ulu, büyük, resmi, dereceli,
rütbeli
ö. 1747
ö. +někěne 1346
öltěrek alçak gönüllü
ö. 917
ömět ümit umut
ö. 204, 876, 1584
ön ses, avaz
ö. +ě 86, 386, 1831
öne- . hoşlanmak, sevmek, yakın
olmak, gönülden kabul etmek
ö. +mlě 86
öŋ yere kazılıp yapılan ev
ö. 918
ör- havlamak, kötü sözler söylemek,
rüzgar esmek, üfürmem
ö. -ěp 443
ö. -ěr 1013
ö. -genčě 1063
örlěk kiriş, kalas
ö. +ě+(örlěg. ě) 1567, 1746
öske ğstteki, yukarıdaki
ö. 1836, 1944
öst üst
ö. +ěnde 336, 378, 1037, 1438,
1539
ö. +ěndegě 401
ö. +ěne 668, 1682
ö. +ěnnen 484, 832
ö. +en 1443
öšě-üşümek, donarak ölmek

<p>ö. -p 655</p> <p>öy ev</p> <p>ö. 231, 314, 558, 566, 576, 708, 843, 854, 889, 892, 1007, 1048, 1049, 1053, 1168, 1182, 1216, 1300, 1307, 1308, 1427, 1455, 1973</p> <p>ö. +ě 257</p> <p>ö. +ěmge 1985</p> <p>ö. +ěn 169</p> <p>ö. +ěnde 808, 1345, 1787</p> <p>ö. +ěne 277, 297, 445, 991, 1190, 1903, 1928</p> <p>ö. +ěnnen 1335</p> <p>ö. +ěň 918</p> <p>ö. +ěňněň 977</p> <p>ö. +ěňnen 748</p> <p>ö. +de 278, 288, 290, 354, 651, 678, 736, 793, 816, 831, 854,926, 935, 1003, 1115, 1183, 1207, 1309, 1310, 1339, 1468, 1944</p> <p>ö. +den 396, 489, 1183, 1415, 1482, 1482</p> <p>ö. +eňde 1427, 1428</p> <p>ö. +eňe 1454</p> <p>ö. +ge 529, 699, 872, 1101, 1235, 1415</p> <p>öy+(öygen- sürekli evde olmak</p> <p>ö. -nen) 1427</p> <p>ö. +ně 1247</p>	<p>ö. +něň 295, 355, 423, 439, 739, 1184, 1429, 1567, 1944</p> <p>ö. +sěz 572</p> <p>öyëm yığıntı</p> <p>ö. +ěn 881</p> <p>öylen- evlenmek</p> <p>ö. -ěşse 499</p> <p>ö. -esěň 589</p> <p>ö. -geç 584, 594</p> <p>ö. -gen 505, 506, 507, 554, 567, 568</p> <p>ö. -gende 569, 594</p> <p>ö. -megen 446, 475, 568, 571, 572</p> <p>ö. -megenněň 573</p> <p>ö. -mes 477</p> <p>ö. -mese 477</p> <p>ö. -meü 574</p> <p>ö. -mi 500, 570</p> <p>ö. -miçe 582</p> <p>ö. -ü 574, 575, 576, 577, 578, 579</p> <p>ö. -üněň 566</p> <p>öyren- öğrenmek, alışmak, ustalık kazanmak</p> <p>ö. -e 1300</p> <p>ö. -gençě 1271</p> <p>öyret- öğretmek, terbiye etmek</p> <p>ö. 1324, 1412</p> <p>ö. -eler 945</p> <p>ö. -se 1725</p> <p>öz- ayırmak, koparmak, (kesmek)</p>
--	--

ö. 876

ö. -ëp 1605

ö. -er 36, 139

ö. -mes 1643

özeñge üzengi

ö. 1913

özëk kopuk, bölünmüş, parça parça,

hece hece söylenen

ö. 1810

özël-bölünmek, ayrılmak, durmak,

bitmek, tükenmek, üzölmek

ö. -ëp 1421, 2036

P

Pakize Pakize, temiz, pak

p. 324

par nadasa bırakılan tarla, çift (erkek-

kız, bir çift toynak), buhar

p. +ı 124

p. +sız 250

parlaş- çift olmak, oğlan ve kış olarak

eşleşmek

p. -kaç 537

p. -u 537

parlı+(parlı) çift çift

p. 137

patşa padişah

p. 987, 1350

p. +lık 1311

peri peri

p. 699, 1032

p. +ë 1032

pëçen hayvana verilmek üzere kesilen

ot

p. 652, 1134, 1916

pëçkeçe kocanın küçük kardeşi,

görümce

p. +m 2000

pëlemen soyluluk

p. +nik 1874

pësi kedi

p. 1040

p. +yë 1040

pëş- pişmek, haşlanmak, meyva

erginleşmek, ermek

p. -er 1530,1974

p. -ër 1137

p. -ërëp 1121

p. -ëre 1206

p. -tëñ 515

pëşër- pişirmek, elini ve ya bir yerini

yakmak

p. -eler 726

p. -gen 684

p. +lë 854

pıçak bıçak

p. 1117, 1299, 1332

p. +ı+(pıçağ. ı) 817

p. +ı+(pıçağı) 1243

p. +ka 1014

pıyala cam

p. 331, 968

piç tuğladan örölen soba

p. 1044
p. +te 1642
pir yaşlı, çok yaşayan kişi, bir toplumda aynı fikri paylaşılanların önderi
p. +ler 1204
poçmak aç, köşe
p. 730
pos- Pusmak, sinmek, bir şeyin arkasına saklanmak
p. -ır 1634
p. -tırır 847
poş- dertlenmek, kaygılanmak, üzölmek, göyünmek, pişman olmak
p. -arsıı 1263
pot yaklaşık olarak 16kg'lık Rus ölçü birimi
p. 986
propal yok oldu, derecesi, kıymeti düştü
p. 769
pulat büyük bina, palas
p. 122
pumala soba borusu temizleme fırçası
p. 304
putalık döşeme, tavan
p. +ı+(putalığ. ı) 410

R

rad (rusça) sevinen
r. 1901, 1902

rehet Rahatlık, ferahlık
r. 146, 1083
r. +ě 975
r. +ı 706
r. +lenděk 585
rızık rızık, azık, erzak
r. +ı 1293
r. +nı+(rızığ. +nı) 1389
r. +sız 1368

S

saba sabah rüzgarı, sabah, kıımız vb. için deri matara
s. 290
sabağ ders, ibretlik tecrübe, bitkinin yaprak ve çiçek açan kısmı, sap
s. +lı 1712
s. +sız 1712
saban pulluk, saban
s. +ınıı 1125
sabınla- sabunlamak, sabunla yıkamak
s. -p 1394
sabıy çocuk, sabi
s. 1379, 1380
s. +ğa 1381
sadağ yay ve ok çanağı
s. 1695, 1730
saf saf, temiz, pak, pür, arı, duru
s. 319

safa keyif, rahatlık
s. +nıñ 136

sağa- kuşkulanmak, evhamlanmak
s. -y 1882, 1883

sağın- özlemek
s. -ğanda 78

sağ muhafız, emniyet
s. +ı+(sağ. ı) 1895

sağal sakal
s. 170, 780, 1393
s. +ı 1710, 1876
s. +ına 1195

sağla- saklamak, korumak
s. 332
s. -ğançı 332
s. -masa 1016
s. -r 1059
s. -u 333, 1075
s. -y+(sağlı-y) 561

sal- salmak, göndermek, koymak,
kurmak sürmek
s. -adır 1301
s. -ası 402, 408
s. -dım 587
s. -ğan 574
s. -ğan1182
s. -ıp 357
s. -ır 1916
s. -ma 459, 558, 716, 1177
s. -sa 164, 858, 859
s. -san 1523
s. -sañ 320, 792, 1253, 1394

sal- yoğurmak
s. -mıylar+(yoğur) 862

salam saman ot
s. 963, 1663

saldır- iri iri atlamak, hızla koşmak
s. -ırğa 874

salkın serin, soğuk
s. 33, 80, 300

salma katıksız dürüm
s. +sı 703
s. +sına 691

salmağ ağır(kimse), okkalı
s. +lı 1712
s. +sız 1712

salu yol kenarında meydana gelen
meyilli yer
s. 503
s. +ğa 576
s. +nıñ 566

samarKubişev şehrinin ilk adı
(Samara)
s. 963

san sayı, hacim, miktar, saygı, itibar
kıymet
s. 2000

sana- saymak, hesap etmek, miktarı
tespit etmek
s. -p 454
s. -udan 933

sanat senato üyesi
s. +nı 345

sandık sandık	s. 1458
s. +ta 322	s. -ıp 62, 951, 1471
sanduğaç bülbül	s. -ıp+(al-mağan) satın almak
s. 428, 509	1548
s. +tay 1821	sau sağ, diri, sağlam
saᅇaᅇ solungaᅇ	s. 1312, 1890
s. +ına+(saᅇaᅇ. ına) 471	s. +nı 1205
saᅇırau saᅇır	sav saᅇ, saᅇlıklı, dinᅇ, canlı, diri
s. 581	s. +ı 996
sap sap, kabza, kulp	sav- saᅇmak
s. 1376	s. -arlar 1440
s. +ına+(sab. ına) 1244	savım düᅇünde alınıp düᅇüne gıdilen
sar- sarmak, dolamak, bir yeri işgal	hediye, azık- yemek
etmek, kaplamak	s. +sız 619
s. -ᅇan 1161	savır at sırtının arka kısmı, saᅇrı, atın
saran cimri, hasis, tutumlu	saᅇrisından yapılan deri, post
s. 895	s. 1898
s. +ı 1079	savıt ᅇanak, ᅇömlek
s. +lık 920	s. 290, 667
saray saray	s. +sız 25
s. 1663	sayın isimlerden ve –ᅇan ekli
sarᅇay -sararmak	fiillerden sonra “her” anlamı bildiren
s. - ıp 1089	ek
sarı sarı	s. 994
s. 300, 410	sayla- seᅇmek, ayırmak
sarık kuyruksuz koyun	s. 278
s. 635	s. -ᅇan 47, 57, 79
sarımsaᅇ sarımsak	s. -ma 278, 393
s. 1594	s. -p 581
sası- kötü, pis kokmak	s. -saᅇ 58
s. -mas 284	sayra- . (kuş vb.) ötmek,. mec. güzel
sat- satmak	ve hoᅇ söylemek

- s. -şır 1821
s. -uçı 509
sayrat- öttürmek, şakıtmak
s. -ır 2
sazsaz (ot), sazlık, bitki, saz (müzik aleti)
s. 373
s. +ğa 79, 906
sedaka sadaka
s. 1017
sedep küçük düğme
s. +lě 394
sefer sefer, gezi, yolculuk
s. 25
s. +de 841
seğat saat
s. +ende 1059
sekě seki, divan
s. 1287
seleme psaklı, yırtık pırtık kıyafetli, eski-püskü elbise
s. +sě 93
seni sana
s. 766
seyěl rahat
s. +ěm 1495
sěbėrkě süpürge
s. +sě 731
sěmye aile
s. 497, 518, 535, 536, 538, 539, 541
s. +sız 487, 519
sějěl küçük kız kardeş
s. 1894
s. +ěsěn 1897
sěr sır, giz
s. 1075, 1837
s. +ě 277
sěrdeş sırdaş
s. 1459
s. +ěņdey 734
sěrleş- sırlaşmak
s. -ěrge 2028
sıkra- inlemek, sızlamak, ah etmek
s. -y+(sıkrı-y) 1706
sıla- sıvazlamak, sürmek
s. -p 1058
sıltav bahane, sebep
s. +ı 633, 675, 1637
sılu güzel, endamı güzel
s. 81, 98, 418, 1457
sın-kırılmak, bozulmak
s. -dı 1758
sına- sınamak, denemek, imtihan etmek
s. 1061
s. -lır 782
s. -lmayan 757
s. -mak 840
s. -p 454
s. -y+(sını-y) 74
sınaş- biribiriyle çekişmek
s. -ş 1962
sındır- kırdırmak

- s. -a 1042
s. -ası 50
s. -asıñ 1325
s. +ğan 1109
s. -ğanı 797
s. -ğannı 1711
s. -masıñ 1029
s. -u 798, 1295, 1752
- sınık** kırık, kırılıp yarılmış, bunalmış, sıkıntılı
s. 1535
- sırpalan-** (kedi ve köpek için)
sırnaşmak, ayak altında dolaşmak
s. -ma 88
- sıy** ikram
s. 348, 642, 670
- sıy-** sığmak, yerleşebilmek, darca bir yerden geçebilmek
s. -a 686
s. +ında 674
s. -mas 9, 40, 97, 1415
s. -mıy 686, 1714
- sıyış-sıyışmak**, uymak, uygun düşmek
s. - mıy 51
- sıyfat** sıfat, görünüş, kalite
s. +ı 112
- sıyık** cıvık sıvı
s. +ı+(sıyığ. ı) 382
s. 1838
- sıyır** inek
s. 1839
s. +ı 1020
- s. +ını 1919
s. +lınıñ 1144
s. +nı 1640
- sıyła-** İkrâm etmek, yedirmek, içirmek
s. -mas 1845
s. -p 945, 1058
s. -y+(sıylı-y) 430
s. -ylar+(sıylı-ylar) 388
- sıylaş-** ikramlaşmak
s. 1962, 1964
s. -ırğa 2009, 2028
s. -қан 1961
- sıypa-**okşamak, elle sevmek
s. -ylar+(sıypı. ylar) 388
- sıyraқ** bacağıñ diz altı kısmı, baldır
s. 87
- sızlav** ağrı, acı, sızı
s. +ınnan 747
- sigöz** sekiz
s. 84, 1474
- sikör-** sıçramak, zıplamak, hoplamak
s. -e 658
s. - gen 309
- siksen** seksen
s. 414
- simöz** semiz, dolgun, yağlı
s. 1040
- sin** sen
s. 451, 1440, 1537, 1803, 1874, 1877, 1919
s. ě 1497
s. +ěñ 589

sinĕkĕ bk. sin	s. -saŋ 1537, 1802
s. + nnen 517	s. -t 516
siŋa bk. sin	s. -tuĝa 404
s. 411, 412, 451, 1508	s. -y+(sorı-y) 1428
sip- serpmek,yaymak, saçmak	soraş- soruşmak,karşılıklı hal, hatır sorma birbirine iyi dileklerde bulunma, tekrar tekrar istemek
s. -ken 338	s. 1964
sirat+(küpĕrĕ) sırat köprüsü	sölĕk sülük
s. 1353	s. 186
sirek seyrek, ender, nadir	sör- sürmek, kazmak,sürmek, sürgün etmek, geçirmek, yaşamak
s. 491	s. -seŋ 1960
sizdĕr- sezdirme, farkett,irmek, hissettirmek	söt süt
s. -miçe 294	s. 1373, 1578, 1621
soldat asker	s. +ĕ 1561, 1564
s. +nı 345	s. +ĕn 1440, 1644
soltan sultan, padişah	s. +lerĕn 1586
s. 434	söy- sevmek, hoşlanmak
s. +lık 1311	s. -dĕrĕr 329
soŋ sonra	s. -dĕre 1283
s. 477, 478, 482, 660, 1442	s. -dĕrte 294, 981
s. +ĝa 643	s. -er 766
s. +ınnan 150, 1403	s. -e 1138
soŋĝı sonuncu	s. -er 56, 78, 1098, 1205
s. 905, 1009, 1025, 1578	s. -ersĕŋ 11
s. +sı 565	s. -ĕş 52
s. +sınıŋ 913	s. -ĕşeler 1155
sora- sormak, istemek, rica etmek, talep	s. -gen 1, 37, 76, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 105, 143, 1190, 1291, 1475, 1940
s. -ma 178, 259, 570	s. -genĕm 1988
s. -mıy 43	
s. -r 1006	
s. -rsiŋ 1571	

- s. -geněne 53
s. -geněŋ 128, 131
s. -geněŋe 92
s. -geněŋněn 90
s. -geněŋněŋ 89
s. -geněŋnen 91
s. -genge 87, 88, 148
s. -genně 285
s. -genněŋ 93
s. -me 49, 94
s. -megen 82, 95, 1279
s. -megeněn 1059
s. -megeněŋe 92
s. -megenge 87, 88, 96
s. -mes 97, 106, 1475, 1476
s. -mese 60, 1178
s. -meseŋ 94, 98, 134, 398
s. -mi 48, 1138
s. -sěŋ 98
s. -se 59, 421, 1498
s. -seŋ 5
- söyek** kemik
s. 452
s. 44, 87
s. +ěm+(söyeg. ěm) 1476
s. +sěz 385
- söyel-** dayanmak
s. 88
s. -děm 690
s. -er 345
- söyerke** metres
s. 1011
- söyěklě** sevgili, sevimli, yar, canan
s. 40, 1382
- söyěn-** sevinmek
s. 1312, 1395
s. -děm 691
s. -me 1312, 1395
- söyěněč** sevinç, neşe
s. + ě 1329
- söyke-** dayanmak
s. -nme 96
- söykěmlě** sevimli
s. 372, 439, 1369, 1462, 1773
- söyle-** söylemek, anlatmak
s. 323, 2036
s. -geně 216
s. -gençě 1648, 2036
s. -gennen 1761
s. -ler+(söyli-ler) 388
s. -me 560, 1837
s. -mes 1759
s. -mi 192
s. -miler 1163
s. -r 526, 777, 830, 1684
s. -rge 1123
s. -se 1689
s. -ü 160
s. -üçě 509
- söylen-** söylenmiş olmak, kendi kendine söylenmek
s. -ü 578
- söyleş-** konuşmak söyleşmek
s. -ěrge 1300

- s. -ken 235
- söylev** konuşma, söyleme, bildiri, tebliğ
- s. +ë 798
- söyre-** sürümek, sürüklemek, ayak sürümek
- s. -r 830
- söyü** sevme, okşama
- s. 100
- s. -ë 1579
- s. -den 933
- s. 99
- söz-** süsmek, boynuz vurmak
- s. -mi 85
- stena** duvar, set
- s. +sı 1746
- su su**
- s. 225, 292, 319, 330, 401, 803, 956, 1056, 1115, 1202, 1468
- s. +da 186
- s. +dan 774, 992
- s. +day 1166
- s. +ğa 490, 590, 1010, 1292, 1488, 1630, 1699, 1733, 1876
- s. +ı 90, 423, 425, 607
- s. +ın 1147
- s. +nıñ 361
- s. +sız 1096
- suğan** soğan
- s. 440, 1813, 1818, 1849
- suğımçı** kasap
- s. 625
- suğış** savaş
- s. 499, 643, 1170
- s. +tan 1170
- suğış-** savaşmak
- s. -a 685
- s. -ır 1822
- suiğ** soğuk
- s. 1009
- suırl-** . su çıkarılmak, mec. suyu emilip zayıflanmak
- s. -ıp 313
- suiğ-** dövmek, vurmak, itip kakmak
- s. -a+(suğ-a) 1558
- s. -қан 1760
- s. -sın 1193
- suıkr** göremeyen, kör
- s. 17, 75, 373, 395, 681, 1087, 1122, 1129, 1171, 1374, 1722, 1942
- s. +nıñ 441
- sul** sol
- s. 148
- sul-** solmak
- s. -u 1752
- sulış** soluma, dinlenme, ara verme
- s. 1578
- sum** sum, para birimi
- s. 350, 1804
- suy-** soymak, kesmek
- s. 635, 668
- s. -ıp 644

sük- sövmek, küfretmek

s. -të 1934

sül serum, özsu

s. +lë 228

sün- sönmek

s. -dë 1758

s. -dërü 16

s. -se 850

sürël-yavaş yavaş sönmek, ateşi azalmak

s. -mesën 7

süs lif, tel, iplik, kenevir elyafi

s. 1687

süt- sökmek

s. 754

s. -ëp 1070

s. -er 715

süz söz

s. 82, 132, 626, 724, 1019,
1043, 1177, 1528, 1859, 1860,
1935

s. +ë 199, 219, 220, 492, 697,
833, 855, 871, 876, 885, 886,
1010, 1033, 1047, 1280, 1333,
1334, 1723, 1836

s. +e 1280

s. +ën 818, 1573, 1665

s. +ëne 127

s. +ënen 200

s. +ënnen 1027

s. +çen 174

s. +de 868

s. +den 165, 726

s. +lë 1159, 1412

s. +le 1159

Ş

şaksı pis

ş. 1803

şaltıra- çingirdamak

ş. -ğan 994

ş. -y+(şaltırı. y) 290

şapşak pislikli, kirli, pasaklı

ş. 731, 1098

şart şart, mecburiyet, hayatın belli bir hali

ş. +ı 32

şatlan- şatlanmak, sevinmek, hoşnut olmak, memnun olmak

ş. -a 1266

ş. -ğan 506

şayar- şaka yapmak, (çocuk)

oynamak, yaramazlık

ş. -mas 1506

şaytan şeytan

ş. 1023, 1097, 1105, 1182

şehir şehir

ş. 1223

şığırdav gıcırdamak

ş. +ı 1131

şımçı casus, hafiye

ş. 1002

şırpı kibrit, çalı çırpı, dikenli çalı.

ş. 1952

şiker şeker

ş. 701, 732, 773, 1407, 1515,
1796

ş. +lök 613

şiköllë gibi, benzer, şeklinde

ş. 757, 798, 1064, 1361

şir arslan

ş. 919

şirbet şerbet, meyve sularından
yapılan içecek, tatlı, hoş

ş. +lë 697

şu o

ş. +nı 1428, 1672, 1783

şuğ yaramaz (çocuk), şuh cilveli
(kadın)

ş. 1343

şul o bu, şu

ş. 59, 135, 164, 204, 1065,
1318, 1498, 1893

şulay şöyle, şu şekilde, doğru, dürüst

ş. 1343

şunda şurada, orada

ş. 515, 1528

şundıy onun gibi

ş. 621, 687, 1402, 1950

şusı şu, işbu, adı geçen

ş. +larnı 1695

T

Ta (mesafe ve sınırlama belirtir) kadar

t. 657, 658, 661, 1244, 1381,
1385, 1477, 1904, 2030, 2040

taba tava

t. 1281
t. +da 707, 1981
t. +dan 908

tabağ tabak

t. 667
t. +ına+(tabağ. ına) 1655
t. +ında+(tabağ. ında) 2015
t. +tan 1456

taban taban

t. 1948

tabın dört kişilik sofrası, çok kişilik
sofrası, ziyafet

t. 1982
t. +nan 452

tabış- buluşmak, katışlaşmak

t. -ır 2017
t. -kan 145
t. -қан 596

tabış kar, kazanç, gelir

t. +sız 243

tabıgat tabiat, doğa

t. 67

tabu bulma, elde etme, para kazanma

t. +çı 1172

tac taç, çiçek tacı

t. 1106	t. 1547
taçka pişip yetmeyen, çiğ, sıvanan	talpın- kanat çırpma, çabalamak
t. 983	t. 183
tağı daha, tekrar, yine	tamağ boğaz, damak, yeme arzusu
t. 961	t. 758
tağ tek, döşeme tahtası	t. +ıñ+(tamağ. ıñ) 645
t. 109	t. +ka 670
tağır yassı, düz, eşit, denk, çorak, kel,	tamaşa temaşa, seyirlik, bakma,
bomboş , içi boşaltılmış	izlence
t. 1690	t. 1361
tahta tahta	tamır kök, damar, soy, sop, kardeş
t. +sı 1287	t. 766, 1256, 1840
tal söğüt ağacı	t. +ğa 1835
t. 234	t. +ı 573, 1156, 1200, 1201
talaş dalaş, dövüş, kavga	t. +ınnan 1772
t. +çı 928, 1013	t. +lı 1811
talaş- dalaşmak, dövüşmek, birbirine	t. +sız 536, 1520
saldırmak	tana dana
t. -ır 1176, 1864	t. 1564
t. -ırda 1176	t. +ğa 1606
t. -kan 818	t. +sı 1640, 1706
t. -sa 2004	tanı- tanımak, bilmek
talau . dalama, yağma, dalak hastalığı	t. 1673
t. 1996	t. -lır 239, 880
talım zevk, zor beğenme	t. -p 473
t. +lı 374	t. -r 766, 1616
t. +lılık 244	t. -rsıñ 1817
t. +sağ 1633	tanıq delil, tanık
t. +sızğa 101	t. +sız 1802
talkan yulaf unu	tanış tanış, aşina, belli, tanıdık, bildik
t. 844	t. 1502, 2016
talqış kendir çöpü	

tanış+(bul-	t. -mas 118, 240, 251, 296,
t. -) 1502	853, 901
tanıt- tanıtılmak, öğretmek, anlatmak	t. -masağ 1676
t. -u 1875	t. -mıy 500, 1904
tansık yeni, kullanılmamış	t. -mıyça 729
t. 1384	t. -sa 249, 251
tağla- teçmek, beğenmek.	t. -tırır 1124
t. -ğan 102	t. -u+(tab-u) 1282, 1472
tap leke, benek, eşitsizlik, günah, hata,	t. -uçı+(tab-uçı) 1353
tam,büyük net	t. -uğa+(tab-uğa) 1321
t. 381	tap+(bul- tam bulmak, rastlamak
tap- bulmak	t. -ır) 416
t. 1385, 1453	tap+(tap- büyük, tam bulmak
t. -a+(tab-a) 191, 222, 379, 952	t. -ar)+(tab-ar) 1825
t. -ar+(tab-ar) 788, 1039, 1228,	tapılma- tap – top etmek
1231, 1984	t. -y+(tapıldı-y) 95
t. -arsın+(tab-arsın) 1891	tapkır defa, kere
t. -ıla+(tab-ıla) 32, 842, 1781	t. 595
t. -ılır+(tab. ılır) 843, 1479,	tar dar, sık
2020	t. 354, 1088, 1842
t. -ılmas+(tab. ılmas) 1419,	t. +ı 124
1479	tara- taramak, az az çalmak
t. -ılmıy+(tab. ilmıy) 842	t. -p 1142
t. -ılsa+(tab. ılsa) 117, 843	t. -ya 1287
t. -ıp+(tab-ıp) 473	tarağan hamam böceği, kalorifer
t. -ır+(tab-ır) 2018	böceği
t. -kaç 1392	t. +nar 1098
t. -kan 223, 245, 480, 481, 723,	taral- etrafa saçılmak, yayılmak,
1127, 1318, 1405, 1437, 1589,	dağılmak
1681	t. -ır 1780
t. -madım 1806	tarat- grubu dağıtmak, yaymak,
t. -mağan 678, 1437	havaya vermek

- t. -ır 1505
- tarğıl** karaya çalar, esmer – kızıl, kırmızı
- t. 1842
- tarhan** devlet konseyi üyesi, oyunda takım başkanı, çarlık devrinde imtiyazlı Tatar – Başkurt asilzadesi, vergilerden muaf olan feodal, mec. arazi vergisi vermekten kaçan köylü
- t. +da 787
- tarı** darı
- t. 1377
- tarı-** rast gelmek, tesadüf etmek, çatmak
- t. -ma 1031
- t. -sağ 1031
- tarık-** sıkılmak bıkmak, daralmak
- t. -mıy 1840
- t. -sa 1842
- tarçal-** ayrılmak, dağılmak, paylaşılmak
- t. -mas 608
- tarlau** orman içerisindeki tarla
- t. +nıñ 1684
- tarmağ** dal
- t. +ı+(tarmağ. ı) 1452
- tart-** çekmek, tartmak
- t. -a 1819, 1844, 1853, 1867, 1870
- t. -adır 1823
- t. -almıy 265
- t. -am 448
- t. -ım 925
- t. -ıp 1754, 1842
- t. -ırsıñ 1925
- t. -қан 1840, 1939
- t. -masa 1853, 1870
- tartış-** çekişmek, en az iki kişinin, birbiri ile mücadele etmesi, kavga etmek, dalaşmak
- t. -ı 1889
- tastar** bembeyaz, keten dokuma, bu dokunmadan yapılan baş örtüsü
- t. +lı 380, 1194, 1787
- taş** taş, kıymetli taş mücevher
- t. 375, 521, 709, 1106, 1422, 1842
- t. +ı 900
- t. +қа 1553
- t. +ta 1386, 1735
- t. +tan 103, 809, 1841
- taş-** taşmak, kabararak dışarı dökülmek, coşmak
- t. -ır 1166
- taşla-** bırakmak, terk etmek, fırlatıp atmak, elden çıkarmak
- t. -ma 1771
- t. -mas 814
- t. -mıy 1828
- t. -p 1070
- t. -y+(taşlı-y)+(al-masın) 1068
- tat** tat, lezzet
- t. +ı 2033
- t. +ım 1260

tat- tatmak, bir şeyin tadına lezzetine

bakmak

t. -ımıyımın 784

t. -ır 784

t. -kaŋa 1684

tatlı şekerli, tatlı, lezzetli, leziz

t. 91, 132, 140, 758, 1351,

1407, 1515, 1517, 1518, 1886

t. +rak 90

tatu dost, dostça iyi geçinerek, irlik,

düzen, dostluk kardeşlik ile

t. 540, 541, 1841, 1881

t. +lığı 518, 1851

tau dağ

t. 193, 881, 1906

t. +da 1386, 1735, 1842

t. +dan 1747

t. +ğa 1906

t. +lar 21

t. +nı 844, 849

t. +nıŋ 375

t. +sız 487

tav dağ, yığın, tepe

t. +ı 1937

t. +ıŋ 1671, 1729

tavıķ tavuk

t. 724, 1383, 1622

taviş ses

t. 1981

t. +ı 1158, 1599, 1947

t. +lı 1173

t. +sız 1021

tavis tavus kuşu

t. +nëŋ 1012

tay at yavrusu, tay

t. 1707, 1915

t. +em 1508

t. +ı 2005

t. +ıŋ 2032

tayak dayak, deynek, sopa

t. 745, 1381

t. +ı+(tayağ. ı) 2002

tayan- dayanmak

t. -a 1615

t. -ğan 1671

t. -ıp 704

t. -ır 1149

t. -ma 291, 768, 860

t. -sa 1149

tayau dayanak, yardımcı

t. 1450

tayka kalpak, kızların baş giyimi

(burada: 'kızlık zamanında güveye gidici' manasında kullanılmıştır)

t. +lı 1787

tay tay

t. + lı 675

taypa (akraba, soy) nesil şeceresi, (soy ağacı)

t. 1452

taz . saç kıran, saç kıran hastalığı olan

kimse, kel, saçsız, dazlak, Tatar halk

edebiyatında kurnazlığı ile ünlü olan

kimse

t. 11	t. -r 1648
t. +ğa 57, 79, 102, 906	temuğ cehennem
te de, da	t. 70, 1102, 1598, 1663, 1949
t. 348, 493, 628, 754, 1121, 1323, 1524, 1964, 2016	ten beden, gövde, ten
tebe sahanda yumurta	t. +ge 985
t. 1566	t. +něň 1372
tebě sıçan, fare gibi küçük canavarları tutmak için yapılan yapı, küçük kapan, tuzak	teņke Madeni para birimi, pul, kar taneciği
t. +ge 1878	t. 223, 405
teğziym ululamak, büyülemek, yüceltmek, hürmet	tepen ağaçtan arı kovanı gibi yapılan ve içine bal, yağ koymaya yarayan fiçı
t. 760	t. +ně 68
tek tek, öyle, işsiz	terbiye terbiye
t. 1246	t. 1743
teķdir takdir, kader, ecel, değerlendirme	t. +de 1323
t. 1970	t. +leü 1321
teke teke	t. +sě 1614
t. 242, 1223	tereze pencere
tekě kadar	t. 66
t. 673	t. +den 26
tem lezzet, tat	terte (at) araba oku
t. 280	t. 1042
t. +ě 295	t. +sě 718
t. +ěň 730	t. sěnnen 1925
t. +lě 1407	tete güzel abla, fahişe
t. +lenděren 281	t. +ŋ 1921
t. +sěz 101	tetě- kismet olmak
temamla- tamamlamak, sona erdirmek	t. -mi 412
	tetey (teyze nine, abla, fahişe kadın)
	t. 1920
	teüfiyķ terbiyelilik, mazbutluk, efendilik

t. 500
teügë ilk birinci, baştaki
t. 1025, 1403, 1517
t. +degëdey 125
teve deve
t. 422
tevekkel kararlı, azimli, büyük
cesaret, kendine güven ve tevekkül
t. 821
tëgërmen değirmen
t. 103
tëgërmen+(tart- horlayarak uyumak
t. -қанına) 1902
tëk- dikmek, teğellemek, saplamak,
dik hale getirmek
t. 754
t. -ëp+(tëg-ëp) 1118
t. -esë+(tëg-esë) 407
t. -tëm 961
t. -te 754
tël dil, söz, laf, konuşma, söylem
t. 308, 336, 385, 1284
t. +ë 139, 255, 591, 700, 929,
1073, 1243, 1550, 1930, 1948
t. +ën 22, 561, 999, 1620, 1751
t. +ënde 1065
t. +den 76
t. +ge 227
t. +nëŋ 542
t. +sëz 22, 581, 1171
tëlçen dilli, konuşkan, dili ile sataşkan
t. 22

tële- dilemek, istemek
t. -mes 42, 72
t. -r 1375, 1475, 1929
tëlek dilek, istek, dileme
t. +ë+(tëleg. ë) 1565
t. +en+(tëleg. en) 84, 1074,
1717
t. +enë+(tëleg. enë) 441
tërë diri, canlı
t. +de 1863
tërek direk, dayak, destek, dayanak
t. 1151
t. +ë+(tëregë) 420
t. +lë 1197
tërëklëk canlılık, hayat, yaşama gücü
t. +nëŋ 975
tërel- dikilmek, dikelip kalmak, bağlı
olmak, zaman bakımından
t. -dë 1968
tërël- dirilmek, canlanmak, kendine
gelme
t. -gen 653
tërgëz- diriltmek, can vermek,
alevlendirmek, ateşlendirmek
t. -gen 1116
tëş diş
t. 747, 1387
t. +ë 1388, 1626
t. +ënnen 163
t. +e 1702
t. +lenër 53
tëşle- dişlemek, ısırarak

t. -gen 1644	olmak, bir meseleye değer vermek,
t. -p 36	emre itaat etmek
tëz diz	t. 451
t. +ě 1650	t. -ğan 1740
t. +ën 366, 802	t. -mağan 1740
t. +de 1283	t. -mağannı 1665
t. +den 165, 944, 1283	t. -r 777, 1684
t. +ge 1253, 1394	t. -usız 1638
tëzgën dizgin	tıqlat- sözünü dinlettirmek
t. +ě 786	t. -a+(al-masañ) 1317
t. +en 941	t. -ırmıy 1317
tıçkan sığan	tırış gayretli, çalışkan
t. 926	t. 1669
tıgzla- sıkışmak, sıkılaşmak	tırış- gayret etmek, çalışmak,
t. -mıy 73	çabalamak, uğraşmak
tık- tıkmak, sokmak,	t. -ıp 1676
saplamak, kısıtırmak	t. -қан 907
t. 1876	tırnaқ tırnak
t. -sañ 1523	t. +tan 1824
tın- susmak, konuşmadan durmak,	tış dış, elbisenin dış tarafı, evin dışı,
dinlenmek, dinmek	kapı önü avlu
t. -mas 1095	t. +қа 1134
tınıç dinç, rahat, sakin	t. +қarı 396
t. 1122, 1221, 1340, 1932	t. +lı 1675
t. +ı 1909	t. +ta 793, 1207, 1207
t. +lıgınnan 1088	tışau ata takılan ayak bağı, tuşak,
tınış- nefes almak, durmak, ara	bukağı, köstek
vermek, rahata ermek, sakinleşmek	t. 1524
t. -mağan 1991	tıy- yasaklamak, önlemek, tutmak,
tıqla- dinlemek, kulak vermek,	men etmek
başkalarının söylediğine kulak misafiri	t. 553
	tıyar dizginleme

t. +1 665
tıynağ mütevazı, alçak gönüllü,
mazbut, edepli, sıradan gösterişli
olmayan
t. 433
tıyu engel, mani olma, men etme
t. 1482
ti- değmek
t. 107
ti- değmek, dokunmak, temas etmek
t. -me 94
t. -mes 1890
t. -mesen 107
t. -mesně 106
t. -mi 1198
t. -se 1553, 1554, 1842
t. -sen 107, 1706
tiběš- tepişmek
t. -sen 104
tibren- sallanmak, dalgalanmak
t. -e 628
tigěn parasız, bedava
t. 532, 543
tik boş, işlemeksizin, hareket
etmeksizin, sadece, yalnızca gibi
t. 1127
t. +lě 1104
tikšěr- teftiş etmek, araştırmak,
incelemek, soruşturmak
t. 549
tikšěrěl- araştırılmak, incelenmek
t. -megen 757

tilçe pamukçuk, aft
t. 1835
tilě deli, çılgın, delicesine, çılgınca
t. 325, 517, 535, 620
t. +lěk 209
timěr demir
t. 968, 1389
t. +deŋ 1723
t. +něŋ 219
timěrčě demirci
t. 1014
timiče değmeden
t. 331
tintek tutaraklı koyun, aptal (kimse).
t. 1335, 1843
tiŋ denk
t. 10, 104, 108, 121, 190, 532,
695, 1015
t. +ě 108, 543
t. +ge 107
tip- tepmek, tekmelemek, yürek
çarpmak
t. -sen 1526
tipkele- tepelemek, tekmelemek,
tepiklemek
t. -senđe 1525
t. -üden 1315
tirbet- yumuşak bir şekilde sallanmak,
çalkalanmak, dalgalanmak
t. -e 1443

tirek kavak ağacı, büyük ve uzun ağaç, süsleme unsuru olarak kullanılan ağaç ve bitki şekli	t. 105, 105, 1559, 1664
t. 1156, 1686	
tirel -meseleye dikkatle yakın gelince, mec. Uyanmak, gözünü açmak	toķım soy, cins, nesil, sülale
t. -ep 526	t. 1844
tiren derin	t. +ğa 1844
t. 1747, 1843	t. +ı 1845, 1983
t. +lëğën 1734	toķmaç erişte, şehriye
t. +në 285	t. 720
tirë deri, ten, hayvan derisi, kürk, post	t. +ını 657
t. +sën 377	t. +ınnan 728
tirës hayvan pisliği, tezek, gübre	tol dul
t. +lë 912	t. 47, 475, 1015, 1016, 1017, 1018, 1019, 1020, 1021, 1022, 1024
tirge- azarlamak	t. +lıgın 1016
t. -vëç 1174	t. +nıı 1023, 1024
tişëk bir şeyin delinmiş, yırtılmış tarafı	tolıķ Tatar adetlerine göre ham deriden işlenerek yapılan tuz çuvalı
t. 1400, 1528	t. +ı+(tolığ. ı) 376
t. +ten 989	tolıp gocuk
tiy- değmek	t. 1015, 1019
t. -e 756, 1017	tolpar küheylan
t. -er 356, 1477	t. 1891
t. -ëp 924	tomalan- iyice örtünmek, sıkıca giyinmek, kaplanmak
tiyëş birisinin hissesine düşen, tahsis edilen, borçlu, lazım, gerek, değer	t. -a 627
t. 1158	toman sis, buğu, sisli, belirsiz
t. +ler 7	t. 775
tiyëşlën- gereklilik duymak	tomau soğuk algnlığı
t. -ëķë 634	t. 73
tiz çabuk, hemen, tez	ton ton ses derecesi
	t. 1477

tor- durmak, belli bir yerde basar	t. 888, 1082, 1102, 1171,
halde durmak, bulunmak, doğrulmak,	1489, 1489
yaşamak, hayat sürmek	t. +ı 572, 1402
t. -a 906, 927, 1058, 1346,	t. +ıı 948
1057	t. +nıı 1327
t. -a+(almas) 251	tormış+(iter- evlenmek
t. -a+(bēl-ēr) 1390	t. -ge) 544
t. -a+(bēl-e) 1391	tormışlan- Kocaya çıkmak ya da
t. -ası 402	evlenmek
t. -ğan 226, 494, 505, 506,	t. -ğan 545
1099	tot- tutmak
t. -ğanına 1395	t. 746, 941, 1770
t. -ıp 582, 1689, 1761	t. -a 1080
t. -ır 895, 1184	t. -a(bēl-gen) 245
t. -ırın 1231	t. -ar 969, 1475, 1476
t. -ırğa 7, 558, 1787	t. -arsıı 1091
t. -ırlık 1061	t. -ınır 1195
t. -mas 182, 546, 1435, 1511,	t. -ıp 202, 1184, 1184, 1791
1525, 1526, 1945	t. -kan 990, 1666, 1904
t. -me 597	t. -kançı 1992
t. -mıy 404, 1750	t. -ma 1662
t. -sa 182, 760, 1183, 1184	t. -mağan 1573
t. -saı 1058, 1297	t. -mağ 334, 334
t. -uğa 924	t. -mas 767
tora dördüncü göbekten akraba,	t. -sa 966
dördüncü nesil, göbek	t. -samçı 1992
t. 1447	t. -saı 968
torlen- değişmek	t. -u 23, 746
t. -ēr 1349	totıl- tutulmak, kullanılmak
torma turp	t. -ır 1583
t. 725	t. -mağan 377
tormış hayat	totka tutamak, kabza, kulp, sap

- t. +sı 1360
- tovar** davar, mal
t. 757
- toy** toy, düğün, eğlence
t. +ğa 667
t. +u 24
- toyağ** toynak
t. 789, 1332
t. +ına+(toyağ. ma) 1839
t. +ı+(toyağ. ı) 786
- toz** tuz
t. 279, 280, 281, 295, 332,
376, 402, 408, 415, 422, 424,
609, 684, 701, 1199, 1222
t. +dan 725
t. +ğa 743
t. +nı 784
t. +sız 574, 684, 1008, 1110
- tozla-** tuzlamak
t. -mıylar 357
- töbë** dip, derin, esas
t. + 126, 749
t. + nde 1566, 1982
t. + ne 1594, 1969
t. + nnen 1565
- töbët** büyük gövdeli çoban köpeği
t. 227, 264
- töçë** tuzsuz, mayasız
t. 1602, 1885, 2019
- töken-** tükenmek, bitmek
t. -ër 1664
- tölkë** tilki
- t. 705
- tön** gece, kuzey
t. 584, 1004, 1717
t. +le 271, 1134
- töp** dip, su altı, kütük
t. +ë+(töb. ë) 1021, 1156
t. +lë 221
t. +sëz 344, 796
- töpçëk** kalıntı, ailenin en küçüğü olan
kardeş
t. +ëñ+(töpçëg. ëñ) 1404
- töplen-** diplenmek, yerleşmek
t. -gen 545
- tör-** dürmek, bir şeyi, büküp sarmak
t. -señ 1526
- törkën** akraba
t. +ë 1978
- törlë** türlü, çeşit
t. + 194
t. +ge 1063
- tört-** dürtmek, sokmak, saplamak
t. -ëp 490
t. -ken 1939
- tös** renk, yüz, sima, görünüş
t. 1179
t. +ën 369, 377
t. +ënnen 549
- töş** düş, rüya
t. 476, 478
t. +ke 1104
t. +ten 482

- töş-** düşmak, inmek, konmak, hasıl olmak, varlık bulmak, bir yere girmek, girişmek, başlamak, yardımcı fiil olarak: ‘yaklaşma, evrimle, dönüşme’
- t. 515
t. -ě1624
t. -ěr 1630
t. -ěrěr 490
t. -er 313, 851, 1292, 1561, 1630
t. -ersěj 344
t. -keç 336, 1283
t. -ken 150, 521, 704, 733
t. -keně 381
t. -kenč 1421
t. -kende 1817
t. -kennen 34
t. -me 512
t. -meděm 450
t. -mes 694, 790
t. -mi 1273
t. -sěn) 705
t. -se 253, 528, 702, 705, 956, 2039
t. -ten 478
- töt-** tütme
t. -i 1022
- tötěn** duman
t. 1157
t. +sěz 25, 246
- töy-** ufak etmek, döymek
t. -edey 592
- t. -ělděm 691
t. -medey 592
t. -uě 1579
- töye** deve
t. +ge 967
- töynel-** düğümlemek
t. -se 884
- töz** düz doğru
t. 876
- töz-** düzmek, yapmak, kurmak, inşa etmek.
t. -er 1168
- tözel-** düzelmek
t. -ěr 673, 899
t. -mes 899, 1394
- tözen** düzen
t. +ü 960
- tözen-** düzelmek
t. -megeně 1012
- tözëklëk** asayış, düzen
t. +ě+(tözëklëg. ě) 976
- tu .** bayrak, yıllar boyunca koşulmayan yada sağılmayan semiz hayvan
t. 1401, 1892
- tu-** doğmak
t. 1400
t. -a 1293, 1374, 1481
t. +ası 1999
t. -a+(běl-gen) 1390
t. -a+(běl-mi) 1391
t. -alar 1254

t. -ar 816, 1557
t. -arğa 1424
t. -armı 1720
t. -ası 1392
t. -ğaç 1338, 1620
t. -ğan 657, 1352, 1386, 1393,
1403, 1418, 1442, 1479, 1677,
1783, 1813
t. -ğançı 1440
t. -ğanğa 1481
t. -ğanına 1395, 1400, 1439
t. -ğannan 1693
t. -ğannı 1253, 1394
t. -ğar 551
t. -ıp 1873
t. -mağa 1548
t. -mağan 403, 1252, 1396,
1397, 1398, 1399, 1435
t. -mağanğa 1400, 1401
t. -mağanı 1693
t. -mas 1368, 1511, 1575, 1754
t. -masa 1693
t. -mışı 1402
t. -mıy 1262, 1347
t. -mıylar 1393
t. -sa 803, 803, 1285, 1401,
1417, 1419, 1440, 1454, 1454,
1480, 1480, 1511, 1693, 1695,
1696, 1696
t. -sañ 1445
t. -u 1436
t. -yanda 1394

tubal ağaç kabuğundan yapılan kova
t. +da 1854
t. +ğa 1856
tubalağ topalak
t. 623
tubık topuk
t. 905
tudıq+(tudıka) iki yaşıt ya da adaş
eltelerin birbirlerine kendi arasında
hitap sözü
t. 726
tudır- doğurmak
t. -dım 1463, 1463
tufraq toprak, sosyal çevre, memleket
t. +ınnan+(tufraq. innan) 693
tuğan kardeş, akraba
t. 1814, 1818, 1821, 1822,
1824, 1846, 1847, 1848, 1849,
1863, 1864, 1877, 1891, 2011,
2012, 2016, 2017, 2018, 2019,
2020, 2029, 2033
t. +ğa 2020
t. +ın 1845
t. +ına 1856
t. +ıñ 1858, 2024
t. +ıña 1859, 1860
t. +ıñnan 1861
t. +ıñnı 1817
t. +lık 1849
t. +nan 1815, 1824, 1850,
1857, 2010

t. +nar 1841, 1851, 1852, 1892, 2015	tuġan+(ay) dolunay
t. +nı 1853, 2018	t. 1016
t. +nıķı 1854	tuġı dolu, tam, bütün, eksiksiz, dolgun
t. +nıŋ 1855	t. 1044
tuġan+(ay) dolunay	tumaça ortak cetten son ikinci nesilden olan kimselerin her biri, doġmaca
t. 1392	t. +dan 1862
tuġız dokuz	tun kürk, manto
t. 653, 1392, 1403, 1777	t. 298, 633, 634, 1477, 1748, 1847, 1866
t. +dan 1441	t. +ġa 1526, 1911
t. +nı 6	t. +ı 621
tuķ tok, karnı doymuş, dolu	t. +ım 1522
t. 1611	t. +ıŋ 649, 672
tuķabi kardeşleri ölüp tek kalan çocuk	t. +lınıķı 599
t. 1441	t. +nan 1562
tuķmak aġaç tokmak	t. +nı 1522
t. 654, 658, 661, 1857	t. +nıŋ 1718
tuķsan doksan	tuna- hayvan derisini yüzmek, dövmek, tartaklanmak, birisinin malını talan etmek
t. 1777	t. -lġan 510
tuķta- durmak, hareketi durdurmak, dinmek	tuŋ- donmak, don tutmak, buzlanmak, hissizleşmek
t. -tıp 1013	t. -ıp 1134
t. -u 25	tup yuvarlak, yumru,
tuġ- dolmak, kaplamak, bir yere toplanmak, yığılmak	t. 871
t. -ġan 378	tur bir şeyin, bir kimsenin karşısı, yan, ön
t. -ġanda 1300	t. +ġa 851
t. -ġanın 157	t. +ala 1016
tuġak ayak altına serilen deri	
t. 781, 783	
tuġak doġum sancısı	
t. 966	

tur- durmak	t. 597, 598, 599, 600, 608,
t. -aymas 1253	615, 617, 620, 622, 623, 624,
turı doru (at)doğru	625, 626, 627, 628, 629, 630,
t. 11, 1862	631, 632, 633, 635, 636, 637,
turı doğru	638, 639, 640, 641, 642, 643,
t. 1862	662, 663, 668, 669, 670, 674,
turķa Ćin ipeđi	675, 935, 1006, 1111, 1113,
t. 649	1889
tursık kayın ağacından yapılan testi,	t. +ēm 671
sıvı konulan gōn (işlenmiş deri) testi.	t. +da 61, 244, 370, 655, 656,
t. +ım+(tursığ. ım) 1955	657, 658, 659, 678
turun torun	t. +dan 635, 660, 661, 992
t. +sız 1520	t. +đa 276, 604, 605, 619, 643,
tusati	644, 645, 646, 647, 648, 649,
t. +ıđ 1419	650, 651, 652, 653, 654, 665,
tut- tutmak	666, 677, 935, 949
t. -ıy 1635	t. +ı 621, 1921
tutık- paslanmak, doldurmak	t. +ına 613
t. -mıy 1077	t. +ıığ 672
tutır- doldurmak	t. +ıığa 673
t. -a 1247	t. +nı 663
t. -mıy 1247	t. +nıığ 616, 664
tuy- doymak, iştahı bitmek, bir şeye	tuydır- doyurmak, beslemek
ihtiyacı kalmamak	t. -a 636
t. -đan 1644, 1857	tuyđız- doyurmaz, bıktırmaz
t. +đannar 1852	t. -mas 1643
t. -ıp 644, 645, 646, 647, 648,	tuyla- dūđın yapmak
649, 650, 651	t. -đanđa 662
t. -mas 933, 992, 1014	tuz- tozmak, tozarmak, eskimek,
t. -mıy 835	yıpranmak, ĉok ōfkelenmek
t. -sın 779	t. -a 1924
tuy toy, dūđın, eđlence	t. -đan 672

- t. -mas 298, 897
- tuzdır-** tozdurmak, etrafa dağıtmak
saçmak, bölüp parçalamak, yıkmak
t. -a 1042
t. -ğan 1922
t. -uçı 1172
- tübe** ev gibi yapıların tepesi
t. +söz 1215
- tüben** alçak, aşağı
t. + ge 523
- tügël** değil
t. 12, 38, 160, 245, 286, 402,
407, 408, 456, 503, 575, 578,
659, 795, 868, 922, 1068,
1070, 1123, 1185, 1186, 1288,
1294, 1296, 1430, 1589, 1681,
1826, 1834, 1869, 1873, 1877,
1976
- tük-** dökmek, akıtmak
t. -er+(tüg-er) 986
- tüle-** ödemek
t. -rsěj 485, 667
- tüme** düğme
t. 1712
- tümgek** tümsek
t. 628
- tünter-** alt üst etmek döndürmek
t. -e 849
- tüñ-** geri dönmek, dönmek, bir tarafa
yönelmek
t. -ël 235
- tür** evin veya odanın kapıya bakan
köşesi
t. 1938
t. +ě 1126
t. +ěne 620
t. +degě 1696
t. +ge 1696
t. +ěnnen 749
- tür+(baş** evde başköşe
t. +ında) 659
- tüş** döş, göğüs, bağır
t. 464
t. +ěnnen 163
t. +kě 2021
- tüşek** döşek
t. 1107, 1233
t. +ě+(tüşeg. ě) 1829, 1978
t. +něñ 1018
t. +ten 910
- tüzerlëk** şimdilik dayanıklı
t. 123
- U**
- uala-**ovalamak
u. 331, 968
- ubır** obur, doymaz, kötü ruh
u. 1478
u. +ğa 925
- uç** avuç, el içi, avuçlanan miktar
u. 1566

u. +ıñda 1571, 1770	1548, 1570, 1634, 1635, 1678,
uçak ocak, ateş	1692, 1694, 1695, 1727, 1750,
u. +ı+(uçag. ı) 1022	1751, 1754, 1759, 1760, 1761,
u. +ınnan+(uçag. innan) 1643	1762, 1763, 1789, 1849
u. +tan 1030	u. +dan 1491
uğul oğul, oğlan	u. +ğa 1447, 1482, 1744
u. 1479, 1480, 1713	u. +ı 689, 1086, 1449, 1491,
u. +ğa 1477	1492, 1493, 1494, 1503, 1636,
u. +ı 1698	1689, 1697, 1714
u. +sızğa 1832	u. +lı 1468
uği üvey	u. +ım 1475, 1476, 1495, 1496,
u. 1593	1512, 1514, 1522
uğlan oğlan	u. +ıma 517, 763
u. 1711	u. +ın 909, 1502, 1522, 1643,
uğrı hırsız	1764
u. +lık 1212	u. +ına 507, 1703
uğ ok, kötü niyetli bir iş, pek, çok, ta, hatta, tam şu vakitte	u. +ınnan 1448
u. 311, 712, 914, 1477, 1620, 1748, 1749, 1842	u. +ıñ 650, 689, 746, 748,
u. +ı+(uğ. ı) 1865	1445, 1474, 1478, 1497, 1498, 1499, 1500, 1501, 1503
uğı- okumak, bir metni okumaki okula gitmek, dışarıdan özünü sezme,	u. +ıña 1458, 1504
u. -ğan 1713	u. +ıñnan 735
ul- olmak, kalmak	u. +ıñnın 749
u. 144	u. +lı 1466, 1467, 1483, 1484, 1485, 1486, 1487, 1488
u. -mayan 136	u. +nı 1469, 1728, 1800
ul oğul, oğlan	u. +nıñ 1790
u. 723, 759, 923, 1038, 1039, 1127, 1231, 1444, 1462, 1463, 1464, 1473, 1481, 1504, 1505, 1507, 1509, 1510, 1511, 1513,	u. +sız 1096, 1483, 1487, 1489
	u. +sızğa 1513
	u. +sızlar 1490
	un on (sayı)
	u. 436, 1346, 1359, 1980

- u. +ğa 6
- unaltı** on altı (sayı)
u. 378
- unbiş** on beş (sayı)
u. +te 1455
- unikë** on iki (sayı)
u. 850, 1069
- uñ-** onmak, iyi büyümek, bir malın hayırbı görmek, yaramak, çalışmak
u. -ar 1760
u. -dın 947
u. -mağan 255, 1036, 1042, 1043, 1044, 1286, 1637, 1638
u. -mağanı 845, 1211
u. -mas 1406, 1760
u. -mas 910
u. -masa 935, 1067
u. -masa1072
u. -sa 935, 1067, 1135
u. -sa1234, 1234
u. -sa1135
u. -u 973
- uñay** kolay, olumlu, yarayışlı
u. 189, 520 kuşıl-u
- uñaysız** rahatsız, elverişsiz, kolay olmayan
u. 1489
- uñğan** çalışkan, becerikli, eğil
u. 728, 817, 995, 1036, 1037, 1038, 1039, 1040, 1041, 1043, 1175, 1286
u. +ı 1080
- u. +ın 712
- uñış** ürün, mahsul, başarı, muvaffakiyet, kazanç, olumlu sonuç
u. 499
- ur-** biçmek, çok yemek, içmek.
u. -a 1099
u. -dım 1985
u. -ır 727
u. -mas 1769
u. +uın 727
- urağ** orak
u. 278, 1769
- uram** sokak, cadde
u. +da 1490, 1512
u. +ğa 926, 1714
u. +nı 1979
- urın** . yer, mekan, görev, vazife, mevki, makam
u. 258, 379, 643, 1552
u. +ça 772
u. +ı 25
u. +ı+(urıñ. ı) 1494
u. +sız 306
- urla-** çalmak, soymak, aşırmaq
u. -ğan 452, 452, 466, 466, 527
u. -ngan 546
u. -nıp 547
u. -nmıyça 547
u. -y+(urlı-y) 483
u. -ylar+(urlıylar) 389
- urman** orman
u. +da 1486

u. +ğa 1714

urta orta
u. 1029, 1485
u. +sı 844

urtağ ortak, genel, birlikte yapılan
u. 23, 49, 776

urtançı ortanca
u. +ğa 1477

usağ titrete kavak ağacı
u. 1057

usal . keskin, sıkı, sert, kötü, acımasız,
kötü, düşman
u. 737, 1030, 1031, 1032,
1224, 1601, 1622, 1972, 1980
u. +ı 1066
u. +ınnan 954

ut ateş, ışık, gözlerdeki fer, ot
u. 24, 25, 110, 126, 246, 334,
587, 593, 908, 1157, 1343,
1496, 1643
u. +ı 69, 70
u. +ıday 1102
u. +ın 1977
u. +ının 1598
u. +ınnıñ 1949
u. +ka 320, 511, 1033, 1292,
1301, 1617, 1630, 1733
u. +lı 1073
u. +tır 16
u. +unna 70

utın odun

u. 495, 548, 550, 556, 659,
1076, 1092, 1108, 1202, 1210,
1468
u. +çı 1670
u. +ğa 1488
u. +ı 423
u. +nı 1405

utır- oturmak, bir ulaşım vasıtasına
binmek, bir işe yerleşmek, çökmek,
hapse girmek, hapiste yatmak
u. 748, 772
u. -a 1326
u. -dı 629
u. -ğan 379, 620
u. -ğançı 741
u. -ıp 1035, 1196
u. -masa 1966
u. -sa 760, 854, 1207
u. -tğanda 1959
u. -u 659

utız otuz

u. 593, 909, 986, 1028, 1033,
1181, 1181, 1482, 1487, 1514
u. +dan 477
u. +ğa 477
u. +nı 1034

utla- otlamak, otçul hayvanların

çayırlardan ot yemesi

u. -r 777, 1684

uy düşünme, fikir, tasavvur, niyet,
akıl, hatır, hayal

u. 150, 181, 662, 1113

u. +ğa 1480

uym oyun, şaka, entrika

u. 638, 642, 1380

u. +ı 1338

uymıncı oyuncu

u. 625

u. +sız 598

uyla- düşünmek, fikretmek, fikir

yürütmek

u. -mağan 1143

u. -r 1822

u. -u 964

uymak dikiş için kullanılan yüzük

u. 1791

uyna- oynamak, gönül eğlendirmek,

amaçsız olarak eliyle bir şeyler

kurcalamak, birisi ile oynamak, alay

etmek

u. -ma 1263

u. -r 1710

u. -tu 1258

u. -u 964

uynaş zina oynaş

u. 1212

u. +ka 1026

uynaşçı oynaşçı, fahişe, zinakar

u. 993, 1027

u. +nıñ 1028

uz- geçmek, geride bırakmak, aşmak

u. -ar 1707, 1865

u. -ğaçtın 637

u. -ğan 672

u. -ğançı 637, 2005, 2032

u. -ıp 1759, 1759

u. -sın 2005, 2032

uzaman oyunda ebe, elebaşı,

şampiyon

u. +ı 1034

uzdır- geçirmek, zaman(ömür)

geçirmek

u. -ğan 1922

Ü

üç oç, intikam, kin

ü. 965, 1092

ü. +lenër 53

üç- bitmek, yok olmak

ü. -er 568

ügët öğüt nasihat

ü. 1552

ü. +ë 1071

ü. +lemegen 367

ügöz öküz

ü. 1470, 1601, 1987

ü. +ëne 1706

ügi üvey, yabancı

ü. 1544, 1545, 1547, 1590,

1591, 1592, 1594, 1595, 1596,

1597, 1598, 1599, 1600, 1601,

1602

ü. +yë 887

ükən- pişman olmak	ü. -se 789, 857, 938, 1107,
ü. -ər 367	1139, 1729, 1804, 1898
ü. -ərsəŋ 152	ü. -seler 1767
ü. -e 1439	ü. -seŋ 1771
ükənəç pişmanlık, hayıflanma,	ü. -ü 798, 1295, 1752
nedamet	ülen ot, otlu yer
ü. +səz 641	ü. +ě 1201
üksəz annesiz, öksüz	ülə ölü cansız
ü. 1527, 1549, 1550, 1551	ü. +de 1863
ü. +ge 1552	ülək ölü cenaze, keyifsiz, cansız
ü. +nəŋ 1553, 1554, 1555,	ü. 271
1556	üp- öpmək
ül- ölmək	ü. -e+(üb-e) 1100
ü. -əm 641	ü. -er+(üb-er) 139
ü. -əmə 896	ü. -əş+(üb. eş) 126
ü. -əme 896	ü. -əşken+(üb. eşken) 150
ü. -əmge 207	ü. -ken 1023
ü. -də 414, 1671, 1675, 1758,	ü. -sən 1193
1932	ü. -se 36
ü. -em 1987	ü. -tə 1934
ü. -er 167, 422, 816, 1904	üp+(alma- öpmemek
ü. -erge 1424	ü. -sın) 151
ü. -gen 268, 655, 1132, 1235,	üpke öfke, kin
1798, 1915	ü. 651
ü. -genə 216, 381, 797, 1741	ü. +legen 1659
ü. -gençə 220, 740, 886, 1011	ü. +leme 152
ü. -gende 2029	ü. +lep 709
ü. -mes 790, 1486, 1575	ü. +nge 152
ü. -mesən 1029	ü. +sə 1556
ü. -mi 857	ü. +səz 640, 641
ü. -sə 789	üpke ciğər
ü. -sən 220, 886	ü. +n 130

ü. +çen 611	ü. -ëre 1420
ür yokuş, bayır, tümsek, tepe	ü. -ere 491
ü. +ge 1596	ü. -megenně 491
üre tepe, dik, dimdik	ü. -mes 1117
ü. 260	ü. -mese 1243
üreçe koruyucu file	ü. -tě 1934
ü. +sěz 1597	üte aşırı, fazla, çok, artık derecede, öte
ürle- yavaş- yavaş çıkmak,	ü. 1860
yükselmek, uzanmak	ütěn+(al-) satın almak
ü. -gen 260	ü. 1600
ü. -věç 1174	ütěr- öldürmek
ürmele- sarıp sarmalamak	ü. -gen 1116
ü. -p 1271	ü. -genně 1704
üs- bitmek, filizlenmek, yeşermek	ü. -mes 1724, 2037
ü. -ěp 1937	ütken geçmiş
ü. -e 347, 1270, 1336, 1731	ü. +ěn 830
ü. -er 313, 568, 1894	ü. +ge 152
ü. -keç 1274	ütķěn keskin
ü. -ken 1527	ü. 817
ü. -meděm 450	üz kendi, öz, can, esas
ü. -mes 901	ü. 113, 127, 128, 168, 175,
ü. -sěn 1507, 1507	315, 358, 689, 735, 808, 855,
ü. -se 293, 1464, 1502	918, 937, 985, 997, 1293,
ü. -těr 1296	1430, 1434, 1445, 1515, 1517,
ü. -těre 1281	1524, 1525, 1526, 1544, 1545,
ü. -těresěj 318	1546, 1547, 1549, 1579, 1582,
ü. -těrsej 1296, 1389	1583, 1595, 1602, 1615, 1838,
ü. -těrü 1288, 1472	1914, 1977, 2006, 2009, 2013,
üt- geçmek, aşmak	2035, 2036, 2037, 2038, 2039
ü. -e 342, 1222, 1808	ü. +ě 219, 220, 258, 259, 315,
ü. -er 1243, 2031	414, 614, 620, 855, 886, 940,
ü. -ěp 1720	940, 1013, 1028, 1126, 1134,

1219, 1242, 1333, 1336, 1431,
1549, 1611, 1695, 1986, 2003
ü. +ěběz 143
ü. +ěbězněkě 770
ü. +ěm 1681, 1923
ü. +ěme 1784
ü. +ěmněň 737, 1972
ü. +ěn 353
ü. +ěněň 1904
ü. +ěne 10, 296, 1693, 1827
ü. +ěnněkě 2031
ü. +ěnnen 856
ü. +ěň 129, 581, 582, 1091,
1255, 1316, 1676, 1743, 1877,
1925
ü. +ěňe 128, 1662, 1719
ü. +ěňně 919
ü. +ěňněkě 1294, 1591, 1867,
1868, 2038
ü. +ěňněkěn 1876
ü. +ěňněň 2032
ü. +ěňnen 523,544, 583, 761,
1430, 1501, 1548
ü. +den 2034
ü. +egěne 1526
ü. +en 1742
ü. +ene 1434
ü. +lerě 596, 596

üzek merkez, orta, iç, baş, gönül,
yürek, can

ü. 1524
ü. +te 1546

ü. +ten 2031

üzge özge, başka

ü. +ně 919

V

Vafa vefa, verilen sözde durma,
doğruluk

v. 853

v. +l 2007

v. +sız 2007

vakıt vakit,zaman, devir, çağ, süre

v. +ta 1077, 1274

vat- kırmak, parçalamak, bozmak

v. -ar 122

v. -ılsa 938

v. -mas 1322

vay ah, vah

v. 637

vayım kaygı, endişe, gam, tasa

v. +sız 176

veyran viran, harap olmuş

v. +ı 1144

vöcdan vicdan, namus

v. 1581

Y

ya ...ya... iki durumu karşılaştırmak
için kullanılmış

y. 684

yabış- yapışmak, birleşmek,

buluşmak, sıkıca tutunmak

y. -ır 2017

y. -kan 145

yafrağ yaprak

y. 1421, 1595, 1686

y. +ı+(yafrağ. ı) 1057

yağa yaka, kıyı

y. 1911

y. +m 1923

y. +sı 1896

yağın makyaj, süs

y. +nan733

yağış iyi, güzel, faydalı, namuslu,

merhametli, kıymetli, gereği gibi olan

y. 78, 80, 134, 253, 268, 272,

292, 373, 387, 388, 389, 390,

391, 392, 395, 398, 418, 435,

444, 499, 528, 544, 563, 734,

735, 799, 948, 950, 956, 974,

975, 996, 1035, 1079, 1089,

1090, 1093, 1102, 1107, 1111,

1112, 1113, 1114, 1115, 1129,

1171, 1179, 1219, 1240, 1245,

1412, 1416, 1417, 1418, 1419,

1447, 1503, 1581, 1590, 1640,

1677, 1696, 1718, 1787, 1803,

1855, 1879, 1899, 1907, 1912,

1913, 1923, 1980, 2006, 2007,

2009, 2014, 2015, 2024, 2028,

2035

y. +dan 1418, 1419

y. +ğa 1085

y. +lık 915, 1580

y. +lıkça 915

y. +rak 1595

y. +sı 165, 166, 221, 337, 787,

944, 1180, 1598, 1949

y. +sınnan 1599, 1947

yağ taraf, yöre, bölge, yer

y. +ı+(yağ. ı) 496, 1939

y. +ıña+(yağ. ıña) 1912

y. +kan 1500

y. +nı 468

y. +tan 135

yağ- yakmak, ısıtılmak, yakılmak,

yandırılmak

y. -ar+(yağ-ar) 413, 1500

y. -almasa+(yağ-almasa) 1108

y. -ılır+(yağ-ılır) 2020

y. -ma 495

y. -sın 1405

yağ- yağ veya bal sürmek, kına

yakmak

y. +ılı+(yağ-ılı) 371

y. -kan 612

yağa yaka, elbise yakası

y. 2004

y. +dağı 444

y. +sı 1227, 1718

yağala- tutmak, tarafına geçmek

y. -r 1914

yağın yakın, yanındaki, yandaki, dost,

yakın, benzer, yaklaşıp

- y. 3, 985, 1434, 1810, 1815,
1935, 1978, 2022, 2028
- y. +dağı 2010
- y. +ğa 2023
- y. +ı 1084
- y. +nan 555
- yaqtı** ışıklı, aydınlık
- y. 948, 1102, 1412, 1540
- y. +lık 1580
- yal** çalışma, iş, ücret ile işleme
- y. 118
- yal** yele
- y. 161, 162
- y. +ı 780
- y. +sız 206
- yal+(it-** Dinlenmek, istirahat etmek
- y. -e) 541, 1306
- yalı** suçalama, iftira
- y. 2027
- y. +saında 2027
- yalı-** yalamak, dil değıdirmek
- y. -mağan 1587
- y. -rmin 1900
- y. -rsıı 1571
- yalın-** karnı doymamak, yalanmak
- y. -ganda 2029
- yalanayak** alın (çıplak) ayak
- y. 832
- y. +lı 1432
- yalanğaç** çıplak, giyimsiz, üzerine kalın bir şey giymeyen, fakir, yapraksız, bozkır halinde
- y. 522
- yalçı** ırgat, tarım işçisi
- y. 526, 695
- y. +mın 923
- yalçı-** bir iş için gidip çalışmak
- y. -mas 1488
- yalğan** yalan
- y. 115
- y. +ııını 2023
- y. +sız 559
- yalğız** yalnız, tek
- y. 231, 386, 556, 815, 1103,
1359, 1413, 1414, 1842
- y. +sıı 1445
- yalın-** yalvarmak, yakarmak, rica etmek
- y. -ğancı 2030
- y. -u 112
- yalıkau** tembel, üşengeç, miskin
- y. 251, 1040, 1041, 1501,
1986, 1986
- yalkın** yalım, alev, yalaz
- y. 32, 33
- yaman** kötü, fena, hileci, faydasız, yaramaz
- y. 45, 161, 248, 252, 273, 392,
416, 435, 499, 528, 557, 588,
747, 920, 931, 943, 951, 978,
1088, 1089, 1095, 1102, 1104,
1105, 1106, 1108, 1113, 1117,
1132, 1166, 1239, 1240, 1241,
1242, 1243, 1315, 1345, 1365,

- 1414, 1415, 1418, 1419, 1473,
1696, 1775, 1845, 1858, 1911,
1923, 2024, 2035
y. +an 1418
y. +dır 981, 981
y. +ğa 564, 1085
y. +ı 899, 943, 1212
y. +lık 766
y. +lıkka 915
y. +lıkta 1888
y. +nan 1419
y. +nıñ 1189
- yamanla-** hor görmek, kötülemek
y. -ğan 1191, 1583
y. -mas 1128
y. -p 1891
y. -sañ 663, 1899
- yamau** yama
y. 1070, 1996
- yamav** yama
y. +ı 905, 1539
- yamilçi** arabacı, insan taşımak için
kullanılan ve sürücüsü olan at arabası
y. 1720
- yan** yan, yan taraf, çevre, etraf
y. +ında 1163, 1576, 1580,
1609, 1982
y. +ıñda 485
y. +ıñnı 2030
- yan-** yanmak, tutuşmak, ateşi çıkmak,
sevmek
y. -a 69, 963, 1069
- y. -an 2031
y. -ar 113, 320, 850
y. -dımı 347
y. -dıra+(al-massıñ)
yakabilmek, yandırabilmek 129
y. -ğan 113, 1301
y. -ğanın 1876
y. -mas 556
y. -masa 1069, 1108
y. -masañ 129
- yanaral** general
y. 769
- yaña** yeni
y. 142, 736, 769, 1543, 1718
- yañar-** yenileşmek, tekrarlamak
y. -ır 1107
- yañgır** yankı aksi seda, yağmur
y. 1115, 1417, 1422
y. +da 393
y. +dan 235
y. +nı 1720
y. +sız 255
- yañlış** yanlış
y. 1203
- yap-** kapatmak, üstünü kaplamak,
örtmek, kapayarak muhafaza altına
almak, durdurmak
y. -ar+(yab-ar) 1028, 1411
y. -ınıp+(yab-ınıp) 656, 1458
y. -ır+(yab-ır)1028
y. -mağan 678
- yar** sevgili, yar

- y. 3, 4, 5, 13, 37, 38, 49, 55,
114, 117, 119, 125, 134, 240,
251
- y. +dan 80
- y. +ğa 563
- y. +ı 38, 119, 120, 530
- y. +ımda 146
- y. +ların 48
- y. +nıñ 86, 457
- y. +sız 13, 118, 201, 206, 250,
837
- yar-** vurmak, dövmek, yarmak,
kesmek, kırmak
- y. -ap 558
- y. -ıp 44
- y. -ırğa 1977
- yara** yara, ruhi azap
- y. +sınıñ 1539
- yara-** yaramak, faydalı olmak, bir iş
başarabilmek
- y. -ğan 1187, 1232, 1951
- y. -ğançı 1933
- y. -madım 1957, 1985
- y. -mağan 799
- y. -mas 1220
- y. -masa 1334
- y. -masın 1960
- y. -mıy 722, 874
- y. -r 1187
- y. -sa 1220, 1654
- y. -u 438
- y. -y+(yarı-y) 221, 1054
- y. -y+(yarıy) 1071
- y. -y+(yarı-y) 1180, 1334
- y. -ysıñ+(yarı-ysıñ) 1186
- yaral-** var olmak, doğmak, meydana
gelmek, yaratılmak
- y. 109
- y. -ma 109
- y. -sañ 109
- yaraş-** yaraşmak, barışmak,
uygunlaşmak, ahenkli olmak
- y. -ır 1176, 1864
- yarat-** sevmek, aşık olmak
- y. -a 285, 1323
- y. -ışkan 7, 1244
- y. -қан 115, 1589
- y. -қанға 116, 145
- y. -mağan 1959
- y. -mıy 1279
- y. -sa 1130
- y. -sañ 6
- y. -uı 12
- yardem** yardım
- y. 1846
- y. +çән 1404
- yardemleş-** yardımlaşmak, birbirine
yardım etmek
- y. 2022
- yarıq** yarıq, patlak, az açık, aralık
- y. 763, 1874
- y. +ınnan+(yarıg. innan) 341
- yarқанat** yarasa
- y. 1717

yarlı fakir, yoksul, sefil	y. 43, 122, 123, 254, 406, 768,
y. 205, 232, 252, 783, 1249,	1099, 1117, 1300, 1420, 1421,
1813, 1814	1641, 1679, 1842
y. +dan 463	y. -erër 1636
y. +lar 1798	y. +ë 28, 121, 378, 1181
y. +lıkta 117	y. +ënde+(ıslak) 1055
yarlık yazma, kararname, takdir name,	y. +ëne 121, 958
okur yazar olma	y. +lëk 209, 1797
y. +ı+(yarlıg. ı) 1045	y. +te 414, 1029
y. +ınnan+(yarlıg. ınnan) 1045	y. +tegëdey 911
yarlıka- affetmek, merhamet etmek	y. +ten 553, 1377
y. -mas 2037	yaşën yıldırım, şimşek, mutluluk veya
yarminke panayır	nefret gibi duygularla gözde parlayan
y. 979	ışık
yartı Yarı- yarım	y. +ë 1066
y. 132, 571, 1114, 1305, 1530,	y. +ënnen 954
1612, 1931, 1988, 1989	yaşër- gizlemek, bir şeyi saklamak
y. +sı 1460	y. -ëp 64
yasa- yapmak, düzenlemek, tertip	y. -gen 795
etmek	yat yad, yabancı, el, tanıdık olmayan
y. -ğanga 662	y. 1110, 1453, 1529, 1583,
y. -p 663	1820, 1859, 1904, 1991, 2009,
y. -u 1248	2010, 2011, 2013, 2014, 2019,
y. -y+(yası-y) 63	2021, 2022, 2025, 2026, 2028,
yassı yassı yayvan, düz	2029, 2030, 2035, 2036, 2037,
y. 786	2039, 2040
yastık yastık	y. +ka 313, 2017, 2018, 2020,
y. 42, 43	2030
y. +ı+(yastık. ı) 1018	y. +lar 2038
yaş genç, yaş, yıl	y. +nıkı 2031
	y. +nıñ 2032, 2033
	y. +tan 2034

yat- yatmak, dinlenmek, uyumak

üzere uzanmak

y. 1458

y. -a 1246

y. -am 1104

y. -ıp 1244, 2036

y. -ır 195, 778, 820, 875, 1001,

1047, 1467, 1634

y. -kaç 1317

y. -kan 311, 1127

y. -kançı 765

y. -kanda 1317

y. -mas 831, 1309

y. -mıy 355

yau düşman hücum eden düşman

ordusu

y. 174, 238, 273, 617, 1041,

1188, 1188, 1682, 1906

y. +da 215, 239, 816, 1136

y. +dan 1414

y. +ğa 193, 276

y. +sa 1422

yau- yağmak, düşmek, sayıca çoğalıp

birikmek

y. -ğan 235

y. -sa 1115, 1417, 1422

yauçı bir delikanlı için kız istemeye

giden kimse, dünür

y. 467, 468, 509, 526, 529,

531, 559, 560, 561, 562, 563

y. +ğa 542

yaula- kız istemek

y. -y+(yaulı-y) 467

yav- bk. yau

y. -ar 1190

yavız çok kötü, saldırgan merhametsiz

y. 972, 1411, 1984

y. +ı 1329

yaz bahar, ilkbahar

y. 111, 373, 554

y. +sız 1081

yaz- yanılmak, sapmak, uzaklaşmak,

ayrılmak

y. -ğan 274

yazdır- birini bir şeyden mahrum

etmek, kayba uğratmak

y. -ır 489

y. -mas 794

yazğı ilkbahardaki, yazıya ait yaz günü

olan

y. 46, 384, 763, 768, 1559

yazık yazık, suç, günah

y. +ın+(yazığ. ın) 788

y. +sız 246, 385

yazıl- yayılmak, açılmak, serilmek

y. -ırsıñ 431

yazmış yazılmış, alın yazısı, kader,

baht

y. +ı 336

yem güzellik, yakışıklılık, süs bezek,

tat, yakışık, yaşama sevinci

y. 2004

y. +ě 295, 616, 638, 1429,

1895

y. +ěn 730, 739	195, 196, 197, 198, 199, 200,
y. +sěz 98, 101, 1179	201, 202, 203, 204, 205, 206,
y. +sězně 474	207, 208, 222, 228, 231, 232,
yeše- yaşamak, ömür sürmek	233, 236, 239, 240, 241, 242,
y. -(yeşi-) 65, 514	245, 246, 247, 248, 249, 250,
y. -běz+(yeşi-běz) 674	251, 252, 253, 260, 262, 264,
y. -men+(yeşi-měn) 146	265, 266, 267, 268, 269, 270,
yešěl yeşil	271, 415, 417, 418, 419, 420,
y. 1872	421, 422, 427, 428, 432, 433,
yetim yetim, öksüz	443, 444, 446, 447, 449, 496,
y. 1109, 1528, 1530, 1531,	738, 814, 815, 816, 837
1532, 1533, 1534, 1535, 1536,	y. +. ke 153
1537, 1538, 1539, 1609, 1612,	y. +ě 175, 224, 234, 257
1727, 1757, 1765	y. +ěne 261, 442
y. +ge 1521, 1540	y. +ke 156, 159, 223, 244, 258,
y. +ně 1541	263, 416, 438, 527
y. +něŋ 1542	y. +lě 423, 529
y. +ner 1798	y. +lěgě 214, 215
y. +nerněŋ 1543	y. +lěgěn 187
yěfek ipek, ipekli	y. +lěgěŋně 185
y. 327, 656	y. +lěk 171, 209, 210, 1311
y. +tey 884	y. +lěkkě 211
yěgěrmě+(tuğız) yirmi dokuz	y. +ler 225, 229, 414, 567
y. +ın 1028	y. +lerněŋ 212
yěgēt yiğit, delikanlı, genç bekar	y. +ně 238, 254, 424, 473
erkek, kahraman	y. +něn 2021
y. 155, 157, 158, 160, 161,	y. +něŋ 154, 168, 169, 188,
162, 163, 164, 165, 166, 167,	213, 214, 215, 216, 217, 218,
168, 170, 172, 173, 174, 176,	219, 220, 221, 226, 237, 255,
177, 178, 179, 180, 181, 182,	256, 259, 441, 797, 798, 817,
183, 184, 185, 186, 187, 188,	818, 819, 820, 821, 875, 893,
189, 190, 191, 192, 193, 194,	1335

y. +te 230, 822
y. +ten 156, 227, 235, 243
y ger İnatlı, cesaretli, dirençli,
kapasiteli
y. 202
yıgıl- yıkılmak, yere d şmek
y. -a 1269, 1269
y. -ğan 823, 1431
y. -ğanda 1848
y. -maska 1269
y. -sa 191
yıgır- koşmak
y. -ğanda 1848
yık- yıkmak, yere doğru eğmek,
d ş rmek, galip gelmek
y. -may+(yık-mıy) 1868
yıl yıl, d nem
y. 1059, 1081, 1785 1937
y. +ında 782
y. +lık 653
y. +lık 752, 752
y. +nı 567
y. +sız 932
yıla- ağlamak, g z yaşı d kmek,
yakınmak, Őikayet etmek
y. -ğan 1370, 1373, 1483,
1487, 1628
y. -mağan 1356, 1357
y. -mas 1431
y. -masa 1621
y. -mıy 1387
y. -p 1270, 1358

y. -r 937, 993, 1299
y. -y+(yılı-y) 594, 1235
y. -ysı+(yılı-ysı) 1710
yılak sulu g z, sulu g zli
y. 1076, 1384, 1629
yılan yılan, hileci kimse, d şman
y. 180, 1259, 1518, 1704
y. +ı 1420
yılaş- ağlaşmak, topluca ağlamak
y. -ırđa 2009
yılat- ağlatmak, zorlamak
y. -ır 2, 1497
y. -ma 1541
yılavık ağlak, s rekli ağlama
durumunda olan
y. 1355
yıldam  evik
y. 1175
yılđa akarsu, ırmak, vadi
y. 834, 986
yıllık bir yıl i in hesaplanan, yıllık,
yılta bir defa  ıkan
y. +ın+(yıllığ. ın) 1143
yılmay- g lmek, tebess m etmek
y. - ıp 207, 832
yırak uzak, yırak
y. 745, 1935
y. +lığı 74
y. +ka 356
y. +tağı 2010
yırt- yırtmak, ayırmak
y. -a 2025

- y. -tılğaç 1847
y. -tılsın 813
y. +ıışı 1889
yodriķ yumruk
y. 1579
yokı uyku
y. 42, 43
y. +sı 1624
yokıčan uykulu
y. 230
yokıırı çanak
y. 1932
yokıla- uyumak, uyuklamak, sızıp kalmak
y. -sın 164
y. -ysı+(yoklı-ysı) 566
y. -y+(yoklı-y) 1244
yola örf, adet, gelenek, görenek
y. +n+(yolu. n) 1693
y. +sı 565, 825
yoldız yıldız, ilham, güç kaynağı
y. 444
y. +ğa 1016
yomırķa yumurta
y. +dan 1984
yomıı yapılmak üzere emredilen görev vazife,hizmet
y. +ķa 1316
yon yün, memeli hayvanların dersini kaplayan, tüy kürk, kuş tüyü
y. 1475
y. +ıı 1261
y. +sız 914
yort yurt, ev, vatan, devlet
y. 351, 767, 969, 980, 990, 1042, 1081, 1147, 1215, 1238, 1475, 1476, 1574, 1667
y. +a 511, 1056
y. +an 1020
y. +ı 1663
y. +ın 1088
y. +ķa 510, 970, 1020, 1684
y. +nıı 321, 420, 486, 1746
y. +sız 487
y. +ta 1266
y. +tağı 745
yot kıtlık, açlık, doymak bilmez
y. 683
y. +ķa 1352
yot- yutmak, içine almak
y. -ķanda 2014
y. -u 24
yozak kilit, bir şeyin varlığı için temel şart
y. 25, 1162
yögen yular
y. +lě 195, 820
yögensöz yularsız, mec. serseri
y. 158, 241, 387, 1214
yögör- koımak, çok çabuk gitmek, süratli geçmek
y. -e 832, 991
yök yük, ağırlık, iş, anne karnındaki çocuk

- y. 967, 1134, 1185
y. +sěz 25
- yör-yürümek**
y. 557
y. -ü 503, 504
y. -üçë 340
y. -üçen 751
- yörë-** yürümek, yola çıkmak, hareket etmek, gitmek
y. 939
y. -p 443
y. -r 208, 340, 1958
y. -rge 147, 1271
y. -rsěj 253
- yörek** yürek, gönül, kalp
y. 4, 142, 1257, 1272, 1303, 1371, 1451, 1745, 1772
y. +ě+(yöreg. ě) 189, 1607, 1625, 1747, 1776, 1859
y. +ěn+(yöreg. ěn) 870
y. +eneŋ+(yöreg. eneŋ) 1734
y. +ke 1047, 1274
y. +lě 1197
y. +ně 413
y. +te 65, 827, 868, 883, 1275
- yör-** yürümek
y. -gen 916, 1963
y. -genčë 502
y. -i 1271, 1715
y. -me 939
y. -mes 387
y. -mi 1717
- y. -se 855, 1207
y. -seŋ 344, 368
y. -seŋčë 502
- yört-** yürükmek, sürdürmek
y. -ëge 1043
- yörttek** boş boş gezen, çok yürüyen (gezen)
y. 991
- yöz-** . yüzmek, rahatça çalışmak, ferah içinde yaşamak
y. -ěp 512, 1958
y. -gen 186
- yöz** yüz çehre
y. 565, 1078, 1540
y. +ě 218, 1227
y. +lě 247, 1412
- yöz** yüz sayısı
y. 196, 752, 1306
- yözëk** yüzük
y. 342, 1958
- yözëm** üzüm ağacı ve meyvesi
y. 1533
- yözlëk**
y. 1436
- yu-** yıkamak
y. -ıp 1248
y. +ı+(yuğ. ı) 981, 1695
y. -sa 1695
y. -saŋ 1394
y. -yıp 647
- yuaça** mayasız hamurdan yapılan bir çeşit börek

- y. 1926
- yuan** yoğun, kalın, şişman
- y. 231
- yuş** yavaş, sakin, uslu, halim
- y. 1716
- yuat-** avutmak, teselli vermek, oyalamak
- y. 1320
- y. -ma 1320
- yuğal-** kaybolmak
- y. -ğan 564, 1915
- y. -mıy 879
- yuiğ** yakın
- y. 281
- yuiğ** bir şeyin olmama durumu
- y. 18, 39, 101, 120, 133, 146, 181, 229, 255, 268, 269, 279, 382, 493, 589, 600, 665, 727, 834, 872, 887, 953, 1083, 1084, 1125, 1202, 1291, 1302, 1337, 1339, 1446, 1468, 1473, 1477, 1494, 1512, 1514, 1552, 1593, 1701, 1727, 1762, 1794, 1795, 1801, 1832, 1866, 1918, 1941, 1954, 2000
- y. +ın+(yuğ. ın) 562
- y. +ında+(yuğ. ında) 1989
- y. +nı 1137
- y. +nıñ 120, 1084, 1493, 1494, 1794
- y. +ta 1291, 1590, 1722, 1763, 1953
- y. -tır 16
- yuiğ+(bul-** yok olmak, ortadan kaybolmak
- y. -sa) 1428
- yul** yol
- y. 222, 395, 564
- y. +da 733, 800, 1029, 1246, 1649
- y. +dan 274
- y. +ğa 949, 1101
- y. +ı 1690
- y. +ın 1693, 1695
- y. +lı 1466
- yuldaş** yol arkadaşı, eş
- y. 829
- y. +ı 821
- y. +ına 878
- y. +ınnan 856
- y. +ıñ 1768
- yulığ-** yolda uğramak, tesadüf etmek
- y. -a+(yulıg-a) 153
- y. -ır+(yulıg-ır) 276
- y. -tır 530
- yulla-** yollamak, göndermek
- y. -tma 356
- yumart** cömert, eli açık
- y. 179, 567
- y. +ı 1079
- yun** yön, mana, anlam, imkan, yöntem
- y. 576
- y. +ě 255
- y. +lě 1410

y. +söz 158, 767, 914, 1410

yun- yonmak, yontmak

y. -ar 1749

yunğı yonga

y. +sı 1372

yurğa yorga (at), biniciyi sarsmayan

at yürüyüşlerinden biri

y. 1649

yurğan yorgan

y. 1158

y. +ı 1028

yuşa- (hayvanlar hakkında) bir yerde

dinlenip yatmak

y. -r 777, 1684

yutel öksürük, öksürüklü hastalık

y. +në 64

Z

zaman zaman, çağ

z. +da 1099

zamana devir, vakit, zamane

z. +sına 1285

zar yakınma, keder, sıkıntı

z. +ın 1618, 1641

z. +lı 137

zar+(bul- muhtaç olmak

z. -ğan 47

zat şey, kimse, kök, soy, nesil

z. 1819, 1823

z. +ına 1819, 1823

zeher zehir

z. 900

zinnet ziynet, kuyum, mücevher

z. 1185

z. +ë 314

zirek zeyrek, zihinli, akıllı

z. 222, 294

zirëk kızılağaç

z. 495

ziyaret ziyaret

z. 1767

zur büyük

z. 406, 601, 1534, 1555, 1904,

1916

zurla-hürmet göstermek, yüceltmek

z. -ğan 1582

z. -ylar(zurlı-ylar) 3

SONUÇ

Kazan-Tatar Türkleri, uzun yıllar Rus hâkimiyeti altında kalmalarına rağmen inançlarını, kültürlerini ve dillerini terk etmemişlerdir. Sosyolojik açıdan değerlendirdiğimiz bu tezde, Kazan-Tatar Türklerinin, kültürü, aile ve akrabalık yaklaşımları atasözleri vasıtasıyla incelenmeye çalışıldı.

Atasözleri, edebi bakımdan mühim olmasının yanı sıra, tarihi, sosyal, kültürel, psikolojik ve ahlaki açıdan da büyük önem arz etmektedir. Türkiye Türkçesine yazı çevrimi yapılan ve çevrilen 2040 atasözü ile aile, akrabalık ilişkilerinin durumu ve önemi şu şekilde tespit edilmiştir.

- *İyiliğe iyilik – her adamın işidir, kötülüğe iyilik – erkek adamın işidir.* Atasözü, insani değerlerin önemini vurgulamakla birlikte, kişiler arasındaki karakter farklarını ayırmada yol gösterici bir nitelik taşımaktadır.
- *Otuz oğlun olacağına, akşak kocan olsun.* Atasözü, Kazan- Tatar Türklerinde bir aile kurmanın, hayatına bir yol arkadaşı, eş ile devam etmenin önemli olduğunu göstermektedir.
- *Ayı dolmayan atını övme, yılı dolmayan karını dövme.* Sınamayı konu alan bu atasözü de bir şeye iyi demeden önce mutlaka denenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.
- *Atın kötü olursa, satıp kurtulursun; Ağabey-kardeşin kötü olursa, kaçıp kurtulursun; karın kötü olursa, nasıl kurtulursun.* Eş seçiminde titizlik gösterilmesi gerektiğini anlatan bu atasözünde dikkati çeken

başka bir nokta ise eğer eşin iyi olmazsa ondan kurtulamazsın denmesidir. Buradan Kazan-Tatarlarında evliliğin kutsal sayıldığı ve bir kereye mahsus olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

- *Akıllı kadın – hazine.* Yine eş seçiminin öneminden bahseden bu atasözünde ise eğer iyi, akıllı, bir eş seçilebilirse, dünyanın en kıymetli hazinesine sahip olunacağından bahsedilmektedir.
- *Oğul bulunur, kardeş bulunmaz.* Kardeşin önemini belirtmek için yine çok önemli olan çocuk ile karşılaştırma yapılmış ve kardeşin daha önemli olduğu belirtilmiştir.
- *Çocuğumun çocuğu baldan tatlı, kendi çocuğum şeker kadar.* Bu atasözünde ise Torun sevgisinin, kendi çocuğunun sevgisinden daha üstün olduğu belirtilmektedir.

Geniş coğrafyalara yayılarak yaşamlarını sürdüren Türk Topluluklarının, dil ve kültür birliğinin yok olmadığı da tespitler arasındadır. Tatar Türkçesindeki birçok atasözü, anlam bakımından incelenmiş ve bu atasözlerinin Türkiye Türkçesinde de karşılıkları görülmüştür.

Tat. T. : Zenginleten de kadın, batıran da kadın.

T. T. : *Kadın adamı rezil de eder vezirde. ”*

Tat. T. : Balık alsan solungacına bak, kadın alırsan anasına bak.

T. T. : *Kenarına bak bezini al, anasına bak kızını al.*

Tat. T. : Annen üvey olursa, baban senin olmaz.

T. T. : *Annesi olmayanın babası olmaz. ”*

Kazan-Tatar Türkçesindeki aile ve akrabalık konulu atasözleri, aile ve akrabalık ana başlığı altında incelenmiştir. İncelenen 2040 atasözlerine baktığımızda, 152 aşk, muhabbet, sevgili, 118 yiğit ve yiğitlik sıfatları, 141 genç kız, 36 yiğit, kız ve başkaları, 144 aile kurmak, dönürlük, çöp çatan, bekar yürümek ile ilgili, 81 adet düğün- gelir, çeyiz, başlık, 63 gelin ve diğerleri, 30 güvey ve diğerleri, 153 erkek, erkek – at, yiğit erkek, 199 hatun – hatun kız, 123 erkek ve kadın, çocuk başlığı altında, 191 çocuk, 70 erkek çocuk ve kız çocuk, oğul ve kız, 5 çocuğun çocuğu, torun, 35 üvey çocuk, başkasının çocuğu, öksüz -yetim alt başlıkları ile toplam 221, anne başlığı altında, 32 anne, 12 üvey anne, 43 anne ve çocuk, 40 anne ve kız alt başlığı olmak üzere toplam 97 atasözü, baba başlığı altında, 23 baba, 38 baba ve çocuk alt başlıkları ile toplam 61 atasözü, baba- anne başlığı altında, baba – anne ve çocuklar alt başlığıyla toplam 85 atasözü, soy-sop kardeşler başlığı altında, 68 soy-sop kardeşler, 47 ağabey küçük erkek kardeş, abla küçük kız kardeş, 79 erkek tarafı ve kadın tarafı kardeşleri, 36 akraba ve yabancı – yabancı-kardeş alt başlıkları ile toplam 230 atasözü olduğu tespit edilmiştir.

Atasözleri, söyleyiş özellikleri ile hafızalarımızda yer edinmektedir. Hiçbir kelimesini çıkarmanın veya yeni bir kelime eklemenin mümkün olmadığı atasözleri, etkin üslupları sayesinde günümüze ulaştığı gibi gelecek kuşaklara da aktarılacak ve toplum yapılarını kültür bağlarını, insan ilişkilerini etkilemeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

AÇIK, Fatma (2008), “XX. Asrın Başlarında Türk Dünyasında Yaşanan Alfabe Değişikliklerinin Sebepleri, Gelişimi ve Sonuçları”, *Başkent Üniversitesi ve Türk Dil Kurumu I. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*,

AKALIN, Ş. Haluk (Güz 2001), “Gaspıralı İsmail Bey ve Dilde Birlik Ülküsünden Ortak İletişim Türkçesine”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*.

AKSAN, Doğan (2002), *Anadilimizin Söz Denizinde*, Ankara, Bilgi Yay.

AKSOY, Ömer Asım. (1988), *Atasözleri Sözlüğü 1*, İstanbul, İnkılâp Yay..

BURAN, Ahmet, ALKAYA, Ercan (2009), *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Ankara, Akçağ Yay..

ÇAĞATAY, Tahir, Ali AKIŞ, Saadet ÇAĞATAY-İSHAKİ, Hasan AGAY (hızl.), (1949), *Muhammed Ayaz İshaki Hayatı ve Faaliyeti: 100. Doğum yılı dolayısıyla*, Ankara, Ayyıldız Matbaası.

ÇELİK ŞAVK, Ülkü (2002), *Kırgız Atasözleri*, Ankara, TDK Yay..

ÇOBANOĞLU, Özkul (2004), *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Ankara, Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay..

DİLÇİN, Dehri (2000), *Edebiyatımızda Atasözleri 1*, Ankara T.D.K. Yay..

ENGİN, Muhabay, Ferit AGİ, Nadir DEVLET, Ali AKIŞ (1976), *Kazak ve Tatar Türkleri*, İstanbul, Boğaziçi Basım ve Yay..

ERCİLASUN, Ahmet B. (2007), *Türk Kehçeleri Grameri*, Ankara, Akçağ Yay..

KAMALOV, İlyas. (2007), *Avrasya Fatih Tatarlar*, İstanbul, Kaknüs Yay..

KARAHAN, Akartürk. (2009), “Divanu Lügatit Türk’e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi”, *Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü II. Dizin, (Komisyon Başkanı : Ahmet Bican Ercilasun), Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1991.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, (Komisyon Başkanı : Ahmet Bican Ercilasun), Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1992.

T. C. Odesa Başkonsolosluğu Ticaret Ateşeliği, *Kırım Özerk Bölge Raporu*, Şubat-2012.

MAHMÜTOV Huci Ahmet (1987), *Tatar Halık İcatı (Makaller hem Eytēmner)*, Kazan.

ÖNER, Mustafa. (1998), *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Ankara, T.D.K. Yay..

ÖZKAN, Nevzat. (2007), *Türk Dilinin Yurtları*, Ankara, Akçağ Yay..

SAMOYLOVIÇ A. (1960), “Kırım-Türk Yazı Dilinin Tarihçesi”, (çev. Rasime Uygun), *TDAY Belleten*.

ŞAHİN, Erdal (Temmuz 2003), “Kazan Tatar Türklerinin Latin Alfabesi Mücadelesi”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*.

ŞAHİN, Erdal (1999), *Yurt Konulu Tatar Cırları (Giriş, Metin, Aktarma, Dizin)*, Ankara, T.D.K. Yay..

Tatarca – Türkçe Sözlük, (Hzl.: Halil Açıkgöz, Rifkat Ahmetyanov, Fuat Ganiyev), Kazan-Moskova, İnsan Yay., 1997.

TAYMAS, Abdullah Battal (1966), *Kazan Türkleri – Türk tarihinin hazin yaprakları* –, Ankara, Ayyıldız Matbaası.

TAYMAS, Abdullah Battal (1968) *Kazan Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler*, Ankara, T.D.K. Yay..

Türk Atasözleri ve deyimleri, C. 1, İstanbul, Milli Kütüphane Başkanlığı Yay., 2001.

ZEKİYEV, Z. Mirfatih (2006), *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, (çev. Mustafa Kalkan), İstanbul, Selenge Yay..

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Gülşah YILMAZ

Doğum Tarihi ve Yeri: 11. 12. 1988 - ANKARA

Medeni Hali: Bekâr

Eğitim Durumu:

Mezun Olduğu Lise: Sincan İbn-i Sina Lisesi (Ankara)

Lisans Diploması: Muğla Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü (Muğla)

Tez Konusu: Kadın ve Erkek Konulu Tatar Atasözleri

Yabancı Dil: İngilizce

Hakemli Dergide Yayımlanan Makaleler:

YILMAZ, Gülşah(2011). ÖNER, Mustafa (2009), *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara. 358s. , ISBN: 978-975-16-2151-1(Tanıtım yazısı)*, Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (Ulusal Hakemli Dergi), İstanbul, (S. Yaz 04/ Sözlük Özel Sayısı - s. 513-522).

Adres: G. O. P. Mahallesi, Kaygusuz Sokak, Yurdum Sitesi No: 18/1
Sincan/ANKARA

Tel: 0 5074960440

E-mail: gulsahyilmaz40@hotmail. Com

